www.iqra.ahlamontada.com
منتدى إقرأ الثقافي

53
شوبات ومارت ١٩٨٧ ساڵی پێنجەم

کاروان

گۆڤارێکی رۆشنبیریی مانگانەیە،   ئەمینداریتی ی گشتی ی رۆشنبیری و لاوان بە زمانی کوردی و عەرەبی دەری دەکا



بۆدابەزاندنی جۆرەها کتێب:سەردانی: (مُنْتَدى إِقْرَأ الثَقافِي)

لتحميل أنواع الكتب راجع: (مُنْتَدى إِقْرَأ الثَقافِي)

براي دانلود كتابهاى مختلف مراجعه: (منتدى اقرأ الثقافى)

www. iqra.ahlamontada.com







پیرۆزبایی

ئەمینداریێتی ی گشتی ی رۆشنبیری و لاوانی ناوچەی کوردستان و هەموو دام ودەزگاکانی جوانترین پیرۆزبایی پێشکەش دەکەن بە سەرۆکی فەرماندە:

صدام حسین

بە بۆنەی جەژنەکانی ئازار و نەورۆزەوە

- سەربەرزی بۆ سەرکردەی گەل
- سەرکەوتن بۆ سوبا مەزنەکەمان

ئەمینداریێتی ی گشتی ی رۆشنبیری و لاوان
ناوچەی کوردستان

بە بۆنەی جەژنەکانی ئازارو نەورۆزەوە

لە سایەی سەرکردایەتی ی سەرۆکی فەرماندە «صدام حسین» دا رۆژانی سالْمان هەموو هەر جەژن دەبن

لە ژێر ئالأی قادسیەی صدامی پیرۆزداو لە گەلْ سەرکەوتنە مەزنەکانی سوپاماندا لە سەرەتای ئەمسالْەوەو تا ئێستا ، ئاهەنگ‌و جەژنەکانی گەلی کوردمان‌و هەموو عیراقی یەکان ، ڕەنگ‌و تام‌و چێژێکی تایبەتیان لەم سالْەدا ، سالْی ١٩٨٧ بینیوەو دەبینن .

لە لایێکەوە ، کوردستانی ڕەنگین ، بە چیاو دۆڵ‌و سولاڤ‌و کانی‌و رووبارو دارستانەکانی ، هەر وەك ، سالأنی پێشوو بە گوڵ‌و گوڵزارو بەرگێکی ڕەنگاو ڕەنگی قەشەنگی سەرنج ڕاکێشەر خۆی خەملأندوەو رازاندۆتەوە . لە لایێکی تریشەوەو لە سالْی هەفتەمی جەنگێدا ، جەنگی ڕەواو بەرگری ی پیرۆزمان ، هەر لە سەرەتای سالْەوە تا ئێستاش ، گەلەکەمان سەرکەوتنی پالْەوانانەی بە خۆیەوە بینیوەو ، عیراقی یەکان ، بە عەرەب‌و کوردو کەمایەتی یەکانەوە ، لە هەموو بەرەکانی جەنگ‌دا بەتایبەتی لە خوارووی وولأتداو لە رۆژهەلأتی شاری خۆڕاگرتن‌و قوربانی ، شاری «بەسرەی» پالْەوان‌دا ، داستانی پڕ لە ئازایەتی‌ومەردایەتی‌و خۆڕاگرتنیان تۆمار کردوەو تۆماری دەکەن‌و ئازایەتی‌و قوربانی دانیان لە پێناوی سەربەرزی ی گەل‌و سەربەخۆی ی نیشتمان‌دا ، سەرانسەری جیهانی ئەمڕۆمانی هەژاندەوەو سەرنج‌و ڕێزو سەرسوڕمانی ملیۆنەها کەسی سەر ڕووی ئەم زەمینەی بۆ قارەمانی یەتی خۆی ڕاکێشاوەو بەم جۆرە ، بەهاری ئەمسالْمان بوو بە دوو بەهارو هەر لە سەرەتای سالْەوە ، بۆ گشت لایێك ئیسپات کراوەو ڕوون بۆوەتەوە . کە خەیالْی دوژمن خاوەو لە درێژەدانیشی بە شەڕدا ، سەرکەوتنی عیراقی یەکان وەك خۆی دەمێنێتەوە گەر گەورەترو زۆرتر نەبێ ئەوا بچووك‌و کەمتر هەر نابێ .

لە سالْی هەفتەمی جەنگ‌دا . بەیاننامە مێژوویەکەی ١١ی ئاداری پیرۆز مۆمی هەڤدەمین لە تەمەنی دا دەکوژێنێتەوەو یاسای ئۆتۆنۆمیش مۆمی سێزدەمین‌و جەنگی قادسیەی دووەمی



ڕەواشیان ، قادسیەی صەدام خۆی بۆ کوژاندنەوەی مۆمی هەفتەمی لە تەمەنە گەشەکەی‌دا ئامادە دەکات . ١٧ ساڵەو بەیاننامەی ١١ی ئادارو گیانی ئەو بەیاننامەیە مایەوەو زیندووەو مافە ڕەواکانی گەلی کوردیش لەم بەیاننامەیەدا مایەوەو زیندووەو تۆزقاڵێك لی‌ی لا نەدراوەو کەسیش لی‌ی پاشگەز نەبووەو قسەو پڕوپاگندەی دوژمنانو ناحەزان بە درۆ دەرچووو ئۆتۆنۆمی‌و مافە نەتەوەیی‌ی‌و ڕۆشنبیری‌یەکانی کورد وەکو خۆی مایەوەو ڕۆژ لە دوای ڕۆژ قایم دەبی‌و دەچەسپی‌و گومانیش لەوە دانی‌یە ، هەر وەك چۆن چیاکانی : هەلگوردو سەفینو گارەو مەتینو بەمۆ بە درێژایی هەزاران ساڵ ماونەتەوەو خۆڕاگر بوونە ، گومان لەوە دانی‌یە ، ئۆتۆنۆمیش وەك چیایێك ، هەر دەمێنی‌و خۆڕاگر دەبی‌و ئەوانەی هەوڵ‌و تەقەللا لە پێناوی لەناوبردنو رووخاندنی دەدەن هەر خۆیان لەناو دەچنو دەڕووخێنو قەلاچۆ دەکرێن .

هەر وەك چۆن دوژمنانی کورد ، ئەوانەی بە درێژای‌ی مێژوو ناوە ناوە بەختە ڕەشەکەی خۆیان تاقی دەکردەوەو هێرشیان بۆ سەر کوردو شاخەکانی کوردستان دەبردو لە ئەنجامداو بە بەردی شاخەکانی ئەم کوردستانەو لە سەر بەردی ئەم شاخانەدا کەللەو مێشك‌و ئێسقانیان پارچە پارچەو هەڕوون بە هەڕوون دەبوونو گۆشتیشیان بۆ باڵندە گۆشت خۆرەکانو ئاژەڵە کێویەکان بەجێ دەماو ئەبوو بە خۆراکی ئەوان ، گومان لەوە دانی‌یە ، هەمان چارەنووسی ئەو زاڵمو زۆردارو داگیرکەرانی پێشوو چاوەڕوانی زاڵمو زۆردارو داگیرکەرە نوی‌یەکان دەکات ، ئەوانەی لە قومو تاران‌دا ، نەخشەو پیلانی زایۆنیزمو ئیمپریالیزمی ئەمەریکی ڕادەپەڕێننو جی‌بەجی دەکەنو بە چەكو تەقەمەنی‌ی ئەوان ، هێرش بو سەر ئیمەی عیراقی‌یەکان دێنو درێژە بە شەڕ دەدەنو بۆ گفتوگۆو چارەسەر کردنی کێشەی نێوان ئیمەو ئەوان بە شێوەیێکی ئاشتیانە گوێ ڕایەڵ نابنو ڕیز لە داواو خواستی گەلانی جیهان بۆ ڕاگرتنی شەڕ نانێن .

یەکێ لەم هۆیانەی پاڵی بە ئێرانی دوژمن وەنا هێرش بۆ سەر وولاتەکەمان بێنی‌و دەست پێشخەری لە هەلگیرساندنی ئاگری شەڕ بکات ، لێدانی دەستکەوتووەکانی شۆڕشی ١٧و ٣٠ی تەمووز بووو لە سەروویانەوە ئۆتۆنۆمی بۆ گەلی کوردو دابینی کردنی مافە نەتەوەیی‌و ڕۆشنبیری‌یەکانی بوو کاربەدەستانی ئەمڕۆو دوێنی‌ی ئێران ، چ لە سەر دەمی حەمە ڕەزای شای گۆڕ بە گۆڕداو چ لە سەر دەمی خومەینی‌ی جادوگەردا ، چاویان بە ئۆتۆنۆمی‌و مافی ڕەوای کورد لە عیراق‌دا هەڵنایی‌و مەترسی



بەرامبەر بە کوردەکانی خۆیان نواندو دەنوێنن ، نەوەك کارە دیموکراتی یەکەی عیراق بەرامبەر بە گەلی کوردمانەوە کار لە کوردەکانی ئێران بکاتو ، ئەو کوردە هەژارەو ژێر دەستو بەش خوراوەی ئەویش بە باری نالەباری خۆی رازی نەبێتو چاو لە کوردەکانی عیراق بکاتو داوای مافە رەواکانی خۆی بکات .

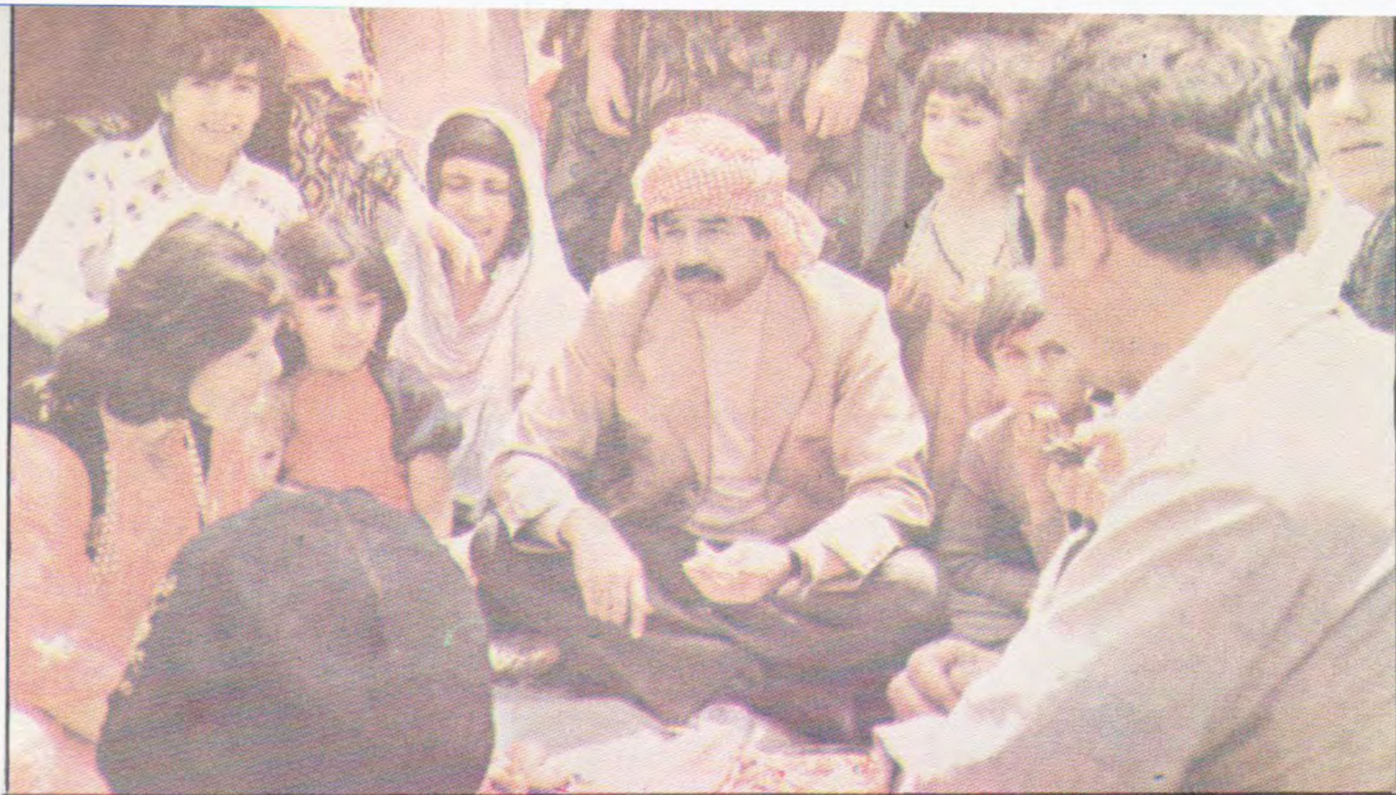
گەلی کوردمانیش ، کە ئەو راستی یە بەرچاو دەکاتو بەراووردی باری ئێستای خۆی کە بە دەزگا کانی ئۆتۆنۆمی مافە رۆشنبیری یەکانی خوێندن بە زمانی کوردی و دەرکردنی گەلێ گۆڤارو رۆژنامەو دروستکردنی گەلێ دامو دەزگا بۆ راپەراندنی مافە نەتەوەیی و رۆشنبیری یەکانی کورد وەك : ئەمینداری یەتی گشتی ی رۆشنبیری و لاوانو دەزگای رۆشنبیری و بلاوکردنەوەی کوردی و بەرێوەبەرایەتی ی گشتی ی خوێندنی کوردی و دەستەی کوردی لە کۆری زانیاری ی عیراقو . . هتد لە دەستکەوتی شۆرشگێرانەو بە نرخدا . باری ئێستای کە بەم ئەو هەموو راستیانەی سەرەوە رازاوتەوە ، لە گەلێ باری بەر لە سەرکەوتنی شۆرشی ١٧و ٣٠ی تەمووز بەراوورد دەکات ، بۆی دەردەکەوێ کە جیاوازێکی گەورە لە نێوان هەردوو باردا هەیەو کورد ووتەنی فەرقیان عەردو عاسمانە . ئەو کاتە پتر دەگاتە قەناعەت ، کە پێویستە لە سەری ، زۆر بە توندی لێدانی کوشندەیی ئاراستەی جەرگی دوژمنی نەفام بکاتو بەرگری لە خاکو گەلی عیراق بکات .

چونکە بەرگری کردن لە خاکی عیراق ، بەرگری کردنە لە ئۆتۆنۆمی و مافی نەتەوەیی و رۆشنبیری و بەرگری کردنە لە کوردو ووشەی کوردو قوتابخانەی کوردو رۆژنامەو گۆڤاری کوردو سەربەستی ی کوردومانی گەلی کوردو دەزگا

رۆشنبیری یەکانی کوردی گەلەکەمان ئەو راستی یەش باش دەزانێ . کە دوژمنانمان لە قومو تاراندا ، نەك هەر بە چەوساندنەوەی گەلی کوردی کوردستانی ئێران رازی و قایل نین ، بەڵکو دەیانەوێ ، ئەو ئەشکەنجەو ئازارەی بە سەر کوردی ئێرانیان سەپاندووە ، کوردی عیراقیش بگرێتەوەو ئۆتۆنۆمی یەکەشی بخنکێننو لە خوێنی وەردەنو بە هیچ جۆرێك ، گشتا نیشانەکانی کوردەواری لە عیراقو لە کوردستاندا نەهێڵنو ناوی کوردیش بسرێتەوەو نەمێنێو چی تر کەس نەڵێ ، کوردمو خاوەن کوردستانمو مافی رەوای نەتەوەیی کوردم دەوێ ! !

ئەو شەرەی خومەینی بەسەر خەڵکی عیراقی سەپاند . ئاگرەکەی ، کوردیشی وەك هەموو دانیشوانی عیراقی گرتەوەو شارەکانیشی وەك هەموو شارەکانی عیراق ، تووشی لێدانو بۆردوومانو گوللە تۆپو فرۆکەی خومەینی ی تاوانبار بوونەو تا ئێستاش دوژمنی چەپەڵ دریغی لە لێدانو کوشتنی منداڵو ئافرەتو پیرەمێردەکانی کوردستان نەکردووەو بە شێوەیێکی دراندنەی نامرۆڤانە کوردی بێ چارەی شارەکانی : هەولێرو سلێمانی و دهۆكو ئاکرێو ئامێدی و رواندزو دیاناو کۆیەو خورماڵو سەید سادقو هەڵەبجەو پێنجوێنو . . . هتد داوەتە بەر گوللە تۆپو بۆمبای ساروخی فرۆکەکانیان .

ئەوەشمان لە بیر نەچێ ، ئێرانی دوژمنو تاقمی خومەینی ی جادوگەر بەو پەری بێ شەرمی و بێ حەیایی یەوە ، بە دەست لە کوردی ئێرانو عیراق دەدەن ، بە چاویش بە درۆ فرمێسك بۆ کوردەکانی عیراق دەرێژنو گوایەو بە قسەی ئەوانو کەسی تر نا ، گەلی کوردمان لە بارێکی ناخۆش دەژی ، بە رای ئێمەش ئەو بارە ناخۆشەش بریتی یە لە ئۆتۆنۆمی و ئەو مافە رەوایانەی بۆ کوردی عیراق دابین کراوەو هاتۆتە دی بەراستی خومەینی و



تاقەکەی تا بڵێی گەلحۆو درندەو بەد ڕەوشتن ، لێدانی کوردتان لەچیو فرمێسك ڕژتنتان بۆی لەچی ؟ ! !

مرۆڤ ، لێرەدا هەقایەتی ڕاوچیو کۆتری دێتە یاد ، کە چۆن ڕاوچی سەری کۆتری دەبریو لە هەمان کاتیش دا فرمێسکی بۆی دەڕێشت ! ! گەلی کوردمانیش تا بڵێی ، زیرەكو هۆشمەندو تێگەیشتووە . سەیری کردەوەی دوژمن دەکاتو بە فرمێسکەکانی بڕوا ناکات . بەڵێ بە درۆی ئەو درندانە بڕوا ناکاتو بۆی ڕۆن بۆتەوە تەنها دان بە مافی کوردو جێبەجێ کردنی ئۆتۆنۆمیو دابین کردنی هەموو مافە رۆشنبیرییەکانیو نەتەوەییەکانی بڕوا دەکات ، دەبا ئێرانی دوژمنیش چیتر بە درۆ خۆی بە پارێزەری کورد دانەنێو تەنیا لە سەدا یەکی ئەو مافانەی کوردی عیراق وە چەنگی کەوتووە بۆ کوردی خۆی جێبەجێ بکات !

لە ساڵی ۱۷مینی بیرەوریی بەیاننامەی ۱۱ی ئاداری مێژوویی‌و ۱۳مینی دەرکردنی یاسای ئۆتۆنۆمیو ۷ تەمی جەنگی قادسیەی ڕەوای مەزنماندا ، ئێمەی عیراقییەکان بە پشتیوانی خودای گەورەو بە بڕوایێکی پتەو بە گەلی عیراقمانو سەرکردایەتیە مێژوویەکەی تێکۆشەر صدام حسین ، خودا بیپارێزێو تەمەنی درێژ بکات ، دوژمنیش بە پشتیوانی ئەمریکاو زایۆنیزمو هەموو هێزە تاریکە ڕەشەکانی دونیاو بە بیرو بڕوایێکی کۆنەپەرستانەو ڕەگەزپەرستانە ، بەڵێ لەم ساڵەش دا ، هەر وەکو ساڵانی پێشوو ئۆتۆنۆمیو ئادارو نەورۆزو سەرکەوتنەکانمان وەکو خۆی دەمێننەوەو دوژمنیش هەر چەند درێژە بە شەڕ بداتو خۆی گیف بکاتو هێرشو هەڕەشەش بۆ سەرمان بێنێ ، لە شکەستی بەم لاوە چیتری پێ نابڕێو لە ڕژتنی خوێنی گەشی بێ تاوانان چیتر نادووریتەوە .

لە کۆتاییداو بە بۆنەی جەژنە نەتەوەییە پیرۆزەکانمانەوە ، بە بۆنەی یادی بیرەوەریی بەیاننامەی ۱۱ی ئاداری مێژوویی‌و دەرکردنی یاسای ئۆتۆنۆمیی ساڵی ۱۹۷٤و هەر بە بۆنەی ئەو سەرکەوتنە گەورانەی هێزە چەکدارەکانمان لە بەرەکانی جەنگدا تۆماری دەکەنو لێدان لە دوای لێدان ئاراستەی دوژمن دەکەن ، بە بۆنە ئەو بیرەوەرییە پیرۆزانە ، پیرۆزبایی لە سەرۆکی خۆشەویستمان کاکە صەدام حوسین دەکەمو لە یەزدانی مەزنو دلۆڤان دەپاڕێمەوەو کە تەندروستێکی باشو تەمەنێکی درێژ بە سەرۆکی قارەمانمان ببەخشێو بۆ گەلو نیشتمان بیهێڵێو هەر وەها لە یەزدان دەپاڕێمەوە ئاواتو خواستی خێرخوازانی جیهان دەربارەی ڕاگرتنی شەڕی نێوان ئێمەو دوژمن بە ئەنجام بگاتو سەرکەوتنی هەمیشەییش هەر بۆ عیراقییەکانو هەموو ئەو کەسانەی لە پێناوی حەقو عەدالەتدا لە جیهاندا تێدەکۆشنو خەبات دەکەن . .

پتەوتر بێت برایەتی عەرەبو کوردو گشت جەماوەرانی عیراق بە سەرۆکایەتی تێکۆشەر «صەدام حوسین» خودا بیهێڵێو تەمەنی درێژ بکات . . پتەوتر بێت ئادارو نەورۆزو ئۆتۆنۆمیو هەموو دەستکەوتەکانی گەلی عیراقمان لە سایەی شۆڕشی ۱۷و ۳۰ی تەمووزی نەمر .

سەرنووسەر

نەڤرۆزا من

نەڤرۆزا من
جەژنە . جەژنە بەزمو شاهی
شەڤ رەشامە کر روناهی
چار کنارێت
ڤ وەلاتی کر تەناهی

× × ×

نەڤرۆزا من
دلبەرەکا پڕ شیرینە
کورتە رندە ، دێم بەفرینە
سەخمەراتی لاوێ خوەدا
دل‌و مێلاك کوززرینە
ئاڤرێت وێ
بۆ دوژمنا گوللە توپ‌و ئارپیجینە
گرنژینا لێڤێت طەنك
بۆ جانێ من
هەردەم ئومێدو هیڤینە
ئومێدو هیڤینە

× × ×

نەڤرۆزا من
دەریایەکە یا بێ بنە
گشت زوحاك‌و
خوین‌مێژ تێدا سەروبنن
نەهەوارەو نەبانگینە

× × ×

نەڤرۆزا من
سێڤە سۆرن
بۆ خودانا
چەند دپلوخن
وەك هەڤیرن
بۆ بێ ددانا زەخیرن
چ خوەش سێڤن . . . ! !
بۆ دوژمنا گوللە تۆین
جەرگێ دوژمن
چ زوی دسومن . . . ! !

ئەژدەهاکا هەرێ دکوژن
هەرێ دکوژن

× × ×

نەڤرۆزا من
چەند بچویکن
خوە دگەهینن هەمی دەرا
لخوە دجەمینن برادەرا
خوە دهەلاڤێن لکوچك‌و سەرا
پێکڤە دبێژن :—
«ئەم دێ رابین ئاگر هەلکەین
وەلاتێ خوە دێ ئاڤا کەین
کومت‌و چیا دێ نەخشینین
خەتیرێت خوە لسەرێ ملا
دێ چکلینین
دێ چکلینین»

●

محمد حسن بناڤی
نەڤرۆزا ١٩٨٦ێ

●

نەورۆزو ژیان

مدهوش

ئەوا بەهار هات یاخوا بەخێربێ
بۆ گەلی کوردمان سالێکی تێربێ
نۆ مانگ بە سەرماو گەرما هەڵمان کرد
تا گەیشتینە بەهار شەقمان برد
ئێستەش بۆ بەهار لەگەل پێشوازی
کەوتوینە بەرگو جلی فەنتازی
هەر لەگەڵ نێرگس گەیشتە ناو شار
مژدەی بەهاری گەیان بەدڵدار
کوڕو کچ بەرگی رازاوەی پۆشی
ڕویان کردە دەشت زۆر بەدڵخۆشی
بەهار نەك تەنیا بۆ مرۆڤانە
بۆ گژو گیایە بۆ گیاندارانە
تەنیا ئەم وەرزە سروشت دڵسۆزە
دۆستو هاوبەشی دەستەی نەورۆزە
رەشەبای لابرد شەماڵی سەرخست
سەهۆڵی لابرد سەوزە گیای دەرخست
بائێمەش تۆزێ گوڕ بەینە خۆمان
خۆ دنیا تا سەر نامێنێ بۆمان
بۆ گوزەرانی ژیان بەتین بین
پاشەڕۆژ بین بین نەوەك ڕەش بین بین
باوکو باپیرمان چۆنیان هیناوە
ئێمەش پێشکەوین نەچینە دواوە

ئەوا گوڵو گیاو چل سەمائەکا
هەر دۆستەو بەدوای دۆستا رائەکا
من نەبێ تەنیا دۆستیکم نیە
گلەیی ناکەم خەتای پیریە
لەو گوڕە کەوتوم کە جاران لاو بووم
لەهەر کۆڕیکا سەردەستەی باو بووم
ئیستەش بەو یادە هەر لەسەیرانم
هاوبەشی دەستەی هەرزەکارانم
لەهەر چوار پەلا دڵم بەتینە
ئەویشم وێلی شێوەی شیرینە
حەز لە سەیرانو لە جوانان ئەکا
حەز لە چەقەنەو لە سوردان ئەکا
بەم هونراوەیەی مەولەوی نەمر
هەستی دەرونم ئەنێ بەشەکر
(بەهار خالخاصان وان بەهەردەدە
کەم کەم جوانی هات پیری بردەوە)
کەواتە هەتا ئیستەش من لاوم
هەر لاویش ئەبم دور بێ لە چاوم
چەند خۆشە کە جوان دەسی پیر بگرێ
بەچەپلە لێدان بۆ سەیران ببرێ
تێکەڵ بەبەزمی ناو کوروکاڵ بێ
بە دیمەن پیربێ بەدڵ منال بێ

نەورۆز

مدحت بێخەو

بووکی وەرزان
ئەوا دیسان
بەنیازی رۆژی نوێ
گەرایەوە دڵپڕ نیهان
لە دەشتو کێو
رەنگ ئاڵو واڵا دڵ پەشێو
وەك هەموو ساڵ
شەیداو عەوداڵ
بە دوای رۆڵەی رۆڵە وێڵە
بۆی بهێنێ موژدەو هەواڵ
شایی جۆشراو بگریتە دەست
دەسرۆکی ئاڵ . .
بۆ پێشوازی
کوا وشەیێك شیاوی بێ
بۆ گەرمی ئاهەنگی مەبەست
کوا ئاوازێ
واتەو سۆزی تەواوی بێ
بۆیێ بووکی بێ ئارامی
نێوان پەردە
چاوەروانی دڵدارێکی
کەژو هەردە . .
تەمی رێگا ببەزێنێ
قژی نرێرینی رۆژ بەرەو
بەفرو سەهۆڵ داهێنێ . !

مژدەی نەورۆز
بۆ خێڵی رەنج بپەخشێنێ
× × ×
بووکی کەژان . .
چی روویداوە . . ؟
ئەگەر چی گوڵزاری بێعار لێت ئاڵاوە
ژێر سیپاڵت لێم دیارە
هەناوی منیش وەکو تۆ پڕ هەڵاوە
هەر چەندە وامات و وڕم
بۆ هاتنە رووت هەتا دەمرم
(لاوکی قایغان)ت بۆ دڵێم
بۆ (مەتارێزە) پڕ بەدەم
دەنگ هەڵدەبڕم
× × ×
بووکی وەرزان
زستانی رەشەباو زریان
باری درێغی وەك خەرمان
بۆ ئاهەنگت کوسپی رێگان
کوڕ گەلی شار . .
لەگێژەنی رەشبینیدا لەمەلەدان
زۆرێش لە رۆڵی بێباری
وەکو (کەلا)ن[1]
تەنانەت گەلێ شاعیریش
هیشتا رێگەی تۆ نازانن

کۆرە رێسیان گرتۆتە بەر
لە بارەکان یەکتر دەگرن
بۆ روونا کیت . .
سرووش لەباردە وەردەگرن
یەکتر دەبرن
لە پیلەدا پاڵەوانن
کەچی هەر کاڵ و نادانن
× ×
ببوورە گەر
ئاهەنگ شیاوی تۆ نەبێ
سۆزو خروش گەرمیەکەی
وێنەی هەتاوی تۆ نەبێ
ئەی بووکەکەی چاوەنواری
لەم باسانەو گەلێکی تر
ئاگاداری . .
ماوەم نیە بۆت والاکەم
وشەی ئەنجام
چاوەنواری تاڵە بەلام
بۆ ئاهەنگت بۆ ژوانت
من دلنیام . . .

(١) کەلا هەڵۆت

نەورۆز لە شیعری شاعیرانی کورددا

نەورۆز ئەو رۆژە مەزنو پیرۆزەیە لە مێژووی گەلی کوردماندا ، کە بۆتە رەمزی خۆراگرتنو سەربەستیو سەرفرازی ، رۆژی سەرکەوتنی هێزی خێرو نەبەزین بەسەر هێزی شەڕو زۆرداری . رۆژی سەربەخۆییو ئازادیو تازەبوونەوەیە ، دوای چەوسانەوەو ژێر دەستەیی ، ئەو رۆژەیە کە بۆتە رەمزی وورەبەرزیو سەردانەنەواندن ، هەر ئەو مەزنیو پیرۆزی‌یەی نەورۆزیشە وای لێکردووە بەلای هەموو کورد زوبانێکەوە خۆشەویست بیٚو ببێتە مایەی شانازی پێوەکردنو لەبیرنەچوونەوەی ، هەربۆیەشە هەموو چینو دەستەو تاقمەکانی نێو کۆمەڵگای کوردەواری لە رۆژی «٢١» ئاداری هەموو ساڵێکدا ، واتە رۆژی نەورۆز ، رۆژی نەو ، سەرەتای ساڵو یەکەم رۆژی بەهار بەوپەری بەختەوەری‌یەوە یادی ئەو رۆژە پیرۆزە دەکەنەوە ، لەگەڵ ئەوانیش‌دا شاعیرانی کورد هەروەك بۆ سرووشتو جوانیو خۆشەویستی گەلو نیشتمانو ئازایەتیو وەفاداریو دڵسۆزیو پاڵەوانی‌یەتی مێرخاسان شیعریان نووسیوەتەوە . ئاواش بۆ جەژنی نەورۆز خامەی رەنگینیان لەکاردا بووەو ، جەژنانەی نایابو بەپێزی خۆیانیان پێشکەش کردووە . ئەمانەی خوارەوەیش نموونەی شیعری هەندێ لە شاعیرانی کوردە کە جەژنی نەورۆزو جوانیی بەهاری کوردستان لە شیعرەکانیاندا رەنگی داوەتەوە . .

● مەولەوی شاعیری مەزنی کورد لە وەڵامی نامەی برادەرێکی‌دا ، **دەربارەی بەهارو نەورۆز دەڵێ :**

کەیفم دا وەش وەش دەستە وەستەی گوڵ
نەگۆشەی کلاو ، نەپای دەشت دڵ
نیشانەی نەورۆز ، وادەی وەهارەن
یا نەشئەی ئامای نامەی نیگارەن
یانێ : ئازیزم یە نامەی تۆ بۆ
بەرەشمەی حەیات سەرخامەی تۆ بۆ
ئەی ئەسرین گەرم تاو تاوە راسەن
ئەی دڵەی پەی من هوو ناوەڕاسەن

● **«حاجی قادری کۆیی»یش دەڵێ :**

رۆژتە ئەی بادی نەورۆزی لەبن بەفری گران
کانی پێی سڕبوو ، چناریش دەستی چوو ، پەنجەی تەزی
سونبولی زوڵفو گوڵی روخسارو سەروی قامەتی
مانگی نیسانو گوڵان نەیدی لەنێو باغو رەزی

● **وەفایی ، شاعیری موکریانیش دەڵێ :**

نەسیمی بادی نەورۆزی‌ی شەمیمی عەبهەری هێنا
بەریدی عاشقان دیسان پەیامی دولبەری هێنا
نەوید ئەی عاشقانی دڵ‌نیگار یار هاتە سەر خەندە
صەدایی بولبولان دیسان درەختی گوڵ بەری هێنا

● **«عەلی باپیر ئاغا»یش دەڵێ :**

رۆژی نەورۆزە کە دنیا پڕ لەسازو سۆز ئەکا

نێرگزو لالەو وەنەوشە ڕووی زەوی پیرۆز ئەکا
پەلکە زێرینەی بەئالا وا فەلەك هەڵی کردووە
دای لە تەپڵی هەورو شایی ، پادشای نەورۆز ئەکا

● **هەر لەبارەی نەورۆزەوە «شێخ نوری شێخ صالح» لە شیعرێکیدا بەناوی نەورۆزەوە ، دەڵێ :**

ئاگری نەورۆز بە شاپلیتەو پەڕۆ ناکرێتەوە
زوو ببێتە خۆڵەمێش‌و تینی دامرێتەوە
ئاگری نەورۆز بەگیان‌و دڵ ئەبێ وا خۆش کرێ
گەر بەخوڕ دجلەو فوراتی بێتە سەر نەکوژێتەوە

تاوەکو دەڵێ :

چەن بەخۆشی بلبلی خوشخوان ئەخوێنێ بۆ گوڵان
چۆن چریکەی سەرچڵی عەرشی «عظیم» ئەگرێتەوە
بەو زوبانی حاڵە خۆشە ئەم نزایەت بۆ ئەکا
ڕەبی ئەم ڕۆژە هەموو ساڵێ بەخۆشی بێتەوە

● **مامۆستا «گۆران»ی نەمریش زوو زوو ئەم جەژنە پیرۆزەی نەتەوەی کوردی لەدڵ‌و دەروونی ڕۆڵەکانی کورد دا زیندوو کردۆتەوەو ، لەگەڵ سەردانەوەی‌دا بەدیاری‌یەکی نایابەوە پێشوازی لی‌کردووە ، ئەڵبەتە دیاری‌یەکەیشی هەموو جارێ شیعرێکی ناسك‌و پر سۆز بووە ، بۆ نەورۆز ، ئەوەتا لە شیعری جەژنی نەورۆزدا دەڵێ :**

بەسوورێکی تر ئەستێرەی ئینسان گر
قەومی کۆنی خستەوە جەژنی ئاگر
کام قەومی کۆن ، کام جەژنی بەرزو پیرۆز ؟
قەومی مادی ! جەژنی بڵندی نەورۆز !
ئەو نەورۆزەی کە هەزاران بەهارە
لەدێی کوردا گڕی ئاگری دیارە ،
باوو باپیرمان . هەتا ئەڕۆن پشتاو پشت ،
لەم ئاگرەیان دەورە داوە . چین چین ، گشت !
لەچوار دەوری ئەم ئاگرە ، ڕەنگاو ڕەنگ
کۆڕ گیراوە ، بەپێکەنین‌و ئاهەنگ ،
بانگی شێوان هەتاکو بەربەیانی ،
چۆپی بووەو بەزم‌و نۆش‌و گۆرانی !
لەوسایەوە ، تا ئێستاکە بەم چەشنە :
هەموو سەری ساڵی تازەمان جەژنە ،
میوانی کۆن بەرێ ئەکەین‌و تازە ،
بەپێکەنین ئەگاتە بەر دەروازە !

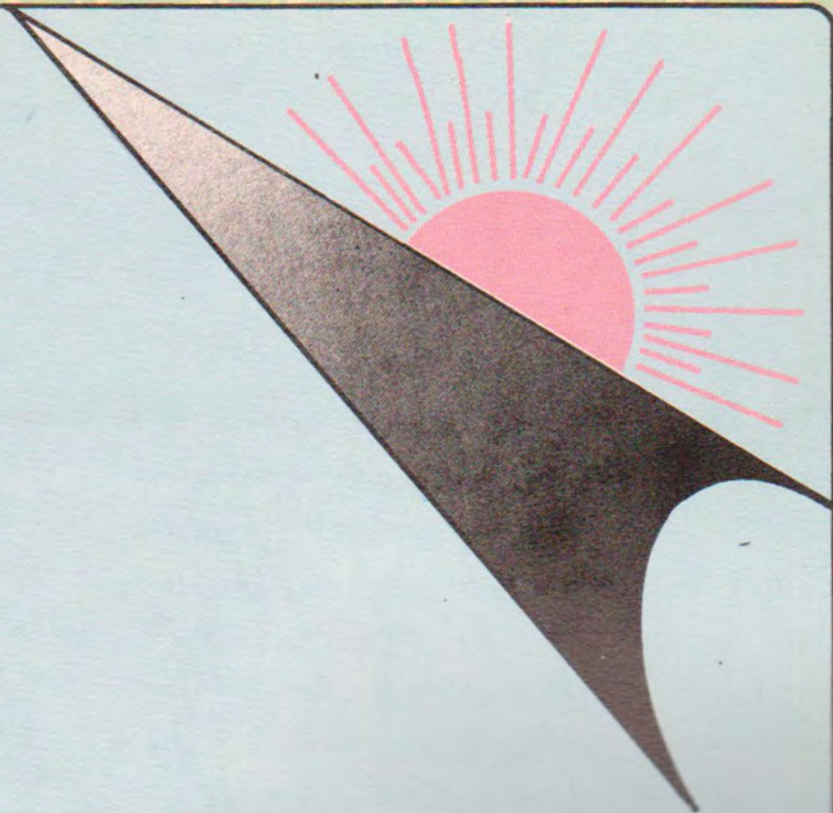
● **«دڵداری» شاعیرو جوانەمەرگ ، لەتەك شیعرە بەناوبانگەکەیدا «ئەی ڕەقیب» کەتا هەتایە دەبێتە مایەی نەمری‌و لەبیر نەچوونەوەی «دلدار» ، ئەوەتا دڵی بۆ جەژنی نەورۆزیش لی‌ی داوەو ، مەزنی‌و پیرۆزیی ئەویشی فەرامۆش نەکردووە ، هەربۆیەشە گوڵە سوورەی بەهارانی بەکچە بەنازەکەی نەورۆز ناوبردووەو لە شیعری «گوڵی سوور»دا دەڵێ :**

گوڵی سوور ، ئەی کچی نەورۆز ، ئەری کام دەس لەباغی ژین لەبۆ یەك دەفعە بۆن‌کردن بەناکامی ئەتۆی هێنا
ئەوێستاکەش بە ژاکاوی
وەها بێ قەدرو تۆزاوی
لەسەر ڕێگا فرێ‌ی داوی

● **«ع . ح . ب – محمد شێخ حسێن بەرزنجی»ش . ساڵی ١٩٥٧ ، شیعرێکی ناسکی پێشکەش بە نەورۆزی ئەو ساڵە کردووەو ، دەڵێ :**

نەورۆزی ١٩٥٧

بۆ باوەشت
بۆ بەر کڵپەی گەرم‌و گەشت
وەك کارژۆڵەی جی‌ماو لەشوان
خۆم ئەکوتم نەورۆزی جوان
نەورۆز . . نەورۆز
جەژنی پیرۆز



رابەری

ڕێکخستنی
کەریم مستەفا شارەزا

ئەگەر دەتەوێ بزانی نەورۆزو سەرە مانگەکانی ساڵی زایینی ڕۆژئاوایی لە ماوەی ١١٢ ساڵدا لە چ ڕۆژێکی هەفتەدا دێن ؟ ئەوا سەیرێکی ئەم ڕابەرە بکەو ئاگاداری ئەم تێبینییانەی خوارەوە بە :-

* سنوونەکانی (١ ، ٢ ، ٣ ، ٤) بۆ ساڵەکان تەرخان کراون‌و هەر ٢٨ ساڵە لە ستوونێك دایە ، چونکە سالنامەی زایینی بە ٢٨ ساڵ جارێك دووبارە دەبێتەوە .

* ئەو ساڵانەی لەناوی خانەی سەوز دان ، ساڵی سادەن‌و مانگی شوباتیان ٢٨ ڕۆژەو ئەو ساڵانەی کە لەناو خانەی سووریش دان ساڵی پڕن‌و مانگی شوباتیان ٢٩ ڕۆژە .

* ئەو پیت‌و ژمارانەی لەناو خانەکان دان ، هێما ناوی ڕۆژەکانی هەفتەن کە دەبنە سەرەتای مانگەکان‌و ڕۆژی جەژنی نەورۆزو بەم جۆرە :

ش : شەممە
١ : یەك شەممە
٢ : دوو شەممە
٣ : سێ شەممە
٤ : چوار شەممە
٥ : پێنج شەممە
هـ : هەینی .

بۆ نموونە : هێمای ناوی ڕۆژی نوێبوونەوەی مانگەکان‌و ڕۆژی نەورۆزی ساڵەکانی ١٩٨٧ ، ٢٠١٥ ، ٢٠٤٣ ، ٢٠٧١ لە ڕیزە خانەی یەکەم بە شێوەیەکی ئاسۆیی بەرچاو دەکەون‌و ، بۆ ساڵەکانی تریش پێ بەپێ وەرە خوارەوە .

سالنامە

ساڵ	ساڵ	ساڵ	ساڵ	کانوون ٢	شوبات	ئادار	نیسان	مایس	حوزەیران	تەمووز	ئاب	ئەیلوول	تشرین ١	تشرین ٢	کانوون ١	نەورۆز
١٩٨٧	٢٠١٥	٢٠٤٣	٢٠٧١	٥	١	١	٤	هـ	٢	٤	ش	٣	٥	١	٣	ش
١٩٨٨	٢٠١٦	٢٠٤٤	٢٠٧٢	هـ	٢	٣	هـ	١	٤	هـ	٢	٥	ش	٣	٥	٢
١٩٨٩	٢٠١٧	٢٠٤٥	٢٠٧٣	١	٤	٤	ش	٢	٥	ش	٣	هـ	١	٤	هـ	٣
١٩٩٠	٢٠١٨	٢٠٤٦	٢٠٧٤	٢	٥	٥	١	٣	هـ	١	٤	ش	٢	٥	ش	٤
١٩٩١	٢٠١٩	٢٠٤٧	٢٠٧٥	٣	هـ	هـ	٢	٤	ش	٢	٥	١	٣	هـ	١	٥
١٩٩٢	٢٠٢٠	٢٠٤٨	٢٠٧٦	٤	ش	١	٤	هـ	٢	٤	ش	٣	٥	١	٣	ش
١٩٩٣	٢٠٢١	٢٠٤٩	٢٠٧٧	هـ	٢	٢	٥	ش	٣	٥	١	٤	هـ	٢	٤	١
١٩٩٤	٢٠٢٢	٢٠٥٠	٢٠٧٨	ش	٣	٣	هـ	١	٤	هـ	٢	٥	ش	٣	٥	٢
١٩٩٥	٢٠٢٣	٢٠٥١	٢٠٧٩	١	٤	٤	ش	٢	٥	ش	٣	هـ	١	٤	هـ	٣
١٩٩٦	٢٠٢٤	٢٠٥٢	٢٠٨٠	٢	٥	هـ	٢	٤	ش	٢	٥	١	٣	هـ	١	٥
١٩٩٧	٢٠٢٥	٢٠٥٣	٢٠٨١	٤	ش	ش	٣	٥	١	٣	هـ	٢	٤	ش	٢	هـ
١٩٩٨	٢٠٢٦	٢٠٥٤	٢٠٨٢	٥	١	١	٤	هـ	٢	٤	ش	٣	٥	١	٣	ش
١٩٩٩	٢٠٢٧	٢٠٥٥	٢٠٨٣	هـ	٢	٢	٥	ش	٣	٥	١	٤	هـ	٢	٤	١
٢٠٠٠	٢٠٢٨	٢٠٥٦	٢٠٨٤	ش	٣	٤	ش	٢	٥	ش	٣	هـ	١	٤	هـ	٣
٢٠٠١	٢٠٢٩	٢٠٥٧	٢٠٨٥	٢	٥	٥	١	٣	هـ	١	٤	ش	٢	٥	ش	٤
٢٠٠٢	٢٠٣٠	٢٠٥٨	٢٠٨٦	٣	هـ	هـ	٢	٤	ش	٢	٥	١	٣	هـ	١	٥
٢٠٠٣	٢٠٣١	٢٠٥٩	٢٠٨٧	٤	ش	ش	٣	٥	١	٣	هـ	٢	٤	ش	٢	هـ
٢٠٠٤	٢٠٣٢	٢٠٦٠	٢٠٨٨	٥	١	٢	٥	ش	٣	٥	١	٤	هـ	٢	٤	١
٢٠٠٥	٢٠٣٣	٢٠٦١	٢٠٨٩	ش	٣	٣	هـ	١	٤	هـ	٢	٥	ش	٣	٥	٢
٢٠٠٦	٢٠٣٤	٢٠٦٢	٢٠٩٠	١	٤	٤	ش	٢	٥	ش	٣	هـ	١	٤	هـ	٣
٢٠٠٧	٢٠٣٥	٢٠٦٣	٢٠٩١	٢	٥	٥	١	٣	هـ	١	٤	ش	٢	٥	ش	٤
٢٠٠٨	٢٠٣٦	٢٠٦٤	٢٠٩٢	٣	هـ	ش	٣	٥	١	٣	هـ	٢	٤	ش	٢	هـ
٢٠٠٩	٢٠٣٧	٢٠٦٥	٢٠٩٣	٥	١	١	٤	هـ	٢	٤	ش	٣	٥	١	٣	ش
٢٠١٠	٢٠٣٨	٢٠٦٦	٢٠٩٤	هـ	٢	٢	٥	ش	٣	٥	١	٤	هـ	٢	٤	١
٢٠١١	٢٠٣٩	٢٠٦٧	٢٠٩٥	ش	٣	٣	هـ	١	٤	هـ	٢	٥	ش	٣	٥	٢
٢٠١٢	٢٠٤٠	٢٠٦٨	٢٠٩٦	١	٤	٥	١	٣	هـ	١	٤	ش	٢	٥	ش	٤
٢٠١٣	٢٠٤١	٢٠٦٩	٢٠٩٧	٣	هـ	هـ	٢	٤	ش	٢	٥	١	٣	هـ	١	٥
٢٠١٤	٢٠٤٢	٢٠٧٠	٢٠٩٨	٤	ش	ش	٣	٥	١	٣	هـ	٢	٤	ش	٢	هـ

فائیزی مەلا بەکر

چەندێك لە چەند شیعری بڵاونەکراوەی «ئەدیب»

شوبهە نیە پەرستی ئەشعاری پێشینانمان لە فەوتن . گەورەترین خزمەتێکە بۆ ئەدەبی کوردی بکرێت.
پیرە مێرد

ئەدیب نەسەبی (مەلا ڕەسووڵی کوڕی مەلا صادقی کوڕی خەلیفە عەبدورزحمانی زەنەدی)یە . کە لە بنە چەکەیدا دەچێتەوە سەر تیرەی (لوطف عەلی خان)و (کەریم خان)ی زەند .

مەلا ڕەسووڵی ئەدیب لە سەنی (١٢٩١)ی کۆچی لە دێی شاوەلی) لە دایك بووەو . لە (١٢) جەمادای یەکەمی (١٣٥١)ی کۆچی لە دێی (سەرگێز)ی ناوچەی (شنۆێی) کۆچی دوایی کردووەو . لە سەر ڕاسپاردەی خۆی لەوێ نێنێژنو . دەیبەنە گۆڕستانی (دەربەندی) .

«ئەدیب» پیاوێکی دەستەو لاوازو ڕووخۆش‌و زمان شیرین‌و نەرم‌و سەنگین‌و گران‌و بەزەیی‌دارو دڵ فراوان‌و میوان پەروەربوو . لە هونەراندا سەری لە زۆر شتانی وەکوو پزیشکی کوردەواریی‌و دارتاشی‌و ئاش وەستایی‌و خۆشنووسی‌و . . . ئیتر دەردەچوو .

«ئەدیب» لە نووسینی پەخشان‌و هەڵبەستاندا سەلیقەیێکی زۆر بەرزو هێزای هەبوو . ئەسپی طەبعی بە ئەندازەیێکی وا ڕامی بوو . کە پابەندی کات‌و ناکات‌و خۆش‌و ناخۆشی نەبوو . بەڵکو لە توانایدا هەبوو کە هەموو گوفتاری‌و دڵ خوازێکی خۆی بە بێ دامان بهۆنێتەوە .

(دیوانی ئەدیب) — کە سەر چاوەی ئەم زانیاریانەیە — لە ساڵی (١٩٧٦)ی زایینی لە هەولێر لە لایەن خاوەنی چاپخانەی کوردستان خوا لێ‌خۆشبوو مامۆستا گیو موکریانی بۆ جاری دووەم لە (٣٤) لاپەڕاندا چاپ کراوە . دیارە (٣٠) لاپەڕەی قەبارە ناوەنجیش چونکە (٤) لاپەرە بە بەسەرهاتی ژیانی «ئەدیب» پڕ کراوەتەوە . بۆ دیوانی شاعیرێك . کە بتوانێ هەموو گوفتارو دڵ خوازیکی خۆی بەبێ دامان بهۆنێتەوە . کەمەو . دەبێ زۆری لێ فەوتابێ .

مامۆستا گیو موکریانی لە بارەی شیعری فەوتاوی «ئەدیب» نووسیویە : «ئەدیب هەڵبەستی بە زمانی کوردی‌و فارسی‌و ئارەوی‌و ڕوسی زۆر داناوە . داخەکەم بەشی کوردییەکەیم کەم دەست کەوتووە . «ئەدیب» چەند جارێکی هەڵبەستی نیشتمانی بۆ دەناردینە ڕەواندوز ئێمە لە گۆڤاری «زاری کرمانجی» ماندا بڵاو کردۆتەوە . کەچی ئێستا لەو دەرفەتەدا ئەو ژمارانەی کە هەڵبەستەکانی وی تێدایە نەمانماون» .

هیوادارم ئەم چەند دێرە شیعرەی بەردەستتان نەختێك لە داخ‌و کەسەری بەجێ ماوی خوا لێ‌خۆشبوو گیو کەم بکەنەوەو . ببنە هاندەری ئەو خوێنەرانەش کە دەستیان بە گۆڤاری (زاری کرمانجی) ڕا دەگا . تا بەوردی بیپشکنن . بەڵکو ئەمە خوایەو . پارچە یا دێرەشیعرێك بدۆزنەوەو بیخەنەوە سەر خەرمانی شیعرەکانی «ئەدیب»ی شاعیر .

پێناسکردنی تێکستەکە

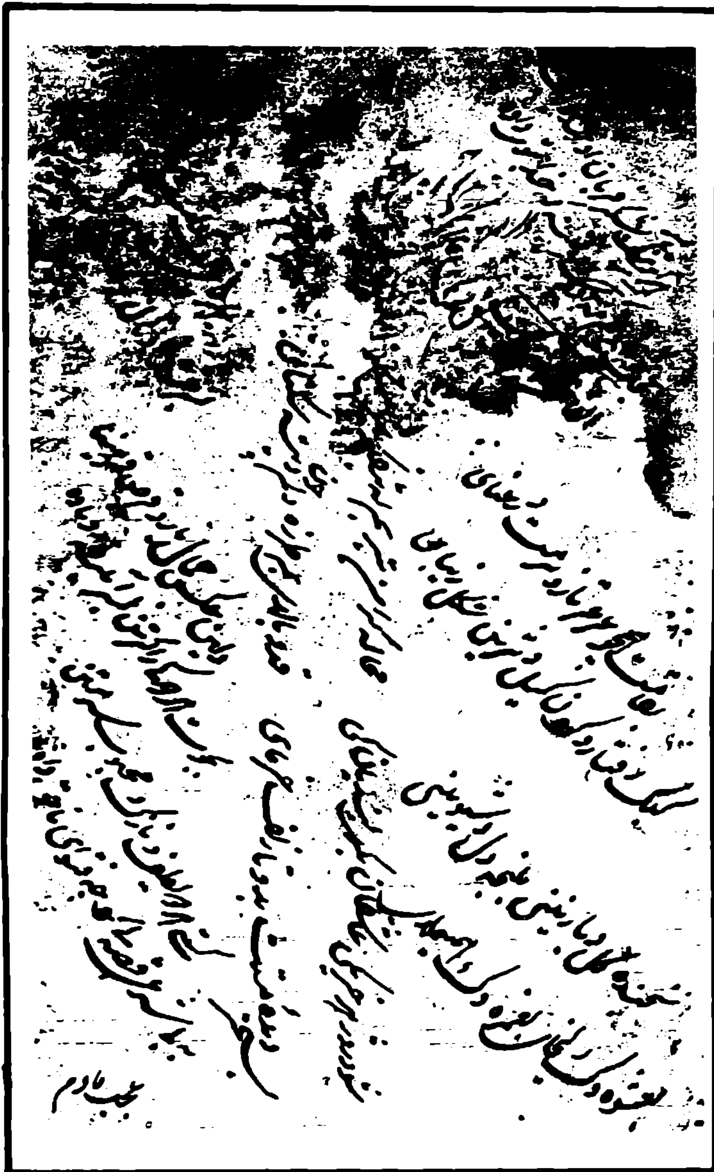
تێکستی ئەم سێ شیعرە بریتی‌یە لە پەڕەیێکی (١١×١٧) سم‌و . شیعرەکان بە خەتێکی خۆش لەسەر هەر دوو ڕووی پەڕەکە نووسراونەتەوەو . بە تەخمینی من تەمەنی (٦٥–٧٠)

ساڵێك دەبێ . وابێ دەچی پەڕەكە پاشماوەی كەشكۆڵێك بێت . چونكە بە هەمان خەت دوو پەڕی تری بە هەمان شێوەو قەبارە لە گەڵدان . كە دوو شیعری فارسی (سەعدی) و (جامی)و . دوو شیعری بڵاوكراوی (وەفایی) بە قەولی «گیو» مامۆستا «ئەدیب»و . پارچە شیعرێكی (ئەحمەدی كۆر)یان لە سەر تۆمار كراوە .

تێكستەكە برای بەڕێزكاك (مەلا نەجیمی شێخ ئەحمەد) لە نێو هەندێ كۆنە كتێبی باوكی دۆزی بوویەوە . هەستی ئەدەب پەروەریو بەرپرسی پارێزگاری كردنی كەلەپووری ئەدەبی كوردی كاك (مەلا نەجیم) تێكستەكەیان خستە بەر دەستم . سوپاسی هەستی ئەدەب دۆستانەی دەكەم . هیوادارم وێنەی زۆربێ .

بەڵگەی گێرانەوەی ئەم سێ شیعرە بۆ (ئەدیب) سەرەرای پاڵپشتی كردنی زمانی ئەدەبی شیعرەكان . ڕستەكانی (من كلام أدیب – لە شیعری ئەدیب)ی پێش شیعری یەكەمو (أیضا من كلام أدیب)و (ولە أیضا من كلام أدیب)ی پێش شیعری دووەمو سێیەمن .

بەر لەوەی لێرە دەست هەڵگرین پێویستە بڵێین : كە نەبوونی ناسناوی «ئەدیب» لە بەیتی كۆتایی دوو پارچە شیعری یەكەمو دووەم نابێتە بەڵگەی ناتەواوی شیعرەكان . چونكە ئەم دیاردەیە لە زۆر شیعری دیوانە چاپكراوەكەی «ئەدیب»دا دیارو بەرچاو دەكەوێ . هەروا لە بارەی تەواویو ناتەواوی شیعرەكان پێویستە بگوترێ : كە شیعری یەكەم بە گوێرەی یاسای شیعری كلاسیكی كوردی ناتەواوە . چونكە بە گوێرەی ئەم یاسایە دەبێ سەرەوای هەردوو نیو دێری بەیتی یەكەم یەك بێ . شیعری سێیەمیش بە بەڵگەی (عەجەب ماوم)ی سووچی لاپەڕەكە ناتەواوە . بەڵام ئەم ناتەواوییانە نابێ ببنە هۆی بڵاو نەكردنەوەو بایەخ پێ نەدانیان . چونكە دەڵێن : (ما لا یدرك كلە لا یترك كلە) واتە : ئەوەی هەمووی وەگیر نەكەوێ واز لە هەمووی ناهێندرێ . .



شیعرەكان

١-

كەمەندی زولفی چینچینت وەها ڕیشەی دڵی كێشام
تەمتەن دەر تەهی چاهە بیژەنی وا دەرنەهێناوە
لە بەحری شەوقی تۆ وامن خەریك ماوم بە تەرزێكی
بە ئەفسوونی سفیدی دێو . كاوس و كەی كەدی خەریك ماوە
وەهای صدف صدف بڕیوە چین بە چین ڕوو یناوە ئەگرچە

دەڵێی گۆدەرزی‌یە رۆژو مەصافەی صەفی کێشاوە
بە ناحەق چونکی دات فتوای قەتڵ‌و رشتنی خوێنم
وەکو خوێنی سیاوەحشە ئەوێستاش جۆشی هەرماوە
وەها کونکردوە جەرگم بە زۆری قووەت‌و بازوو
دەڵێی فەرهادەکەی چینە لە بێستوونی رق ، هەستاوە
وەکو طاووسی سەر مەستە ، کە ئەو زوڵفی بەلادا کرد
دەڵێی بەیداغی رۆمە عەسکەرو نیظامی کێشاوە
ترازا دوگمەکەی سینە ، بەیان بەربوو ، سەحەر ئەنگووت
طە راوەت کەوتە نێو دونیا ، دەڵێی رۆژ شەبەق داوە
خەدەنگی کاری‌یە پەررەی دڵی گرتووم‌و ، کشتوومی
دەڵێن خۆشنابێ لێت ئێستێکە صەد پەیکانی پێ‌ماوە
بە لەب فەرمووی : وەرەئێرە ، ئەجەل گوێی گرتم‌و رۆیم
یەقینم کرد کە تێ‌فکریم ئیتر مەرگم پلیشاوە
وەکو داوێنی ئەڵوەندە کنار ئەز ئەشکی خوێنینم
وەها پڕ گوڵ‌بووە ، غەملاوە ، گوڵچن لێی عەجەب ماوە
وەرن خزمینە بروانن نەمامێك تازە رسقاوە
وەکو کەبکی بەهاری تازە خەت‌و خاڵی کێشاوە
گەلێ شوکرم لەسەر واجب‌بووە گەر من بە جێی بێنم
کە ئەو مەجنوونە بێ مەیلە بەبێ سووچ لێم نەتۆراوە
هەزار هەنگ‌و شەکەر قوربانی ئەو خەندەی لەبی تۆبێ
عەجەب ماوم لە ئەو شیرینی‌یەی کە خودا بە تۆی داوە

-٢-

بە قامەت هەم‌چو عەرعەر تازەوو سەر مەست‌و رەعنایی
کەبك رەفتارو گەردن کێل‌و شیرین شکل‌و زیبایی
بە خەندە گوڵ دەبارێنی ، بە لەنجە دڵ دەشێوێنی
بە عیشوە وەك زولەیخایی ، بە غەمزە وەك هومیلایی
شەوو رۆژ هەر خەریکی عاشقان بگری‌و بەندیان کەی
بە سیحری دیدەیی مەستت ، بە دووتای زوڵفی خورمایی
مەحاڵە گەر ئەمن تێرم لە تێ‌فکرینی ئەم شکلە
قەدو بالاّیی بەم تەرزە دڵم چۆن دێتە سوکنایی

-٣-

لەبەر ماچی لەبی لەعلت شەکەر بازاری شێواوە
لەبەر خەندەی دەهانی تۆ گوڵستان سەبزو تێراوە
دەڵێن عەکسی جەمالی یارو قورصی قەمەری هێنا
بە جووت هەردووکی راگرتن لەبەر ئاێنیەی رووناوە
گوێی هەردوو لەطیف‌و نازك‌و مەحبووب‌و سەر مەستن
بە بێ شەرعی قسەی لێ‌کرد چ فتوای ناحەقی داوە
عەجەب ماوم . . .

● **روون کردنەوەی هەندێ رستەو وشەی نامۆ .**

تەهمتەن : لەقەبی رۆستەمی زاڵە . بەهەر پاڵەوانێکیش دەگوترێ .

دەرتەهی چاهـ : لە نێو چاڵی تاریك .

بیژەن : خوشکە زاێکی رۆستەمی زاڵ بووە ، حەزی لە کچی ئەفراسیاب کردووە ، کە ئەفراسیاب پێی ئەزانێ لە چاڵێکی تاریك‌دا بەندی ئەکا ، تارۆستەم ئاگاداری ئەبێ‌و دێ رزگاری ئەکا .

ئەفسوونی سفیدی دێو : ئەفسانەی دێوی سپی .

قامەت : بالاّ ، بەژن .

لەبی لەعل : لێوی سوور .

دەهان ، دەهەن : دەم .

کەبك ، کەبوك : کەو

ئاینە : ئاوێنە ، نەینۆك .

گۆدەرز : سەر کردەیێکی لەشکری کەیکاوس‌و ، باوکی گیو بووە .

سیاوەحش : کوری کەیکاوس‌و باوکی خوسرەو بووە . کە کوژراوە گوایە لەو شوێنەی خوێنی لێ رژاوە ، گیاێك رواوە ، کە بە خوێنی سیاوەشان ناسراوە .

هومیلا : کەنیزەکێکی دەرباری خوسرەوی پەرویزبووە .

تاوێکیش لەگەڵ سەرنجەکانی کاك فایزی مەلا بەکر لەمەڕ دیوانی حاجی قادری کۆیی

محمدی مەلا کریم

بۆ ڕاستکردنەوەی تەواوی دیوانی شیعری حاجی قادری کۆیی پێویستی‌یەکی زۆرمان بەوە هەیە هەموو ئەوانەی خۆیان بە ئاگادارو شارەزای شیعری ئەم شاعیرە مەزنەی گەلی کورد ئەزانن ، دەربارەی دیوانەکەی کە ساڵی ڕابوردوو بڵاوکرایەوە[١] بێنە مەیدانی نووسین‌و ڕادەبڕینەوە ، بەڵکو بەوە بەشێکی‌تر لەو کەم‌و کووڕی‌یانەی لە شیعرەکانیا ماون‌و لە دیوانەکەدا ڕاست‌نەکراونەتەوە یا بەتەواوی ڕاست‌نەکراونەتەوە – ڕاستبکرێنەوەو ، بە مەیش کەمێك لەو قەرزە گەورەیەی ئەم کەڵەمێردەی گەلی کورد بەسەر هەموو ژیانی ڕۆشنبیری کوردیەوە هەیە ، بدرێتەوەو ، گەلیش باشترو زۆرتر کەڵك لەو بیروباوەڕانەی وەربگرێ کە ئەوی نەمر لە جەرگەی شەوەزەنگی کوردستانا خستوونیەتە دووتوێی شیعرەکانیەوە

بەلاّم ، بەداخەوە ، تائیستا کە ئەوەتا بۆ نزیکەی ساڵێك ئەچێ دیوانی شاعیری ناوبراو بڵاوکراوەتەوە ، جگە لە سێ برادەر ، واتە جگە لە کاك عەبدڕڕەززاق بیمارو[٢] مامۆستا مەلا جەمیلی ڕۆژبەیانی‌و[٣] کاك فایزی مەلا بەکر[٤] کەسی‌تر نەهاتە مەیدانەوەو ، شتێکمان نەدی بڵاوبکرێتەوە . جا نازانم کەسی‌تر نی‌یە شارەزای ئەم مەیدانە بێ یا بەیازێکی کۆنی لابێ شیعری حاجی قادری تیا نووسرابێتەوە ، یا هەیە بەلاّم تاقەت‌و ئارەزووی بەشداری‌یان نی‌یەو ، بەسەر ئەو دەسنووسانەدا لایانە پاڵیان‌داوەتەوەو نیازیان نی‌یە بێڵن تیشکی ڕووناکی‌یان بگاتێ‌و

کەس بیبیانبینیٚ .

من ، کە هەر بە مەبەستی ڕاستکردنەوەی شیعری حاجی نەڕووی ئەو سەرچاوانەی لە ژێردەستمان ، ئەرکی ڕاستکردنەوەی پرۆڤەکانی چاپەکەم گرتە ئەستۆی خۆمو وائەزانم بەو کارە خزمەتێکی شایانم بە حاجیو بە شیعری حاجیو بە گەلی کوردو بە ئەدەبی کورد پێشکەش‌کرد ، هەر بەو مەبەستەیش بە دەست تێوەردانەکەی مامۆستایان بیارو ڕۆژبەیانیدا چوومەوەو(*) . لە هەرکوێیەکا لامەوابوو بۆی‌نەچوون ، بە بۆچوونی خۆم بۆم ڕاستکردنەوەو داکۆکیم لە کارەکەی خۆمو لە تێکستی لەچاپدراوی دیوانەکە کرد .

وائیستا بە وتارەکەی کاك فایزیشدا ئەچمەوەو سەرنجی خۆمی لەبارەوە دەرئەبڕمو ، دیسانەوە هیوای خۆم ئەدەمەوە بەگوێی خوێندەوارانی ئازیزا ، ئەوانەیان بەڕاستی تامو چێژی شیعری حاجی ئەکەنو ئاگاداری‌یەکیان لێ هەیە یا دەسنووسێکی کۆنیان لایە شیعری ئەوی تیابێ ، بیروڕای خۆیان بنووسنو سەرچاوەکانیان بخەنەڕوو ، بەڵکو تا ڕۆژێ زووتر بتوانین کتێبخانەی کوردی بە نوسخەیەکی ڕاستو دروست دیوانی شیعری حاجی بڕازێنینەوە .

* * *

کاك فایز لە سەرەتای وتارەکەیدا شیعرێکی حاجی ، نەك بۆ ڕاستکردنەوە ، بەڵکو بۆ کردنی بە پاڵپشت بۆ بۆچوونێکی خۆی ، هێناوەتەوە . شیعرەکە ئەمەیە :

ئەوی حەسوودو جەهوولن ، لەئیمو ڕەخنەگرن
لە عەیبو ڕەخنەیی عالیم بەری دەبن ئودەبا

و بەرانبەر بە وشەی (عالیم) – کە بە (عالم)ی نووسیوە – نووسیویە «عالەم !» .

ئەوەی لەئاست ئەمەدا ئەمەوێ بیڵێم ئەوەیە ئەبوو کاك فایز ، هەروەك لە دیوانەکەدا ، (عالیم)ی بنووسیایە ، چونکە کە کردی بە (عالم) لەوانەبوو بە (عالِم)یشو بە (عالەم)یش بخوێنرێتەوەو ، کە نووسیشی (عالەم) ، ڕێگای دوو ئیحتیمالەکەی بڕیو تەنها ئیحتیمالی (عالەم)ی هێشتەوەو ، بەوە بەتەواوی کەوتە هەڵەوە ، چونکە ئودەبا لە ڕەخنەی عالەم واتە ڕەشەخەڵك بەری نابن ، لە ڕەخنەی (عالیم) بەری ئەبن ، لەبەرئەوە کە لەناو تێکرای خەڵکا ڕەخنەگری لەخۆوەدوو زۆرن ، بەڵام کەسێ بەڕاستی (عالیم) بێ ڕەخنە لە ئەدیبێ ناگرێ بەڕاستی ئەدیب بێ . لێرەدا ئەبێ بۆ ڕوونکردنەوەی پتری مەبەستی بەیتەکە ئەوەیش بڵێین کە مەبەستی حاجی لە ڕەخنە ڕەخنەی ئەدەبی نی‌یە ، قسەی تاڵو سوێرو ناهەق پێوتنە ، ئەگینا ڕەخنەی ئەدەبی کارێکی بەجێیەو لەمێژە لەناو زانایانا قەدری شایانی خۆی دراوەتێ .

لەبارەی بەیتی :

گوڕەی بەهاریە ئێستێکە شاخو داخی وڵات
پــڕە لە لالەوو نەســرینو نەرگسی شەهلا

(ب ٢ ، ل ٣١)یشەوە ، نووسیویە : «(گوڕەی بەهارێیە ئێستێکە)ی چاپی سێیەمی گیو موکریانی باشترە ، چونکە لە شێوە ئاخاوتنی کۆیەی سەردەمی حاجیو موکریان کە ماوەیەکی زۆری لێ ماوەتەوەو هەڵبەت کاری کردووەتە سەر زمانی شیعرو ئاخاوتنی – نزیکترە . لەبارەی ئیقاعیشەوە (بەهاریە) وەك ئەوە وایە لە بانێکی چەند قاتی بکەویتە خوارەوە» .

منیش ئەڵێم : ئەو تێکستەی کاك فایز پێشنیاری‌ئەکاو ، مامۆستای خوالێ‌خۆش‌بوو گیو موکریانی‌یش لە چاپە سێهەمەکەیا چەسپاندوویە ، نیوە بەیتەکە بەتەواوی لەنگ ئەکاو ، من سەرسامم کاك فایزێ ئەوەندە گوێچکەی بە مۆسیقا ئاشنا بێ باسی (ئیقاع) بکا ، چۆن هەستی بەوە نەکردووە کە ئەگەر (بەهاریە) ئەوەندە لەسەر گوێ گران بێ وەك لە بانێکی چەند قاتی‌یەوە بتخەنەخوار ، (بەهارێیە) لەپێشا بە پلەکانەیشدا سەرت‌ئەخا بۆ سەربانەکەو هەناسەت لێ ئەبڕێ !

ئەنجا ئەگەر (گورەی بەهارێیە) بێ ، وەك کاك فا ئەڵێ ، ئەبێ بووترێ (گورەی بەهارێیەتی) کە دیارە چەند شیعرەکەی زیاتر پێ لەنگ ئەبێ ، چونکە دیارە شاخوداخی وڵات (گورەی بەهارێ نیە) ، (لە گورەی بەهارێدایە) ، وەك چۆن (گورەی بەهاریە)یش ئەم مەعنایە ئەبەخشێ ، واتە شاخوداخی وڵات ئێستا گورەی بەهاریەتی‌و لە ناوجەرگەی وەرزی بەهاردایە .

لەمەیش بەولاوە نازانم کاك فایز پشت بە چ بەڵگەیەك ئەتوانێ شێوە ئاخاوتنی ئێستاو سەردەمی حاجی قادری خەڵکی کۆیە لەیەك جوێ‌بکاتەوە ؟ کام موختەبەری دەنگ شێوە ئاخاوتنی خەڵکی ئەو سەردەمەی شوێنێکی کوردستانی بۆ خستووینەتە سەر شریت تا ئێستا لەگەڵ شێوە ئاخاوتنی ئەمڕۆی ئەو شوێنەیدا بەراورد بکەین‌و جیاوازی‌یانمان بۆ دەربکەوێ ؟ ڕاست ئەوەبوو بڵێ : لەگەڵ شێوە ئاخاوتنی خەڵکی کۆیە یەکەو ، کەواتە لە سەردەمی حاجی‌یشدا هەر وایانوتووە .

لەبارەی بەیتی :

لە کێـــوو کەژ کە سەرئێوارە دێتەوە مالاَت

لە دەوری چادری صاحێبی مەوجی‌دا ، وەستا

(ب ١ ، ل ٣٤)یشەوە ، نووسیویە : «ئەگەر پەراوێزی ژمارە (٣٧)ی سەر نیوە دێری یەکەم نەبوایە ، ئەم تێبینی‌یە نەدەبوو ، چونکە بەر لە خوێندنەوەی پەراوێزەکە وای بۆچووبووم کە لەنێوان (کەسەر)و (ئێوارە)دا کۆمایێك هەیەو دانەندراوە . دیارە دیاردەی بایەخ‌نەدان بە دانانی کۆمایش ، نەك هەر بەس لەم دیوانە ، بەڵکو لە زوربەی چاپەمەنی کوردیدا – بەرچاو دەکەوێ . بەلاَم کە پەراوێزەکەم خوێندەوەو گەڕامەوە بۆ (کاروان)ی ژمارە (٧)و ڕای مامۆستا مسعود محمد کە نووسیویە : «دەبێ بگوترێ : لە کێوو کەژکە سەرئێوارە دێتەوە مالاَت ، لەمەشدا پێویستە (سەرێوارە) بخوێندرێتەوە دەنا کێشی تەنبەڵ دەبێ» گەیشتمە ئەو قەناعەتەی کە دەقەکە لە

راوەکانی ئەمینداریتی گشتی ی رۆشنبیری‌و لاوانی ناوچەی کوردستان



دیوانی حاجی قادری کۆیی

لێکۆڵینەوە ولێکدانەوەی

سەردار حمید میران   کەریم مستەفاشارەزا

پێدا چوونەوەی

مسعود محمد

١٩٨٦

قەناعەتێکی تەواو قایم بە مانای (سەرلەئێوارە . .) تۆمارکراوە .
جا ئەگەر ڕێگام بدرێ وام پێ خۆشە نیو دێڕەکە بەمجۆرە بنووسرێت : «لە کێوو کەژ کەسەر ، ئێوارە دێتەوە ماڵات» واتە : باکێوو کەژکەسەرو خەمو پەژارە دایبگرێ ، کە ئێوارێ مەڕو ماڵات دێتەوە دەوری چادری صاحێبی‌و ، ئەم جوانی‌یەی .

لە ژووری مێگەلی هەورە . لە ژێری مێگەلی مەڕ
شـــەبیهی گولشەنی خەضرایە . توودەیی غەبرا

– کە بەیتی پێش نیوەدێڕەکەیە – لەدەستدەچێ . وابزانم (کە سەرئێوارە . .) لەگەڵ (بەلاغەتێکی هەیە هیچ زمانێ نایگاتێ)یشدا ناگونجێ . (سەرئێوارە) لەجیاتیی (سەرلەئێوارە) نەبیستراوە . ئەگەربیسترابێتیش کەمە . ئەمە سەرەڕای کەمبوونەوەی مەهارەتی حاجی ، چونکە (لە کێوو کەژ کە سەرئێوارە دێتەوە ماڵات) بەمانای هاتنەوەی سەرلەئێوارەی مەر لە کێوو کەژ قسەیێکی ئاسایی‌یەو ، وەستایی حاجی بەس لە[٦] (لە دەوری چادری صاحێبی مەوجی‌دا ، وەستا) دەمێنێتەوە» .

منیش ئەڵێم : پێشەکی بەتەواوی لەگەڵ کاك فایز هاودەنگم لە مەیدانی پێویسیی بایەخدانا بە دانانی کۆماو نوختەو کەوانو کەوانۆلکەو هەموو نیشانەکانی خاڵبەندی لەجێی خۆیاناو ، پێ‌ناخۆش‌بوونی خۆم دەرئەبرم لەوە کە زۆرتری بنووسانی کورد پێڕەوی ڕاستی خاڵبەندی نازانن‌و زۆریان هەر گوێی نادەنێ‌و زۆرتریشیان بەهەڵە جێ‌بەجێی ئەکەن . خاڵبەندیی ڕاست دەورێکی گەورەی لە بەڕاست خوێندنەوەی تێکستدا هەیەو ئەرکێکی زۆری لە مەعنای ڕستە گەیشتن لەئەستۆی بخوێنەوە (قارئ) ئەکاتەوە . بەڵام ئەوەی کە ئەو بۆی‌چووە گوایە (کە سەرئێوارە = کە سەرێوارە) هەڵە یێ‌و ڕاستەکەی (کەسەر)و (ئێوارە) یێ ، بۆچوونێکی بەتەواوی ناڕاست‌و دروستەو بە هیچ حاڵێ نیمچە ڕستەی (لە کێوو کەژ کەسەر) مەعنای (باکێوو کەژکەسەرو خەمو پەژارە دای‌بگرێ) ناگەیەنی‌و لەوە زیاتری لێ هەڵناکرێنرێ کە (لە کێوو کەژ کەسەر)و خەبەری موبتەداکە – یا موبتەدای پاشکەوتووی خەبەرە پێشکەوتووەکە – دیار نی‌یەو نازانرێ ئاخۆ (هەیە)یە یا (نی‌یە)یەو ، کەژو کێو بە هیچ کلۆجێ ڕێی تێ‌ناچێ کەسەر دای‌بگرێ ، ئەویش لەبەرچی ، لەبەر گەڕانەوەی ئێوارانی ڕۆژانەی مەڕو ماڵات بۆ ماڵی خاوەنی ! ڕاستی‌و دروستیی وتنی خەمو پەژارەو کەسەر داگرتنی کەژو کێو مەگەر کاتێ ڕەوا بێ کە شتەکە کینایە بێ لە حاڵەتی ڕوودانی کارەساتێکی گەورەی وەك داگیرکرانی وڵات‌و دەرکردنی گەل لە شوێن‌و ماوی خۆی‌و ، ئەوەیش بە هیچ جۆرێ بە گەڕانەوەی مەڕو ماڵات لە لەوەڕگەوە بۆ ماڵ نایەتەدی‌و ، هیچ پێوەندی‌یەکیش لەنێوان کەسەری کەژو کێوو گەڕانەوەی ئێوارانی مەڕو ماڵات بۆ ناو ئاوایی‌و مۆڵ‌دانی لەدەوری دەواری خاوەنیا – نی‌یە ، بەڵکو ئەو گەڕانەوەیە مایەی خۆشی‌یە چونکە شیرو ماست‌و ڕۆن‌و پەنیرو کارو بەرخی بەدەمەوەیە بۆ خاوەنی‌و بۆ خەڵك‌و نیشانەی ئاوەدانیی دەوارە . ئیتر کەسەری چی‌و خەمو پەژارە لەکوێ ؟

بەڵێ ، من لەگەڵ کاك فایزو لەگەڵ کەسانی‌تریشم کە (سەرئێوارە)یان لەجیاتیی (سەر لە ئێوارە) لەسەر زمان قورسە ، بەڵام لە هەموو حاڵێکا شتێك هەیە پێی‌ئەڵێن (زەروورەتی شیعر)و ئەویش حوکمی خۆی هەیەو ، هیچ ئەوەیش ناسەلمێنم کە بوونی ئەم وتەیە لە شیعری حاجیدا مەهارەتی شیعروتنی کەم ئەکاتەوە ، هەرچەند کەمبوونەوەی مەهارەتی شاعیرێك لە بەیتە شیعرێکیاو تەنانەت لە پارچە شیعرێکیشیا هیچ شوورەیی نی‌یە بۆی‌و نیشانەی بێ‌دەسەلاتی کەوتنی نی‌یە . وەك ئەوەیش ناسەلمێنم کە وتنی (سەرلەئێوارە گەڕانەوەی مەڕو ماڵات) قسەیێکی عادەتی‌یەو ئەگەر حاجی وای‌وتبێ وەستایی‌یەکەی تەنها لەوەدا ئەمێنێتەوە کە وتوویە :

(لەدەوری چادری صاحێبی مەوجی‌دا ، وەستا) چونکە ئەم نیوبەیتە دووەمە تەواوکەری نیوبەیتی یەکەمەو بە هەردوکیان مەعناکە تەواوئەکەن‌و پێکڕا وێنەیەکی جوانی ژیانی بەهارانی

حەیوانداری کورد پیشان‌ئەدەن . هەرچی ئەوەیشە کە وتنی ڕستەیێکی عادەتی لەگەڵ ئەوە ناگونجێ کە حاجی لە وەسفی زمانی کوردیدا وتوویە : (بەلاغەتێکی هەیە هیچ زمانێ نایگاتێ) – قسەیەکی سەیرو سەمەرەیە . چونکە حاجی ئیددیعای ئەوەی کردووە کە کوردی لە هەموو زمانێ بەلیغترە (دیارە ئەمەیش زیادەڕەوییەکی خوێن‌گەرمانەو بێ‌بەڵگەیە)و ، نەیوتوە من بەلاغەتێکم هەیە لە هیچ زمانێکا هاوتای نی‌یە ، ئەم دوو قسەیە زۆر لەیەکەوە دوورن .

پاش هەموو ئەمە ، ئەبێ ئەوەیش بە کاك فایز بڵێم کە کێشەی ڕاستەقینە لە مەیدانی ساغکردنەوەی شیعری کۆنمانا لەسەر ئەوەیە کە شاعیر چۆنی وتووەو چی نووسراوە ، لەسەر ئەوە نی‌یە کە من و ئەو پێمان خۆشە چۆن بێ‌و چۆن نەبێ . ئێمە حەق پێ‌خۆش‌بوونی واممان نی‌یە ، مەرجیش نی‌یە هەر شاعیرێکمان بگری هەمووجارێ جوانترین‌و ڕەوانبێژانەترین شیعری وتبێ . زۆر جار وائەبێ هەرکام لە ئێمە ئەتوانین ڕستەیەکی بەرێ‌وجێ‌تر بخەینە جێی ڕستەیەك لە شیعری شاعیرێکی ناودارمانا ، بەڵام ئاخۆ هەر بەو توانینە حەقی ئەوەمان ئەبێ وابکەین ؟ دیارە نە .

لەبارەی بەیتی :

چاهـــی زەقەنی مەهلەکە ئەی دڵ بە گوریسی
ئەو زوڵفە ئەگەر سیلسیلەیە خۆت مەخە نێو بیر

(ب ٢ ، ل ٦٢)یشەوە ، نووسیویە : «(مەهلەکە) ئەگەر ڕاست بێ ، دەبێ (مەهلەکەیە) بخوێندرێتەوە . ئەمەش لەگەڵ کێشی شیعرەکەدا ناگونجێ . بۆیە واباشە بەهەڵە دابندرێ‌و بەمجۆرە ڕاستبکرێتەوە : چاهی زەقەنی موهلیکە . .»

منیش ئەڵێم : جارێ بۆ (ئەگەر ڕاست بێ) ؟ ڕاستەو ئەوپەڕی ڕاستی‌و ، ئەگەر بەڕاستی نازانی بۆ ناڵێی ڕاستەکەی بەلاتەوە چۆنە ؟ ئەنجا هیچوایش باش نی‌یە بەهەڵە دابنرێ‌و ، مەسەلەکە ئەو قووڵ بۆداچوونەی ناوێ‌و ، وشەکە (مەهلەکە) نی‌یە (مەهلەك)ە لەگەڵ (ە)ی ضەمیری غائیب کە (مەهلەك)

ئەبەستێ بە (چاهـ)ەوەو ، تەواو !

لەبارەی بەیتی :

تا بڵێی فەرق هەیە میهری من‌و ماهی فەلەك
لە ئەرا تا بە ثورەییا ، لە سەما تا بە سەمەك

(ب ١ ، ل ٦٩)یشەوە ، نووسیویە : «دەبێ کێ بڵێ جیاوازی‌یێکی ئەوتۆ لەنێوان (میهر – ڕۆژ)و (ماهـ – مانگ)دا نی‌یە ، تا حاجی پێویستی بەو هەموو تەئکیدە بێ کە لە (تابڵێی فەرق هەیە)و لە[7] (لە ئەرا تا بە ثورەییا . لە سەما تا بە سەمەك)دا هەیە ؟ بەگوێرەی ئەم دەقە بێ دەبێ حاجی گوتەی (نور القمر مستفاد من نور الشمس)ی نەك هەر نەخوێندبێ . بەڵکو نەشیبیستبێ ! دەنا دەیزانی (میهر) ئەسڵەو (ماهـ) فەرعە ، فەرعیش قەت بە ئەسڵ ناگا . لەوانەیە لە ئەووەڵەوە بەمجۆرە بووبێ : (تابڵێــی فەرق هەیە ماهی من‌و ماهی فەلەك . .) هتد . ئەمەو دێڕی دووەمی غەزەلەکەی کە بەمجۆرەیە :

هـــەر کە لای کردەوە عوقدەی سەری زوڵفی لادا
لە هەموو لاوە صەدای (صل علی . .) گەییە مەلەك

ڕاستەوخۆ پێمان‌دەڵێ : (میهر) ئەگەر بە خامە ڕەنگین‌و پیرۆزەکەی حاجی خۆیشی نووسرابێ ، لە زەلینی خامەوە بووە ، چونکە نەبیستراوە لە کاتی دیتنی ڕۆژ صەلاوەت‌بخوێندرێ ، بەڵکو بۆ دیتنی مانگ دەخوێندرێ . جا ئەگەر مانگەکە چواردەش بێ لە ڕۆژ لەپێشترە بۆوەی صەلاوەتی لێ بدرێ» .

منیش ئەڵێم : بەر لە هەرچی حاجی بەراوردی لەنێوان ڕۆژو مانگی ئاسمانا نەکردووە تا بشێ بڵێین هەموو خوێندەوارێ ئەزانێ ڕۆشنایی مانگ لە ڕۆشنایی ڕۆژەوەیەو پێویست بە باس‌لێ‌کردنی نی‌یە ، بەراوردی لەنێوان ڕۆژی خۆی – کە یارەکەیەتی – و مانگی ئاسمانا کردووەو هەمووکەسێ ئاگای لە جوانیی زێدەجوانی یارەکەی نی‌یە تا ئەو بۆی نەبێ ئەم بەراوردە بکا . ئەنجا ئەگەر وایە ، خۆ هەموو کەسیش ئەزانێ ئەرزو ئاسمان چەند لێك دوورن ، کەواتە عەرەب چۆن بۆ کینایە لە

لێك دووری دوو شت (بعد الأرض عن السماء)و (بعد الثریا عن الثری)یان وتووە ، کە حاجی‌یش لەم بەیتەدا دووهەمیانی هێناوەتەوە ؟ وەك وتم : حاجی قادر باسی ڕۆژی ئاسمان ناکا تا بۆی نەبێ بەراوردی بکا لەگەڵ مانگ ، باسی یارە ڕوو وەك ڕۆژ جوان‌و ڕوونەکەی خۆی ئەکاو ئەڵێ : ڕۆژی من کە ڕۆژی ڕاستەقینەیش نی‌یەو لە ئاسمانیشا نی‌یە لە ئەرزایە ، ئەوەندەی **دووری خاکی زەوی لە ئەستێرەی کۆو دووری ئاسمان لە ماسی ئەفسانەی (گاوماهی)ی بنی‌ئەرز کە ئەکەوێتە چەند چین لە ژێرزەوی‌یەوە — لە مانگی ئاسمان جوانترە .**

بەڵگەهێنانەوەکەیشی بە بەیتی (هەر کە لای‌کردەوە . .) هەر لەجێی خۆیا نی‌یە ، چونکە ئەو بەیتە ئیشارەت بۆ ئەوە ئەکا کە لەکاتی ڕۆژبەربوونی پاش گیرانیا خەڵك دەس‌ئەکەن بە سەڵەوات‌لێ‌دان . لەم شوێنەیشدا مەبەست لە ڕۆژگیران داپۆشرانی ڕۆژی ڕووی یارە بە تاریکایی زوڵفی‌و ، لە بەربوونەکەیشی لادرانی زوڵفیەتی لەسەر ڕووی .

ئەوەیش کە گوایە بۆ دەرکەوتنی مانگی چواردە خەڵك سەڵەوات لێ‌ئەدەن ، هەر زۆر هەڵەیە . تائێستا کەس نەیدیوە خەڵك لەگەڵ دەرکەوتنی مانگی چواردەدا سەڵەوات لێ‌بدەن . خەڵك ئەگەر بۆ دەرکەوتنی مانگ سەڵەوات لێ‌بدەن ، بۆ دەرکەوتنی مانگی یەکشەوە لێی‌ئەدەن‌و بەتایبەتی مانگی یەکشەوەی ڕەمەزان‌و شەشەلان‌و قوربان . .

لەبارەی بەیتی :

فیدای جووتیارتان بێ حاتەمی تەی
بـــەقوربانی سەپانتان ئالی بەرمەك

(ب ٢ ، ل ٧١)یشەوە ، نووسیویە : (جووتیار)ی نیودێری یەکەمی ئەم دەقەم بەدڵەوە نانووسێ لەبەر دوو هۆ : (١) لە کوردەواریی سەردەمی زوودا. دوو پیشەو کاری سەرەکی هەبوون (أ) ئاژەڵداری (ب) جووتیاری یان سەپانی . جا بەگوێرەی دەقی تازە باسی ئاژەڵداری لەنێو باساندا نامێنێ . (٢) (جووتیار) لەگەڵ (حاتەمی تەی)دا ناگونجێ چونکە حاتەم جووت‌و جووتیاری نەك هەر نەبوەو نەیکردووە ، بەڵکو نەشیبینیوە ، چونکە ولاتەکەی بۆ کشتوکاڵ ناشێ‌و ، تەنیا پێشەی ئاژەڵداری لەوێ کراوە . حاتەم خۆیشی ئاژەڵدارێکی نقەو گەورە بووە . ئەمەو ، (جووتیار)و (سەپان) هەردوکیان زاراوەی سەر بە کاری کشتوکاڵ‌و فەلاحەتین‌و ، هەردوکیان دەبنە ناو بۆ یەك چین کە (فەلاح)ە . جا بۆئەوەی بەرانبەرەکەی (حاتەم) بگونجێ لەگەڵ حاڵی ئەودا ، کە ئاژەڵداری‌یەو ، بۆئەوەی بەیتەکە هەردوو چینە سەرەکی‌یەکان بگرێتەوە ، واباشتر بوو کە نیودێری (گەلێ دەقی‌تر)ی پەراوێزەکە بەم‌جۆرەیە : (بەفیدایی شوانتان حاتەمی‌تەی) ، پەسەند کرابایە» .

منیش ئەڵێم : هەرچەند هەرکام لە تێکستە جیاکانی ئەم بەیتە بگری مەعنای دێ ، من ئەم تێکستەم پێ باش‌بوو کە لە دیوانەکەدا لەچاپ‌دراوە ، چونکە لە تێکستی (بەفیدایی شووانتان . .) دا ئەبوو ئیشباعێکی ناپەسەند بدرایە بە (ی)ی یەکەمی (فیدایی)و (ی)ی دووەمیشی بکرایە بە دوو (ی) واتە (فیدای) بکرایە بە (فیدایی)و ، (شوانتان)یش بە (شووانتان) بخوێنرایەتەوە . هیچیش پێویست‌ناکا بەرانبەر بە (حاتەمی تایی) کە حەیوانداریی کردووە ، ئێمە (شوان) بێنین‌کە حەیوان بەخێوئەکا گوایە شوانی ئێمە لە حەیوانداری خەڵکی‌تر پیاوترە ، با (جووتیار) بێ کە چینی لادێ‌نشینی کوردستان بووەو بەشی زۆری خەڵکی لێ پێکهاتووە ، هیچ زیانێکی لێ ناوەشێتەوە . حاجی‌یش باسی چین‌و توێژاڵە کۆمەڵایەتی‌یەکانی کوردستانی نەکردووە تا ناچاربێ ناوی (شوان) بێنێ لەجیاتی ئاژەڵداران‌و ناوی (سەپان) بێنێ لەجیاتی لادێ‌نشینان .

لەبارەی بەیتی :

شـــوانی مێگەلی کوردان لە شەڕدا
وەکوو قەصصابە ، دوژمن مێگەلی شەك

(ب ٤ ، ل ٧١)یشەوە ، نووسیویە : «(شەك) : بەرخی نێر کە پێی‌نابێتە ساڵی دووەم . بۆ هاوتەمەنی مێی (بەردیل)

دەگوترێ. لەسەر ئەم ئەساسە بەدووری نازانم دەقەکەی مستەفا سائیب کە لە پەراوێزدا بەمجۆرە تۆمارکراوە: (وەکوو قەصصابە، دوشمن نێرە، گەل شەك) لەئەنجامی بەهەڵە خوێندنەوەوە وای لێهاتبێ و، لەجێی خۆیدا بە مەبەستی (وەکوو قەصصابە، دوژمن نێرگەلی شەك) نووسرابێ. دیارە ڕێنووسی کۆنی کوردیش ئەم خوێندنەوەمان لێ دەسەلمێنێ..».

منیش ئەڵێم: لەم بۆچوونەی کاك فایزدا لەگەڵی هاودەنگم.

لەبارەی بەیتی:

لەبەر حیـــزەبخۆیی و ناتەبایی

لەژێری حیزی حیزان بووینە دۆشەك

(ب ٥، ل ٧١)یشەوە نووسیویە: «لەوانەیە لەجێی خۆیدا (لەبەر هیزەبخۆیی...) بووبێ، بەهەڵە یا بەئەنقەست، تا ڕاستەوخۆ بیێتە جوێن، کرابێ بە (حیزەبخۆیی). (هیزە بخۆ) بۆ مرۆڤی چڵێس و سوودپەرست بە بێگوێدان بە ڕەوایی و ناڕەوایی ڕێگای وەدەستهێنانی، دەگوترێ. هیزە: پێستی بەساغی دەرهاتووی هێندێ گیاندارە کە ڕۆن و دۆشاوی تێئەکرێ. ئەمەو، بۆ خاتری ئەوانەی حەز بە جوێندانی ڕاستەوخۆ دەکەن، کە بەداخەوە ئەوەندە هەن لە حسێبکردندا حیساب بکرێن، پێویستە ئەوەش بنووسین کە (هیزە) بەمانای (حیز)یش هاتووە».

منیش ئەڵێم: هەر تێکستی دیوانەکە ڕاستە، چونکە حاجی ئەو ئەندازە جیناسەی مەبەست بووە کە بە کۆکردنەوەی (حیزە بخۆیی)و (حیزی حیزان) پێکدێ. سەرەڕای ئەوە کە (هیزە)ی بەمەعنای (هیزەی ڕۆن) بۆ ئەم شوێنە دەس نەداو، وابزانم (حیزەبخۆیی)یش بەومەعنایە نی یە کە کاك فایز نووسیویە، تەنیا بۆ مەبەستی ژیانی حیزی و نامەردی بەکاردێ و لەبەرئەوە ناکرێ (هیزە بخۆیی) بێ و، لەگەڵ ئەوەیشا کە لە هەندێ شوێنی کوردەواریدا – وەك ناوجاف – (هیزە) لەجیاتی (حیزە) بەکاردێ، بەڵام هێشتا هەر جیاوازیی هەیە لە مەعنای باوی (حیزە)و، ئیدیۆمەکەیش هەر (حیزەبخۆیی)یە. سەرەڕای هەموو ئەمەی کە وتم لە هیچ کام لە سەرچاوەکانی بەردەستما نەنووسرابوو (هیزە بخۆیی)و کەسیش لەخۆیەوەو بەتەنها بۆچوونی خۆی حەق. دەسکاریکردنی تێکستی نی یە مەگەر ڕەپوڕاست دیار بێ هەڵەیەو ڕاستییەکەیشی دیارو لە بەرچاو بێ.

لەبارەی بەیتی:

کـــراوە ئینتیخابی وشکەسۆفی

لە دیوانی کەری بێنوقتەیی شەك

(ب ١، ل ٧٢)یشەوە، نووسیویە: «بە بڕوای من (لە دیوانی کەری...) هەڵەیەو، لەجێی خۆیدا (دیوانی گەڕی...) بووە، چونکە (سەگ – بێنوقتەیی شەك) بە (گەڕ) وەسفدار دەکرێ، جا ئەگەر بە (کەر)ی وەسفدار بکەین. زوڵم لە یەکێ لەو گیاندارە بەهۆشانە دەکەین کە زۆری قەرز لەسەر کورد (؟) هەیەو زۆر جار وەفاو دڵسۆزیی لە مرۆڤ زیاتر نیشانداوە».

منیش ئەڵێم: ئەو مەعنایەی کاك فایز مەبەستیە کە (لە دیوانی سەگی گەڕدا)یە لەم نیوەبەیتەدا دەسگیر نابێ هەرچەند وایشی بخوێنینەوە کە ئەو پێی باشە، چونکە ئەمە زۆری جیایە لە (لە دیوانی گەڕی بێنوقتەیی شەك) کە وەك ئەو ئەیەوێ، ئەبێ بە (لە دیوانی گەڕی سەگ)، لەبەرئەوە کە بەپێی دارشتنی نیوەبەیتەکە (بێنوقتەیی) ئەبێ بە سیفەتی (گەڕ)و ئیزافە ئەکرێتە پاڵ (شەك)، لەکاتێکا کە مەبەستە نوقتەکانی (شەك) لابرێن تا ببێ بە (سەگ)و ئەوکاتە وشەی (بێنوقتە)یش لە حوکمی نەبوودا ئەبێ و ئەمێنێتەوە (لە دیوانی گەڕی سەگ)و ئەمەیش نەك هەر مەعنا مەبەستەکەی ئەو نادا بەدەستەوە، بەڵکو مەعنایشی نی یە. بەڵام ئەگەر وابێ کە لە دیوانەکەدا نووسراوە، وا لە سەرەتادا وشکەسۆفی لە ئەنجومەنی کەرێتیدا هەڵبژێررا، ئیتر کەر قەرزی بەسەر کوردەوە هەبێ یا نەبێ (هەر قەرزی ئەومان ناتەواو بوو، وا هی ئەویشیان، لە خوا بەزیادبێ،

کەوتە ئەستۆ !)و ، (بێنوقتەیی شەك)یش مەعنای ئاشکراو ڕەوانی خۆی هەیەو بەتەواوی ئەیدا بەدەستەوە . (شەك)ی بێنوختەیش هەرچۆن بێ نیمچە پلارتیگرتنێکی‌تر ئەگەیەنێ .

خۆ ئەگەر ئەوەیش ڕەچاوکەین کە لە شێوەنووسینی کۆندا (و)ی عەتف‌و (ی)ی ئیزافە بە نووسین دەرنەکەوتوون ، ئەتوانین بڵێین لە (کەری) (کەری‌و) مەبەستەو ، ئەوکاتە (دیوانی) بەسەر (بێنوقتەیی شەك)دا دێتەوەو مەعناکەی ئەبێ بە (لە دیوانی کەری‌و شەکی بێنوقتەدا) کە واتە (لە دیوانی کەری‌و سەگیدا) . سەرەرای هەموو ئەمە ئەگەر بمانەوێ‌بڵێین حاجی حەقی گیاندارانی پێشێل نەکردووەو نابێ ناهەقی لەگەڵ گوێدرێژ بکا ، ئەوەمان دێتەسەر کە سەگیش هەروا خزمەتگوزارو بەوەفایە بۆ ئادەمیزادو ، ئەگەر ئەم تەشبیهەی وشکەسۆفی بە گوێدرێژ نارەوا بێ ، دیارە تەشبیهی بە سەگیش نارەوایە . بەڵام حاجی ئەم هەموو وردەکاری‌یە بێ‌کەڵکانەی مەبەست نەبوەو ، هەر ئەوەندی ویستووە بڵێ وشکەسۆفی کۆمەڵێکی نەفام‌و تێنەگەیشتوون .

لەبارەی بەیتی :

ئەمـــن شێخم ، سەرم شاخە ، هەناسەم
نەسیمە ، دیدە کانی ، مێزەرەم تەم

(ب ٣ ، ل ٧٣)یشەوە ، نووسیویە : «لە پەراوێزدا نووسراوە (ئەم تێکستەمان لە دەسنووسێکی ڕوستەم حەوێزی وەرگرتووە ! لە دەقەکانی‌تردا : ئەمن کێوم کەلەم شاخە هاتووە) . دەبوایە دەقی پەراوێز ، یا باشتر وایە بڵێین دەقەکەی عەبدورڕەحمان سەعید کە بەم‌جۆرەیە :

ئەمـــن کێوم ، کەلەم شاخە ، هەناسەم
نەسیمە ، دیدەکانم (دیدە کانیم) ، مێزەرەم تەم

هەڵبژێردرایە ، لەبەر ئەم هۆیانە : (١) زووتر بەم‌جۆرە تۆمارکراوەو چەسپاوە ، (٢) (هەناسەم نەسیمە) لەگەڵ (کێو) جوانترەو باشتر دەگونجێ ، (٣) لەبەرئەوەی خاوەنی (ئەمن)واتە قسەکەر (حاجی)یە ، زەین زووترو زیاتر بۆ ئەوە دەڕوا کە خۆی لە (کێو) بچوێنێ نەك (شێخ) . ئەممەو نازانم بە پاڵپشتی چ بەڵگەو تێکستێك (م)ی ڕاناوی کەسی یەکەم (دیدەکانم) کە لە هەردوو چاپەکەی (ع .س)و (گ .م)دا پارێزراوە ، لە چاپی تازەو لە (ساغکردنەوەی هەندێ گیروگرفتی شیعرەکانی حاجی‌قادری کۆیی)[8] دا لابراوە . بە بڕوای من بە بەڵگەی زۆر بەهێز نەبێ ، نابێ ئەم‌جۆرە دەستکاری‌یانە بکرێن» .

منیش ئەڵێم : بەش‌بەحاڵی جیاوازیی یەکەم ، من تێکستی دەسنووسەکەی لای ڕۆستەم حەوێزیم پێ پەسەندە کە لە دیوانەکەدا پەسەندکراوە چونکە ئەگەر حاجی بە خۆی بڵێ (کێو) نە هەناسەی ئەبێ‌و نە دیدەو ، نە مێزەری پێویست ئەبێ ، لەبەرئەوە کە کێو هیچ‌کام لەمانەی نی‌یە . بەڵام کە (شێخ) بوو سەری هەیە لەبەرزیدا بیشوبهێنێ بە شاخ‌و ، هەناسەی هەیە بیشوبهێنێ بە نەسیمی شاخان‌و ، دیدەی هەیە بیشوبهێنێ بە کانیاوی قەدپاڵ‌و داوێنی چیاکان‌و ، مێزەری سپیشی هەیە بیشوبهێنێ بەو تەمەی ڕووی شاخان دائەگرێ . بەش‌بەحاڵی جیاوازیی دووەمیش نە لای عەبدورڕەحمان سەعیدو نە لای گیو موکریانی نەنووسراوە (دیدەکانیم) . لای عەبدورڕەحمان سەعید (دیدەکانم)ە کاك فایز بە ئارەزووی خۆی بە (دیدە کانیم)ی ئەخوێنێتەوە . لای گیویش (چاوەکانم !)ە . ئەمە لەلایەك . لە لایەکی‌کەیشەوە (دیدە کانی) تەعبیرێکی ڕاست‌و دروستە بەمەعنای (دیدەم کانی‌یە)و هیچ ڕەخنەیەکی گراماتیکایی لێ ناگیرێ‌و ، ئەگەر (م)ی یەکەمی (مێزەرەم) نەبێ لەگەڵ ئەو (میم)ی (کانیم)ە کە کاك فایز پێشنیای ئەکا لەیەکیان بتاڵێنین ، نیوە بەیتەکە بەوجۆرە کە ئەو بە ڕاستی ئەزانێ تەواو لەنگ ئەبێ .

منیش لەگەڵ کاك فایزم لەوەدا کە ئەڵێ : بە بەڵگەی زۆر بەهێز نەبێ نابێ دەسکاری لە تێکستی شیعردا بکرێ‌و ، ئەمەم چ لەم وتارەداو چ لە وتاری‌ترما چەند جار دووبارەکردووەتەوە . بەڵام ڕەخنەکەی لەم بەیتەدا بەجێ نی‌یە ، چونکە یەکەم خۆی هەر لەم بەیتەدا کە لێرەدا

لێی ئەدوێین بە بێ هیچ پێویستی‌یەك‌و بەڵكو بەهەڵەیش (دیدەکانم)ی عەبدوررەحمان سەعیدو (چاوەکانم)ی گیو موکریانیی کرد بە (دیدە کانم) . دووەمیش ئێمە لەخۆمانەوە نەمانووسیوە (دیدە کانی) ، بەگوێرەی دەسنووسی مەلا رەئووفیش هەر (دیدە کانی)یە ، کەواتە ئێمە نین دەسکاریی بێ‌بەڵگەی شیعری حاجی قادرمان کردووە ، ئەوە .

لەبارەی بەیتی :

حـــاجی کەسێکە بێ‌کەس بۆ ئێوە قور دەپێوێ
گوێی لێ دەگرن زەریفە ، ناگرن بەلا لە خۆتان

(ب ١ ، ل ٨٩)یشەوە ، نووسیویە : «نیو دێڕی دووەم لە چاپەکەی (گ.م)دا بەم‌جۆرە هاتووە : (گوویێ لێ‌دەکەن زەریفە ، نایکەن بەلا لە خۆتان) . نازانم بۆ لە چاپی تازەدا گۆڕدراوەو ، پشت بە چ تێکستێك بەستراوە ؟ خۆ ئەگەر ئیجتیهادە دەبا لەوبەیتەش کرابا کە دەڵێ :

کـــێ دەڵێ کوردەکان بە ئیدراکن
بەسە ئەم نەقصە گوێ لە من ناکەن

وابزانم ئێرە بۆ کەمێ ڕێکیی سەروا زیاتر پێویستی بە دەسکاری‌یەکە هەیە ، ئەمە ئەگەر لەوێدا هەر پێویستی هەبێ ؛ چونکە بە بۆچوونی من (گوێی (گێی) لێ دەکەن) نەك هەر ناهەموار نی‌یەو بەس ، بەڵکو باشتریشە لە (گوێی لێ دەگرن) چونکە لە یەکەم سەرەڕای گوێ‌گرتن ، دەبێ رووی کونەگوێ بەرانبەر دەمی قسەکەر بێ ، کەچی لە دووەم بەس گوێ‌گرتن هەیە ، جا رووی کونەگوێ لەکوێ‌یە ، گرنگ نی‌یە» .

منیش ئەڵێم : هەرچەند گێرەو کێشەکە لەسەر وشەی (دەگرن)و (ناگرن)ە ، پێویستە لەپێشا ئەوە بڵێم کە (گووێ‌ی) کە کاك فایز بە ڕاستی زانیوەو (و)ەکەی تیا ئیشباع‌کراوە ، نیوە بەیتەکە لەنگ‌ئەکاو ، هەر ئەبێ (گوێی)و بەڵکو بە دیالێکتی کۆیە (گێی) بێ . هەروەها هیچیش لەوە حاڵی نەبووم کە ئەڵێ : «وابزانم ئێرە . .» تا ئەگاتە «چونکە . .» . ئەنجا بێینەوە سەر ئەسڵی مەبەست : لەبارەی تێکستی پاڵپشتەوە ، تێکستی پاڵپشت دەسنووسەکەی مەلا رەئووف سەلیم‌ئاغایە کە لامان وایە تێکرا باشترین دەسنووسە تائێستا وەگیرکەوتبێ . ئەگەر کاك فایز لەرووی سەنگی بەیتەکەوە رەخنەی بگرتایە . رەخنەکەی زۆر بەجێ‌بوو چونکە (دەگرن)و (ناگرن) بەیتەکە لەنگ ئەکەن‌و ، لە تێکستی عەبدوررەحمان سەعیدیشدا (دەکەی)و (ناکەن)ە کە بۆمان هەیە بڵێین (دەکەی)ەکە هەڵەیەو ڕاستەکەی (دەکەن)ە چونکە قسە لەگەڵ کۆمەڵ ئەکاو . لە تێکستی چاپی سێهەمی گیو موکریانی‌یشدا (دەکەن)و (ناکەن)ە ، بەڵام جیاوازی دانان لەنێوان (گوێ‌گرتن)و (گوێ‌لێ‌کردن) ئەوە بەڵگەیەکی لە زمانی کوردیدا نی‌یە . چونکە ئەم دوانەیش هەن‌و (بەگوێ‌کردن)یش هەیەو. هەر لەم‌مەعنایانەدا وشەی‌تریش هەیە . هیچ مەرجیش نی‌یە لە (گوێ‌گرتن)دا کونەگوێی گوێ‌گر بەرانبەر بە دەمی قسەکەر بێ .

لەبارەی بەیتی :

دو گەز زەمین‌و سێ گەز جاوو مستە خۆڵێکە
لیبـــاسی پێخەف‌و رایەخ هەتا دەگاتە سەرین

(ب ٧ ، ل ٩٦)یشەوە ، نووسیویە : (لیباسی) هەڵەیە . دەبێ (لیباس‌و پێخەف . . ی) بێ . خۆ ئەگەر بڵێین (ی)کە ڕاناوەو بۆ (خەلایق) دەگەڕێتەوە کە لە بەیتی پێشوودا گوترا (خەلایقیش کۆچە) ، ئەوا دەبێ بەدوای (ڕایەخ)ەوە بلکێندرێ‌و بنووسرێ : (لیباس‌و پێخەف‌و رایەخی . . .)» .

منیش ئەڵێم : مامۆستا مەلا جەمیلی ڕۆژبەیانی‌یش ڕایەکی‌وای پیشاندابوو[9] و منیش تارادەیەك پەسەندم کردبوو[10] . بەڵام ئێستا پەشیمانم لەوەو ، لام‌وایە هەرچەند ئەگەر مەبەستمان بێ پێوەندی ئەم بەیتە بە بەیتی پێشووەوە ببرین ، ئەتوانین بڵێین ڕاستە (لیباس‌و . .)وە چونکە بەپێی شێوەنووسینی کۆن کە نووسراوە (لباس پیخف رایخ . .) وئەتوانین بەگوێرەی مەعنا بە (لیباس‌و) و بە (لیباسی)یشی بخوێنینەوە ، ئەبێ حیسابێك بۆ سێ تێکستی مەلا ڕەئووف‌و

عەبدوررەحمان سەعیدو گیو موکریانی‌یش بکەین کە هەر سیانیان (لیباسی)یان نووسیوەو ، بەپێچەوانەی بۆچوونەکەی کاك فایزەوە ئەتوانین ضەمیری (ی)ی (لیباسی) بۆ (خەلائیق) بگێرینەوەو فاریزەیەکی لەدواوە دانێین‌و (پێخەف‌و رایەخ هەتا دەگاتە سەرین) بکەین بە شەرح‌و لێکدانەوەی (لیباسی). نایشوترێ پێخەف‌و رایەخ‌و سەرین لیباس نین ، چونکە لیباس مەعنایەکی زۆر بەرفراوانتری لە دەرپێ یا لە تێکرای جل‌وبەرگ هەیەو خوا لە قورئانا ئەفەرموێ «وهو الذي جعل لكم الليل لباسا[11]» واتە : خوا ئەو خوایە شەوی بۆ کردوون بە پۆشاك (کە ئەوەتە لەناو خۆیا ئەتانشارێتەوەو دەرناکەون).

لەبارەی بەیتی :

حاجیب‌و حاجی هەموو رۆژێ بەگژ یەکدا دەچوون
بێ‌حەیا بوو ئەو سەگە عاری نەبوو ، حاجی بەزی

(ب ۷ ، ل ١٦٤)یشەوە ، نووسیویە : «لە پەراوێزی ژمارە (٤)ی سەر (عاری نەبوو) ئەمە نووسراوە : لە هەمان دەقدا **(واتە دەق موکریانی)** نووسراوە (عاری هەبوو) کەچی مەبەستی حاجی سەگەو سەگیش دیارە بێ‌حەیایی لێ دەوەشێتەوە . وا راستە بنووسرێ (عاری نەبوو). دیارە چاپەکەی (گ .م) جێی بڕواو متمانەپێ‌کردن نی‌یە ، بەلام ناشێ بە بێ‌بەڵگەی سەلمێندراو رەت بکرێتەوە ، هەروەکوو لێرەدا کراوە ، چونکە تەنیا ئەمە کە (مەبەستی حاجی سەگەو سەگیش بێ‌حەیایی لێ دەوەشێتەوە) بەس نی‌یە بۆ بەهەڵەدانانی (عاری هەبوو)و کردنی بە. (عاری نەبوو). ئەمەو ، بەگوێرەی راستکردنەوەکە ، دووبارەکردنەوەی وەصف روودەداو ، شانازی‌کردنی حاجی بە بەلاغەت‌و فەصاحەتی خۆی‌و زمانی کوردی هەڵدەوەشێتەوە . بۆیە من وای بە باش دەزانم (عاری نەبوو) بکرێ بە (عاری هەبوو)ی چاپی (گ .م)و کۆمایەکەی دوای هەڵبگیرێ‌و لەدوای (سەگە) دابندرێ ، واتە بەم‌جۆرە بنووسرێ : (بێ‌حەیا بوو ئەو سەگە ، عاری هەبوو حاجی بەزی) ، چونکە وەك من تێی‌دەگەم حاجی دەیەوێ بڵێ : دەرگەوانی یارو حاجی هەموو رۆژێ بەگژ یەکدا دەچوون‌و دەبوو بە شەریان . ئەو سەگە ، واتە دەرگەوانی یار ، کردی بە هەراو ، حاجی‌یش (عاری هەبوو)و شەرمی بەخۆ بوو نەبادا سووکایەتی پێ‌بکرێ ، بەزی ، واتە هەلات‌و رای‌کرد . یان ئەو سەگە بێ‌حەیا بوو ، دیارە لە شەریشدا لایەنی بێ‌حەیا سەردەکەوێ – لەبەر ئاشکرایی نەیگوتووە – . حاجی‌یش عاری هەبوو نەیتوانی دیفاع لە خۆی بکاو مەبەستی خۆی بە رێکی دەربڕێ‌و لە شەرەکەدا بەزی ، واتە زێرکەوت‌و شەرەکەی دۆراند . یان حاجی هەرچەند دەیزانی شەرەکە دەدۆرێنێ ، بەلام دیسانیش عاری هەبوو شەرمی بەخۆ بوو دەس‌نەکاتەوە ، بۆیە بەزی ، واتە هەوڵی‌داو تێکۆشا بەڵکو سەرکەوتنێ وەدەس‌بێنێ . (بەزی)ی نیودێری یەکەمی سەرەتای شیعرەکەش بەم‌مانایەی دوایی دێ» .

منیش ئەڵێم : یەکەم وەك بیسراوە (فلان‌کەس عاری نی‌یە) یا (بێ‌عارە) ، من بزانم ، نەبیسراوە بڵێن (عاری هەیە) یا (بەعارە) . بەڵێ لەحاڵێکا کە کەسێك لەوانە بووبێ کارێکی خراپ بکاو پرنگابێتەوەو کشابێتەوە ئەڵێن (عاری هاتەوە) ، ئەمەیش جیایە لە (عاری هەبوو) . لەمەوە ئەگەمە ئەوە کە نوسخەی (عاری نەبوو) بەجێ‌ترو پەسەندترە . مەبەستیشم لەم قسەیە ئەوە نی‌یە بڵێم (عاری هەبوو) هەڵەیە ، چونکە لەوانەیە لە زۆر شوێنیشا وابڵێن‌و من پێی‌نەزانم . لە دەسنووسی مەلا رەئووفیشدا (عاری هەبوو) نووسراوەو لەپاڵیا بە (نوسخە) نووسراوە (نەبوو) ، کەواتە هەردوو تێکستەکە هەن .

بەلام مەعنا لێدانەوە دووەمەکەی کاك فایز کە (بەزی) بەمەعنا «هەوڵی‌داو تێکۆشا بەڵکو سەرکەوتنێ وەدەس‌بێنێ» بێ‌و گوایە «(بەزی)ی نیو دێری یەکەمی سەرەتای شیعرەکەیش بەم مانایەی دوایی دێ» ، ئەوە زۆر دوورو ئەقڵ‌نەبڕیوە . چونکە رێی‌تێ‌ناچێ حاجی ویستبێتی بڵێ لەشەرا لەگەڵ سەگێکی بێ‌حەیای وەك دەرگاوانی بەردەرکی یارا هەوڵم‌دا سەرکەوم ، چونکە بمانەوێ‌و نەمانەوێ مەعناکەی وای

لیّ‌دێته‌وه حاجی خۆی له‌و به‌که‌متر دانه‌نابیّ له دریِ‌و هاریدا ، زیاد له‌وه که (به‌زی) له دێری یه‌که‌می پارچه شیعره‌که‌دا به‌مه‌عنای (دایه غار)ه‌و به هیچ کلۆجیّ پێوه‌ندی به‌م مه‌عنا ده‌س هه‌ڵبه‌سته‌ی کاك فایزه‌وه نی‌یه که له هیچ‌کام له فه‌رهه‌نگه کوردی‌یه‌کانی به‌رده‌ستمانا تارماییشی دیار نی‌یه چونکه له که‌س نه‌بیسراوه‌و زمانیش ئه‌بیّ زمانی میلله‌ت بیّ .

له‌باره‌ی به‌یتی :

ده‌فعه‌یه‌ك ئیمتیحانیان ناکه‌ن

تیّ‌بگه‌ن زه‌هره یا نه تریاکن

(ب ٦ ، ل ١٨٥) یشه‌وه ، نووسیویه : «واباشه نیودێری دووه‌م به‌م‌جۆره بنووسریّ (تیّ‌بگه‌ن زه‌هر یا نه تریاکن) ، واته بزوێنی (ه)ی (زه‌هره) بسرێته‌وه ، سووکه بزوێنی (i) که هێشتا له ڕێنووسی کوردیدا نیشانه‌ی بۆ دانه‌ندراوه ، بخرێته سه‌ر (هـ)یّ‌یه‌که . ئه‌مه‌ش بۆئه‌وه‌ی له کێشه‌ی وه‌ك یه‌ك نه‌بوونی (ئیمتیحانیان)و (زه‌هره) له کۆیێتی (الجمعیة)دا ، ده‌رباز ببین» .

منیش ئه‌ڵێم له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌یش که بۆچوونه‌که‌ی کاك فایز وردو خوێنده‌وارانه‌یه ، مه‌سه‌له‌که ته‌نها له (واباشه)دا نی‌یه . جاریّ ئه‌وه هه‌موو هاوده‌نگین له‌وه‌دا که (زه‌هره) هه‌ڵه‌یه چونکه (ه) ضه‌میری موفره‌ده‌و مه‌رجه‌عیش لێره‌دا جه‌معه‌و پاشتریش هه‌ر ضه‌میری جه‌مع له (تریاکن)دا به‌کارهێنراوه . منیش ، پێی لیّ‌ئه‌نێم ، به‌رپرسم که بۆچی له کاتی له‌چاپدانی کتێبه‌که‌دا جارێکم بۆ ئه‌م هه‌ڵه‌یه نه‌دۆزیوه‌ته‌وه . که‌واته ئه‌بیّ یا (زه‌هرن) بیّ یا (زه‌هر) . دیاره (زه‌هرن) نی‌یه چونکه نیوه به‌یته‌که‌ی زۆر پیّ له‌نگ ئه‌بیّ . نایشکریّ ، وه‌ك کاك فایز پێشنیای کردووه ، سووکه بزوێنی (i) ، یا وه‌ك من ئه‌ڵێم (ژێره‌به‌کی به‌دزی‌یه‌وه) ، بدریّ به (هـ)ی (زه‌هر) چونکه بمانه‌ویّ‌و نه‌مانه‌ویّ ئه‌یکا به (زه‌هیر) ، به‌لاّم ئه‌گه‌ر ئیشباعێك به زه‌نه‌ی (ر)که‌ی (زه‌هر) بدریّ ، چارێکی له‌نگیی نیوه به‌یته‌که ئه‌کا . ئیستایش که ئه‌م چه‌ند دێره ئه‌نووسم وای‌بۆئه‌چم له‌ئه‌سڵدا (زه‌هرو) بووبیّ‌و به هه‌ڵه‌ی نوسخه‌گره‌وه (نساخ) کرابیّ به (زه‌هره) . ئه‌م (زه‌هرو)ه‌ویش سووك‌کراوه‌ی (زه‌هر وه) بیّ که له‌گه‌ڵ (یا نه)که‌ی پاشه‌وه‌ی زۆر باش ئه‌گونجیّ . ئه‌وه‌یش بڵێم که له هه‌ردوو ده‌سنووسی مه‌لا ڕه‌ئووف‌و مسته‌فا سائیبدا (زه‌هره) نووسراوه .

له‌باره‌ی به‌یتی :

تۆ وه‌ره فه‌ننی فێر به چیته له‌وه

گاوره . هیندووه . وه‌یاخۆ جووه

(ب ٢ ، ل ١٨٧)یشه‌وه . نووسیویه : «نیشانه‌ی (٧)ی سه‌ر (ی)ی (فه‌ننیّ) کردوویه به (ی)ی ته‌نکیر . واته : وه‌ره فێری فه‌ننێك به هه‌ر فه‌ننێك بیّ . دیاره ئه‌مه‌ش مه‌به‌ستی حاجی نی‌یه ، چونکه فه‌ن نه گاوره نه هیندووه . نه جووه . بۆیه ده‌بیّ ()ه‌که بسرێته‌وه تا (ی)یه‌که ببێته ڕاناوی که‌سی سیّ‌یه‌م‌و بگێردرێته‌وه بۆ (چین – صین)ی نێو حه‌دیثه‌که‌ی پێغه‌مبه‌ر (د.خ)» .

منیش ئه‌ڵێم : به‌ش‌به‌حاڵی نیشانه‌ی ()ی سه‌ر (ی)ی (فه‌ننیّ) هه‌ڵه‌ی چاپه . به‌لاّم ضه‌میری (ی)ی (فه‌ننی) ناگه‌ڕێته‌وه بۆ چین . بۆ مه‌رجه‌عێکی ته‌قدیری ئه‌گه‌ڕێته‌وه که نیوه‌به‌یتی دووه‌م ڕوونی‌ئه‌کاته‌وه . واته : تۆ وه‌ره فێری فه‌ننی خاوه‌ن‌فه‌ن به . چیته له‌وه که ئه‌و خاوه‌ن‌فه‌ننه گاوره یان جووله‌که‌یه یان هیندۆکه .

له‌باره‌ی به‌یتی :

به‌یتی من چونکه که‌ڵکیان ده‌گریّ

لــه غه‌ریبی‌و بیّ‌که‌سی ده‌مریّ

(ب ٤ ، ل ١٩٠) یشه‌وه . نووسیویه : «ڕێنووسی کوردیی سه‌رده‌می حاجی ڕێگه‌مان ده‌دا که نیودێری یه‌که‌م به‌م‌جۆره بخوێنینه‌وه : (به‌یتی من چونکه کلکیان ده‌گریّ) . وابزانم ئه‌مه‌ش له هی نێو دیوانه‌که باشتره . چونکه (کلکیان) ڕاسته‌وخۆ زه‌مه‌و ، له‌گه‌ڵ (به‌یتی مه‌دداحیان)ی پێش خۆی‌و (له‌ژێر باری ڕۆمی‌یان)ی دوای خۆی گونجاوتره» .

منیش ئەڵێم : وانی‌یە ، چونکە ئەگەر حاجی ئەوکەسانە بە کلکدار بزانێ ، چۆن ئەبێ بەتەمای ئەوە بێ قسەی بچێ بەگوێ‌یانا ؟

ئەنجا کەسی شێوەی ئامۆژگاری‌و خستنە سەر رێی راست ئەوەیە قسەی سووك بە ئامۆژگاری‌کراوەکە بڵێت ؟ ئەمە بە هیچ کلۆجێ نە لەگەڵ ئادابی ئیسلامەتی‌و نە لەگەڵ رێ‌وشوێنی مرۆڤایەتی ناگونجێ . سەرەرای ئەمەیش لە هەردوو دەسنووسی مەلا رەئووف‌و مستەفا سائیبدا (کەڵکیان) نووسراوە .

لەبارەی بەیتی :

مەسجیدو میحراب‌و مینبەر بێ‌کەسە

هەر مەپرسە حاڵی چۆنە مەدرەسە

(ب ٢ ، ل ٢٠٢)یشەوە ، نووسیویە : «لە پەراوێزێ لەسەر ئەم بەیتە ئەمە نووسراوە : (ئەم بەیتە لە دەسنووسێکی لای مندا هەبوو - محمدی مەلا کریم) کەچی هەر ئەم بەیتە بە بێ هیچ جیاوازی‌یەك لە چاپەکەی (گ .م)یشدا هەیە ؟ !» .

منیش ئەڵێم : من بەراوردی تێکستەکەی شارەزاو میرانم لەگەڵ دەسنووسەکانی لای خۆم‌و ئەو رۆژنامەو گۆڤارە کۆنانەی بەغداو ئەستەموول کردووە کە لام‌بوون . نەك لەگەڵ چاپی مامۆستا گیوو کەسانی تر .

لەبارەی بەیتی :

شەیخەنا گەر ئەم قسەت نایێتە گوێ

سەیری وا چۆڵە کەری تێدا بگێ

(ب ٣ ، ل ٢٠٢)یشەوە ، نووسیویە : «بۆ رێکیی کێش‌و سەرواو بۆئەوەی لە شێوە ئاخاوتنی کۆیەی سەردەمی حاجی نزیك بێتەوە ، واباشە (نایێتە گێ) بنووسرێ» .

منیش ئەڵێم : لە رووی سەنگ‌و قافیەوە (گێ)و (گوێ) ئەوەندە فەرقیان نی‌یە چاوپۆشیی لێ نەکرێ . سەرەرای ئەوە ئەگەر بە (گوێ) نووسرا کۆیی رێی ئەوەیان لێ ناگیرێ بە (گێ)ی بخوێننەوەو خەڵکی شوێنانی‌تریش بە (گوێ) ، بەڵام ئەگەر بکرێ بە (گێ) لەوانەیە زۆرکەسی خەڵکی شوێنانی‌تر نەزانن وشەکە چۆنەو مەعنای چی‌یە .

وەك منیش بزانم کۆیی ئیستایش لەجیاتیی (گوێ) هەر (گێ) ئەڵێن مەگەر لە کۆیە دوورکەوتبنەوەو زمانی شوێنانی‌تریان هەڵگرتبێ . لە دەسنووسی مەلا رەئووف سەلیم ئاغای حەوێزیی کۆیی‌و مستەفا سائیبیشدا هەر (گوێ) نووسراوە .

لەبارەی بەیتی :

سەیری ناکەن طائیفەی ئەو شێخەکان

وەك صـــەحابەو عادەتی پێشینیان

(ب ٥ ، ل ٢٠٣)یشەوە ، نووسیویە : «لە پەراوێزێك لەسەر (ئەو شێخەکان) ئەمە نووسراوە :(لە زۆربەی سەرچاوەکاندا لەجیاتیی دوا وشەی ئەم نیو دێرە چەند خاڵێ دانراوە) . دیارە جێ پرکردنەوەی خاڵ کارێکی پەسەندە ، بەڵام پێویستیشە پەنجە بۆ ئەو تێکستە درێژ بکرێ کە پشتی پێ بەستراوە بەتایبەتی ئەگەر دەربرینەکە لاواز بێ .

جا ئەگەر (ئەو شێخەکان) بە پاڵپشتی تێکستێك داندرابێ ، ئەوا لەوانەیە (نەوشێخەکان - نۆشێخەکان) بووبێ ، چونکە شێخەکان زیاتر لە سەرەتای شێخایەتی‌یان بەوجۆرەی کە حاجی وەسفی کردوون دەگەران تا تەکیەو خانەقایان دروست دەکرد ، ئینجا خۆیان دادەنیشتن خەڵك بە خۆیان دەهاتنە لایان . خۆ ئەگەر پرکردنەوەکە لەخۆوە بێ ، ئەوا دانانی وشەی (دەروێشەکان) بە باشتر دەزانم چونکە وەسفەکەی حاجی لەگەڵ هەموو قۆناخەکانی دەروێشی دەگونجێ» .

منیش ئەڵێم : یەکەم دانانی وشەی (ئەو شێخەکان) بەگوێرەی دەسنووسی مەلا رەئووفی حەوێزی‌یەو لەخۆوە نی‌یە . شارەزاو میرانیش لە سەرەتای دیوانەکەدا روونیان کردووەتە کە پشتیان بە دەسنووسی مەلا رەئووف بەستووە . دووەم ئەم دوو وشەی (ئەو شێخەکان)ە بە شێوە نووسینی کۆن وەك ئیستە نەنووسراوە تا بڵێین لەوانەیە (نەوشێخەکان) بوو بێ گۆرابێ . پێشان (ئەو شێخەکان) بە (او شیخکان)و (نەوشێخەکان) بە (نوشیخکان) نووسراوەو زۆر دوورە کەسێ (او) بە (نو)

بخوێنێتەوە . سێهەمیش ئەم بۆچوونەی کاك فایز لەبارەی سەرەتاو گەشەکردنی شێخیەتی هەر بنەماڵەیەکی شێخانەوە بەتەواوی لەگەڵ ڕەوتی گەشەکردنی ڕاستی‌یاندا جیاوازە . شێخان تێکرا لە سەرەتادا پیاوی خواپەرستو خزمەتگوزار بوونو نەگەڕاونو لە شوێنی خۆیانا دانیشتوونو بەوجۆرە تەکیەو خانەقایان دروست کردووەو خەڵکیش هاتوونەتە لایان . جا پاشان کە سەردەمێکی تارادەیەك زۆر بەسەر بنەماڵەکانیانا تێپەڕیوە وردە وردە بوون بە دەرەبەگ‌و پیاوی دنیاو پێوەندیان لەگەڵ حوکمڕانان بەستووە . کەواتە تێکرا (تازە شێخ) لە خواوە نزیکترو لە خراپەوە دوورترە تا (کۆنە شێخ)و حاجی قادر لە هێرشیا بۆ سەر شێخان مەبەستی لەو شێخانە بووە کە لە ڕێگای خوا لایانداوەو گۆڕیویانەتەوە بە ڕێگای دنیاداری .

بەش‌بەحاڵی ئەوەیش کە کاك فایز پێشنیا ئەکا لەجیاتی (ئەو شێخەکان) وشەی (دەروێشەکان) دابنرێ . ئەوەم وەك ماڵی بێخاوەن دابەشکردن دێتە پێش چاو . عەبدوررەززاق بیمار وای پێ‌باش‌بوو (ئەرمینیان) یا (ئێرانی‌یان) بێ . مامۆستا مەلا جەمیلی ڕۆژبەیانی‌یش (حوسەینی‌یان)ی لا پەسەند بوو : ئەمەیش کاك فایز بە بۆچوونێکی تازەی خۆیەوە دۆڵچەی خۆی داهێشت . بەڵێ ڕاستە لەوانەیە (ئەو شێخەکان) لەم‌شوێنەدا بە دوو وشەی بێ‌جێ بێنە پێش چاو ، بەڵام بە ڕەچاوگرتنی پێوەندی لەگەڵ سێ نیوەدێڕی پاشەوەدا جێگا بۆ خۆشکردنی زۆر زەحمەت نابێ‌و ، بە هەرحاڵ ئێمە ئێستا لە حاڵێکا کە کۆمەڵە نوسخەیەکی باوەڕپێ‌کراومان لە بەردەستا نی‌یە بتوانین تێکرای شیعری حاجی قادر ساغ‌کەینەوە ، نابێ خۆمان لەجیاتی ئەو بکەین بە خاوەن‌شیعر بەڵکو ، پێویستە هەوڵی دەسخستنی دەستنووسی‌تری کۆن بدەین‌و بیربکەینەوەو چاوەڕوان بین ، خۆ ناتمان بە تەنوورەوە نەسووتاوە .

لەدواییشدا ئەوەیشتان لێ نەشارمەوە کە تێ‌نەگەیشتم مەبەستی کاك فایز چی‌یە لەوە کە ئەڵێ : «چونکە وەسفەکەی حاجی لەگەڵ هەموو قۆناخەکانی دەروێشی ئەگونجێ» لەبەرئەوە کە ئەهلی تەصەوف - ئەگەر مەبەستی کاك فایز لە دەروێشی تەصەوف بێ – لە هەموو قۆناغەکانی بوونیانا وانەبوون کە حاجی لەو چەند بەیتەدا باسی هەندێ لە شێخان ئەکا . ئەهلی تەصەوف لە گەڵێ لە قۆناغەکانی بوونو بیریانا ڕوویەکی گەشی ژیان بوونو لە زۆر ڕووەوە وەك ئەستێرە بە ئاسمانی بیری موسوڵمانی‌یەوە ئەدرەوشێنەوەو . جیاوازی‌یەکی زۆر لەنێوان سۆفی‌یە ڕاستەقینەکانو ئەو کەرتە شیخە عەوام هەڵفریوێن‌و دەسبڕانەدا هەیە کە سۆفی‌یەتی‌یان کردووە بە پرد بۆ گەیشتن بە مەبەستی نارەوای ڕووتاندنەوەی خەڵکی ساویلکەو ڕەش‌وڕووت .

لەبارەی بەیتی :

ڕووتو پێ‌خاوس بە زەرگێك‌و مەتاڵ

باوکی بۆ دوو پوول دەردێنێ لە چاڵ

(ب ٦ ، ل ٢٠٣)یشەوە . نووسیویە : «بۆ سواریی کێشی‌و بۆ پاراستنی شێوە ئاخاوتنی کۆیەی سەردەمی حاجی . واباشە (پوولی) بنووسرێ» .

منیش ئەڵێم : بۆچوونەکەی کاك فایز باشەو شێوە نووسینی کۆنی کوردی‌یش ڕێی ئەوەمان ئەدا .

لەبارەی بەیتی :

گوڵشەنی پڕ میوەیی باغی مەعاد

وا لەژێــــری سایەیی تیغی جیهاد

(ب ٩ ، ل ٢٠٣)یشەوە ، نووسیویە : «دەبوایە دواوشەی نیودێڕی یەکەم بەم‌جۆرە بنووسرابا : (میعاد) تا ببێتە هاوکێشی (جیهاد) . دیارە ڕێنووسی کۆنو ناوەرۆکیش ڕێگەمان ، دەدەن» .

منیش ئەڵێم : یەکەم بەگوێرەی زانستی عەرووز مەرج نی‌یە دوو وشەی دوایی لە دوو نیوە دێڕی بەیتا لە سەروژێریشا وەك یەك بن . دووەمیش لەوانەیە کە (مەعاد)مان کرد بە (میعاد) ژێری میمەکە کە کردوومانە بە (ی) . بە (ی)ی درێژ بخوێنرێتەوە وەك لە (میعاد)ی بەمەعنا (مەوعید)داو هەم

سەنگیش‌و هەم مەعنایش تێك‌بچێ. ئەمەیش گشتی سەرەرای ئەوە کە وشەکە (مەعاد)ەو، خوا لە قورئانا ئەفەرموێ: «ان الذي فرض عليك القران لرادك الى معاد[12]». وشەی (معاد) - کە (م)ەکەی ژێری بێ، لە زمانی عەرەبیدا نی‌یە.

لەبارەی بەیتی:

ئەو زەمانی بوونە ئاردی نێو درك
پارەیەك ناکا دوصەد جار بێتە رك

(ب ١، ل ٢٠٧)یشەوە، نووسیویە: «دەبێ (بێنە رك) بێ تا لەگەڵ (بوونە)ی نیودێری یەکەم لە کۆیێتی (الجمعیة)دا بگونجێ».

منیش ئەڵێم: مامۆستا مەلا جەمیلی رۆژبەیانی‌یش رای هەروەك رای کاك فایزەو منیش لە وەڵامدانە وەکەیا بۆم مۆر کردووە، بەڵام ئێستا لام‌وایە هەمووومان بەهەڵەچووین‌و راستەکەی هەر (بێتە رك)ەو، لە دەسنووسەکەی مەلا رەئووفیشدا (بێتە رەك)ە.

بەڵگەی ئەم بۆچوونەی ئێستایشم ئەوەیە ضەمیری موفرەدی غائیبی ناو فیعلی (بێتە) بۆ ئەو مەرجەعە ئەگەرێتەوە کە ضەمیری موفرەدی غائیبی ناو فیعلی (دەیدا)ی بۆ ئەگەرێتەوە لە رستەی (دەیدا بەشوو)ی بەیتی پێشوودا. لام‌وایە (رك)یش لێرەدا بەو مەعنایە نی‌یە کە مامۆستا مەلاجەمیل نووسیویە کە پەتێکی فرەئەڵقە بێ بۆ بەستنەوەی کارو بەرخی ساوا، (رك)ی بەمەعنا (رق)ەو مەعنای تێکرای بەیتەکە وای لێ‌دێتەوە: جا کە باوك‌و کچی بەشوودراو لێك جوێ‌بوونەوەو هەریەکە کەوتە لایەك‌و وەك ئاردی نێودرکیان لێ‌هات کە کۆکردنەوەیان بۆ کەس هەڵنەسوورێ، ئەوجەلە باوك سەد جاریش رقی هەستێ‌و لە کردەی خۆی لە بەشوودانی کچەکەیا پەشیمان بێ کەڵکی نی‌یەو پوولێ ناکا. ئەمە ئەمە. لەگەڵ ئەمەیشا پارچە شیعرەکە تێکرا پرە لە گیروگرفتی ئێستا لەچارەنەهاتوو، بۆیە هەر ئەبێ چاوەروان بین تا نوسخەیەکی راست‌و خاوێن لە کونێکەوە سەر هەڵ‌ئەدا.

لەبارەی بەیتی:

شەهسەوارن، پیادەیان ئازان
بەردی نیشان‌و کۆلکی مەیدان

(ب ٥، ل ٢١١)یشەوە، نووسیویە: «(کۆلکی مەیدان) لە بن‌پێی سواران پێ‌شێل ئەکرێ‌و ئەهاردرێ. لەوانەیە لە جێی خۆیا (کۆڵەگەی مەیدان) بووبێ».

منیش ئەڵێم: لە دەسنووسەکەی مەلا رەئووفیشدا بەم‌جۆرە نووسراوە: (بردنیشیان وەکو لکی میدان). من لەبەرئەوەی کە مەعنای نیوە بەیتەکەم بۆ ساغ‌نەبوەوە هیچ دەسکاری‌یەکی تێکستەکەی شارەزاو میرانم نەکرد. ئێستایش ئەمەی کاك فایز بۆی‌چووە بۆچوونێکی نوێ‌یە ئەیخەینە پاڵ بۆچوونەکانی‌تر تا بەیتەکە بەتەواوی ساغ ئەکرێتەوە.

لەبارەی بەیتی:

لە کون‌و قوژبنی کەلاوەی دەهر
چەندی‌تر هەن میسالی گەنجی گوهەر

(ب ٤، ل ٢٢٠)یشەوە، نووسیویە: «بە بروای من تەگەرەی نارێکیی سەروای دوو نیودێرەکە کە مامۆستا شارەزا لە (ساغ‌کردنەوەی هەندێ گیروگرفتی شیعرەکانی حاجی‌قادری کۆیی)دا پەنجەی بۆ راکێشاوە، لەئەنجامی بەهەڵە خوێندنەوەوە هاتووە. لەوانەیە نیودێری یەکەم بە رێنووسی کۆن بەم‌جۆرە نووسرابێ: (لە کن قزبن کلاوی دەهر) کە بە رێنووسی ئێستا ئاوا دەنووسرێ: (لە کون‌و قوژبنی کەلاوەی دیهـ هەر). دیارە (هـ)ی (دیهـ) لە ناچاریی نەبوونی نیشانەیّ (ی)ی کراوەو، نارێکیی نووسینی وشەی بە یەك پیت هاتووە. هەر لەبەر ئەو نارێکی‌یەیە کە زۆر جار دەبینین لە دەسنووسی کۆن لەجیاتیی (چ‌دەکەی)و (چ‌دەڵێی) نووسراوە (چە دەکەی، چە دەڵێی).

کەواتە واباشە بەیتەکە بەم‌جۆرە بنووسرێتەوە:

لە کون‌و قوژبنی کەلاوەی دێ، هەر
چەندی‌تر هەن میسالی گەنجی گوهەر.

واتە : هەر لە کوّن‌و قوژبنی کەلاوەی دیّ چەند شاعیری‌تر هەن میسالی گەنجی گوهەر ، هەرچەند لەم خویّندنەوە تازەیەشدا (تەعقیدی مەعنەوی)[١٣] هەیە ، بەلاّم چوّنی هەبیّ لە ناریّکیی سەروا باشترە ، چونکە ناریّکیی سەروا سیفەتی شیعریەتی لیّ دادەرنیّ . ئەمەو ، (کوّن‌و قوژبنی کەلاوە) لەگەلّ (دیّ) دەگونجیّ نەك (دەهر)» .

منیش ئەلّیم : بەراستی ئەم بوّچوونەی کاك فایز بوّچوونیّکی سەیرو سەمەرەیە . ئەو لەکاتیّکا کە شیّوە نووسینی بەیتەکە ئەباتەوە سەر شیّوە نووسینی کوّنی فارسی‌و عەرەبی ، هەر بوّئەوەی ریّ بوّ بوّچوونەکەی خوّی بکاتەوە ، ئەنووسیّ لەوانەیە لەئەسلاّ بەم‌جوّرە بووبیّ (لە کن قزبن کلاوی دە هر)[١٤] ، وشەی (دهر)ی بە هەزار پشت عەرەبی بە شیّوە نووسینی نویّی کوردی ئەنووسیّ‌و ئەیکا بە (دەهر) تا بتوانیّ بلّیّ لەئەسلاّ (دە ، هر) بووە واتە (دیّ ، هەر) . ئەنجا ئەو لەکاتیّکا کە قایل نابیّ (مەعاد)و (جیهاد) هاوسەنگ بن ، دیّ (دیّ ، هەر) مان لەگەلّ (گوهەر) بوّ بە هاوتای یەك دائەنیّ . لەکاتیّکیشا کە گریّیەکی (هـ)ی (دەهر)ی بوّ قووت‌ناچیّ‌و لە ناریّکیی قافیە ئەکەویّتە هاوارو فوغان ، هەست بە قورسیی برگّەیەکی زل‌و زەبەللاحی وەك ـ(دیّ) ناکا کە ئەگەر هەر بەیەکجاری نەبیّ ئەوکاتە نیوە بەیتەکە بەتەواوی ریّك ئەبیّ ! !

لەبەر هەموو ئەم هوّیانە ئەلّیم بوّچوونەکەی کاك فایز هیچ لەجیّی خوّیا نی‌یەو ، نیوەبەیتەکە ئەگەر ئیّستا چەردەیەك قورسیی تیابیّ ، بەوپیّ‌یە کە ئەو پیّی‌باشە ،بەتەواوی لەنگ ئەبیّ . ئیّمە ئیّستا بە نیمچە بەزوّر لیّوەوە کردنیّکی (هـ)کەی (دەهر) نیوە بەیتەکە بەتەواوی دیّنینە ژیّر بار ، بەلاّم کە وامان‌لیّ‌کرد کە کاك فایز پیّشنیای ئەکا ، خوّمان بەتەواوی ئەکەوینە ژیّر باری‌و ئەخنکیّین . ئەنجا (کەلاوەی دەهر) لەرووی مەعناوە چ‌ناپەسەندی‌یەکی تیایە ؟ (کەلاوەی دەهر) ئیستیعارەیەکی زوّر وردو بالاّی تیایە لەکاتیّکا کە (کەلاوەی دیّ) قسەیەکی زوّر رەمەکی‌و بیّ‌دیمەن‌و سادەو ناشاعیرانەیەو ، مەعنایەکی ئەوتوّیش نابەخشیّ . ئەگینا شاعیر چی ئەکا لە کوّن‌و قوژبنی کەلاوەی دیّدا ؟ مارە ، مشکە ، دوویشکە ، میّروولەیە ، چی‌یە ؟ کەلاوەی دیّ کەی گەنج‌و گەوهەری لەژیّردا بووە ؟ کەی لە هەندیّ خەرەکە شکاوی بنیادەم‌و قشپلی تاژەلّ‌و خوّلّەکەوەی ئاگردانیّ بەولاوەی تیا دوّزراوەتەوە ؟ هەرچی (کەلاوەی دەهر)ە بەمەعنای گوّشەو کەناری گەردوون‌و میّژوو تەعبیریّکی زوّر جوان‌و هونەرمەندانەیەو ، لەسەر بنەمای شوبهاندنی گەردوون لەکوّنیدا بە کوّنە شارەکانی وەك نینەواو ئەکباتان‌و بیّستوون‌و بابل‌و ئوورو حەزەر دامەزراوە کە ئەوەندە دیّرینە بیّ بووبیّ بە کەلاوەی پر لە کوّن‌و قوژبن . لە هەموو ئەمەیش بەولاوە ئەگەر (کەلاوەی دیّ ، هەر) بیّ ، ئەبیّ ئەو (هەر)ە لەم شویّنەدا ، مەلایان واتەنی ، مەحەللی چی بیّ لە ئیعرابا ؟ خوّزگە کاك فایز ، بیّ‌زەحمەت ، لە وتاریّکی‌تردا بوّی روّشن ئەکردینەوە .

لەبارەی بەیتی :

شیعریان جوانە ، بەس نی‌یە کوردن

گـــەرچی بەدناون‌و گەلیّ وردن

(ب ٧ ، ل ٢٢٠)یشەوە ، نووسیویە : «ئەم واوەی نیّوان (بەدناون)و (گەلیّ)ی نیودیّری دووەم هەلّەیە ، چونکە (گەر) پیّویستی بە وەلاّم هەیە . جا ئەگەر واوەکە هەلّە نەبیّ ، دەبیّ بە (فیدایان دەکەم)ی بەیتی دوای وەلاّمی (گەر) بیّ ، ئەمەش مەبەستی حاجی نی‌یە ، چونکە حاجی دەیەویّ بلّیّ : گەرچی ئەم سیّ شاعیرە ناویان ناشیرین‌و سەیرە ، بەلاّم بیریان وردو مووقەلّیّشە» .

منیش ئەلّیم : وانی‌یە ، چونکە نیوەی دووەمی ئەم بەیتە بە هیچ کلوّجیّ بوّ شەرت‌و جەزا دەس‌ناداو ، (گەرچی)یش پیّویستی بە وەلاّم نی‌یە ، بەمەعنای (هەرچەند)ی کوردی ، یا (وان)ی غانی‌یەی عەرەبی‌یەو ، مەبەستیش لە (ورد) بیّ‌بایەخیّ کوّمەلاّیەتی‌یە ، وەك بەناوی شاعیرەکان خوّیشیانا دەرئەکەویّ کە ئەم بەیتە باسیان ئەکاو لە بەیتی پیّشوودا ناویان هیّنراوە :

(مەلکەقوڕ)و (حیماری)و (کیسەشکەل)
قـــس من اسمائهم ولانسأل)

خۆ ئەگەر هەر بیشڵێین (گەرچی) ئەداتی شەرتە بەمەعنای (ان الشرطیة)ی عەرەبی ، ئەڵێین شەرتەکە کەوتووەتە دواوەو وەڵامی شەرتەکە لە نیوەبەیتی پێشوودایەو ، زۆرجار وائەبێ وەڵامی شەرت ئەکەوێتە پێش ئەدات‌و فیعلی شەرتەوە .

لەبارەی بەیتی :

(سلام الله منی کل یوم)
لە ئەصحابانی صاحێب غیرەت‌و دین

(ب ١ ، ل ٢٣٠)یشەوە ، نووسیویە : «وا باش‌بوو تەنوینی سەر (م)ی (یوم) بە ڕێنووسی کوردی بنووسرابایە (یوم)(ین) ، چونکە زوربەی زۆری خوێندەواری کورد ، بگرە عەرەبیش ، فێری خوێندنەوەی تەنوین نین‌و پێی ڕانەهاتوون‌و ، لەوانەیە بڕیاری نارەواو ناتەواوی بەیتەکەو سەرروای بدەن» .

منیش ئەڵێم : ئەوە پەسەند نی‌یەو ڕاست ئەوەیە یا هەموو ڕستە عەرەبی‌یەکە بە شێوە نووسینی کوردی بنووسرێ ، یا هەمووی بە عەرەبی بنووسرێ‌و خوێندەواری کوردیش تێکرا عەرەبی ئەزانێ . ئێمە تێکرا لە دیوانی حاجی‌قادرا وامان پێ باش‌بووە ڕستەی عەرەبی هەر بە عەرەبی بنووسین .

لەبارەی بەیتی :

یا لەگەڵ فارســـی چ‌فەرق هەیە
بۆچی ئەو ڕاستە ، بۆچی ئەم کەچەیە ؟

(ب ١ ، ل ٢٤١)یشەوە ، نووسیویە : «دیارە چاپی تازە بەنیازی چارکردنی کێشەی نارێکیی سەرروای بەیتەکە لەجیاتیی (کەمی‌یە)ی چاپی سێیەم (کەچەیە)ی داناوە . ئەم گۆڕینە ئەگەرچی دەربازی کردووین لە کێشەی نارێکیی سەروا ، بەڵام ، وەك هەستی پێ دەکەم ، تووشی کێشەیەکی قووڵتری کردووین کە کێشەی ناوەڕۆك‌و ڕێزمانەو لێ دەربازبوونی زەحمەتە ، چونکە (کەچەیە)ی چاپی تازە ئەگەر بەمانای (کەچە) واتە (شتی کۆن‌و خراپ‌و بێ‌کەلك) بێ ، ئەوا لەبارەی ڕێزمانەوە تەواوە ، بەس لەبارەی ماناوە نارێکە ، چونکە (کەچەیە)ی بەومانایە بەرانبەرەکەی (باشە)و (چاکە)یە نەك (ڕاستە) . ئەگەر بەمانای (کەچ) واتە (خوار ، لار)یش بێ ئەوا لەبارەی ناوەڕۆکەوە تەواوە ، بەڵام لەگەڵ (کوردواتەنی)یەوە ناگونجێ‌و دەبێ بگوترێ : (بۆچی ئەو ڕاستە ، بۆچی ئەم کەچە) . ئەمەو ، دیارنەکردنی تێکستی پشت‌پێ‌بەستراو نیشانەی پرسیاری دوای (کەچەیە) تۆختر دەکا . جا بۆ چارکردنی کێشەکە من وای بە باش دەزانم ڕستەی دووەمی نیودێری دووەمی چاپی (گ . ك) کە بە ڕێنووسی کۆنی کوردی بەم‌جۆرە دەنووسرێ : (بوچ ام کمیه) ئاوا بخوێندرێتەوە : بۆچ ئەم گەمەیە) . دیارە ئەم خوێندنەوەیەش بۆ کێش‌و سەروای بەیتەکە باشەو ، لە دەقە چاپکراوەکانی پێش چاپی تازەش دوور ناکەوێتەوە . لەبارەی ماناو ناوەڕۆکیشەوە (گەمە – گاڵتە ، فشە) بەرانبەر (ڕاست)ی بەمانای (موجید – الجد)ە .

منیش ئەڵێم : لێکدانەوەکەی کاك فایز بەجێ‌یەو ، لە دەسنووسی مەلا ڕەئووفیشدا (گمەیە) نووسراوەو بە نوسخەیش نووسراوە (کچەیە) کە ئەبێ بە (کەچەیە) . کەواتە نیوەبەیتەکە بەم‌جۆرە ڕاست ئەکەینەوە : (بۆچی ئەو ڕاستە ، بۆچی ئەم گەمەیە) . بوونی وشەی (کمیە – کەمی‌یە) یش لە هەندێ نوسخەدا نیشانەی ڕاستیی دەسنووسەکەی مەلا ڕەئووف‌و بۆچوونەکەی کاك فایزە ، چونکە نە (کەمی‌یە)و نە (کەمە) بۆ ئەم شوێنەو لە بەرانبەر (ڕاستە)دا دەست‌نادا . لە شێوە نووسینی کۆنیشدا زۆر جار (گ) بە (ك) نووسراوە . کەواتە (کمیە)ی کۆن (گمیە)یە کە بە شێوە نووسینی نوێ ئەبێ بە (گەمەیە) . مەبەستیش لەم (گەمە)یە بەرپەرچدانەوەی بۆچوونێکی کۆنەپەرستانەی هەندێ کەسە کە بەکوردی نووسینیان لە بەرانبەر بە فارسی‌و تورکی‌و عەرەبی نووسینی کۆندا بە گاڵتەی منالأن دائەنا . من خۆیشم لە سەرەتای فەقێ‌یەتیا تووشی‌کەسانی‌وا بووم بەوچەشنەیان بیرئەکردەوە .

لەبارەی بەیتی :

لە بەرپێـــم درکو دارو شاخو باری

وەکوو مەخمەر بوو نەرمی ، یا نە قاری

(ب ٤ ، ل ٢٤٦)یشەوە ، نووسیویە : «لە پەراوێزدا نووسراوە» : (ئەم قالّی)یە بۆ هاوسەنگی بە شێوەی کۆیە (قاری) دەخوێنرێتەوە . دەبوایە ئەم (قاری)یەی شێوەی کۆیە بخرابایە نێو دەقی بەیتەکە ، چونکە هەمووکەس ماندووبوونی خوێندنەوەی پەراوێزان ناداتە بەر خۆیو لەوانەیە بڕیاری لاوازیی سەروای بەیتەکە بدەن . ئەمەو ، لە شێوەی ئاخاوتنی کۆیەی سەردەمی حاجی بەدوور نازانم کە (باری)ی دوا وشەی نیو دێری یەکەم لەجێی خۆی بە مەبەستی (یاری – یالّی ، یالّ) نووسرابێ‌و ، لەئەنجامی بچووکیی نوقتەی (ی)کە بەهەڵە بە (باری) خوێندرابێتەوە . جا ئەگەر ئەوەمان لێ بسەلمێندرێ ، نیودێری یەکەم بەمجۆرە دەنووسین : (لە بەرپێم درکو داری شاخو یاری)» .

منیش ئەڵێم : بەش‌بەحاڵی بەشی یەکەمی بۆچوونەکەی کاک فایز منیش هەر لاموایەو کاتی خۆیشی ویستم بە (قاری)ی بنووسمەوە بەتایبەتی کە (درکو دار)یش هەر (درکو دالّ)ەکەی دیالێکتی سولەیمانی‌یەو (شاخو باری)یەکەیش یا (شاخو بالّی)یە یا (شاخو یالّی) ، بەلاّم سەلامەتبێ کاک کەریم شارەزا ڕێگای نەدامو هەر وای هێشتەوە . بەش‌بەحاڵی بۆچوونی دووەمیشی ، لە دەسنووسەکەی مەلا ڕەئووفیشا ، وەك ئەو بۆی‌چووە ، (یاری) نووسراوە کە لە دیالێکتی سولەیمانیدا ئەبێ بە (یالّی) ، بەلاّم ئەوەی ناچاری تۆزێ ڕامانمان ئەکا ئەوەیە (شاخو بالّ) پێکەوە لە ئیدیۆمدا بەکاردێ ، بەلاّم (شاخو یالّ) نەبیستراوە ، چونکە ئەوەی شاخی بێ یالّی نی‌یەو ئەوەی یالّی بێ شاخی نی‌یە .

لەبارەی ڕوونکردنەوەی شوێنی ئەو ناوانەیشەوە کە لە چەند بەیتێکی پارچە شیعری (لە جوملەی ماجەرای دووریی ویلایەت)دا هاتوون لە لاپەڕە ٢٤٦ی دیوانەکەدا ، منیش سوپاسی هەردوولا کاك فایزو کاك موحەممەدی مەلا ئیسماعیلی ئێنەیی ئەکەمو دەستی ئامین بۆ دوعاکەی کاك فایز هەڵئەبڕم . هەرچەند دڵنیایشم لەوە کە هێنانەدیی دوعای دوعاکەران بەدەست خەڵکەکە خۆیانەو مرازیان هەر بەخۆیان جێبەجێ ئەبێ .

لەبارەی بەیتی :

لەمەوپێش شەممەیەك عەرزی ئەتۆم کرد

بلاّوە فیکرو . عەقڵم وەسوەسەی کرد

(ب ٥ ، ل ٢٤٧)یشەوە ، نووسیویە : «ئەم بەیتە لە چاپی سێیەم بەمجۆرە چاپکراوە :

لەمەوپێش شیققەیێکم عەرزی تۆ کرد

بلاّوە فیکرو عەقڵم وەسوەسەی کرد

وابزانم ئەم دەقە مەلایانەترو ، هەروا کوردی‌یەکەشی لە (شەممەك عەرزی ئەتۆم کرد) ڕەوانترە» .

منیش ئەڵێم : ئەبوو کاك فایز ڕوونی بکردایەتەوە چۆن (شیققەیێکم عەرزی تۆکرد) لە (شەممەیەك عەرزی ئەتۆم کرد) مەلایانەترە ، لەکاتێکا کە خۆی ئەو ڕاستی‌یە دەرئەبڕێ کە (لە حوجرەدا باو بوو کە سوئالێك دەکرا ئەگەر باش وەلاّمی نەدابایەوە پێی‌دەگوترا : شەممەت لێ نەکرد . یان : شەممەیێکت لێ نەکرد ، واتە : بۆنێکت‌کرد . کەمێکت لێ زانی (لەڕاستیدا واتە : هیچ بۆنت لێ نەکرد . کەمێکیشت لێ نەزانی – م) ؟ تۆبڵێی تەعبیری مەلایانە لە دەرەوەی حوجرەی مەلاو فەقێ‌یان باوتر بووبێ تا لە حوجرە ؟ هەروەها ئەبوو بۆی باس بکردینایە چۆن (کوردی‌یەکەشی ڕەوانترە) لەکاتێکا کە نە ئەزانین (شیققەیێك) مەعنای چی‌یەو نە کاك فایزیش بۆی ڕوونکردووینەتەوە ! ئەوەیش بڵێم کە لە دەسنووسەکەی مەلا ڕەئووفیشدا هەر بەوجۆرەیە کە لە دیوانەکەدا نووسراوە .

لەبارەی بەیتی :

لە لام ظیللی هومایە چەتری سەنبەر

چجایێ سێبەری سەروو سنەوبەر

(ب ٣ ، ل ٢٥١)یشەوە ، نووسیویە : «ئەوەی لە زەمانی ئەدەبیی سەردەمی حاجی بەسەر زارانەوە بووە (چەتری چەنبەر – چەمبەر)ە . نازانم (سەنبەر) لە چیی و چۆن هاتووە ؟ چەنبەر : فەلەك» .

پێشەکی با ئەوە لە کاك فایز بپرسم لە چ بەڵگەو دەستاوێژێکەوە بۆی دەرکەوتووە تەعبیری (چەتری چەنبەر چەمبەر) لە زەمانی ئەدەبیی سەردەمی حاجییەوە بەسەر زارانەوە بووە ؟ قسەیوا لە ولاتێکا ئەکرێ کە ساڵەهای ساڵ بێ موختەبەری دەنگی تیابێ و قسەو پەندو ئیدیۆم و هەموو کەلەپوورێکی زمانەوانیی گەڵ ساڵ بەساڵ نووسرابێتەوەو هەڵگیرابێ و هەر تاوێك بمانەوێ بگەڕێینەوە سەری و بزانین چەند ساڵ لەمەپێش چ جۆرە تەعبیرێ لە هەر مەیدانێکا لەناو خەڵکا باو بووە . ئەم قسەیەی کاك فایز ئەیکا قسەیەك نی یە لە کوردستانێکی سەدان ساڵ لە جیهان پاشکەوتوودا بکرێ ، مەگەر مرۆ مەبەستی نەبێ ئەوەی ئەیڵێ ڕاستەو لە مەیدانی ئیسپاتکردندا خۆی ئەگرێ یا نە .

ئەنجا دێمە سەر بابەتەکەو ئەڵێم : منیش ، وەك کاك فایز ، نازانم (سەنبەر) چییەو ، لە فەرهەنگیشا نەمدۆزیەوە . بەلام بە نیشانەی شوێنی بەکارهێنانیا ، (چەتری سەنبەر) ئەگەر هەڵە نەبێ ، ئەبێ ناوی شوێنێ بێ لە ناوچەی کۆیەی نیشتمانی حاجی و زۆریش خۆش نەبێ .

لە تێکستە ئامادەکراوەکەی شارەزاو میراندا (چەرخی سەنبەر) نووسرابوو . منیش ، هەرچەند لە دەسنووسەکەی مەلا ڕەئووفدا (چەرخی سەنجەر) نووسرابوو ، لەبەرئەوەی مەعنای هیچ کام لە دوو تێکستەکەم بۆ ساغ نەبووەوە ، دەسکاریی تێکستەکەی شارەزاو میرانم نەکردو وەك خۆی هێشتمەوە . هەرچی (چەتری چەنبەر)ە ، ئەوە بەلای منەوە ڕاست نی یە ، چونکە (چەنبەر) هەرچەند بەمەعنای ئاسمان نی یە ، وەك کاك فایز نووسیویە ، بەمەعنای (دائیرە)یە ، ئەگەر بەمەعنای ئاسمانیش بێ بۆ ئەم شوێنە دەس نادا ، چونکە چەتری ئاسمان واتە سایەی ئاسمان بەسەر خەڵکەوەو ، شتێکی ناخۆشی تایبەتیی کۆیە نی یە تا حاجی قادر لە خۆشیی کۆیەوە لە سێبەری هومای لا پێ باشتر بێ کە لە ئەفسانەی میللیدا ئەڵێ بەسەر هەرکەسێکەوە سێبەر بکا ئەبێ بە پادشا . . ئاسمانیش هەرگیز نە مایەی شوومی بووەو نە کینایە بووە لە شوێنێکی ناخۆش . لە ئیدیۆمی کوردیدا هەیە ئەڵێن : فلانکەس چەرخی فلانەکەسی بە چەمەر گێڕا . . واتە : شایی لێ کرد بە شین ، واتە کۆڕی ئەڵقەبەستووی بەزم و ڕابواردن و خۆشیی لێ کرد بە کۆڕی شین و شەپۆڕو سنگ کوتان . دووریشە حاجی قادر ویستبێتی بڵێ ئەڵقەی شین و زاریم هەر بەمەرجێ لە کۆیە بێ لا بە یومن و فەڕترە لە سێبەری هوما بەسەر سەرمەوە .

لەبەر هەموو ئەمە ئەبێ بەهیوای ڕاستکردنەوەی ئەم بەیتەیش هەر چاوەڕوان بین .

زەمانە تووشی دەردو غوربەتی کرد
غەمی کۆیێ پەرێشان هیمەتی کرد

(ب ٦ ، ل ٢٥٣)یشەوە ، نووسیویە : (پەریشانی هەمووی کرد) لەوانەیە لە ئەوەڵەوە (پەریشانی هەمی کرد) بووبێ و بەهەڵە خوێندرابێتەوە . . ئەمەو ، لەبارەی کێش و سەروایشەوە (هەمی کرد) باشترە» .

منیش ئەڵێم : مامۆستا مەلا جەمیلی ڕۆژبەیانی بە (پەرێشان هیممەتی کرد)ی ڕاستکردووەتەوەو[١٥] منیش پشتگیریم لە بۆچوونەکەی کردووەو لێکم داوەتەوە چۆن لە (هیممەتی)یەوە بووە بە (هەمووی)[١٦] ، ئیستایش هەر لام وایە بۆچوونەکەی مامۆستا ڕاست و بەجێیە .

لەبارەی بەیتی

شەریعەت گەر بزانی یا نەزانی
وەکوو کەر دەچنە بن باری گرانی

(ب ٧ ، ل ٢٥٨)یشەوە ، نووسیویە : «(نەزانی) بەمانای (نەزانیٚ)یە ، واتە : (ی)کە ڕاناوی شەخسی سێیەمە . بۆ ڕێکیی سەروا نیشانەی (ٚ)ی (ی)ی کراوە لادراوەو ، بە شێوەی زاری کۆیەی سەردەمی حاجی نووسراوە : ئەمەش

کارێکی ڕەواو پەسەندە ، بەڵام دەبوایە ئەم کارە لە سەرتاسەری وشەکە کرابایەو (نزانی) نووسرابایە ، چونکە پەیڕەوی‌کردنی شێوەی کۆیێ لە بەشێکی وشەو گوێ‌پێ‌نەدانی لە بەشەکەی‌دی ، دەکەوێتە بەر (اتباع الرخص)[17] کە کارێکی ناجایزە . ئەمەو ، ئیقاعی (نزانی) ڕێك‌و خۆشترو گونجاوترە لەگەڵ (بزانی)ی پێش خۆی‌و (گرانی)ی سەروای نێو دێڕی دووەم» .

منیش ئەڵێم : هەرچەند ئەم داوایەی کاك فایز داوایەکی لەڕووی (شەرع)و مەنتیقەوە بەجێ‌یە ، بەجێ‌هێنانی کارێکی ئاسان نی‌یە ، چونکە ئەبێ بەچیدا دڵنیا بین کە حاجی هەموو وشەیەکی شیعرەکانی بەگوێرەی دیالێکتی ناوخۆیی کۆیە بەکارهێناوە ؟ ئەنجا ئەبێ ئەوەیش بزانین کە لەو سەردەمەوە تائێستا چ‌گۆڕانێ بەسەر دیالێکتی ناوخۆی ناوچەی کۆیەدا هاتووە .

لەبارەی بەیتی :

سێ قەبیلە حەقیرو (بێ‌رومەتن)

کوردو ڕۆم‌و یەهوودی گومراهن

(ب ۲ ، ل ٢٦٤)یشەوە ، نووسیویە : «مامۆستا محمدی مەلا کریم لە پەراوێزدا نووسیویە : ڕستەی نێو دوو کەوانەکەمان بۆ ساغ‌نەکرایەوە . ئەگەر ڕێنووس‌کراوی نێو دوو کەوانەکە تەواو بێ (؟) لەوانەیە (بێ‌ڕوومەتن – بەی‌ڕوومەتن) بووبێ ، واتە : ڕەنگ‌زەردن . ڕوومەت : کوڵمە ، ڕوو» .

منیش ئەڵێم : ئەگەرو مەگەری پێ‌ناوێ . دیارە هەڵەیەو ، تەنانەت منیش کە کاتی خۆی خستمە ناو دیوانەکە ئەمزانی هەڵەیە ، تەنها بۆئەوەم نووسی‌یەوە لە بەرچاوا بێ بۆ ساغکردنەوە لە دوارۆژا ، چونکە هەرچۆن بێ تێکستی هەڵە جۆرە پێوەندێکی هەر هەیە بە تێکستی ڕاستەوە .

ئەگینا هەمووکەسێ ئەزانێ (بێ‌ڕوومەتن)و (گومراهن) بەرانبەر بە یەك ناکرێن بە دوا وشەی بەیتە شیعرو ، لەوەیش زیاتر (بێ‌ڕوومەتن) هیچ مەعنایەك نادا بەدەستەوە لەم شوێنەدا .

ئەمە ئەمەو ، سوپاسی زۆریش بۆ کاك فایز کە بە وتارەکەی شێوەی گفتوگۆو موناقەشەی سەردەمی حوجرەو فەقێ‌یەتی بۆ چەند سەعاتێك بۆ زیندوو کردمەوە بەڵام لە بەرگێکی تازە بابەتدا .

پەراوێزەکان :

(١) – دیوانی حاجی قادری کۆیی . لێکۆڵینەوەو لێکدانەوەی کەریم مستەفا شارەزاو سەردار حەمید میران ، پێداچوونەوەی مسعود محمد . بەغدا . ١٩٨٦ . چاپخانەی (دار افاق عربیة) ، لە بڵاوکراوەکانی ئەمینداریێی گشتیی ڕۆشنبیری‌و لاوانی ناوچەی کوردستان .

(٢) – عبدالرزاق بیمار . ساغکردنەوەی دیوانی حاجی‌قادری کۆیی . گۆڤاری بەیان . ژمارە ١٢٠ ، حوزەیرانی ١٩٨٦ .

(٣) – محەمەد جەمیل ڕۆژبیانی . سەرنجێکی سەرپێ‌یی دیوانەکەی حاجی‌قادرو ڕەخنەکان ، گۆڤاری بەیان . ژمارە ١٢٣ . ئەیلوولی ١٩٨٦ .

(٤) – فائیزی مەلا بەکر . دیوانی حاجی قادری کۆیی‌و چەند سەرنجێك . گۆڤاری کاروان . ژمارە ٤٧ ، ئابی ١٩٨٦ .

(٥) – أ . لە وەڵامی وتارەکەی عەبدوڕڕەززاق بیماردا . بڕوانەرە : محمدی مەلاکریم . بە ڕێگای ڕاستکردنەوەی شیعرەکانی حاجی قادری کۆیدا ئەمەیش هەنگاوێکی‌تر . گۆڤاری کۆڕی زانیاری عێراق – دەستەی کورد . ژمارە ١٥ . ١٩٨٦ .

ب – لە وەڵامی وتارەکەی مامۆستا مەلا جەمیلی ڕۆژبەیانیدا . بڕوانەرە : محمدی مەلاکریم ، پێداچوونەوەیەکی بەکاوەخۆی سەرنجە سەرپێ‌یی‌یەکانی مامۆستا مەلا جەمیلی ڕۆژبەیانی لە دیوانی حاجی قادری کۆیی‌و ڕەخنەکانی عەبدوڕڕەززاق بیمار . گۆڤاری بەیان . ژمارە ١٢٦ ، کانوونی یەکەمی ١٩٨٦ . ژمارە ١٢٧ . کانوونی دووەمی ١٩٨٧ .

(٦) – ئەم (لە)یە لە نووسینەکەی کاك فایزدا نەبوو . بەڵام پێویست بوو . بۆیە نووسیم .

(٧) ئەم (لە)یەیش لە نووسینەکەی کاك فایزدا نەبوو . بەڵام پێویست بوو . بۆیە نووسیم . لەمە بەولاوە هەڵەم بۆ ڕاست‌نەکردووەتەوە . بەڵام تێکرا دەسکاریی شێوە نووسینم کردووە .

(٨) – مەبەستی کاك فایز لە وتارێکی کەریم شارەزایە بەو ناوونیشانە لە ژمارە ١١ی ساڵی ١٩٨٤ی گۆڤاری کۆڕی زانیاری عێراق – دەستەی کورد . ل ٢٠٣ ٢٦٣دا . بڵاوکراوەتەوە .

(٩) – بگەڕێرەوە سەر پەراوێزی سێهەم .

(١٠) – بگەڕێرەوە سەر پەراوێزی پێنجەم (ب) .

(١١) – القران الکریم . سورة الفرقان . الایة ٤٧ .

(١٢) – القران الکریم ، سورة القصص . الایة ٨٥ .

(١٣) – تەعقیدی مەعنەوی لە زانستی ڕەوانبێژیی عەرەبیدا . کە دیارە بۆ زمانی‌تریش هەروا دەست‌ئەدا ، بریتی‌یە لە بەرودواپێ‌خستنی وشەکانی ڕستە بەجۆرێ کە ببێ بە هۆی ئاڵۆزبوونی تێگەیشتنی مەعناو نیشانەیەکیش دیار نەبێ بۆ ڕوونکردنەوەی ڕووی ڕاستی ڕستە .

(١٤) – ڕاستەکەی ، لە شێوەنووسینی کۆندا (ژ) ناکرێ بە (ز) .

(١٥) – بگەڕێرەوە سەر پەراوێزی سێهەم .

(١٦) – بگەڕێرەوە سەر پەراوێزی پێنجەم (ب) .

(١٧) – (اتباع الرخص) لە ئوسووڵی فیقهدا بەوە ئەڵێن مرۆ لەنێوان دوو بۆچوونی موجتەهیدا ، لە هەر مەسەلەیەکا . هەمیشە شوێنی ئاسان‌ترەکەیان بکەوێ . ئەمە لەبەر ناچاری نەبێ دروست نی‌یە .



بەبۆنەی چلەی (کامەران)ی نەمرەوە

کامەران موکری

کامەران موکری

لە زیندانو ، لە بیابانی (سەلمان)
لە نیشانەی برینەکانی سەرشان
لە سالآنی لاوی – ئەمەن پشکووتن–
هەلی عومرم ، گوری هەولی پیشکەوتن
لەو سالآنەی لەگەلٚ زنجیرا ، ژیام
لەو هەرەسەی ژیان بە سەریا ، هێنام
لە ژووری تەنگ ، زینچکەی جرو جانەوەر
لە (شێی) دیوار ، وەردیانی مۆن ، خوێنی سەر
لە قەتاغەی لەشی بە دار شیتالٚ بووم
لە لێدانی دلٚی بە (حوریە) قالٚ بووم
لەو پەنجانەم کە ئاگریان پیا چزان
لەو جومگانەم کە لە یەکتر ترازان
لەو کەسانەی تا دوێنێ بوو وەك دوژمن
کۆتیان کردە پیی سەدانی وەکو من
لە کۆتی پیێ ، کەلەپچەی دەست بپرسن
من چیمو کێم ! ! ئەوان چاکم ئەناسن

* * *

لە دارخورماو لە بیابانی سووتاو
لە سەرابو سەبوونو خەیاڵی ئاو
لەو چاوانەی خوێنی قینیان تێ زابوو
لەو کەسانەی بەشیان تەنیا سزابوو
لە کۆرپەکەم ــ دووکەلٚی تاسەی ئەوسام
لە دەروونی ژەمبووردەبووم بۆ پەیام
لە بیرکردن ، خۆزگەی تاساو بۆ ئاوێ
گری دەروون دامرکێن پێ بو تاوێ
لە کاسەیەك دۆی سەرتەزینی کوێستان
خولیای شنەی جێی نسرمی دارستان
لە برسێتیو دووریو ، لە بێبەری بوون
لە گشت خواستی ، خاوێنی دلٚو دەروون
لە کۆتی پێ ، کەلەبچەی دەست بپرسن
من چیم وکێم ! ! ئەوان چاکم ئەناسن

* * *

قارەمان نیم ، بەناوبانگ نیم ، گەورە نیم
شاعیرێکم بۆ نەتەوەی کورد ئەژیم
چیم لە دەست هات کردم بۆ نەتەوە خاك
چیم بەسەر هات ، دام بە خەندە بەبێ باك
سەرم بەرزە ، سەرشۆر بووبم نەزانی
ئارامی خۆم ، تاسەم کرد بە قوربانی
لە چیاکان ، لە لووتکەی بەرزو ... نووا
«لە ئاگری بە نێلەنێلی بروا»
لە کۆتی پێ ، کەلەبچەی دەست بپرسن
من چیمو کێم ، ئەوان چاکم ئەناسن

لە ژمارە (١٧-٩/٥/١٩٧٠)ی
رۆژنامەی (هاوکاری)یەوە وەرگیراوە

ژ ئەڤیندارا شاهینوی

شاهینۆ مال باب خرابۆ
چیاکێد گوندێ مە دبلندن
دبەفر بارین
چیاکێد گوندێ مە دبلندن
دباران بارین
تو بخودێ کەی
بۆ جارەکێ لمن نانێری
تە کی هەیە
کی وەکی من بۆ تە نارین ؟ !
شاهینۆ مال باب خرابۆ
دنیڤا گوندکێ مەدا
دوو رویبارێد ئاشق دمەشن
دبانیا گوندێ مەدا
هەر دوو رویبار . .
ڤێك دکەڤن
ئەزو تو بۆ دبەخت رەشن ؟ !

* * *

شاهینۆ مال باب خرابۆ
کانیکێد زۆزانا زانیە
ئاڤکا تەزی لزۆما بۆشەو
ئاڤ لێ رابوو
ئەو کەنگی بوو
بویك لەیلانا جەرگ لێ سۆتی
پەری لهنداڤێ درا بوو ؟ !

* * *

شاهینۆ مال باب خرابۆ
بۆ بۆ من ناهێیە رابێ ؟
تە چ خەمە ؟ .
ئەزا رەبەن کەڤتیمە . .
. خەفکا ئشقا تە
نە نەخۆشم . .
نە دەردەدارم ب تابێ
گرێ ڤینا من دژوارەو
دیارە پێ تو نا سۆژی
پەلەو . .
پەل کەڤتە ناڤ کابێ
هابێ . . هابێ
سەد جار هابێ
چ حەق ئەڤرۆ
ئشقا من من بکوژیتن
دەردێ دلێ من گرانەو
بۆ کێ بێژم . .
گەر شاهینو نەهێی رابێ ؟ !

●

صدیق خالد هروری
١٩٨٦/١١/١٥

●



قەوسی پاییز ، گەڵا ڕێزان ،
لەو دەمەدا ،
شەختە وەکوو دەمە گوێزان ،
گۆنای شیلانو شەنگەبی ،
شەقار دەکا .
«گەردەلوول»ی گێژو گەلۆر ! ،
فوو لە چرای گوڵزار دەکا .
خۆڵ لە چاوی ڕووبار دەکا . ! !
«قوڵینگ» کوێستان ، بەجێ دێڵێ ،
بەرەو . .«گەرمەسێر» بار دەکا . !
کرێوەی کەڕ ، وەکوو دێوێك
هەڕەشە لە نزار دەکا .

داری بەڕوو ،
خۆڕاگرتوو ،
پەلو پۆ ڕم ڕاوەستاوە ،
خەنجەری خۆی ،
لە ڕووی زریان هەڵکێشاوە . !
ترسی نی‌یە ، لە هیچ وەرزێ ،
لە بەر زوقمو زۆری پاییز
چۆن دەلەرزێ ؟ ! .
لەو تافەدا ، تەشقی سەرما ،
توندو تیژو تۆفو تاوە .
کە پێی دەڵێن (زستانی تووش)
لەو ڕۆژەدا ، (برایمۆك)
لە کوێستان‌دا ، لێی قەوماوە .
پێی دەگوترێ ، (چلوانی تووش) !
بەفر دەبێ بە (نەهەنگی مرۆڤ هەڵلووش)
داری بەڕوو ،
ڕەق هەڵنایەو نابێ بە پووش ، ! !
لە (چلە)دا (چرۆ) دەگرێ .
لەو شاعیرە شوانە دەچێت ،
وەرز نەزۆکە ،
لە ژەکی ژان (فرۆ) دەگرێ . !
داری بەڕوو ، لە هاوین‌دا ،
لەناو گردا ، «گەزۆ» دەگرێ . !
وەك ئەو دڵەی کە (پۆڵا)یە ،
گوللەو گوڵو (پشکۆ) دەگرێ . !
نەك ئەو دڵەی کە نایلۆنە ،
(پارە)و (پایە)و (پەرۆ) دەگرێ . ! !
ڕاستە «برۆ لەسەر چاوە»
کەسێك چاك بێت
جێ لە سەروو (برۆ) دەگرێ . ! !

هەرکەس ئارەزووی خۆیەتی ،
مەڵێن ،
«ئەو ڕێیە (بۆ) دەگرێ ؟ !
داری بەڕوو ،
دەبێتە موور یاخود ڕەژوو ،
زۆر حەز دەکا وەرزی زستان
کە ببێتە ئاگرو دوو ،
بۆ جووتیار و پاڵەو شوان
بەڵام نابێتە حەیزەران !
بۆ داردەستی (سەردار)و (خان) ! .
داری بەڕوو ،
(بەر)و (بێز)ی زۆرت هەیە .
(کورەزۆکە)ی کێوو (کەژ)یت .
خوا عومرێکی وای پێداوی .
لە (نووح) گەلێك زیاتر دەژیت ! !
تۆ پیرۆزیت
خاوەن جوانتر بالاو (بەژن)یت ،
بەڵام وەکوو کیژۆڵەی شوان ،
تۆ بێنازیت ، تۆ بێ (جەژن)یت ! ! .
کە ئەستێرەی (ڕێی کاکێشان)
دەڕژێو دەمرێت .
زوو دەبێتە مشتێك (سووتوو) ،
زۆر حەزدەکا ،
گەردو تۆزی لاشەکەی خۆی
کە ببێتە (پەیینکە)یەك ،
بڕژێتە ژێر داری بەڕوو . !
تەنیا دارە ، لەم سەر ئەرزە ،
کە بەو جۆرە وورەی بەرزە .
دەیسوتێنن ، دەژێتەوە ،
چاکتر سەوز دەبێتەوە .

کوێستان

بەخیالی تاهیر بازیانی
قەلادزێ

کە تاوێ دڵم ئارام کەم ، خەیاڵ دەمباتە کوێستانێ .
لاوكو حەیران ،جێژوانی کۆن ، بۆمن دەبن بە هەتوانێ .
ڕەنووی بەفران ، کاتێ تەزیوو ، قەڵبەزەی ئاو ، مێرگی سەوز
دەیسەلمێنن بوونی – یاری– بەهێزترن لە ئاسمانێ .
پردی بەفرین تا چلەی هاوین پشتی کۆم بوو بۆ هاتوچۆ
زۆری مابوو بتوێتەوە ، ئیدی باری بە زستانێ .
کەنێرو گیابەندو بیزا مەستم دەکەن دەبۆنیدا . . .
ڕووحێ وانە ، بۆنی تیرۆژ لێکیان داون لە جۆشدانێ .
مێگەلی مەڕ ، لە لوتکەی کێو ، دیاری نادا تیێی بڕوانێ
دەخۆی گرتوون ، هەورێکی ڕەشی ، شریخەی دەدا بۆ بارانێ .
قاسپەی کەوێ ، لە دوای بانگی لە نێو ڕەشماڵێم بانگ دەکا
وەخۆکەوە ڕۆژ بۆتەوە ، دوای کرنووشت بۆ یەزدانێ .
حۆری ئەرزن لە جوانیدا کیژی مەنگورو مامەشان . . .
جافو بڵباس هاوتای وانن چەپکێ گوڵن لە گوڵدانێ .
«دەیپەرستێ خاکو خۆڵی ، دەشتدەرو چیاو چۆلی
کەسێ وورد بێ وەکو شاعیر ، گەر جارێکی تیێی بڕوانی .»

هیڤی

مەسعود حسێن

-١-

یاریێ . . یاریێ
ژمێره وەره
بێ خەندقیم
د چاڤێد تەدا !
تو نە بێژە
نا گەهین ئێك
سەد بەكروكو نقشتی
بی دخە بتن
درێكا مەدا !
ئەزا دبینم
پیرا تیێ
كوینێ خوێی مال شەوتی
ل هنداڤی سەرێ مە ڤەدا !

-٢-

یاریێ . . یاریێ
ژ مێژە وەره ،
یا هاتی گوتنو :—
د بێژن
(مێریكەكا گەلەك لاواز
بو كەڤرەكی د چو ئەڤراز
جارەكێ چو
كەتە عەردی
جارا دویێ . .
ئو یا سیێ . .
یا چاریێ ژی . .
ما ب وی دەردی
جارا شازدیێ
ویێ خو لڤاند
كرن داخاز
ل سەر كوپیتكا كەڤرێ بلند
ب دەنگەك بلند
ویێ ژ دل دان
بانگو ئاواز
بانگو ئاواز)

-٣-

ئەڤجار یاریێ
دێ گەهین ئێك
هندی سالاێ مە درێژ ببت
هندی بەكروك باخڤیتو
بێ پر بێژ بیت
دێ گەهین ئێك
ئەز بو تەمەو
تو بو منی
گەر دلێ تە
بو من ژەنی
دێ پر تكن قەیدو زنجیر
دێ سەرێد خو چەمینن
خر ئەزبەنی
بابێ منو
بابێ تەنە !
ئەڤرو . . ئەڤرو
دچار چوڤەكێ تەنگدا دژین
سوبە ژیانەكا نویتر
بو مە كەیە
كێلو ڤەنی !
هوسان من باوەریيا هەی
دێ گەهین ئێك
بوتە دكە نم
دكەنم . . . دكەنم
تو ژی زل بومن دكەنی
بو من دكەنی

بیر هاتنا شەش ئەڤیندارا

زینێ . . . . . زینێ
خەما نەخو
ژ بەر تەحلاتیا ئەڤێ ژینێ
مەمێ نازدار
ژ دل کوڤاندار
هلکرنڤە مومکێت ڤینێ
ژ ئەڤ واری
دێ چیت تاری
نەحەز نابن بکەن نەیاری
پاشێ تێر تێر
بکە حەنەك
د گەل مەمێ خوە بکەیاری

* * *

خەجو . . . . خەجو
نەکە گری و نەلورینە
ڕویکێ نازك
لبەر هێسترا نەشارینە

هلو ڕابە تەماشەکێ
تو بخودێ کە
بچاڤێ سەرێ خوە بینە
چاوە ئەڤیندارێت دنێ
تیرو کڤان
هەلگرتینە
هزار کەلەکویڤیا دکوژن
بوتەو سیابەندێ ڕەبەن
ئڤروکە ئەو
داوەتینە . . . . . داوەتینە

* * *

لەعلیخانێ . . . .
لەعلیخانێ
نەچاڤ کلێ چاڤ دەرمانێ
بەس پسیارکە
هەسەم کانێ؟
دوهی پیر بوو .
من کر گەڕهان لناڤ وەلاتێ
م گوهدایێ
یالە یالە
ژ تلیلیاو نافتیدانێ
م دیت هەسەم
لناڤ شەهیانێ
م گوت هەرێ ئەڤە زاڤا
پا بویك کانێ؟
گوت من لاوو
خەملینین لە علیخانێ . . لەعلیخانێ

●
(حبیب بناڤی)
●

لاژەیەکم ...

چی گەرویەك دەمڵێتەوە؟!

● موکەڕەم ڕەشید تاڵەبانی ●

٢٠-١٢-١٩٨٥
هەولێر

نە خەونێك بووم ،
لە ئامێزی مێژووی تاڵ‌دا
بتلێمەوە ،
نە تەونێك بووم ،
لە ڕۆژگاری نەهامەتی‌ی سواری دڵ‌دا
ببڕێمەوە ،
«لاژە» یەکم ،
ووشەکانم . .
گەلای سەوزی بەهارێکن
لە پێنووسی «عوریانەوە»
چرۆی گەشیان
هەڵهێناوە ! !

نە غەمی چەرخ
ڕێ‌ی ڕووباری ووزەی دڵیان
دەخواتەوە ،
نە درکی ڕۆژ
ڕەنگی گەشی پەڕەی گوڵیان
دەشواتەوە ! !

* * *

دەنگی لاژەم ،
گوێ‌کەرکەری گوێ‌ی مێژووە ،
دەنگی هاژەم ،
هاژەی گەرووی گشت دەنگێکی چاونەترسی
تێکەڵ‌بووە ،

شۆرەسواری ووزەی ئێستاو داهاتووە ،
گڕی شێتیی تافی پێشووی . .
تێبەربووە ! !

* * *

کاتێك (نالی)
لە گەردوونی ووشەی سەروای دڵلەرزێن‌دا ،
مۆمی گەشی تەمەنی خۆی . .
بۆ (حەبیبە) هەڵدەوەراند ،
(خانی)و (فەقێ)
وێنەو دێرە سفتەکانیان
بۆ چاوی شیعر
دەهۆنیەوە
ڕێی (جزیری)یش لەو بووارە دژوارەدا
چاوی هۆشی نەدەترووکاند ! !
من ئەو لاژە پڕ هاژە بووم
ووشەکانم پێك‌دەهێنا
نووکی خامە گەشەکانم
ڕادەهێنا !
کە سروەبای (شارەزوور)ی دڵ ،
نامەی . . «سالم»ی برد
زامی دڵی دوور ووڵاتیی شاعیرێکی
کولاندەوە
منی هەواڵ
دڵی کۆرپەی خەفەتی خۆم
لاواندەوە ،
هەستی ناخی زامەکانم
گشت ووروژاند !

زامێکی دیم
لە فەرهەنگی بێ‌شیرازەی
هەواڵ‌دا چاند ! !

* * *

وشەیەکم ،
چی پینووسێك . .
ڕەنگی چاووم دادەڕێژێت ؟ !
سەروایەکم
چی شاعیرێك ڕێم پێ‌دەبات ؟ !
هاژەیەکم
چی سیروانێك لێکم‌دەخات ؟ !
بۆ ڕوخسارو گڕوگاڵم
پێ‌دەکەنێت ؟ !
چاوەڕوانی گەروویەکی سڵ‌نەکردووم
چی گەروویەك . . دەنگ‌هەڵ‌دێنێت ،
دەملێتەوە ؟ !

تێبینی

لاژە : گۆرانی ، هۆرە ، سروود
بتلێمەوە : لەناو جێ‌دا گینگڵ بدەم
تەون : ئەو ئامێرەیە مافووری پێ‌دەچنن
نەهامەتی : نەگبەتی ، نشوستی
ببڕێمەوە : بپسێنم
هەڵهێناوە : دەرکردووە
چەرخ : سەردەم
هاژە : دەنگی با ، دەنگی تاڤگە
تاف : دەم ، کات
سفت : توندوتۆڵ ، ڕێك‌وپێك
نەدەترووکاند : نەدەنووقاند
بێ‌شیرازە : بێ‌چەشن ، بێ‌سنوور

سەدای یاخی بوونێکی پیرۆز

بەرزان هەستیار
سلێمانی ١٤/٩/١٩٨٦

«تا کوتروسکەیەك لە ژیانما بەدی بکەم حەزئەکەم بژیم ، کە لە کەناری مردنیش نزیك بوومەوە . نامەوێ مەسەلە گەورەکان لە تەمی خەستی دوودڵیی و وونبوونا بخنکێن .»

هەتا دەنگ بوویت ،
هەموو گیانم بوو بوو بە گوێ
هیچی ترم نەئەبیست و
نەشم ئەویست ، گوێم لە هیچ گۆرانییەك بێ
هەتا تیرۆژو هەتاو بوویت ،
منیش دڵم کێڵگەیەکی فراوان بوو
بە بێ سۆزی ئەنگوستی تۆ .
رەش ئەچۆوە . وەکو قژت
زەرد ، وەك گەڵایەکی مردوو

* * *

ئەی ئەو دەنگەی تیژ تێپەڕیت .
ئەی ئەو تیشکەی ، کشایتەوە دەروونی هەور
چۆن وا کەڕو کوێرتان کردم ! ؟
ئەمشەو بۆ بینایی چاوو
پەردەی شەق بووی گوێی خۆم گەڕام
دۆزیمنەوە .
لەو دیو دیواری عاتیفەی . جڵەوگیرو
بێ ئاگاما بەدیم کردن .
دۆزیمنەوەو
بەسەر پردی هیوایەکا تێئەپەڕین
سەیری چەمێکی بە خوڕو ،
بانگی پیرۆزیان ئەشنەوی[1] .
خۆش بە حاڵم
چراکەم خامۆش نەبووە ،
ئەو شتانە لەبەر تیشکیا روون ئەچنەوە
کە تۆ لە چاویانا تەنها .
ئاسکی قەد لاپاڵێکی و
بە ئاستەمیش بەدی ناکرێی
ئەی عاتیفەی سەر کاروانی .
گیان و هەستی ئەو رۆژانەم
ئیتر سەر بە ماڵتا ناکەم . . .
نەبا چاوم کوێر بێتەوە
نەوەك ئەمجارەش هەڵدێرێم ،
گەر رۆژێ تر پێی هەنگاوم . . .
نایەوە بە جەرگی خۆما
چراکەم بەجێ ناهێڵم
ئیتر پەنجەکانی دەستم
زاخ نایانکاتە کۆی زووخاڵ
بێ دەنگ نامرم .
گوێ شل ئەکەم بۆ سەدایەك ،
دەنگێ ، دەنگێکی پڕ زوڵاڵ . .

(١) - ئەشنەوی : ئەبیست .

ڤیزا گوندی

دایکا میرخاسی

ڤیزا گوندا بخێرو بێرێ
چاڤ بەلەکێ و ددان زێڕێ
بەختێ تەمە وەرە ڤێرێ
ناز شرین و شۆخ و شەنگێ

* * *

سێ‌پیکا مەشکا خۆ دانی
ئەی هۆزانا فەقێ و خانی
تویا سل بوی منێ زانی
تاج و نیشان و فەرهەنگێ

* * *

شیر مەشك و پارزینکێ دلا
دێ باڤێ سەر هەردو ملا
داڤەلێ نەچن ناڤ سۆرگولا
شەمالکا شۆرش و جەنگێ

* * *

زۆزان وارێ داد سینەمێ
دگەل تەبەرێ خۆ ددەمێ
ڤیزا خانزادو ڤەفەمێ
بۆچی بلند ناکی دەنگێ

* * *

ئەنی سپی و دلێ پاقژی
بۆ ئەڤینێ خین درژی
هەمی دەما دلێ شاد بژی
دا ل ژیانێ نەکەی ژەنگێ

* * *

خودانا گەردەنی و زێڕا
چاڤین تەنە وەکی ستێرا
ماف بستینە مینا مێرا
ب ڤەلەم و ب تفەنگێ

* * *

نەڤیا ئاری و مادو ڤازی
دەنگێ تەیە سەر فیرازی
بن دەستێ نەبەرازی
شۆلکەرو ژیرو چەلەنگێ

* * *

بهنا عەشق و سەربەستێ
یا ل سەر ڕێکێ سەیرانێ
ڕۆژا جەنگ و مێرانێ
شورو ڕم و هەم خەدەنگێ

سێ شیعر

بەیار باقی

عەمێ گۆزێ

لەشکەرێ بشارێ چەتو
هەر هاتوچو
هات . . هات
ب سەر گوندێ مەدا گرت
لویلی یا تفەنگا دەستێ
عەمێ گۆزێ ژی . . دایێ
ژنگارێ گرت . .
لێ هێشتا زەری و خورت
بێ لسەربانا
دەنگێ،
تلیلی و ناڤتێدانا وانا
ژ عەموی رە . . گەرمە

دبێژن :
عەمۆ لاوۆ

چەپەرێ خو تو نەبەردە
خوەشمێرو ، ژ تەرا شەرمە !
لێ نزانن ! !

گەر خوەشمێرێ
مالێ هەر بتنێ عەمۆ بیت
عەموژی ئەڤرو بێ ساخەو
سوبەهی . کەلەخو تەرمە

ئوخۆزی د خرابن !

خۆزی . . ؟ !
خۆزی ببامە
گەمی ڤانەك
شرین جانێ
هەمی دەریاییت جیهانێ
داشەقینم . .
تا د گەهامە
دەریاوانێ
بەرب ، سپیانێ خەلات
داگەمیا خۆ راوەستینم
تا سیابەند
ژوێڤە دهات . .

دابێژمێ :
ئەی شاهێ شێتێ ئەڤینێ
دێ خەجوێ
وێ سینگ باغا
دەستێ چوئاغا ، نەچوێ
دێ کیڤە رەڤینێ ؟
بوتە د بێژمو
توبزانە . .
خەجۆ ، خۆشکا حەفت برانە ! !
ئەڤیناوێ
بارەك سەختو . . پرگرانە
قەت نەبێژە
ئەڤ چولەکا بێ خودانە
ودێ لێ شینبن
هەمی هویڤی
کەس بواریێ بویك وزاڤا
ناحەسیتن
تو گوهـ بدە
کەلێ کویڤی
ئەوێ شاخا
ژبۆ سینگێ تە د هەسویتن ! !
ڤێجار . . دێ تو زوی بە وەرە
ئەم برەڤین
ژڤی واری . .
بێکو . . لێشین نەبیت
ئەڤینو
ئەڤینداری ! ! !

زاخو/١٩٨٥/٩/٧

من دڤێت

من دڤێتو من دڤێت
جوان بت ، یان ژی کرێت
زەری هەمی جوانن
سەبرا دلێ م ب تەنێت

* * *

سپی بت ، یان ژی ئەسمەر
گوندی بت یان ژی کۆچەر
سەدا لبەر دلی دانن
هەرتو بتنێ بی دلبەر

* * *

سینگ بەفرا کەڤرو لاتە
بجوانیێ رەنگ وەلاتە
دکەمو ناکەم من چاڤ
تێرنابن ژ دیتناتە

* * *

تێرنابم ژ وان چاڤا
وان خابیرو سویلاڤا
بەژن تاکا ریحانێ
ئەڤینا دەمو گاڤا

* * *

کراسو فیستان کوردینە
لدودەستا لەوەندینە
تویی رەوشادیلانێ
هەردو ملابهەژینە

١٩٨٦/٣/١٤ —دهوك—

فلیمی «بوون بەخۆر»

چیرۆك وسیناریۆی : ئەحمەد سالار

بینراو (١) :

کات - رۆژە . شوێن - ڕاوگە - دەرەوە .

١ - (Close Up)دێوجامەیەك دەردەکەوێ ، وێنەکە لەسەر کونی تێروانینەکەی ڕادەوەستێ (Diaphragme) .

٢ - (Medium Shot)دوو چاوی ڕاوچی یەکە دەردەخات (Zoomin)چاوەکان دەسورێن . تەماشای ناوچەکە دەکەن .

٣ - (Complet Shot)کامێرە لە چاوی ڕاوچی یەکەوە لە ناوچەکە دەڕوانێ (Zoomin)بینراوی ڕاوەکەو دەردەکەوێ ، کەوێك بۆ ڕاوکردن نراوەتەوە .

٤ - (Bigclose Up)چاوی ڕاوچیەکە لە وریا بوونەوەدایە .

٥ - (Close Up)قەفەزەکە دەردەکەوێ (Zoomout) لەوەوە کۆمەڵە کەوێك دەردەکەون کە لە کەوی قەفەزەکە کۆبوونەتەوە .

٦ - (Close Up)کەوێك دەخوێنێ .

٧ - (Medium Shot)کاکڵی ڕاوچی تفەنگەکەی دێنێتە سەرپێ .

٨ - (Medium Shot)کۆمەڵە کەوێ .

٩ - (Complet Shot)کەوەکان ، (Zoom Out) (کاکڵ دێتە کادرەکەوە ، کەوەکان لە دوورەوە دەردەکەون (Super)کاکڵ ئامادەی تفەنگ تەقاندنە .

١٠ - (Big Closeup)کاکڵو تفەنگەکەی ، وێنە لە شێوە بازنەیەکدا تەسك دەبێتەوە (Diaphrăgme) پەنجەی لەسەر پەلەپیتکەی تفەنگەکەیە . دەنگ نامێنێ .

١١ - (Medium Shot)کۆمەڵە کەوێك . (Super)لە نێوان ئەم وێنەیەو وێنەکەی پێشتر . بۆچەند جارێك دووپات دەبێتەوە .

١٢ - (Mediumshot) تفەنگو دێوجامەکە ، چلەدرەختێك دەچوڵێتەوە (wipe)وێنەی پەنجەو پەلە پیتکە .

١٣ - (Complet Shot)کەوو درەختەکە ، وێنە ڕادەوەستێ .(Stop) . (Cat)

١٤ - (Close Up)پەنجەو پەلەپیتکەی تفەنگەکە .

دەنگ :-

(کاکڵ کورە کاکڵ . . .) دەستی شل ئەبێو سەر هەڵئەبڕێ .

١٥ - (Long Shot)کەوەکان ئەفڕن ، کامێرە (Ran Right) و (Pan Left)دەکات ، کۆمەڵە درەختێکی چڕ (Zoom in)شوانێك دەردەکەوێ .

١٦ - (Close Up)دەمو چاوی شوانەکە دەردەکەوێ (Cut) .

١٧ - (Close Up)ڕووی (کاکڵ) .

١٨ - (Medium Shot)شوانەکە لە (کاکڵ) نزیك دەبێتەوە

١٩ - (Long Shot)شوانە دەست بە (کاکڵ)ەوە دەگرێت .

دەنگ : شوان / ئێ ی کاکڵی بەدبەخت ، ئەوەچی ئەکەی ؟

لەچ خەو خەیاڵێکای ؟ .

کاکڵ / دەك بەخێر نەیەت ، ئا ئەمە کات بوو هاتی ؟ تۆ نەبویتایە ، چاکم پێکابوون ؟ ئەزانی لەکەیەوە لە پارێزامو خۆم بۆ ناو نەتەوە ؟

شوان / هێ ی ئاش لەخەیاڵێو ئاشەوان لەخەیاڵێ ، کورە

مردکەت نەمریٚ ، برۆ بەلای دەردی خۆتەوە ، واکار لەکار ترازا .

کاکل / چی‌یە ! ئەوە باسی چی ئەکەی ؟

شوان / ئەوا تەدارەك ریٚئەخەن ، ئەوە خوازبیٚنی‌و دەست ماچ کردنە .

کاکل / بۆ کیٚ ؟

شوان / بۆ کاڵیٚ گیانەکەت .

کاکل / نەڵیٚی ! .

٢٠ – (Close Up)لەسەر رووی (کاکل) بەسەر سورمانەوە هەڵئەسیٚتە سەرپیٚ . کامیٚرە (Til Up)لەگەڵی هەڵئەسیٚ درەخت‌و هەورپیشان دەدات . کامیٚرە دەسوریٚتەوە .

٢١ – (Close Up)دوو دەست تارا لە روی کاڵیٚ لائەدات لەگەڵ ویٚنەی (٢٠) (Dissolve)دەبیٚت . (Cut) .

٢٢ – (Big Close Up)کاکل هەردوو دەستی بۆ ناوچەوانی دەبات .

٢٣ – (Big Close Up)ویٚنە (فلو –لیٚل) دەبیٚت ، ویٚنەکە دەسوریٚ

٢٤ – (Big Close Up)دەسرۆکەی سەرچۆپی کیٚش لەگەڵ ویٚنەی پیٚشوو (Dissolve) دەبیٚت .

دەنگ (قریوەو دەهۆڵ‌و زورنا) .

٢٥ – (Close Up)دەم‌و چاوی کاکل . کامیٚرە (Tilt Pown) دەبیٚ .

٢٦ – (Close Up)دەست دەداتە تفەنگەکەی و بڵندی دەکات .

دەنگ : کاکل / چۆن شتی‌وا ئەبیٚ .

٢٧ – (Long Shot)هەورو ترۆپکی چیاکان .

جولاٌنەوەی بازنی‌ی . .

بینراو (٢)

کات / رۆژ – ویٚنە / دەرەوە

شویٚن / فۆتۆ / مۆنتاژ.

١ – کامیٚرە لە داویٚنی چیایەکی بڵندەوە ویٚنە دەگریٚ (Tilt Down) زۆر بەشیٚنەیی دیٚتە خوارەوە ، لە رەق‌و تیژی چیاو بەردەکانی‌و لیٚژیەکەیدا مەبەستە سایکۆلۆژیی‌یەکە دەگەیٚنیٚ . (Zoom in) لە ریٚگایەکی پیٚچەوە کاکل بەسواری دەردەکەویٚ . لە پیٚشا سەری ئەسپەکەی (Close Up)پاشان سەری کاکل .

٢ – کاکل ئەسپەکەی تاو داوە بەناو دۆڵ‌و هەردا رادەبووریٚ .

کامیٚرە (Fade out)و (Fade in) دەکات .

٣ – کامیٚرە بە (Zoom in)کاکل دەردەخات . تۆز دەکات پاشان (Wipe)لادەچیٚ .

٤ – (Long Shot)رووبار **(کامیٚرە رووی لە پشتی** رووبارەکەیە .

٥ – (Medium Shot)کاکل بەسواری **ئەسپەکەیەوە** رووبارەکە دەبریٚ . (کامیٚرە لەگەڵیا ریٚ دەکەویٚ) .

٦ – (Close Up) – کاکل لە روبارەکەدا دەردەکەویٚ .

(فلاش باك – Flash back)

ئاوەکە روون ئەبیٚتەوە (کامیٚرە بەرز ئەبیٚتەوە)–Tiltup (گویٚ‌کانیاویٚك) کاکل‌و کاڵیٚ دانیشتوون . Zoom inکاڵیٚ ئاو ئەکاتە گۆزەکەی .

دەنگ : کاکل / کاڵیٚ گیان ، گلارەی دیەکەم دڵ لە دڵ نەیەی . ئەوە نەم پیٚ ناچیٚ هەر کە لە راوەکە گەرامەوە ، بەدەست‌و دیاری‌یەوە ئەچمە خزمەت باوکت‌و خوازبیٚنیت ئەکەم .

کاڵیٚ / باشە بەقوربان . لە ئەمانی خواو پیٚغەمبەرو چاکانابی .

کاکل / وەك پیٚم ووتی

کاڵیٚ / پشت بەخوا بەسەلامەتی دەگەریٚتەوە

کاکل / دەبا جاریٚکی تریش لەو چاوە گەشانە بروانم

کاڵیٚ / نیازی چیت هەیە ؟

کاکل / تویشووی سەفەرمە .
٧ – (Complet Shot)هەڵئەسنە سەرپێ . کاکل خۆی هەڵئەداتە سەر زینەکەو ئاو زەنگی لێئەدات . (کامێرە لە دواوە رەوتی ئەسپەکە پیشان دەدات) . (Fadeout)
٨ – (Long Shot) – (Fad in) ڕووبەڕووی ئەسپەکە دەکرێتەوە .
٩ – (Medium Shot)لە روبارێکا کاکل بەسەر ئەسپەکەیەوە دەردەکەوێ ، کامێرە بڵند دەبێ کاکل بەئەسپەکەیەوە لە کادر دەردەچێ . .

بینراوی (٣) :

کات – ئێوارەیە . شوێن – گوندەکەیە وێنە – دەرەوەیە .
١ – لە دوورەوە گوندێك دەردەکەوێ . (Zoom)دوکەڵ لە هەیوانی ماڵێکەوە بەرز دەبێتەوە . بەرە بەرە ئاوایی یەکە دەردەخات (Zoom Out) . کامێرە ڕادەوەستێ . کاکل بەسواری ئەسپەکەیەوە دێتە کادرەوە . (لە خوارەوە) .
٢ – (گشتی) مەڕو ماڵات دێنەوە ئاوایی (باعە باع) .
٣ – بەیەك گەیشتنی خەڵکیو (ماندوو نەبوونی لەیەك کردن) .
٤ – (Long Shot)مزگەوتی ئاوایی . (بانگ) (Super)
٥ – (Medium Shot)کاکل بەسواری ئەسپەکەیەوە سەر بەرز ئەکاتەوە .
٦ – (Long Shot)کاکل لە ماڵەکانی ئاوایی ئەڕوانێ .
دەنگدانەوەی دەنگی ئاهەنگی دەهۆڵ و زورنا)
(Zoom in)سەربەرز ئەکاتەوە (کامێرە نیوە بازنەیەك بەدەوریا دەسورێ ، کاڵێ لە هەیوانی ماڵەکەیانەوە دەردەکەوێ ، خەریکی داگیرسانی چراکەیە – (کامێرە ڕاوەستاوەو کاکل ڕووەو کاڵێ دەڕوا) (Zoom out) .
٧ – (Close up)ڕووی کاکل بەسەر ئەسپەکەوە ، لە کاڵێ ئەڕوانێ (بەبێ تروکاندن) .
٨ – (Complet Shot)کاکل بەسواری ئەسپەکەیەوە کۆڵانە تەنگەبەرەکانی ئاوایی دەبڕێ . کاڵێ لە هەیوانی ماڵەکەیاندا ڕاوەستاوە .
٩ – (Close Up)چراکە لەبەر ڕووی لادەداو لە کاکل دەڕوانێ . (Zoom Out)کاکل وردە وردە لێی نزیك دەبێتەوە ، هەردووکیان دەچنە کادرەوە .
١٠ – (Close Up)دەمو چاوی کاڵێ کە لە کاکل دەڕوانێ .
١١ – (close up).دەمو چاوی کاکل کە لە کاڵێ دەڕوانێ .
١٢ – (Medium Shot)کاڵێ واق ورماوە نازانێ چی بکات چراکەی لە دەست بەرز ئەبێتەوەو بەرەو ژوورەوە ڕادەکات
١٣ – (Close Up)چرا شکاوەکە .
١٤ – لەگەڵ وێنەی گۆزەیەکی شکاو (Dissolve)دەبێ .
١٥ – (فلاش‌باك) ڕێگای کانی‌یە : دەنگی پێکەنینی چەند کیژێك :
١ – ناهەقی نی‌یە لێی مەگرن .
٢ – هیچ ئاگای لای خۆی نەماوە
کاڵێ : نازانم ، زۆر ئەترسم ، دڵم خەبەری داوە
١ – دوێنێش لەسەر شەخسەکە هەرنیگەران بوی .
١٦ – کامێرە (Tiltup)بەرز ئەبێتەوە – Zoom in – بەسەر پاڵێکەوە دارو شەخسێ پیشان دەدات .
١٧ – (کاڵێ) (Close Up)سەرپۆشی بەسەریا داوەو دەستی نزای بەرز کردۆتەوە . بەردێکی بچکۆلە بە کێلی گۆڕەکەوە ئەنێ . بەردەکە بەر ئەبێتەوە ، ڕائەچڵەکێ دەنگی بەردەکە دەنگ دەداتەوە . (Wipe)
١٨ – تاوێرە بەردی لەبن دەستی ئەسپەکەی کاکل‌وە تل دەبێتەوە ، گل ئەدا لەسەر چەقی ڕێگای ئاوایی ئەوەستێتەوە .

بینراوی (٤) :

کات : شەوە . وێنە : ناوەوەیە

شوێن : دیوەخانی ماڵی کوێخایە .

١ – (Zoom Out)خەریکی دەست هەڵگرتن لە نان خواردن

مەلا : ئەلحەمدوللەو شکر .

کوێخا : ئاکورە وەرن بەزیادی کەن ، چا بێرن .

مەلا : یاخوا خێری پێوەبێ .

هەموان : ئامین .

مەلا : خوا فەرموویەتی فانکحوا ما طاب لکم من النساء مثنی وثلاث ورباع «صدق الله العظیم» ،

کوێخا : کورد وتوویەتی پارویەك لەدەم بەربێتەوە بۆ کۆش ڕەوایە . منیش حەزم بەم خزمایەتیە کردو حەزم کرد توندو تۆڵ تری کەم .

حاجی : کوێخا پیاو کە کەمێ بەساڵا چوو هەقە ژنێ تربێنێ .

کوێخا : (بەپێکەنینەوە) ئەزانم لە کوێ وەقسە ئەکەی دەی پەلی خۆت بهاوێژە . (هەموو پێ‌ئەکەنن)

مەلا : کاتمان درەنگ کرد با ناوی خوای لێ بێنین کوێخا ماڵت ئاوابێ بەدوعا .

حاجی :. بەڵێ مامۆستا بەم تاکە دەعوەتە وازناهێنێن

مەلا : خوا کەریمە ، خوا حافیز .

(ئەچنە دەرێ) (Cut) .

بینراوی (٥) :

کات – ئێوارەیە – شوین – گوندە .وێنە : دەرەوەیە .

١ – (Close Up)کاکل جڵەوی ئەسپەکەی بە دەستەوەیەو بە دوای خۆیا رای ئەکێشێ تا ئەگاتە بەرماڵی خۆیان ، ئەسپەکە ئەبەستێتەوە سەربڵند ئەکاو ئەروا .

لە دوورەوە دەنگی گۆرانیەکی فوڵکلۆری ئەبیستێ .

(کەوی یانی کەوباریەی – یا گوڵی لالەزاری من شێخو مەلا کۆوەبوون – وا کەژاڵێ دەدەن بەمن) .

بینراوی (٦) :

کات / شەوە . شوێن / گوندە . وێنە / ناوەوەیە .

ژوری ماڵی کاڵێ ، هەمان کەسانی ماڵی کوێخا ، خوازبێنیو دەست ماچ کردنە ! دەنگی گۆرانی : (هەمان گۆرانی پێشوو)

بینراوی (٧)

کات – ڕۆژە . شوێن – گوندەکەیە وێنە – ناوەوەیە .

(Close Up)ماڵی کاڵێ : کاڵێ ئەگریو سەر پۆشێکیان بەسەرا داوەو مەلا لەو دیو دەرگاوەو ئەمیش لەگەڵ چەند ئافرەتێ لەم دیوەوە :

مەلا : کچم بڵێ رازیم (Close Up)

کاڵێ : Close Up . . . ئەگری

مام حەسەن : ئەوە شەرم ئەکات ، قسە بکە .

پیرێژن :– کچێ شورەیی‌یە ئەو عەشاماتە مەحتەل مەکە ١٠

کاڵێ :– نا . . نا . . .

مام حەسەن : جەنابی ماموستا رخسەت بفەرموو (ئەچێتە ئەو دیو)

مام حەسەن : ئەوە بۆ زمانت لە دەما نەماوە ، هەی دارزیێ

پیرێژن : ئەڵێ رازیم . . .

مام حەسەن : رازی‌یە . . ئێ جەنابی مامۆستا ناوی خوای لێ بێنە .

مەلا : موبارەکە . . (Cut) .

بینراوی (٨)

کات / ئێوارەیە . شوێن / گوندە . وێنە / دەرەوەیە .

کاکل بەرەو چیاکە دەروات ، بەرە بەرە دەنگی گۆرانی شوانەکە بەرز ئەبێتەوە .

بینراوی (٩)

کات / ڕۆژە . شوێن / گوندە . وێنە/ ناوەوەیە .

١ – دەست ماچ کردن .

٢ – Close Up مامۆستا : الفاتحە .

هەموو دەست بۆ فاتحە خوێندن بەرز دەکەنەوەو کامێرە بەرز ئەبێتەوە (Til Up) .

بینراوی (١٠) :

کات / شەو / وێنە / دەرەوەیە .شوێن / لە قەد چیایەك .

١ - Medium Shot : شوان خەریکی گۆرانی وتنەو کاکل دێتە ناو (کادرەوە)و

کاکل : چۆنی کاکەی شوان

شوان : خوا چاکمان بۆ بکا . دەستەکانت ماچ دەکەم وەرە دانیشە .

کاکل : خۆزگەم بەدڵت

شوان : هێشتا چاکە گەرمە با چایەکت بۆتێ کەم ؟

کاکل : کاتی چانی یە ، دڵم نایبات نەوەڵا نایەکم بۆ بژەنە .

شوان : وەبان هەردوو دیەم

کاکل : دیەت خۆش بێ .

٢ - Close Up : شوان.: دەست بەنای ژەندن ئەکات لێرەدا کاکل (Big Close Up)پاشان چاوی لەگەڵ دیمەنی درەختو چیاو گوندەکەدا تێکەڵ ئەبێ (Dissolve) (خەیاڵ ئەکاتەوە) .

بینراوی (١١) :

شوین : قەیسەری نەقیب . وێنە : دەرەوە . کات : رۆژە .

وێنەو دەنگی ناو بازارەکە تێکەڵ بەوێنەی خەیاڵ کردنەوەکەی کاکل دەبێ : وێنەی کاکل نامێنێ‌و دوکانی بازرگانێ دەردەکەوێ

١ - Pan Pight : دوکانەکە دەردەخات .

٢ - **ئافرەت** : Close Up : ئا خاڵە گیان لەو مۆرەش .

بازرگان : حەوت گەز .

ئافرەت : ئا خاڵۆکەم .

(٢) - ئافرەت :-بایەك دوو مەتر لەو برنجۆکە ئاڵەش دانێ .

(١) - ئافرەت : بۆ تارا .

(٢) - ئافرەت : ئەی بۆ حەبەلی سوورنەبێ ؟ یان قەیناکە .

بازرگان : پیرۆزبێ . . (دا دەدرێ) .

بینراوی (١٢) :

شوێن : لە دیار مەرو ماڵات . وێنە : دەرەوەیە .

کات : شەوە .

وێنەی بینراوی پێشەوە لەسەر چاوی کاکل تێکەڵ دەبێ . پاشان کە روون دەبێتەوە کاکل هەڵئەسێ :

شوان : ها کاکە کاکل خێر ؟

کاکل : خوا حافیز

شوان : ئەترسم نایەکەمت بە دڵ نەبووبێ

کاکل : چۆن بە دڵم نابێ ، خۆزگە بەخۆزگای خوا هەموو شتێ وەك ئەو نایەی تۆ بەجوانی دەمایەوە بەس نی یە کەس ناتوانێ ئاوازەکان لەگەرووت بدزێ .

شوان : (سەر ئەلەقێنێ) تێ‌گەیشتم . خوا دەست بەباڵتەوە بگرێ .

(بەرەبەرە کاکل بەرەو ئاوایی دەروا تا وون دەبێ)

بینراوی (١٣) :

کات / شەوە . وێنە / ناوەوەیە شوێن / چایخانەی ئاوایی .

١ - Close Up - ئاگری‌وەجاخەکە (Zoom in)پاشان چایچی دەردەکەوێ . کامێرە بەدەمو چاوی دانیشتوانەکاندا دەگەرێ (Pan) .

مامۆستا : شتەکە زۆر روونو ئاشکرایە ، دەبوو هەر زوو هەستمان پێ بکردایە ، بە خۆرایی کورد نەی وتووە مانگەشەو سەر لە ئێوارە دیارە .

کابرایەك :- ئێ باشە خۆ عومری باپیرەی‌ی هەیە .

مامۆستا :- هەموو شتێکی چەوتو ناقولاً لە ریگای چەوتو چەویلاً ئاسایی یە . بەلاًم بەگیانی باوکی ئەو جۆرە ژن هێنانە ، هەر تەماعو مەرامێك پی‌ی کردبێ ئەوە پەشیمانیو پەنجە گەزتنی چیم بە خۆم کردی لە دوایە .

یەکێك :- ئەرێ ئێوە بۆ سەری خۆتان دێشێنن . ئەمە

قسمەت و نسیبە ، وبڕایەوە ، وا لە چارەیان نووسراوە قەڵەمەکە وای لێ داوە .

مامۆستا :- لالۆگیان خوا عەقڵی پێ داوین و ئەو نووسینە ئەو عەقڵەوەیە . هیچ کاتێ بیانوو بۆ نارەوا مەهێنەرەوە . خوا نەفرەتی لە نارەوا کردووە

لالۆگیان عەقڵ بنچینەی هەموو شتێکە .

چایچی :- کاکە گیان ، کابرا مەصلەحەت چی یەو خێری تێبینی وە چاکی ئەناسم ، بەخوا بەلای دیوارێکا بڕوا خشتێکی ێ لە باخەڵ ئەنێ ، ئەوە چۆنی ئەناسن .

مامۆستا :- جا باشە کەوای ئەناسن ئەی بۆ کەناری لێ ئەگرن یان ئەوەتا کەس نایەوێ خۆی تێوە گلێنێ ، هەموو هەمواریەك لە مەوە دەست پێ ئەکات هەر یەکە :

ئاگرە سوورە لە خۆم دوورە . هەمووشیان هەقیان ئەوی و بەمە قەد ڕازی نین هەق بەناحەق بدەین ئەگەر دونیا ئۆغرۆ بووە .

یەکێك : کاکی خۆم ڕێکەوتە ، ڕێکەوت

مامۆستا : ئەی کاکڵ و کاڵێ . ها ؟ جار بە جەهەنەم !

بینراوی (١٤) :

کات : شەوە - دەرەوە شوێن : بەرپەنجەرەی چایخانەکە وێنە : دەرەوەیە .

١ - Medium Shot - کاکڵ لەبەردەم پەنجەرەکەدا ڕاوەستاوە . بەشێنەیی ڕووەو ماڵ دەبێتەوە . (کامێرە لەگەڵیایە) ، (پاشان کامێرە ڕادەوەستێ و کاکڵ لە کادرەکە دەردەچێ) .

بینراوی (١٥) :

کات / شەوە ، ناوەوە . شوێن / ژووری کاڵێ یە ،

١ - Pan - کامێرە ژوورەکە پیشان دەدات ، دەچێتە سەر جێگاکەی کاڵێ . .

٢ - کاڵێ خەوتووە . . . . . بەدەم خەوەوە دەکەوێتە سەر پشت . . چاو هەڵدەێنێ و بە ژوورەکەیدا دەگێڕێ . . . .

لە خەو هەڵدەستێ . . هەڵدەستێتە سەرپێ . . . . .

ڕووەو دەرگای ژوورەکە دەچێ . .

بینراوی (١٦) :

کات/ شەوە - دەرەوە . شوێن / گۆرستانە .

تێبینی / ئەم بینراوانەی کاڵێ بەشێوەی (موازی) لەگەڵ بینراوە خەونی یەکانی کاکڵدا دەڕوا .

١ - کاڵێ بە بێ ئاگایی یەوە ڕووەو گۆرستانەکە دەبێتەوە

٢ - دەگاتە گۆرستانەکە . . . دەیەوێ بڕواو لە پڕا ڕادەوەستێتەوە . . . چاو دەگێڕێ . . . لە ئارامگای (چاکەکە) نزیك دەبێتەوە .

٣ - کامێرە دەشتێکی لە تەنەکە دروستکراو دەردەخات کە چاوێك لە ناوەڕاستەکەیدایە .

٤ - بەیداخێك دەشەکێتەوە .

٥ - دەم و چاوی کاڵێ . .

٦ - (کامێرە لەپشت کاڵێ وەیە . . . کێلی گۆڕێك Zoom (Out شانی کاڵێ ، Zoom in بە هێواشی بۆ گۆڕەکەو (عدسە) . Out Foraus

بینراوی (١٧) : (کاکڵ خەون دەبینێ) .

١ - Medium Shot دەم و چاوی کاکڵ بە نووستوویی ، ئەم دیوو ئەو دیوو دەکات ، کامێرە قووتیلەیەك پیشان دەدات ، بەلای دەرگای ژوورەکەوەیە ، ئاگرەکەی بەهەمان شێوەی سەری کاکڵ ئەم لاو ئەولا دەکات . هەردوو وێنە دەچنە سەریەك (Disso Lve)

بینراوی (١٨) : (خەون)

١ - Long Shot لە دوورەوە کاکڵ دەردەکەوێ خەریکی جووت کردنە ، کامێرە ڕووەو خۆرەکە کە خەریکە گزنگ بدات .

٢ - Close Up - گاسنەکەی لە زەوی گیربووەو دەیەوێ دەری بهێنێ ، دەوەستێتەوەو ئارەقەی ناوچەوانی دەسڕێ .

٣ - Complet Shot) - کامێرە لەدەمی گاسنەکەوە بەرەو

سەری کاکل دەروات Tilt Up .
٤ – Complet Shot – کاکل خەریکی کارکردنە .
٥ – Close Up – دەچێتە سەر گاسنەکە – گاسن ناجووڵێ وەك لە شتێك گیربووبێ .
٦ – Medium Shotکاکل زۆر لەگاسنەکە دەکاو شتێك لە بن خاکەکەوە دەردەکەوێ .
٧ – Complet Shot – سەری کوپەڵەیەك دەردەکەوێ .
٨ – Big Chose Up (کامێرە لە ژێرەوەیە) چاوی کاکل دەردەکەوێ کە لە کوپەڵە دەروانێ .
٩ – (Complet Shot) (کامێرە دەسووڕێ) (Pan)بە دەوریی (کاکل)دا .
١٠ – Complet Shotرووی کاکل . سەیری چوار دەوری دەکاتو گەشکە دەیگرێ . ودەست بەپێکەنین دەکات . . قاقالێ دەدات . .
کاکل : ئەمە . . . تۆ بڵێی خوایە . ئەمە منو بەسەر کووپەی زێڕا کەوتووم . . .
چی بکەم . . . ؟ چی لێ بکەم . . . .
(Stop / Sader) وێنە رادەوەستێ .
دەنگ : زێڕ . . . زێڕ . . . .
دەنگی کاڵێ : سەیرمکە . . . کاڵێم
کاکل : کوانێ هیچ نابینم
کاڵێ : لەبەر دەمتنام
کاکل : نابینم
کاڵێ : کورە لاوە . . . من نابینێ ؟ . . کاڵێ‌کەی خۆتم
١١ – Complet Shot . دەستی ئەتەکێنێ . . .و پاشان چاوی هەڵئەگلۆفێ .
کاکل : ئەی بەر نەفرەت خوا کەوی زێڕو پارە .
بینراوی (١٩) :
١ – Medium Shotکاڵێ. لەپەنجەرەیەك نزیك دەبێتەوەو گوێ لە قسە دەگرێ .
یەکەم : ئەم کارە تووشی دڵە راوکێ‌ی کردووم .
دووەم : بۆ ؟
یەکەم : مەبەستم لەکاکلە .
٢ – Big Close Upرووی کاڵێ .
کوێخا / ئادەنگ بەرزکەنەوە . تا ئێمەش بزانین لە چیەوە ئەدوێن .
یەکەم / ئەڵێم قوربان . . کاکل . . . .
کوێخا/ دەمت داخە . . ئەوە باسی ئەوە ئەکەن . . بەخوا خاسە هەر ئەبێ ئەمشەو بکوژرێ .
٣ – Complet Shot – کاڵێ دەلەرزێو رادەکات .
بینراوی (٢٠) :
کات/ شەوە . شوێن / گوندەکەیە .
١ – Medium Shotفۆتۆ مونتاژ – کاڵێ بەرەو ماڵی کاکل رادەکات .
٢ – Complet Shotکاڵێ دەرگای ماڵی کاکل دەکاتەوەو دەچێتە ژووری (دەرگاکە دادەخرێتەوە کامێرە Shat)
بینراوی (٢١)
(ژووری کاکل)
١ – Medium Shotکامێرە ژوورەکە پیشان دەدات کاکل لە ناو پێخەفەکەیدایە . بەخێرایی دەرگاکە دەکرێتەوە . . کاڵێ دێتە ژوورەوە .
کاڵێ : (هاوار دەکات) کورە کاکل ماڵەکەت بەقوڕ نەگیرێ
٢ – Medium Shot –
کاکل : چی‌یە ! . . . چی قەوماوە ؟
(Zoom Out)کاڵێ دێتە کادێرەوە .
کاڵێ : دەیانەوێ ئەمشەو لە ناوت بەرن .
کامێرە (Zoom in)بۆ سەر رووی کاکل .(Cut)برین .
بینراوی (٢٢) :
١ – Fade in – Big Close Up – رووی کەسێك کە

دەماغی بەستوە لەگەڵ لولەی تفەنگێك دەردەکەوێ . . . .
لە چاوەروانیایە .
٢ – Medium Shot – کەسێکی تر لە سەری کۆڵانەکە
راوەستاوەو تفەنگێکی بەدەستەوەیە .
٣ – Camplet Shot – دوو کەسی تفەنگ بەدەست
رووەو ماڵی کاکل دەڕۆن .
٤ – Medium Shot – چەکدارێك پەلی چەکدارێکی تر
رادەکێشێ تا بەرەو پێشەوە بچن .
٥ – Camplet Shot – چەند کەسێك رووەو کامێرە دێن
٦ – Camplet Shot – لە دەوری پەنجەرەی ژوورەکەی
کاکل کۆ دەبنەوە .
٧ – Big Close Up – چەکدارێك لوولەی چەکەکەی لە
ژووری کاکل دەکات .
٨ – Close Up – پێخەفەکەی کاکل لەلای سەرەوە
دەردەکەوێ
٩ – Close Up – ئەو کەسەی نیشانەی لێگرتبووەوە چەند
فیشەکێك دەتەقێنێ .
١٠ – Close Up – هەریەکەو لەلایەکەوە هەڵدێ .
وێنە نامێنێ Fade Out .

(بینراوی (٢٣

١ – Medium Shot – شوانەکە بە سەری خۆیدا دەدات
دەنگە دەنگ‌و هات هاواری خەڵکی . .
شوان :– هاوار . . . خەڵکی ئاوایی . . . هاوار
٢ – Medium Shot – خەڵکەکە لە حەمەی شوان
کۆدەبنەوە (دەنگە دەنگ) . . . چی رووی‌داوە ؟ . . .
چی‌بووە .
٣ – Medium Shot – حەمەی شوان لە نێوانی
خەڵکەکەوە
شوان/ کاکلیان کوشت
هەموان / کاکل .

٤ – Complet Shot هەموان بەرەو ماڵی کاکل
رادەکەن .

بینراوی (٢٤)

١ – Medium Shot کامێرە رووەو دەرگاکەیە . دەرگا
دەکرێتەوەو خەڵکی خۆیان ئەکەن بە ژوورا . مەلای گوندەکە لە
پێشیانەوە .
دەنگی گریان‌و شیوەن دەبیسترێ .
مەلا :– انا لله وانا الیه راجعون . ولا حول ولا قوة الا بالله
العلی العظیم .
کامێرە (Pan) لەگەڵ مەلادا بەرەو سەری کاکل دەڕوا .
٢ Medium Shot – مەلا لێفەکە لەسەر کاکل
لادەبات . بەسەر سورمانەوە تەماشا دەکات .
(بێ‌دەنگی) مەلا : الحمد لله .
یەکێك : کاکل کوا ! ! ؟
٣ – Complet Shot – هەموویان بەسەر سامیەوە لە یەکتر
ئەروانن . . .
یەکەم : بۆ کوێ چوە ؟
دووەم : خوا دەزانێ .
٤ – Big Close Up – کامێرە لە پشت شوانەکەوە . بەرەو
پەنجەرەکەیە . . . .
حەمەی شوان لەپەنجەرەکەوە سەیری دەرەوە دەکات . .
شوان/ئەوەتا . . . خەڵکینە بروانن .
٥ – Complet Shot – (کامێرە لە شوێنی پەنجەرەکەوەیە)
گشتیان بەرەو کامێرەکە دێن‌و تەماشا دەکەن .

بینراوی (٢٥)

کات / بەیانە شوێن / چیایە
١ – Complet Shot – کاکل بەسەرپشتی ئەسپەکەیەوەیە
وکاڵێ‌ی لە پاشووی ناوەو بە چیاکەدا سەردەکەون رووەو ئەو
خورەی لە هەڵبوونایە . .
–کۆتایی–

له ئاسۆی هونەری جیهانی‌دا

هونەرمەندی بلیمەتی ئەسپانی :

ڤێلاسکس

نووسینی مێژوونووسی سۆڤیەتی : ڤ . کاپتیریڤا
وەرگێڕانو ئامادەکردنی له ڕووسی‌یەوه : محمد عارف

هونەرمەندی بلیمەتی ئەسپانی : (دیێگۆ ڕۆدریکێس دی سیلڤاڤێلاسکس) له ساڵی ١٥٩٩دا له شاری : (سێڤیل) له ئەسپانیا له دایك بووه . هەر له منداڵی‌یەوه بەهرەی هونەری سەرنجی باوکی ڕاکێشاوەو لەبەر ئەمه خێرا له ستۆدیۆی مامۆستایانی هونەرمەند : (ئیریرا)و (پاچیکۆ)ی داناوه .

ڤێلاسکس لەسەرەتای بەرهەمی‌یەوه ڕووی له ژیانی ڕۆژانەو بوونی دەوروبەرکردوەو بەراستی لەم ڕوانگەوه بووەته مامۆستاو ڕابەری هونەری نیگار کێشانی ئەسپانی . باشترین نیگاری ئەم قۆناغەی تابلۆی : (نان خواردنی بەیانی)یە ، کە له دەروبەری ساڵی ١٦١٧دا دروستی کردوه . ئەوەی شایانی باسە ، هونەرمەندی ئیتالی مەزن : (کارافوجۆ) کاری خۆی له ڕێبازی ڤێلاسکس کردوه ، بەڵام ئەوەندەی نەخایندووه خۆی لەم بارە رزگارکردووەو پشتی خۆی بە ناوەرۆکی دەوڵەمەندی له ژیان هەڵقولاوو بەڕێبازێکی هونەری تایبەت بەخۆی بەستوه .

ڤێلاسکس وەك هەموو هونەرمەندانی ئەسپانیا ، نیگاری ئایینی درووست کردوه ، بەڵام تەنانەت پاڵەوانەکانی ئایینیشی خەڵکی سادەو ڕەش‌وڕووتەکانی نیشتمانن . لەساڵی ١٦١٩دا ، ڤێلاسکس له پایتەخت جی‌نشین دەبی‌و دەکرێته نیگارکێشی کۆشکی شاهی ئەسپانیا : (فیلیپ)ی چوارەم .

لەوانه خەڵك بیری ئەوه بکەن کە ئەم ئیشەی هونەرمەند ، له زەمینەی کڵێسەو دەسەڵاتی ئایینی رزگاری کردبێ ! بەڵێ ئەمه تا ڕادەیەك ڕاستە ، بەڵام لەلایەکی‌ترەوه ، زەمینەی کۆشکی شاەو سیرەمونیای پێش‌وازی‌و بەری‌کردنو ئاهەنگ‌و ڕوواداوەکانی‌تر ، کاتێکی زۆری لەژیانی بە نرخی هونەرمەند ، بەفیڕۆ بردووه . هونەرمەند لەبەر ڕەوشت‌و خوو بەرزی‌و ڕاست گۆیی‌و دلێری ، ناویان ناوه : (هونەرمەندی ڕاستی‌ی) . بەڵام لەلایەکی‌ترەوه ئەم شتە بووەتە هۆی ئەوەی کە له لایەن هونەرمەندانی کۆنی کۆشکی شاهەوه ، بەوپەری ڕووگرژی‌و



ئاسنگەری ئاگر پژێن ١٦٣٠



ئافرەتێك هێلكەو ڕۆن دەكات ١٦١٨

دوژمنایەتی‌وە ، پێش‌وازی بكرێ ، بەتایبەتی لەلایەن نیگاركێشی ناو : (فیسێنت‌كاردوچۆ)وە .

لە ساڵی ١٦٢١دا هونەرمەندی مەزنی هۆڵەندی : (ڕووبنس) بە كارێكی دیپلۆماتی هاتوەتە مەدریدو گۆیا لەو كاتەی ڤێلاسكس نیگاری بە ناوبانگی : (ڤاكخ)ی درووست كردوە ، ڕووبنس تەماشای كردوەو چەند تێبینی‌و ئامۆژگاری‌یەكی بەنرخی پێش‌كەش ڤێلاسكس كردوەو زیاتر باسی سیستێمی ڕەنگ‌و چۆنیەتی دابەش كردنیانی كردوە . هونەرمەندی مەزن سوودێكی تەواوی لە ڕووبنس وەرگرتوە . ڤێلاسكس ، لە دوای پێشنیاری ڕووبنس ، گەشتێكی هونەری پڕ سوودی بۆ : (جەنەوا ڤینیسیا ، ڕۆماو ناپۆلی) كردوەو لە شاری ڕۆمادا نیگارێكی نایابی ناو : (ئاسنگری ئاگر پەژێن)ی درووست كردوە كە بووەتە جێی ڕێزو سەرسورمانی هونەرمەندە ئیتالی‌یەكان‌و بە هەنگاوێكی شۆرشگێڕانەی هونەری ژماردراوە كە لە چوارچێوەی تراژیدیای كۆن دەرچوەو

چەند بنكەیێكی تازەی دامەزراندوە . هونەرمەند پاش گەڕانەوەی بۆ نیشتمان كەمێك دەستكاری پالێتی هونەری كردوەو سیستێمی ڕەنگەكانی بەرەو تەنكی چووەو لە جیاتی پاشەكی‌ی تەخت‌و فلات دیمەنی سرووشتی داناوەو زیاتر پەیوەندی مرۆڤ ، مۆدیل‌و سرووشتی ڕەنگینی دۆزیوەتەوە .

لە گۆڕەپانی تابلۆی مێژوویی لەم قۆناغەدا ناوی نیگاری (تەسلیم كردنی شاری برێد) دەهێنین كە ناوەڕۆكی دەربارەی جەنگی ئەسپانی– هۆڵەندی‌یەو بەشێوەی كۆنی دەربڕینی جەنگ درووستی نەكردوە ، بەڵكو زیاتر لە ڕوانگەی تراژیدیای مرۆڤایەتی‌یەوە سەیری كردوە .

هونەرمەند لەساڵەكانی ١٦٣٠و ١٦٤٠دا زنجیرەیەكی نایابی پۆرترێتی هەمە جۆری خەڵكی ئەسپانیای دروست‌كردوەو بەشێوەیەكی ڕوخساری‌و دەروونی مۆدیلەكانی بەرجەستە كردوە . . هونەرمەند وەك زانایەكی دەروونی سەیری ڕوخساری دەرەوەی كردوەو زۆر چەكی هونەری بۆ ئەم پڕۆژە مەزنە



ئاوفرۆش نزیکەی ١٦١٩

ناردراوەتە رۆما بۆ کرینی کۆمەڵە تابلۆیەك . هونەرمەند لە ماوەی مانەوەیدا چەند پۆرتریتیکی دروستکردوە . لە نێوان ئەمانەدا پۆرتریتی پاپای رۆما . پاپا کە سەیری پۆرتریتەکەی کردوە سەری سورماوەو گوتویەتی : (بەراستی ئەوە منم) . بۆیە هونەرمەندی خەلات کردوەو زنجیرەکی زێری لەمل کردوە .

رەخنەگرەکان بەرهەمی هونەرمەند لە پەنجاکاندا بە لووتکەی هەرە بەرزی نیگارەکانی دەژمێرن . لەراستیدا بەرهەمی ڤێلاسکس نەوەك تەنیا (سەدەی زێرینی هونەری نیگارکێشانی حەڤدەمینی ئەسپانیایە ، بەڵکو سەدەی زێرینی هونەری ئەوروپیو جیهانیش بەرجەستە دەکات) .

ڤێلاسکس چ جۆرە سکێچێکی ئامادەیی بۆ نیگارەکانی نەکردوە ، بەڵکو یەکسەر بەرەژوو یان بەفلچە دەستی بە نیگارەکانی کردوەو بەرەبەرە تەواوی کردون ، بەلام لەبەر پڕ رەنگیو راستگۆیی دەربڕینیان وەك بلێی بە (یەك پشوو) تابلۆکانی تەواو کردوە . هونەرمەند لە ساڵەکانی ١٦٥٦و ١٦٥٧دا سێ نیگاری هەرە بەناوبانگی درووست کردوە ئەمانەش : (ڤینۆسی)و (مێنینا)و (ئافرەتەکانی خوری رێس) .

چارەسەرکردنی رەنگو دۆزینەوەی داهێنەرانەی ئەم نیگارە کە تیشك دەخاتە سەر (بەهرەی خەڵکی ساکار) ، ئەو بەهرەیەی کە دەبێتە جوانترین بەرهەمی هونەریی وەك ئەو مافورە نایابانەی لەلایەن ئەم ئافرەتە هەژارانەوە درووست دەکریو مالێ شاهو دەوڵەمەندەکانی پێ دەرازێندرێتەوە . نیگاری باسکراو دوا بەرهەمی هونەرمەندی بلیمەت بووە . ڤێلاسکس لە شەشی ئابی ساڵی ١٦٦٠دا کۆچی دوایی کردوە . هونەرمەند کارێکی مەزنی لە مێژووی هونەری ئەسپانیو ئەوروپیو جیهانی کردوە ، بوەتە رابەری هونەرمەندە ریالیستەکانی فەرەنسی سەدەی نۆزدەم . هونەرمەندانی رووسی : (کرامسکۆی ، سوریکۆف ، رێپینو سیرۆڤ) پەری رێزو خۆشەویستیەوە ناویان هێناوەو سوودیان لە بەرهەمە نەمرەکانی وەرگرتوە .

بەکارهێناوەو پشتی خۆی بە هەڵبژاردنی جۆری دانشتن : (پۆز) ، دینامیکیەتی هێلو فۆرما . پلاستیکیەتی هێلی دەرەوە (OUT – LINE) ، دامەزراندنو ئەندازە راستەکانی مۆدیل ، بەستوەو تەنیا لە کۆتاییدا رووی کردوەتە دۆزینەوەی سیستێمی رەنگ رۆناکیو تاریکیدا ، کە بێگومان لەم مەیدانەشدا شۆرە سواری زەمانی خۆی بوە . ئەوەی شایانی باسە مۆدیلەکانی هونەرمەند هەرچەند جلك وبەرگیان جوانو قەشەنگو بریسکەدار بوویو بەزێرو زیو رازاندرابویتەوە ، بەلام بایەخی بە مرۆڤ ، باری دەروونیو جیهانی ناوەوەی نەبینراوی داوە . بێگومان چارەسەرکردنی ئەم کێشە هەرە سەختە واتە (دەربڕینی جیهانی ناوە بێئەوەی فۆرمای دەرەوەو روخساری بینراو بشێوینی) ، هونەرمەندی مەزن وەستایانە جێبەجێی کردوەو بەوپەری تواناوە زاڵ بووەتە سەری . هونەرمەند بایەخێکی تەواوی بەو هەژارو کۆمیدیانە داوە ، کە لە ئاهەنگەکانی کۆشکی شاە ئیشو کاریان ئەوە بوە خەڵك بەپێکەنین بهێنن .

ڤێلاسکس لە ساڵی ١٦٤٩دا لەلایەن شاهی ئەسپانیاوە

تیۆرەکانی مۆسیقا

سەلاح رەوف

● **مۆسیقا لەچی پێك‌هاتووە :-**

مۆسیقا بەهەموو وێنەکانیەوە لە دوو توخمی سەرەکی پێك‌هاتووە کە ریتم (ایقاع)وئاوازە (اللحن) ئەم دوو توخمەش بەئاسایی لە مۆسیقای رۆژهەلاتیدا دەرئەکەوێ بەلام لە موسیقای ئەوروپی‌دا توخمێکی دی هەیە کەپی‌ی ئەوترێ هاودەنگی (الهارمۆنی) بەلام لەبەرئەوەی لەپەروەردەی مۆسیقاییدا بەزوری گرنگی بەو دوو توخمەی یەکەم ئەدا بۆیە ئێمەش لەسەرەتادا هەر باسی ئەو دوانە ئەکەین .

أ - ریتم (الایقاع) :

ریتم یان کێش بریتی‌یە لە پەیوەندی دەنگە مۆسیقایی‌یەکان یەك بەوی ترەوە ، لەروی بەردەوام بوونی هەریەکەیان لەبابەت درێژی‌و کورتی مەوداو کاتی ئەو دەنگە مۆسیقاییانە .

ب - ئاواز (اللحن) : بریتی‌یە لە پەیوەندی دەنگەکان یەك بەوی ترەوە ، لەروی ناسکی‌و گری‌یەوە .

ئەم دوو توخمەسەرەکیە شان بەشانی یەك ئەرۆن‌و بەهەردوکیان مۆسیقا دروست ئەکەن .

- نوسینەوەی نۆتەی مۆسیقا-

(التدوین الموسیقی) :

هۆی وون‌بوونی ئەوکەلەپورە مۆسیقایی‌یانەی کە لەسەرەتادا لەولاتی نیوان دوو روبار (بلاد مابین النهرین)و ـ میسرو هیندو چین‌و یابان‌و یونانی‌و رومانی‌یە کونەکان ئەگەرێتەوە بۆ نەبوونی چونیەتی نوسینەوەی نۆتەی مۆسیقایی . ئەوگۆرانی‌و مۆسیقایی‌یانەش کە هەبوون‌و تا ئیستاش ماون لەسەر زمانی نەوەیەکەوە بۆنەوەیەکی دی گەیشتوە ئەویش ئەوگیرمەو کیشانە بووە کەبەسەر ئەو نەوانە هاتوون .

ئەوەی شایانی باسە لە سالی (١٩٧٤)زدا کۆمەلێ پارقور لە عیراق‌و سوریا دوزراونەتەوە ، کە لە شێوەی نوسینی بزماریدایەو دوای لی‌کولینەوەیەکی زۆر دەرکەوت کە شێوەیەکە لە نوسینەوەی زمانی مۆسیقای کۆن . بەلام یۆنانی‌یەکان مۆسیقاو گۆرانیەکانی خۆیانیان بەشێوەیەك لە فەوتاندن رزگارکردوە ، بۆیە پیتەکانی ئەلف‌و بای زمانی خویانیان بەکار هێناوە بەشێوەیەك دەرکیان بەبەرزی‌و نزمی پلەی دەنگی مۆسیقاکەیان کردووە ، دوای ئەوانیش رومانیەکان سوودیان لەهەمان رێگا وەرگرتووەو حەوت پیتی ئەلف‌بای لاتینی‌یان بەکارهێناوە بۆ هەر حەوت دەنگە مۆسیقاییەکە .

دەنگەموسیقای‌یەکان بەلاتینی :-

A	B	C	D	E	F	G
لا	سی	دۆ	رێ	می	فا	سۆل

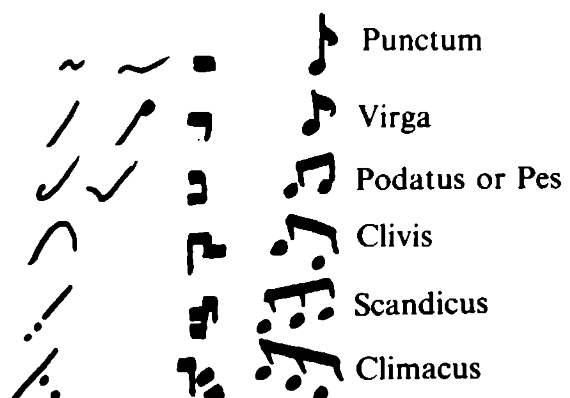
ناوی دەنگەکان :-

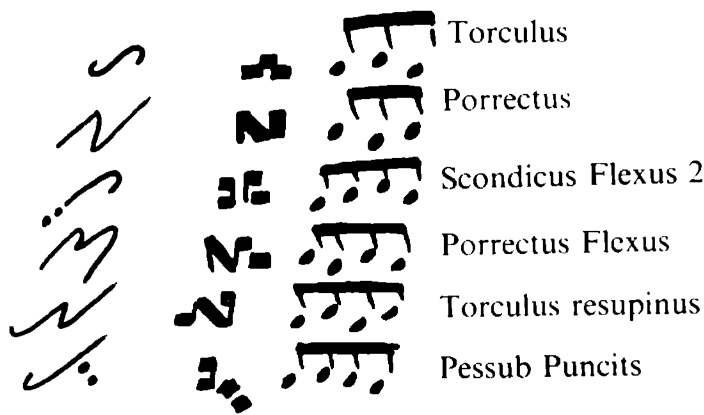
لە سەدەی حەوتەمی زاینیدا لامباردیەکان (اللامباردیون) لەسەروی ئیتالیا شێوەیەکی نوێیان بەکارهێنا بۆ نوسینەوەی نۆتەی مۆسیقایی ، کە بریتی‌بوو لەچەند هێمایەك‌و چەند هێلێکی پیچاوپێچ کە لەسەر ووشەی گۆرانیەکان ئەیان نوسی بۆئەوەی گۆرانی بێژەکان ، یان ئامێرژەنەکان بزانن لەچی پلەیەکی بەرزیدان . ئەم رێگایەش بە(نویما) ناونرا .

ئەم شێوەیە بەردەوام بوو لەگەل ئەورێگە کۆنەی کە باسمان‌کرد (بەکارهێنانی پیتی زمانەوانی) تاکو سەدەی دەیەمی

زاینی . تا زانا مۆسیقای‌یەکان شێوەیەکی دی‌یان دوزی‌یەوە . ئەویش بریتی‌بوو لە کێشانی هێڵ لە سەرەتادا هێڵێکی سوریان کیشا کە بریتی‌بوو لە پلەی دەنگی (فا)و هێمای (نویمات)یان لەسەر دائەنا بۆ دەست‌نیشان کردنی بەرزی‌و نزمی دەنگە مۆسیقای‌یەکان ، لەدوای ئەوە هێڵێکی تریشیان کێشا بەرەنگی زەرد کە دەست‌نیشانی پلەی دەنگی (دۆ)ی دەکرد . بەواتا پلیکانەی مۆسیقابوو بەدوو هێڵ . لەم دوو هێڵەشەوە تەواوی پلیکانەی مۆسقا دوزرایەوە ، بەلاّم لەراستیدا ئەم شێوە نوسینە بەتەواوی دەست‌نیشانی هەموو دەنگە مۆسیقای‌یەکان‌و کاتەکانی (المدد الزمنیة) نەئەکرد . ئەتوانین بلّێین کاتەکانی مۆسیقا بەتەواوی گوێ‌ی پێ نەدرا بوو . لەبەر ئەوە زانا مۆسیقای‌یەکان بیری تەواویان لە دۆزینەوەی ڕێگای چاکتر ئەکردەوە بۆ نوسینەوەی نۆتەی مۆسیقا . لێرەشدا نابێ ئەوە لە یادبکەین کە کەنیسە تاچی رادەیەك دەورێکی بالاّی هەبووە لە پەرەپێدانی زانستی مۆسیقا . هەروەها چۆن راهیبی ئیتالی بەناوبانگ (جیدۆ ئەرتیزۆ) بیری ڕێك‌و پێك کردنی دەنگە مۆسیقای‌یەکانی لەسەر پلیکانەی مۆسیقا هێنایە کایەوەو ، بەردی بناغەی نوسینەوەی نۆتەی مۆسیقای دانا لەسەر پلیکانەی مۆسیقا لەسەدەی یازدەهەمی زاینی‌دا .

٨ خشتەی نمونەی نوسینەوەی نۆتەی مۆسیقا بەرێگای (نویمات)





لەسەر ئەنجامی ئەو شتانەی باسمان کرد . لە سەدەی شازدەهەمدا تەواوی نوسینەوەی نۆتەی مۆسیقا دۆزرایەوەو تا ئێستاش هەمان ڕێگا لە جیهاندا بەکاردێت .

● ناوی دەنگە مۆسیقایی‌یەکان

(اسماء الاصوات الموسیقیة)

دەنگە مۆسیقایی‌کان پێك‌دێن لە حەوت دەنگی یەك لە دوای یەك لە چەپەوە بۆ راست ئەخوێنرێنەوە : بەم شێوەیەی خوارەوە .

لە زمانی ئەڵمانی‌دا بەم شیوەیە دەخوێنرێنەوە C d e f g h r

لە زمانی ئینگلیزی‌دا بەم شیوەیە دەخوێنرێنەوە c d e f g a b

لە زمانی ئیتالیدا بەم شیوەیە دەخوێنرێنەوە do re mi fa sola si

لە زمانی فەرەنسی بەم شیوەیە دەخوێنرێنەوە ut re mi fa so La si

لە زمانی عەرەبی بەم شیوەیە دەخوێنرێنەوە سی لا سول فا می ری دو

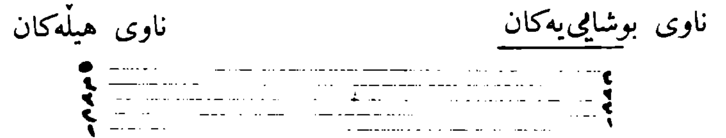
لە زمانی کوریدا بەم شیوەیە دەخوێنرێنەوە سی لا سۆل فا می رێ دۆ

● پلیکانەی مۆسیقا (المدرج الموسیقي) STAVE

پێك‌دێت لە پێنج هێڵی راستی ئاسۆیی (افقي) بە ئەندازەی

یەك . چوار بۆشایی‌یان لە نیواندایە . لە ژێرەوە بۆ سەرەوە ئەبژێررێن وەکو لەم وێنەیەدا :—

ناوی بۆشایی‌یەکان — ناوی هێڵەکان

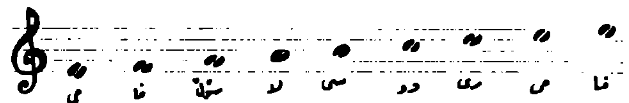


هەر هێمایەك (نیشانەیەك) لە هێماکانی کاتی مۆسیقا کە لەسەر ئەم هێڵ و بۆشایی‌یانە دانرا ئەتوانرێ دەست نیشانی ناوی دەنگە مۆسیقای‌یەکان بکات . بەگوێرەی بەکارهێنانی کلیلی مۆسیقا وەکو لەم وێنەیەدا کە کلیلی (سۆڵ) مان بەکارهێناوە .

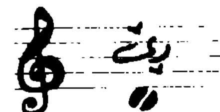
ناوی هێڵەکانی پلیکانەی مۆسیقا بە گوێرەی کلیلی سۆڵ

ناوی بۆشایی‌یەکانی پلیکانەی مۆسیقا بە گوێرەی کلیلی سۆڵ

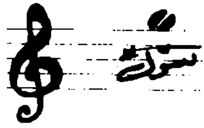
ناوی هێڵ و بۆشایی‌یەکانی پەیژەی مۆسیقا بەیەکەوە .



هەروەها لەژێر هێڵی یەکەمەوە



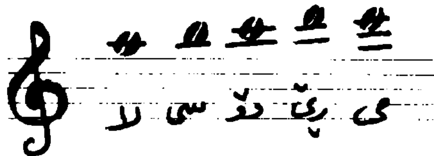
هەروەها لەسەر هێڵی پینجەمەوە .



● هێڵە زیادە یاریدەدەرەکان (الخطوط الاضافية المساعدة) :

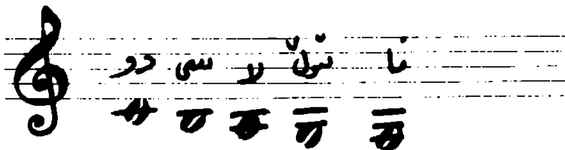
لەمەی پیشەوە ئەوەمان بۆ دەرکەوت کە تەواوی نۆتەکانی مۆسیقا ، یان ئەو نۆتانەی ئەمانەوێ بەکاریان بهێنین لەسەر پلیکانەی مۆسیقا جیگایان نابێتەوە . بۆیە بە پیویست زانراوە کە چەند هێڵێکی کورت لەسەر یان لەژێر پلیکانەی مۆسیقاوە بەکاربهێنرێ . جا ئەگەر ئەو کورتە هێڵانە لەسەرەوەی پلیکانەی مۆسیقاوە بەکارهێنران ئەوا پیێان ئەوترێ زیادە هێڵەکانی سەروو (الخطوط الاضافية العليا) وەکو لەم نمونەیەدا :

هێڵە زیادە یارمەتی دەرەکانی سەروو



گەر لەخواروی هێڵی یەکەمدا بوو . ئەوا پیێ ئەوترێ زیادە هێڵەکانی خواروو (الخطوط الاضافية السفلى) :

هێڵە زیادە یاریدە دەرەکانی خواروو

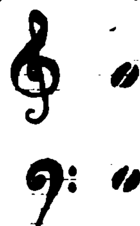


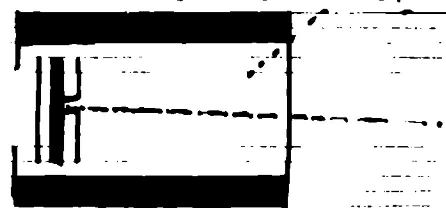
● پلیکانەی مۆسیقای گەورەو دۆی ناوەندی (المدرج الموسيقى الكبير والدو الوسطية) :

زانا مۆسیقایی‌یەکان هەوڵی ئەوەیان داوە کە ریگایەکی زانستی بنچینەیی بۆ نوسینەوەی نۆتەی مۆسیقا دابنێن . تا لەسەر شێوەیەکی بیرکاری چەسپاو بەجیٚی بهێنن بۆیە کۆششیان کردووە کە کەم‌ترین هێڵ لە نۆسینەوەی نۆتەی مۆسیقادا بەکاربهێنن کەمەرجی نوسینەوەی نۆتەی مۆسیقای تەواویان تیابێ .

جا یەك کەوتنیان لەسەر ئەوەبوو کە تەنها یانزە هێڵ بەکاربهێنین لە پلیکانەی مۆسیقادا کەوا بوشایی‌یان لەنیواندا هەیەو ناویان لەم یانزە هێڵەنا بەپلیکانەی مۆسیقای گەورە . کە لەشێوەی دوو پلیکانەی بچکۆلەدان . لە نیوانیاندا هێڵی (دۆ)ی ناوەندی هەیە . پێنج هێڵی خواروو بۆ دەنگە گرەکان بەکارئەهێنرێو کلیلی (فا)ی لەسەر دائەنرێ .

پێنج هێڵی سەرو کلیلی سۆڵی لەسەر دائەنرێو بۆ دەنگە بەرزەکان (تیژەکان) بەکار ئەهێنرێ . هێڵە ناوندیەکەش کە هەردوو پلیکانە بەیەکەوە ئەبەستی پلیکانەیەکی تایبەت بەخۆی دروست‌ئەکا . کلیلی (دۆ)یٚ لەسەر دائەنرێ . بۆ دەنگە مام ناوەندیەکان بەکاردێت . بەواتا دوو هێڵی یەکەمو دوەم لەپلیکانەی سەرو وەرئەگرێتو دوهێڵی چوارەمو پێنجەمی پلیکانەی خواروو وەرئەگرێت تا ژمارەی هێڵەکانی بکاتە پێنج هێڵ وەکو لەم وینەیەدا :





پلیکانەی گەورەی مۆسیقا توانای جێگابونەوەی زۆربەی زۆری دەنگە مۆسیقایی‌یەکانی هەیە کەزیاتر لە چوار پەیژە دەنگی مۆسیقا پێك‌هاتبن هەرچەندە گیرو گرفتی گۆرانی بێژی تەنها یان ئامێر ژەنەکان هەر وەکو خۆی مابوەوە . بویە بیری دۆزینەوەی کلیلە جۆربە جورەکانی مۆسیقا هاتەکایەوە . بۆ زیاتر ئاسان‌کردنی خوێندنەوەی نۆتەی مۆسیقا .

● بەهای کاتە سادەکانی نۆتەی مۆسیقا .

(القیم الزمنیة البسیطة للنوطات الموسیقیة)

لە حەوت شێوەی جیاواز پێك‌دێن . هەر شێوەیەك نیشانەیەکی تایبەتی خۆی هەیە . نرخی کاتێك دەست نیشان ئەکا . ئەمانەش شیوەکانن .

	ناوی فەرەنسی	بەکوردی	وێنەی نیشانەکە	نرخی کاتەکە
١	رۆند	پڕ یان - خڕ		کاتێکی تەواو کە پێك دێت لە چوار لێدانی مۆسیقای
٢	بلانش	نیو - یان سپی		نیوەی کاتی تەواو دوو لێدانی مۆسیقای
٣	نوار	تاك یان رەش		چارەکی کاتی تەواو یەك لێدان
٤	کرۆش	داندار یەکدان		$\frac{1}{8}$ کاتی تەواو $\frac{1}{2}$ لێدان
٥	دبل‌کروش	دوودان		$\frac{1}{16}$ کاتی تەواو $\frac{1}{4}$ لێدان
٦	تربل کروش	سیٚ‌دان		$\frac{1}{32}$ کاتی تەواو $\frac{1}{8}$ لێدان
٧	کواتربل کروش	چواردان		$\frac{1}{64}$ کاتی تەواو $\frac{1}{16}$ لێدان

بەو خشتەیەی سەرەوەدا بۆمان دەرئەکەویٚ کە نیشانەی

رۆند درێژترین کاتەکانی مۆسیقایە . لەبەرئەوە پێی ئەڵێن کاتی تەواو (تەبا) کەواتە هەمو شێوەکانی دی لەم کەمترن‌و هەر یەکەیان بەشێکە لەوکاتە . کەواتە ئەتوانین بڵێین هەر کاتێك نیوەی کاتەکەی دوای خۆیەتی (بەپێی ئەو خشتەیەی کردومانە) هەروەها بەپێچەوانەشەوە هەر کاتێك دوقاتی کاتەکەی پێش خۆیەتی .

تێبینی :

بەکارهێنانی نیشانەکانی کاتی کۆسیقای لەسەر پلیکانەی مۆسیقا بەشێوەیەکی زانستی بەم جۆرەیە :

١ – نیشانەی رۆند لەبەر ئەوەی کلکدارنیە لەسەر هەر هێڵێك یان بۆشایی‌یەك دای‌بنێی گونجاوە .

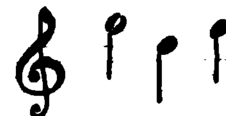
٢ – نیشانەکانی دی لەبەرئەوەی کلکدارن ئەبێ بەم جورانە هەڵس‌و کەوتیان لەگەڵدا بکرێ .

أ – لەسەرپلیکانەی بچوك لە هێڵی ناوەڕاستدا هەرچۆن دایان بنێی گونجاوە (بەواتای کلکەکەی بۆسەرەوە یان بۆ خوارەوەبێ)

ب – لە خوارووی هێڵی ناوەراست (هێڵی سێیەم) دەشێ کلکەکەی بۆسەرەوە بێت . دەبێت لەسەرچی پلەیەکی دەنگی دانرا کلکەکەی بگاتە هەشت پلەی دەنگی (ئوکتاڤێك) بەرزتر . وەکو لەم وینەیەدا :



جـ – لەسەروی هێڵی ناوەراستدا بوو دەشێ کلکەکەی بۆخوارەوە بێت . هەروەها لەسەرچی پلەیەکی دەنگی (هێڵ یان بۆشایی) دانرا دەشێ کلکەکەی بگاتە هەشت پلەی دەنگی گرتر (نزم تر) وەکو لەم وینەیەدا :



● درێژکردنەوەی بەهای کاتەکانی مۆسیقا .

(اطالة القيم الزمنية للنوطات الموسيقية)

هەندێ نیشانە یان هێمای مۆسیقای هەیە لەگەڵ کاتەکانی مۆسیقای‌دا بەکاردێت بۆدرێژ کردنەوەی بەهای کاتە مۆسیقای‌یەکان .

ئەوانەش ئەمانەن :-

١ – پنت (النقطة) (٠)

بریتی‌یە لە پنتێك (خاڵێك) لەپاش کاتەکانی مۆسیقاوە دائەنرێ تابەهای کاتەکە نیوەی خۆی زیاتربێت وەکو :

رۆندی پنتدار

نواری پنتدار

٢ – دوو پنت (النقطتان) (. .) :

ئەتوانرێ دوو پنت لەدوای کاتە مۆسیقانەوە دابنرێ بو زیادکردنی بەهاکەیان . وەکو وتمان پنتی یەکەم نیوەی بەهای کاتەکە زیادئەکا دووبارە پیتی دووەمیش نیوەی بەهای پنتی یەکەم زیاد ئەکات بەواتای هەردوو پنتەکە ($\frac{3}{4}$)سێ چارەکی کاتە سەرەکیەکە زیاد ئەکەن وەکو

روندی دوو پنت

٣ – بەستنەوە (دەسترازە) (یەك خستن) الرباط

بریتی‌یە لە بەستنەوەی دەنگەکانی مۆسیقاو یەك‌خستنیان بەهۆی هێمایەکەوە لەم شێوەیەدا (⌒) . جا دوو

جۆریشی بەستنەوەهەیە .

أ – بەستنەوەی ساتی (دەسترازەی کاتی) الربط الزمنی
(Slur)

بەستنەوەی چەندکاتێکی مۆسیقایی بەیەکەوە بۆ ئەوەی بەیەك ژەم لیٚبدرێن بەمەرجیٚ ئەوکاتە مۆسیقایی یانە لەیەك پلەی بڵندی دابن . بەواتای یەك دەنگ بن وەکو :–

ب – بەستنەوەی ئاواز (دەسترازەی ئاوازی) الرباط اللحنی
(Legatto)

بریتی یە لە بەستنەوەی چەند دەنگێکی مۆسیقایی ی جیاواز لە پلەی بلندیو نزمی دا بۆ ئەوەی لە لیٚداندا بەیەك ژەم لیٚ بدرێن .

تیبنی :–

نابیٚ ئەوەمان لەبیرچیٚ ئەو جۆرە بەستنەوەیەی لەم بابەتەدا مەبەستمانە جۆری یەکەمەو ، جۆری دووەم بۆ تەنها ژەنینی یەك ژەمی یە .

٤ – کرونا (تاج) فیرماتا (Fermata)–

بریتی یە لە هێمایەك کە لە شێوەی• پیتی نونی هەڵگەڕاوە دایەو ، شێوەکەشی لە تاج ئەچیٚ بویە پیٚ ی ئەڵێن کرۆنا ، بەکاریش ئەهێنریٚ بۆ زیاد کردنی بەهای دەنگێکی (کاتیکی) مۆسیقایی بە گوێرەی بیرکردنەوەی ئامێر ژەنەکە ، یان ڕەهبەری تیپە مۆسیقای یەکە .

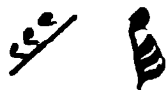
● نیشانەی پشوودان – Rests–

علامات السکوت – Pausa –

چەند هێمایەکە لەسەر پلیکانەی مۆسیقا بەکارئەهێنریٚ ، وەکو :

کاتەکانی مۆسیقا بەلاٚم ئەمان بۆ دیاریکردنی کاتی پشوودانە لەو پارچە ئاوازەدا .

واتە هەر کاتێکی مۆسیقای بەرامبەری پشوویەکی تایبەتی خۆی هەیەو کاتی پشوودانەکەی بەئەندازەی کاتە مۆسیقایی یەکەیەتی وەکو لەم خشتەیەدا .

کاتە موسیقای یەکە	هێماکەی (پشوودان)	ژمارەی پشوودان
روند		پشووی کاتی تەواو ٤ ژمارە وەستان
بلانش		پشووی نیوکات ٢ ژمارە وەستان
نوار		پشووی چارەك ١ ژمارە پشوو
کروش		١/٨ پشوی کاتی تەواو ١/٢ ژمارە پشوو
دبل کروش		١/١٦ پشووی کاتی تەواو ١/٤ ژمارە پشوو
تربل کروش		١/٣٢ پشووی کاتی تەواو ١/٨ ژمارە پشوو
کواتربل کروش		١/٦٤ پشووی کاتی تەواو ١/١٦ ژمارە پشوو

تیبنی :–

لەبەشی پێشوودا باسی درێژکردنەوەی بەهای کاتە مۆسیقایەکانمان کرد . هەربەو جۆرەش ئەتوانریٚ بەهای کاتی پشوودانەکان زیادبکەین .

سەرچاوەکان :–

١ – نظریة الموسیقی (ادلف وانهاوزر)
٢ – نظریة الموسیقی حسین قدوري
٣ – منهج مادة النظریات الموسیقی العام (معهد الفنون الجمیلة في السلیمانیة) اعداد صلاح رؤوف
٥ – قاموس هارڤرت الموسیقیة :
Harvard Dictionary of music by willi apel
٦ – طرق تعلیم الموسیقی (عائشة صبری)
٧ – نظریة الموسیقی (روح الله خالق)
٨ – مبادئ الموسیقی النظریة : ف – أ – فاخاردمیف
ترجمة رؤوف موسی الکاظمی

منداڵ بۆچی پرسیار دەکات ؟

جەلال ژاڵەیی

منداڵ هەر لە سەرەتای ژیانیەوە ، بۆ پشکنین و تاقیکردنەوەی جیهانی دەوروبەری ئارەزوویەکی زۆر دەردەبڕێت ، لەبەر ئەوە ، دەبینین ! دەگەڕێت و ، شت دەپشکنێت و یاری یەکانی خۆی دەشکێنێت و ، تاقییان دەکاتەوە ، بۆ ئەوە بزانێت ، چی لە نیویاندا هەیەو . چۆن دەجوڵێن ، کە زمانی گرت و ، ووشە فێربوو ، دەبینین پرسیار بەکاردەهێنێت ، بۆ گەیشتن بەمەبەستەکانی .

ئەگەر مەبەستی پرسیار بەلای گەورەوە ، تاقیکردنەوەو تێ گەیشتن و ، فێربوون بێت ، یانڕاهێنان بێت ، ئەوە بەلای منداڵیشەوە ، هەر ئەومەبەستانەی هەیە .

ئێمە لە کاتێکدا کە باسی منداڵ دەکەین ، باسی پرسیاری ئەو منداڵانە دەکەین ، کە تەمەنیان لە نێوان (٢-٥)ساڵیدایە ، چونکە منداڵ لەم تەمەنەدا ، بەتایبەتی لە نێوەڕاستی ئەم تەمەنەدا ، پرسیاری زۆر دەکات ، لەبەرئەوە دەتوانین ئەم تەمەنە بە قۆناغی پرسیارکردن دابنێین .

باشە ، ئەگەر منداڵەکەت ، پرسیاری لێکردیت و ، ووتی : خوا لەکوێیە ؟ بەهەشت چی یە ؟ بابە تۆو دایە دەمرن یانا ؟ هەتاوو شەوان بۆ کوێ دەچێت ؟ چۆن وەڵامی دەدەیتەوە ؟ ! بەداخەوە دەڵێم زۆر دایك و باوك هەن ، لە پرسیاری منداڵەکانیان وەڕس دەبن و ، وەڵامیان نادەنەوە ، یان سزایان دەدەن ، یان وەڵامەکان دەگلێنن و ، دەیان کەنە ژێر لێوەوە ، یان وەڵامی نادیارو درۆیان دەدەنەوە ، بەم کارەنەیان ستەمێکی زۆر لەمنداڵەکانیان دەکەن ، لە نەزانی و ترس و پەشێوی و سەرسامی و دڵەڕاوکی و پەستیدا ، دەیان هێڵنەوە ، چونکە منداڵ پرسیار ناکات ، ئەگەر هەست بەم پەشێوی یە دەروونیانە نەکات .

مەبەست لە پرسیارکردنی منداڵ چی یە ؟

مەرج نیە هەموو کاتێك ، منداڵ هەست بەنەزانی بکات و ، ئەوجا پرسیاربکات ، بەڵکو جاری واهەیە دەیەوێت بەهۆی پرسیارکردنەوە ، پەیوەندی کۆمەڵایەتی بەکەسانی دیکەوە ، بەهێزو بتەو بکات ، یان دەوربەری خۆی تاقیبکاتەوە ، یان سەرنجی گەورەکانی دەورو پشتی ، بۆلای خۆی ڕابکێشێت ، هێندێجار مەبەستی لە پرسیارەکانی هیچ نیە ، بەڵکو قسەکردن و ڕاهێنانە ، بەڵگەش بۆ ئەمە ئەوەیە ، کە پرسیارەکەی کرد ، چاوەڕێی وەڵامەکەی ناکات ، بەڵکو پرسیارێکی دیکە ئاراستە دەکات ، بەووشە ناوەستێت ، پرسیاری سێیەم ئاراستە دەکات ، بەمە گەورەکەی دەوری ، وەڕس دەکات ، کاتی واهەیە مەبەستی منداڵ لە پرسیارەکانی ، بەرهەڵستی کردنی گەورەیە ، دژدانەوەو بەرهەڵستی کردنە ، بەرامبەر ئەو گەورانەی کە ڕقیان هەڵساندوە ، ئەمیش نارەزایی خۆی بەو پرسیارانە ، دەردەبڕێت ، کاتی واهەیە منداڵ مەبەستی لە پرسیارکردنەکەی ، شکاندن و ، سووك کردنی گەورەیە ، بۆ نموونە دەپرسێت : بۆچی واسەرت ڕووتاوەتەوە ؟ بۆچی واجلەکانت شڕن ؟ بۆچی ئەو چاوەت کوێرە ؟ کاتی واش هەیە ، منداڵ دەترسێت ، بۆیە پرسیار دەکات ، بەتایبەتی کاتێك کە گۆڕانی تازە بەسەر باروجۆری

ژیانیدا هاتبێت ، لە باخچەی ساوایاندا ، یان لەپۆلی یەکەمی سەرەتاییدا وەربگیرێت ، دەبینین لەو گیان لەبەرانەی کە لە ڕێگەی قوتابخانەدا ، تووشی دەبن ، دەترسیت ، با پەلاماریشی نەدەن ، لەبەرئەوە دەپرسێت : بابە مانگا گۆشت دەخوات ؟ یان گازدەگرێت ؟ ڕاستە بزن مندالّ دەخوات ؟ . . گرنگ ئەوەیە ، وەلاّمەکانت دلّنیایی‌یان تێدا هەبێت ، لە سرر تۆلّە دوری‌خاتەوە .

باشترین وەلاّم

وەلاّمی پرسیاری مندالّ بەپێی تەمەنی دەگۆڕێت ، چەندێك مندالّ تەمەنی کەم‌بێت ، ئەوەندە دەبێت وەلاّمەکانی ...ڕو ئاشکراو ، ئاسانو ، ڕوون بێت ، چەندێك مندالّەکە تەمەنی گەورە بێت ، ئەوەندە دەبێت وەلاّمەکانی درێژو بلاّوو شی‌کردنەوەی ، زیاتر تێدا هەبێت .

– ئەبێ وەلاّمی پرسیاری مندالّەکەت ، ڕاست بێت ، ئەگەر ڕاست نەبێت ، کە دوایی بۆی دەرکەوت ، درۆیە ، ئەویش باوەری پێت نامێنێت .

– ئەبێ کورتو ، تەواو ، زیرەکانە بێت ، ئەگەر درێژو ، درێژ دادربێت ، ئەوکاتە ، توانای نابێت ، گوێت بۆ ڕابگرێتو بیزار دەبێت ، چونکە بیرکردنەوەی مندالّ ، زۆر برناکاتو ، ناتوانێت هەموو وەلاّمێکی پێچاو پێچو ئالّۆسکاو ، هەلّمژێت .

– ئەبێ وەلاّمەکەت قایل‌کاربێت ، ئەگەر وەلاّمی پرسیارەکانی مندالّ ، ئەم مەرجەیان تێدانەبێت ، ئەوکاتە مندالّەکە پەنادەبات ، بۆ هاوڕێکانی ، یان پەنا دەبات ، بۆ کەسانێکی نەزانو ، ناشارەزا ، لەوانەیە نەتوانن وەلاّمێکی ڕاستی بدەنەوە ، ئا بەم چەشنە ، تووشی زیانی دەروونی‌و ڕۆشنبیری دەبێت .

خوێنەری هێژا : هەرچەند هەولّدەیت ، مندالّەکەت ، لە هێندێ باوەری زیان بەخش ، دوورخەیتەوە ، بۆت نالوێت ، بەچەند شێوازێکی زیرەکانە نەبێت ، بۆ نموونە : ئەگەر بتەوێت ، مندالّەکەت ، باوەری بەدێوو ، درنجو ، جنۆکەو ئەوانگەل نەبێت ، ناتوانیت ، یەکسەرنەبوونی ئەمانەی پی‌بسەلمێنیت ، چونکە ئەگەر تۆش فێری نەکەیت ، لە کۆمەلّەوە ، لە قوتابخانەوە ، لەکۆلاّنەوە، لە گوێ‌گرتن ، لەو چیرۆکانەوە ، کە پیروپیرێژن ، بۆی دەگێرنەوەو ، باسی دێوو درنجیان تێدا هەیە ، باسی دێوەرەش‌و ، دێوە سپییان تێدا هەیە ، لە ئەفلام کارتۆنەوە ، فێر دەبێت ،لە بەرئەوە ئەگەر لەبارەی ئەم جۆرەشتانەوە ، پرسیاری لی‌کردیت ، نابێت ، یەکەندەردوو بلّێت ! نین ، چونکە باوەرت پیّ ناکات ، ئەوکەسانەی کە فێریان کردووە ، لە تۆ زۆرترن ، لەبەرئەوە زۆر کەرەت، پرسیاری سەیر ، دەکات ، وەکو : ئەم پرسیارانەی کە وەلاّمەکانیان لەگەلّە :

پ – بابە منتان لە کوێ بوو ؟ کارێکی هەلّەیە ئەگەر بلّێت : تۆمان دۆزیوە ، یان تۆمان لە قەرەج کریوە ، یان تۆمان کریوە ، بەلّکو دەبێت بلّێت ! تۆ لەسکی دایکتەوە هاتویت ، جارێکیان مندالّێك لێی‌پرسیم ! پێش ئەوەی لە سکی دایکمابم لە کوێ بووم ، ووتم لە پشتی باوکتا بویت .

پ – خوا لە کوێ‌یە ؟ . وەلاّم : خوا لە ئاسمانە .

پ – بۆ لە ئاسمانە ؟ چونکە بەرزە چاوی لە هەموو کەسێکەوەیە .

پ – بابە نەژاد بۆچی مرد ؟

وەلاّم : چونکە پاك‌و تەمیزی خۆی ڕانەدەگرتو ، نەخۆش کەوت .

پ – بابە مندالّ کە مرد ، بۆکوێ دەچێت ؟

وەلاّم : دەچێت بۆ بەهەشت

پ – بەهەشت چی‌یە ؟

وەلاّم : شوێنیکی زۆر خۆشە .

پ – بابە ڕاستە مندالّ کە مرد ، لە قەبرەکەدا ، دەی‌سووتێنن ؟

وەلاّم : نەخەیر ، درۆیە ، خوامندالّی خۆش‌دەوێتو ،



نای‌سوتێنێت

پ – بابە جنۆکە چی‌یە ؟

وەڵام : جنۆکە گیانلەبەرێکی ئەوەندە ووردە ، بەچاو نابینرێت .

پ – بابە راستە نەنکی (خەجە)ی هاورێم ، شەوەیەکی گرتووە ؟

وەڵام : نەخەیر خەجە درۆ ناکات ، بیستویەتی ، بەڵام نەنکی درۆ دەکات ، چونکە شەوە درۆیە نییە .

پ – بابە راستە دێو زۆر گەورەیە .

وەڵام : نەء ، زۆر بچوکەو ، بەسەزمانە ، زۆر جاردەبێتە ژێر پێوە .

خوێنەری هێژا : تۆکە دەڵێت : جنۆکە زۆر ووردە ، دێو زۆر بچووکە ، مانای وایە ، بێ‌نرخیان دەکەیتو ، لەبەر چاوی سووك دەبن گرنگ ئەوەیە وەڵامەکانت . دڵنیایی‌یان تێدا هەبێت ، لە سزاو تۆڵە دوری‌خاتەوە ، منداڵ خۆی کە گەورەبوو ، باوەری بەرامبەر ئەم جۆرە شتانە دەگۆرێت ، بەپێی ئەورۆشنبیری‌یەی لە دەوروبەرو کەسانی دیکەوە ، وەریان دەگرێت .

کەڵکەکانی وەلامدانەوەی پرسیاری منداڵ

کەڵکەکانی وەڵامدانەوەی پرسیاری منداڵ ، زۆرن ، بەڵام لێرەدا چەند کەڵکیکیان باس دەکەین :

١ – گرنگترین کەڵکی وەڵامدانەوەی پرسیاری منداڵ ، پەرەپێدانی گەشەی کەسێتی‌یەتی ، لەسەربنچینەیەکی پتەوو ، پەرەپێدانی باری زمان راهاتنی لەسەر ووشەو رستەکان . هەروەکو چۆن شارەزایی فێردەبێت .

٢ – یەکێکی دیکە لەکەڵکەکانی ، کەفێری گوێ‌گرتن ، لە ووتەو باس‌و ، گوێ‌رایەڵی دەبێت .

٣ – هەست بەدڵنیایی‌و حەسانەوەیەك دەکات ، هەست بەبەشداری باری (وجدان)ی دەکات ، ئەوکاتە بە سوكو ئاسانی بەدەم دەستی کەس‌وکارێوە ، دێت ، لێیان تێ‌دەگاتو ، لێی تێ دەگەن .

زیانەکانی وەڵامنەدانەوەی پرسیاری منداڵ .

١ – ئەگەر پرسیار منداڵ پشت‌گوێ بخەیتو ، وەڵامی نەدەیتەوە ، واتێ‌دەکات ، پرسیارەکەی لە جێگەی خویدا نیەو ، تەریقی کەرەوەیە ، لەبەرئەوە هەست بەگوناە دەکاتو ، تووشی دڵەراوکێ‌و تەریقی‌و گۆشەگری‌و دورەپەرێزی ، لە ژیانی کۆمەڵایەتی‌و خیزان دەبێت .

٢ – ئەو لێکۆڵینەوانەی نە لەم بارەیەوە کراوون ، دەریان خستووە ، راکردن لەوەڵامدانەوەی پرسیاری منداڵ ، دەی‌خاتە گیروگرفتێکی بێ‌پەیەوە ، بەبێ ئەوەی بزانێت چۆن خۆی رزگار دەکات .

گرنگترین سەرچاوەکان

١ – ملاك جرجيس – الدكتور مشاكل الصحة النفسية للاطفال من منشورات الدار العربية للكتاب – طرابلس ليبيا – ١٩٨٥ .

٢ – هيلين روسن – مخاوف الأطفال – ترجمة الدكتور السيد محمد خيرى . اشراف الدكتور عبدالعزيز القوصى – ط ١ القاهرة ١٩٥٥ .

٣ – نورى جعفر – الدكتور – الخيال العلمى في أدب الاطفال ط ١ ١٩٨٥ – بغداد .

٤ – مصادر أخرى .

دوکتۆر مەریوان حسن حسنی

ناڵەباری یە دەروونی یەکانی منداڵ

هەموو جۆرە نەخۆشییە دەروونی یەکانی کە لە گەورەدا هەیە بۆی هەیە لە منداڵانیش‌دا ببینرێت ، ئەگەر چی نیشانەکان لەوانەیە جیاوازیان هەبێ .

بەلاّم گرنگترین ناڵەباری‌ی دەروونی لە منداڵدا بریتی‌یە لە گیروگرفتەکانی هەڵس‌و کەوت (التصرف) کە بە زۆری لە کۆمەڵێك (مجموعة) منداڵدا بەیەکەوە دەبینرێ‌و ، دەکرێتە دوو بەشەوە .

١ - ئەو هەڵس‌و کەوتانەی زیان دەبەخشنە کۆمەڵ . (دژە کۆمەلایەتیەکان - anti social) :-

وەك : دزین ، درۆکردن ، دوورکەوتنەوە لە ماڵەوە بەبێ هۆ ، بەرەڵلایی ، خوگرتن (الادمان) بە دەرمان وە یان بە ئەلکهول (ئەمە بەزۆری لە کۆمەڵگا تێك‌شێواوەکانی رۆژئاوا دەبینرێ)وە هەروەها هەموو زیان بەخشین‌و تاوانێك بە کۆمەڵ (المجتمع) .

٢ - ئەو هەڵس‌و کەوتانەی زیان نابەخشنە کۆمەڵ (واتە دژە کۆمەلاّیەتی نین) وەك :-

أ - گیروگرفتەکانی خوو رەوشت : بۆ نموونە : پەنجە مژین ، نینۆك گەستن ، میز کردنی شەوانە ، خۆڵ خواردن . زمان گرتن (تلعثم) .

ب - ناڵە باریەکانی کەسایەتی : بۆ نموونە : شەرم کردن ، خەو خەیاڵ کردن ، توورەو توندی ، دڵناسکی . کەللەرەقی‌و ، نەحەجان .

جـ - گیروگرفتەکانی قوتابخانە : وەك : نەچونە قوتابخانەو یا خۆ دزینەوە لە قوتابخانە وەیانیش دواکەوتن لە وانەکان .

د - نیشانە دەروونی‌یە جەستەییەکان :

ناڵەباری دەروونی منداڵ لەوانەیە کاربکاتە سەر دەمارەکان‌و نیشانەی جەستەیی تێدا بەدیارکەوێ .

وەك : نەخواردن ، رشانەوە ، سك‌چوون‌و قەبزی .

هۆیەکانی گیروگرفتی هەڵس‌وکەوت لە منداڵاندا :-

هەرچەندە هۆیەکان بە تەواوی دەست نیشان نەکراوە ،



بەلام ئەم خالانەی خوارەوە گرنگییان هەیە :

(١) - بۆماوەو رەچەلەك .

(٢) - بوونی نەخۆشی وە یان کەمو کورەیەکی جەستەیی .

(٣) - زیرەکی : نازیرەکی وەیان زۆر زیرەکی (ئەو منالانەی کە گیروگرفتی هەلسو کەوتیان هەیە یا نازیرەکن وە یەنیش ئێجگار • زۆر زیرەکن ، واتە زیرەکی ئاسایی گرنگیی نیە .)

(٤) - پەیوەندی خراپو گیروگرفتی دایكو باوكو هەروەها سوور بوونیان لەسەر هەندێ شت لە پەروەردەکردنی منداڵەکانیان بۆ نموونە : دەرکردنیان ، بەراوردکردنیان لەگەل منالانیتر ، زۆر ئاگاداریو زۆر خۆشویستنیان (مەبەست لێرەدا ئاگاداریو خۆشەویستی لە رادە بەدەرە بەجۆرێك کە نەتوانن هیچ شتێکیان لێ قەدەغەکەن هەرچەند ئەو شتە زیان بەخشیشی بێت) .

(٥) - هۆی کۆمەلایەتیو گەشەکردن :

وەك چۆنیەتی گەورەکردنی مندالو ژیانی خێزانو دانانی منال لە دایەنگا (الحضانە)و هەروەها خوو نەریتی کۆمەل .

(٦) - ئەو دەورو پشتەی کە منال تیایدا دەژی : وەك ژیان لە شوێنی زۆر قەلەبالغو یا شوێنی زۆرپیس ، هتد . .

چارەسەرکردن :

چارەسەری نالەبارییە دەروونییەکانی مندال دوو لایەن دەگرێتەوە .

(١) - چارەسەری منداڵەکە :

باشترین جێگا بۆ چارەسەری ئەو جۆرە مندالانە شوێنی تایبەتییە بۆ راوێژکردنی مندال کە تیایدا کۆمەلە کەسێك ئیش بکات پێکهاتبێ لە پزیشکێکی دەروونیو کەسێکی پسپۆر لە دەروونزانیو لێکۆلەرەوەیەکی کۆمەلایەتی کە بە جۆرێك لە هەر منداڵێك بکۆلنەوەو بتوانن دەست نیشانی ئەو هۆیانە بکەن کە کاریان کردۆتە سەر مندالەکە ، ئینجا چارەسازی دەروونی منداڵەکە بکەن هەر منداڵەکەی بەتەنیا وەیان باشتر وایە کۆمەلێك بەیەکەوە بەهۆی دانیشتن لەگەلیان دووجار لە هەفتەیەکدا بۆ ماوەی «٤-٦» مانگ . هەروەها هەرکاتەی ئەو مندالانە پێویستیان بە دەرمان بوو بیان درێتی وەك دەرمانە هێمن کەرەوەکان (المهدئات - tranquillizers بۆ مندالە تووڕەو توندەکان ، وەیان دەرمانی دژەخەمۆکی (ضد الكابة - anti depressant) بۆ ئەو مندالانەی تووشی میزی شەوانە (التبول الليلي) هاتوون .

لە هەندێ حالەتیشدا کە مندال هەلسو کەوتەکانی دژە کۆمەلایەتی بێت وە یا ئەو دەوروبەرەی تێیدا دەژی نالەبار بێت جیا کردنەوەی لە شوێنو دانیشگەی تایبەتی بۆ ماوەیەك پێویستە .

(٢) - چارەسەری باوانی منداڵەکە :

چارەسەرکردن باوان بە یەکسانیو تەنانەت زۆر جاریش زیاتر لە چارەسەری منداڵەکە گرنگترە . چارەسەری باوانیش بریتییە لە یارمەتیدانیانو راوێژکردنیان بۆ تێگەیشتن لە گیروگرفتی منداڵەکانیانو پەیوەندی باشو پتەو بەستن لە گەلیاندا .

سەرچاوە :

A Hand book of Medicine For Practioner (Thirteenth Edition) April 1985

--محمود زامدار--

« هەتاوی کورد »

و

سەردەمی راپەڕین

گۆڤاری (هەتاوی‌کورد) قەفێکی ئەستوورو یەکێکە لەو گۆڤارانەی کەبەر لەجەنگی یەکەمی جیهانیو دوای جاردانی (مەشروتیەت) لە شاری ئەستەمولّو لە «تشرینی یەکەمی . .»[1] سالّی «١٣٢٩» رۆمی ولەلایەن کەلّەرۆژنامەنوسی نەمرو نەتەوەپەرستی کورد (عبدالعزیز بابان)و شان بەشانی دەستەیەکی رۆشنبیرو شاعیرو لێهاتووانی کوردی کوردستان تورکیا دەرچووەو لەچاپخانەی (حیکمەت)یش بەقەوارەی (٢٤×١٩ سم)و بەهەردوو شێوەزاری کوردیو چەند لاپەڕەیەکیش بەتورکی بەچاپ گەیشتوە . .

ئەم گۆڤارە سەرامەدە لەو سانە سامناکو تەنگەبەرەدا سەری‌هەلّداوە کەبزووتنەوەی سەرفرازی (کوردایەتی) گەیشتۆتە ئەوپەری هەلّچوونو جۆشو خرۆشەوەو . جۆرەها دەستەی سیاسی هاتۆتە دامەزراندنو جاری سەربەستیو رزگاربوونیان داوەو خەلّکیان لەخەوی غەفلەت بیدار کردۆتەوەو تینوتاویان داوەتە خوێنی مەییوی لاوانی کلۆلی کوردەوە . . . !

ئەو دانە هەرە دانسقەو دەگمەنەی کەوتە دەستم (٥ر٦) شەش لاپەڕەو نیوی لیّ‌بوەتەوەو ئەوەی لەلاپەرە (٧–٨)یش دایە . بیّ‌سەروبەرەو چ مانایەکی ئەوتۆ نابەخشیّ . تەنیا ناوی دوو نووسەری هەردوو وتارەکە (ج . م . ح) و (زەهاوی زادە)ی لەسەرە . . ! وەك بۆم ساغ بوەوە ئەم ژمارەیەی لەمەر مندایە ژمارە (٣)و بەرواری کانوونی یەکەمی سالّی (١٣٢٩)ی لەگەلّ خۆیا تۆمار کردوە . . ! جانازانم ئەو گۆڤارە حەفتەیی بووە یا مانگانە یا دووحەفتانە . یا تەنیا هەرتەنیاو بەس ئەو (٣) ژمارەیەی لیّ‌دەرچووەو هیچی‌تر . . ! ؟ بەلاّم بەبەراوردێكو بەرابینینێكو دەرەنجامێك وەك لەنێو نامەیەکی تورکی نێو ئەو گۆڤارەیە ، ئەوەشم بۆساغ‌کراو دلّنیابووم کە (مانگانە) بووە . . کەلەپاشا بەوردی باسی لێوە ئەکەین .

ئەمەیانوا . . لەلاپەڕەی (٩)ی ئەو گۆڤارەدا نامەیەکی پڕسۆزی (تورکی)و بەهەستو هەواوژانێکی قوولّی (کوردایەتی)بەوە لەلایەن قوتابیانی (مدرسة الزهراء الرشادیە)ی شاری (وان)ی کوردستانو بەناوی ئەوانەوە (عبدالمجید) ناوێك

نێردراوەو تێیدا گەلێ ئامۆژگاریو راووسەرنجی رۆشنبیرانە هاتووەو لەئەنجامیشا پیرۆزباییەکی گەرمیان لەدەرچوونی (هەتاویکورد) کردووەو ئەڵێن :

«جێی داخو خەفەتە کە رێنمایی‌و ئامۆژگاری موسڵمانان . ئامۆژگاریی دینی‌و دنیایی پشت‌گوێ‌بخرێ‌و باروچۆنیەتی ئەو شتانە کە خەڵك بەرەو کلکەلەقیو دووبەرەکیو لێك‌دابرانیان دەبەن ، جگە لەگوڵەزو پێکەنینێکی خەماوی دوژمنانە نەبێ ، بەچ‌کارێکی دی بەسەرنابەن :

(سریع الی ابن العم یلطم وجهه ولیس الی راعی الندی بسریع) .

بەڵێ : کە تواناو دەستمان بەسەر دوژمنا نەشکێ ، ئەوا ئەو توانایە بەسەر یەکتریماندا خەرج‌ئەکەین . . ! لەزەمانێکی سەیرداین‌و دەژین ، کە سەیری هەرکەس‌و هەر (مورشید)و هەر (موجتەهید)و هەر (سیاسی)یەك دەکەیت ، خۆی بە پیاوی چاك‌و رەندو مەردو ئەوانەی تر بە بەدکارو خراپ دێتەبەرچاو . . گەر ئەم بارە وابێ کار چۆن پێك‌دێ . . ؟

میللەتانی‌دی کەوازیان لەقسەی پروپووچ‌و رووت هێناوەو روویان کردۆتە (کار) تادێن بەرەو ترۆپکی بەرزیو بەختەوەری سەردەکەون . . . !

بەڵێ : ئەوەی میللەت وریا ئەکاتەوە ، پێویستە خۆی وریاو بەئاگابێت ، تا دوبەرەکیو لێك‌ترازان‌و ململانێ روونەدات . . !

ئەی دەستەی بەڕێوەبەری بەرێزی هەتاوی کورد :

ئێمە ، سەراپای کوردان شوێن‌پێی رێرەوی بەرزی ئێوە هەڵئەگرین‌و سوپاستان ئەکەین . . . . خوای مەزن دەست بە باڵتانەوە بگرێ . . ،»

«لە شاگردانی قوتابخانەی زەهرای رەشادیەی وان : (عبدالمجید)»

دوابەدوای نامەکە ، گۆڤارەکە لەپەراوێزا وریای کردونەتەوە کە لە ژمارەی (داهاتوودا . . ! ؟) وەڵامی ئەوان

(بوکورەکان کرد)

دنیا که مقامیکه دبی روله‌فانی   ساوکـەزور مردەکه مشغول سخابی
درحق بەنی آدم واعدای ولاتی   ولك‌حاتم ووك رستم ووك برق‌سمابی
ای‌صاحب جاه وکرم‌سند وتمکین   شکرانۀ ام نعمته چاوشاله کدابی
املاکه بـه ، قدرەبـه ، حرمة بسته   بانوبت جاب نظرخاق خدابی
کوتونیه اژیربار بلای جهل‌وعطالت   باهمت ایوه سبب دفع‌بلابی
ملت‌همویی‌جوتوبەبی قوتورشوروت   ماکینۀبوبینه هتاکلی‌روا بی
سخته همویان سختن بی‌نان کتابن   باب‌نەبـ دس ایوەك بی
باقی نیەام حشمة بوتوله جهاندا   هرجاکه واحسانه کواشهرتی‌چابی
محتاج دسی ایوەیه ام‌قومه فقیره   چاوتان لەدوابی لەوفابی لەصفا بی
خیرتکه لەبوملت دولت نیه غافل   نفی چیه استون دوارت لەسابی
وقت سزوغیرته اتداله کمیندان   امروکه هواصافه دوچاوت لەدوابی

سلیمانیەلی
ژیور



قصیدۀ رحمتی حاجی‌عبدالقادر کوبی

ادبا : چاکه لیم نەبن درهم   لەقصه ولم حکایتی دیکم
ادعای هرضایعیکی بکن   تاکه نەی‌سین امتحانی نکن
بی‌دلین حیله بازو کذابه   شیخ‌بی خارجه لەام بابه
خانقاو تکیه شیخیان یکسر   بیم‌باین نفعیان چەبواخر
غیرتعایم تنبلی کردن   جمع‌املاك وخزنه دا کردن
دفعه‌یك امتحانیان ناکن   نی دبکن‌زهره یانەتریاکن

لەلایەن نجم‌الدین ئەفەندی کەرکوکی‌یەوە ئەدرێتەوە(٢) . . .

* * *

لەلاپەرە (١٠-١١)شدا بەناوی (بووژانەوەی‌کوردان) هەمدیس وتارێك بە (تورکی)و بە بیرێکی فراوان‌و پێشکەوتنخوازی ئەو دەورو زەمانەو بە بۆنەی دەرچوونی گۆڤاری (بانگی کورد) لەبەغدا نووسراوەتەوەو تێیدا باسی ژیانەوەی کوردو راچەنینی گیانی نەتەوایی کورد ئەکات‌و لە برگەیەکیا ئەڵێ :

«لە پایتەختدا کۆمەڵەیەك بۆ خوێندکاران . لە شاری (وان)دا قوتابخانەیەکی تازە بابەت‌لە (بەغدا)(بانگی کورد) دواتریش هەر لە (وان)دا ، دەسکردن بە دامەزراندنی رۆژنامەو چاپخانەیەك(٣) . . . هەموو ئەم دەزگا کوردییانەش بۆ پەرەپێدانی مێژووو بۆ سەرەتایەکی نوێی ئەو مێژووە . . ! ئێمە کە ئەمانە باس دەکەین ، لەپاڵیا لەوپەڕی بەختەوەری داین‌و دڵمان شاد ، چونکە هیواو سوور بونەوەیەکی ترمان پێ

اشعار مرحوم نالی

دل سیاسنك نبی ، مائل خاك وطنه　　خال لعلی حبشی ، ساكن بردیمنه
برچم سنبلی وقد قضیب البانی ...　　زلف بهلولی وخط زنكی ووجه حسنه
عات مظهر جان آیت اعجاز بیان　　لب روح ودهن سر كلام عانه
روشنی دیدهٔ آن سانه كه مژدهٔ قدمی　　روشن دیدهٔ عمدیدهٔ بیت الحزنه
دیت لخوینم مده آلوده مكه دامن پاك　　خوین من ثابته باطل نیه وك رنك خنه
وه كو گل انثی ، غمایوه به برك چمن　　قامتی ناربره ، ناردره ، نارونه
دل نالی كه انیس قرهداغه ، ایستاش
داغ سرچاوه و دیوانهٔ دارودونه
دیسان ای ویه

سرمایهٔ سوداكه دلین ذلف دوتایه　　هر پیچش وتابیكی صدآشوب تیدایه
بیده بدلم . شیفته بوشیفته چاكه ..　　بیخه ملم ، امقیده بدیوانه روایه
اوخالدره ، مسكن صدساله شاید　　جاری لهدم توبه بیم: سك بوفایه ...
ذلفت سیه دل بعذارت كه دسرلی　　سوچ شوه واقاتل پروانه چرایه
نالی كه وقاری نیه : بی باكه لهخلكی
صوفی كه بینكین هیه عجب ورایه
دیسان ای ویه

ذلفت قهدت دا ، كه پریشان وبلاوه　　بوچی لمن شیفته آلوز وبداوه
بوچی نكریم ، صدكرتم دل دشكین　　می . بوزیزی شیشه لصدجیكه شكاوه
هرچندكه روتم بخداماتال رو تم　　بی بركه علت كه هتیو میل هتاوه
هرچوكه وچیكی كهواسور وسوربی　　چی جوشش كریان منه خوینه رژاوه
سوز دله باعث ناوكل كریان　　معلومه كه اكر سبب جوشش آوه
وبی فائده یه منع من ایستا كه له كریان　　بوعاشق بیچاره دوام آوه رژا .

دەبەخشێت ، هیوایەکی پڕ لە هێزو هەرەنگمان بۆ دەرەخسێنێ . . ! هۆیەکی تریش هەیە کە دڵمان پڕدەکا لە شانازی‌و متمانە بەخۆکردن ، ئەویش ئەو وریابوونەوەو ڕاپەڕینە بەجەرگەیە کە لەنێو میللەتانی موسڵمان سەری هەڵداوە . . بۆ یەکەمجار لەنێو ئەو گەلانەی دەرەوەی عوسمانلی‌دا ڕوودەدات ، لەوێوەش بۆ بەشە عوسمانلییەکانی تر پێ‌هەڵدەگرێ‌و بەرەو ناوچە موسڵمانەکاندا تەشەنە ئەکات ، وەکو ئەوەی لەنێو براتورك‌و عەرەبەکانماندا دیارە . . . !

لەپاڵ ئەمەشدا ، بەوپەڕی سوپاسگۆیی‌و سەرفرازی‌یەوە دەڵێین :

کە ئەم شوێنەوارەی زمانی عوسمانلییە ، لە کوردەواری‌دا لە (کوردایەتی)یەوە هەڵقوڵاوەو هەڵدەقوڵێ‌و هەر لێرەوەش بەناو کوردەکانی ئێران‌و ڕوسیادا بڵاو دەبێتەوە ، نیازخوازین ئەو ناوچەو هەرێمانە بەهێزی ڕۆشناییەوە ڕووناك بکاتەوەو بیگرێ ، هەر بەمەشەوە عوسمانلیەتی‌و جیهانی کوردەواری سنگی خۆی دەردەپەڕێنێ‌و خۆی پێوە ئەڕانێ‌و لەماوەیەکی کەمدا سەرانسەری ئەم ناوچەیەو سەرکەوتنی تەواوی ڕەوشتی کوردایەتی هەست پێ‌دەکەین ، کە ڕاپەڕینی مەوداو مەیدانێکی گەورەو فراوانمان پێشکەش دەکا . . (ان مع العسر یسرا) وەك لە سەرتاوەش باسمان لێکرد ، دڵی ئێمە پڕ لە ئومێدەو هیوادارین خۆری ڕاپەڕین‌و کامەرانی ئاسۆگەی کورد ڕووناکتر بکاتەوە . . . ئێمە بەدڵێکی پاك‌و ویژدانێکی ڕوونەوە ، ئەم چەند دێڕانەمان نووسی ، تکاونزا دەکەین بە ڕەنگێکی‌تر لێك نەدرێتەوە بڕوا بە دڵسوزیمان بکەن . . .»

* * *

لە لاپەڕەی (١٢-١٣)شدا بە خامەی (أ . ج . ڕەزا . دەرسیملی)و تارێکی‌ئاگرین‌و بە زمانی (تورکی)و لەبارەی کوردایەتی‌و گیان‌و سەرهەڵدانی هەستی نەتەوایەتییەوە ، تۆمار کراوەو ئەڵێ :

«برام : ئا ئەو دەمە ، چیا تاریکەکانی کوردستان بە ڕووناکی‌و ڕێچکۆلەکانی بە ڕەنگی زومرووت‌و شارە وێرانەکانی ئاوەدان دەبێتەوە . . . ! ئەمڕۆ لەنێو شارسانێتی سەدەی بیستەمداین ، گەر ئێمەش بە لێهاتوویی کە شایانی ئەم سەدەیە بێت‌و سوود لەم چەرخە وەرنەگرین‌و بە چەکی زانست خۆمان پڕچەك نەکەین کە شیاوی ئەم چەرخەبێت ، دڵنیابن ناگەینە مەنزڵ‌و ڕزگار بوونمان دوور . . . ! جا تێگەیشتی کە چۆن هێزی ماددی‌و زۆری‌ی (کەسانی) میللەتێك ، پاسەوانی حکوومەتی میللەتێکی پێ‌ناکرێ . . بیری فراوان‌و بزۆز ، مێشکی ڕەسیدەو پێگەیشتووی پێویستە .

ئێوە بزانن من چۆن بۆی ئەڕۆم‌و چۆن بیردەکەمەوە . . . لەوانەیە هەندێ پێیان ناخۆش بێت‌و نارەحەت بن ، بەڵام قەیدی چیە باوابێ . . جا گەر دڵێك بە خەون‌و ئەندووی نیشتمانەوە لە لێدان دابێت لەچی دەترسێ ، ئەمڕۆ من ئەمەم لە کوردەکان دەوێ ، حاشاکی نەك هەر من بەڵکو پێداویستی ئەم سەردەم‌و ئەم چەرخە ئەمەی گەرەکە . . . ! با زەنگینەکان کیسەکانیان والا بێت ، ڕووناکبیرەکان خامەکانیان لەدەست

بێت ، نەدارو هەژارەکان هەوڵ بدەنو کار بکەن ، هەوڵو تێکۆشانێکی وا کە هەوارەکان دەوڵەمەندو رووناکبیرەکان زاناو دانشمەند بکات ، لە سەرووی هەموو دادگایەکەوە ، دادگایەکی مەزنو لە زوور گشت دادخوازێکە دادخوازێکی یەزدانیی هەیە ، کە ئەمەش نابێ فەرامۆش بکرێت . . . !

براکانم ، بروانن (دەرسیم) کە زاینگەو زێدمە ، لە بیرو زیرەکیو ئازایی‌و جوامێریدا بێ هاوتایە ، کەوابێ برایانی تریش ، کە هاو رەچەڵەکەنیان ئەو رەوشتە بەرزانەیان هەیە ، کەچی چار چییە ، تا ئێستا وەکوو عەرزم کردن کوردستانیان پێ رزگار نەکراوە . . چونکە کوردایەتی لەنێو نەزانی‌و دواکەوتن دایە . . با هەمدیس دەرسیم بگرینەوە ، چەندین جار ئەم دەرسیمە بۆتە شانۆی مەرگەسات‌و هەروا شانازی‌و سەربەرزیی ، ئەمانەم بەبیردا دێتەوە ، گەربێت‌و لێی وردبینەوە ، ئەو سەربەرزی‌و شانازی‌یە ، تاکێکە لە نموونەو رەوشتە رەسەنەکەی کوردایەتی ، ئەو کارەساتانەش چاڵی ئەو سەرەتایەیە کە کوردایەتی تێیدا نوشوستی هێنا ، ئەمانە چەند راستییەکی تاڵ‌و ناخۆشن ، چەند نموونەیەکی کاریگەرن ، بەلام داخ !

لە رەشووروتی خەڵکەوە تا پیاوە گەورەکانمان ، لە هەژارمانەوە تا زەنگینەکانمان ، سەرتاپایان لەنێو خەوێکی قووڵ‌و بێ‌ئامان دان ، خەوێکی وا کە ئەنجامەکەی مەرگ‌و مردنە . . . ! دەسا برام من وەهای بۆچووم ، خوێشم بەم چەشنە بیروڕایانە بەراست دەزانم . . . من کوردێکی بێ‌دەسەلاتم ، بێگومانیشم کە کەسانی تر هەن لە ئێمە چاکتر بیری لێ‌بکەنەوەو رووناکبیری لە ئێمە سەرپەرترو لە ئێمەش زیرەکتر هەیە . . ! بەلام مەبەستی من سەرکەوتنی ئێوەیەو رێ خۆشکردنێکە بۆ ئەوانەی ئەیانەوێ بیرێکی ورد لەم سووچە بکەنەوەو بەگورجی‌ی هەوڵێك بدەن . . .

ئازیزەکەم : با ئەم نووسینەم کورت بکەمەوەو بڵێم : بە نیازێکی پاکەوە هەوڵدان ، هەروا پێشاندانی مێرخاسی‌و

کردلکده سیالهٔ حیات

بغدادده بانك کردك انتشاری مناسبتیله

اعصار مدیدەدنبری غبار جهالت آلتنده ازلمکده بولنان کردلکك سمای ملول ومحزوننده بوکون دیکر ـ اقوام اسلامیه‌ده رونمون اولدیغی کبی ـ ترارهٔ حیات پارلامغه باشلایور ، شراین واوردەسنده نبی بر حرارت حس ایدیلیور ، وجهنده کنجلکك و عز بتدم ، مرشیه موفق اولەجغم ، اعتقادینی اکدبرر آثار سرورو تبسم کوزوکیور . کوزلرندەجلادت ومتانت پارلدیبور . الحاصل کردلکك هیچ اولمزسه نومدن یقظه‌یه بکسیجون بتون آواز وفغانلر نمودار اولیور . ایشته علائم ومقتطفات !

مرکزده برطلبه جمیتی ، وانده طرزجدید اوزره برمدرسه ، بغدادده بربانك کرد . . دها صکره نه وانده برغزته ومطبعه تاسیسنه تشبث بتون بومؤسسات کرد تاریخ ترقیسنك راسمهٔ افتاحیدر ، دها احجی رأس تاریخ اولملیدر . بونلری ذکر ایدرکن قلبلرمز مشحون سرور اولمقله برابر امید وعزمز فضله برقوت ، قوتمزده فضله برامید حاصل اولیور .

قلبلرمزی فخر و مباهاتله طولدیره‌جك دها بشقه برسبب‌ده وار اوده اقوام اسلامیه‌ده حاصل اولان انتباه وتیقظ اولا عثمانلیلقدن خارج اولان اقسام ومناطقده حصولبولور ، اورادن عثمانلی اقسام ومناطق اسلامیه‌سنه جریان ایدر : ترك وعرب قرداشلرمزده اولدیغی کبی .

بونکله برابر کمال محظوظیت وممنونیتله‌ده سویلرز که کردلکده‌کی بوآثار حیات عثمانلی کردلکندن نبعان ایتدی وایده‌جك ، وبورادن ایران وروسیه کردلرینه جریان ایده‌جك . وامید ایدرز که اورالرینی قوت نوریله فیضاب ایدر . بونکله عثمانلیلق وکردلك عالملری کوکسلرینی قاردەرق افتخار ایتملیدر .

بوسیالهٔ حیاتك عاملرینه کلنجه‌شبهه یوقدرکه کنجلك عزم وهمتی طاشیان ، کنجلك روحی کندینه روح طاقنان ، کنجلك اعتقادیله معتقد اولان کنله‌در . بوکتلهٔ شبابدرکه کمال سکون وآسوده‌کیله کوشه‌لرده سونوك ضیالر آلتنده شدت جهد وجدیت‌سینه دوام ایدوب اوزاتدیغی الیرك ردایدلدیکنه برواایتمه‌رك ، قوروما بوسینی کتیرمیه‌رك بالاده عرض ایتدیکمز تشبثاتده موفق اولدی واولمقده‌در . بوموفقیات نتیجه‌سنده مغرور ومست اولمق خاطرینه بیله کترمدی وکترماز استطراد قیلندن عرض ایدرز که اعاظممز جانلری ایسترسه ، ایستدکلری قدر راحت دوشکنده کنجلکك بوشام اسمیندن بوزچویرسونلر ، باردیـ

بەرگەگرتن رابەری ویژدانتە . . . تاد . . ئەمانە ئەبنە مایەی سەرخستنی کوردایەتی‌و هەر ئەمانەش کوردستان ئاوەدان دەکەن . . . ئیتر ریزم بۆت هەیە براکەم . . . ! ! !

«ـ أ . ج . رەزا . دەرسیمی ـ»

لە لاپەرە (١٤ـ١٥)شدا ، بە سەرناوی (لەخەو هەستن)و بە ناوی (م . ن . دیاربەکری)یەوە وتارێکی یەجگار شیرین‌و بەتام‌و کام و قووڵ‌و بەرفراوان‌و بە (تورکی) هاتووە . کە بە شێوازێکی زۆر جوان‌و سەرپەری (پەخشانی هونەری تورکی) نووسراوەتەوەو داوا لە گەلی (کورد) ئەکات‌و بە زریکەو زایەڵەیەکی خەمگینەوە رووبەرووی ئەبێتە ، تا لەو خەونە بیداربێتەوەو رووبکاتە رێی رزگاری‌و مافی رەوای خۆی ، وەك گشت گەلانی راچەنیوی ئەوسای رۆژهەلات‌و لە برگەیەکیا ئەڵێ :

«راپەرە لەخەو بیدار بەرەوە ئەی برای کوردی ستەمدیدەم ، بەئاگا وەرە ، تا ئێمەش ئازادبین ، تا فرمێسکی چاومان بسرینەوە ، تا ئاگری نێو دڵمان دامرکێ‌و بەختیان

چارەسەر بکرێت . . ! ئەبێ قۆناغی سەرکەوتنی ڕۆژهەڵاتیان بە شەمەنەفەری ڕۆژاوایی‌و بە فڕۆکەی ئەوانەوە ببڕم . . . تا»

* * *

بە ناوی پیرۆزبایی کردن‌و دەرچوونی (هەتاوی‌کورد)و بە ناوی قوتابیانی (حقووق)ەوە ، لە لاپەرە (١٥)دا ، هەمدیس نامەیەکی یەکجار بەسۆزو گڕگرتووی کوردانەو بە زمانی (تورکی) ڕەوانەکراوەو ئەڵێ :

ئەو نەتەوە کوردەی‌کە لەبەر ڕەوشتی بەرزو جوامێری‌و ئازایی زگماکەوە مێژوو ڕێزی لێ‌گرتوە ، ئەمڕۆ لەبەر ئەوەی لەمەیدانی نزمی‌و دواکەوتن دایەو حاڵ‌و بارێکی ئەوتۆی پێ بەخشیوە کە شایانی غەم‌و خەفەت خواردنە . . . . تاد

ئەو شوێن‌و ناوچانەی کە کوردنشینە ، ڕێك‌و پێکی‌ی بەرە لاوە ، وەکو سادەترین کۆمەڵێك تەنانەت قوتابخانەیەکیشیان نیە . . . ! بێگومان ئەم نەخۆشی‌یە خراپترین پەتای نەخۆشی‌ی کۆمەڵایەتی‌یەو تا ئێستا بەداخەوە بۆ چارەسازکردن دکتۆرێك چارەیەکی وای بۆ نەدۆزیتەوە . . ئەمڕۆ بەجێ‌هێنانی کاری ئەو دکتۆری‌یە بە ئێوەی لاوی ڕووناکبیر سپێرراوە ، وەکو ئەرکێکی گەورەی ویژدان ، ڕاپەڕاندنی ئەو هەنگاوانەی کە ئێوە دەیهاوێژن ، ناوێکی نەمرتان پێ‌دەبەخشێ بەبۆنەی ئەم ڕێگاگیریەی ئێوەوە پیرۆزباییتان لێ‌ئەکەم‌و تکای ئەوەشتان لێدەکەم کەپێش هەموو شتێ ، بۆ ئەو زمانە کوردییەی کە خزمەتی نەکراوە ، ڕێزمانێکی بۆ ڕێك بخرێت ، ئەمەیان پێداویستیەکی خێراو بەجێ‌یەو بەهیچ جۆرێ نابێ دوا بکەوێت ، ئینجا زانست‌و هونەرو پیشەسازی پێش‌خستن ، ئائەمە دەبێ ئەرکێکی سەرشانتان بێت . . . !

«- م . ع . محمود - خوێندکارێکی حقووق -»

لە لاپەرە (١٦)ش‌و بە بەرواری کانوونی یەکەمی ساڵی ١٣٢٩و لەلایەن سەرژمێری شاری (ئاینتاب)ەوە . حجی حەسەن تەحسین سێوەرەکی ، نامەیەکەی زۆر بایەخداری بە (تورکی) بۆ دەستەی بەڕێوەبەری گۆڤارەکە ناردوەو گەلێ شتی تێدا ڕوون کردۆتەوە ، لەوانەیش : داوای ڕووکردنە زانست‌و پەروەردەکردنی منداڵانی کوردی کردوەو جاری کردنەوەی قوتابخانەی لە سەرانسەری کوردستانا داوەو لە بڕگەیەکیا ئەڵێ :

«لە ژمارە (٢)ی گۆڤاری هەتاوی کوردی ڕۆژی (٢١)ی تشرینی دووەمی ساڵی ١٣٢٩ دا ، ئەو وتارەی کە بۆ زانایانی کورد نووسراوە لەتەك وتاری مەولانزادە ڕەفعەت بەگ‌دا ، بەوپەڕی ڕێزەوە خوێندمەوە . . . . لەنێو لاوانی کورددا خامەی ڕووناکبیرانە هەیە ، لەتەك ئەمەشدا ئیمڕۆ پێویستی‌ی کوردستان ئەو نوقسانی‌و کەموکوری‌یە بەتەمەنەیە ، کەپێ‌ی دەوترێ : (پاشکەوتن) . . . دەردێکی زۆر کۆنی کوردستان هەیە کەهیچ مرۆڤێك نیە ئەمە نەسەلمێنێ ، ئەویش :

پێویستە کوردەکان زیاتر بایەخ بە زمانەکەیان بدەن . . . لە شارەکانی کوردستان ، لە شاخ‌و چیاکانی کوردستان کۆمەڵانی خەڵك چاوەنواری کردنەوەی قوتابخانەن . . تاد من وەك کوردێك ، تکا لەدەستەی بەڕێوەبەری هەتاوی کورد دەکەم ، ئەم داخوازیەم بۆ بخرێتە بەرچاو . . . !

لە لاپەرە (١٧)شدا (سلێمانیەلی زیوەر)[٤] قەسیدەیەکی بە شێوەزاری سلێمانی‌و بەناوی بۆ (کورەکانی کورد) بلاوکردوتەوەو کە ئەمەی ئێرە دەقی تەواویەتی :

دونیا کە مەقامێکە دەبێ ڕوو لە فەنابێ

سا ئەو کەسە زۆر مەردە کە مەشغوڵی سەخابێ
دەرحەق بەبەنی ئادەم‌و ئەعدایی وولاتی
وەك حاتەم‌و وەك ڕۆستەم‌و وەك بەرقی سەمابێ
ئەی ساحیبی جاهو کەرەم‌و مەسنەدو تەمکین
شوکرانەیی ئەم نیعمەتە ، چاوت لە گەدابێ
ئەملاکە بەسە ، قەدرە بەسە ، حورمەتە بەستە
با ئەوبەتی جەلبی نەزەری خەلقی خودابێ
کەوتوینەتە ژێر باری بەلای جەهل‌و عەتالەت
با هیممەتی ئێوە سەبەبی دەفعی بەلابێ
میللەت هەموو بێ جووت‌و بەبێ قووت‌و ڕەشوڕووت

ماکینەیی بۆ بێنە . هەتا کامی ڕەوابێ
سوختە هەموویان سەختن و بێنان و کیتابن
بابی (نصر) بابە دەسی ئێوە . کرابێ
باقی نیە ئەم حیشمەتە بۆتۆ لە جیهاندا
هەر چاکەو ئیحسانە کەوا شوهرەتی چابێ
موحتاجی دەسی ئێوەیە ئەم قەومە فەقیرە
چاوتان لە دوایی ، لە وەفابێ لەسەفابێ
خێرت کە لەبۆ میللەت و دەوڵەت نیە ، غافیل
نەفعی چیە ئەستوونی دەوارت لە سەمابێ
وەقتی سەرو غیرەتە ، ئەعدا لە کەمین دان
ئەمڕۆ کە هەوا سافە ، دوو چاوت لە دوابێ

* * *

«ئودەبا چاکە لێم نەبن دەرهەم – لەم قسەو لەم حیکایەتەی دەیکەم» قەسیدە ناودارەکەی حاجی قادری کۆیی‌یەو لاپەڕە (١٧–١٩)ی گرتۆتەوەو بە سەرناوی (قەسیدەی ڕەحمەتی حاجی عبدالقادر کۆیی) تۆمار کراوەو بۆ یەکەمجاریش بڵاو بۆتەوە . . جیاوازی قەسیدەکەی ئێرەش لەگەڵ دیوانە پوختکراوو چاپکراوەکانی حاجی‌دا (گیو – شارەزاو میران) واکەوتەوە(٥) :

ئودەبا : چاکە لێم نەبن دەرهەم
لەم قسەو لەم حیکایەتەی دەیکەم
ئیددیعای هەر سەنایەعێکی بکەن
تاکو نەیبینن ئیمتیحانی نەکەن
پێی دەڵێن حیلەبازو کەززابە
شێخ نەبی خاریجە لە ئەم بابە
خانەقاو تەکیەو شێخێان یەکسەر
پێم بڵێن نەفعیان چبوو ئاخر
غەیری تەعلیمی تەنبەڵی کردن
جەمعی ئەملاک و خەزنە داکردن
دەفعەیەك ئیمتحانیان ناکەن
تێبگەن زەهرە یا نەتریاکن
دەمەحەکی بدەن ئەگەر وەکو زەر
تێدەگەن ڕێگرن وەیا ڕەهبەر
شێخ ئەوانەن دەشێخییان لادا
هیچ کەس رزق هیچ کەس نادا
ئەی خەریکی رموزو نازو نیاز
ئەورووپا فەننی گەییوەتە ئیعجاز
قوللەیی ئیڤلی لە ئەفلاکە
عەکسی ئەو گەردشی دەژێر خاکە
یەعنی ژێر ئەرزی دەبن دەریا
«. . . . .»
کوورەیی ئەم زەمینەیان پێوا
خاتری تۆیێ چوونە جەووی سەما
قسەیێ ئەمڕۆ دەیگرن لەزوبان
ساڵێ تر بۆت دەکەن بەیێ نوقسان
سەدو پەنجا لوغەت زیادە دەکەن
ساڵێ بۆناوی سەنعەت و بۆ فەن
تۆش وەرە فەننێ فێربە چیت داوە
کافرە یەختییە وەیا جاوە
چینی ئاتەش پەرستن ئێستاکەش
گەبری بێدین و هیندووی ڕوورەش
بۆچی فەرموویەتی نەبیی ئەمین
«اطلبوا علم کم ولو بالصین»
لازمە خول بخۆی وەکو بەرداشی
کوللی قەرنێك دەگۆڕی ئەمری مەعاش
هەرچی بێ بەهرەیە لە کەسی کەماڵ
دەبێتە دەروێش و مارگرو حەماڵ
تەنبەڵی کاری حیزو بێخێرە
دەستی مانەدوو لەسەر زگی تێرە
ئەهلی جەنەت نەشوان و گاوانە

جوتیارو سەپانو (خەرمەسانە) ! ؟
لە حەدیسا هەیە حەبیبی خودا
گوتی : الکاسب حبیب الله
موسحەفی خوایە عالیمی بڕسی
بەدوو نانی دەداتو ناترسی
صۆفی وەك تیشنە بوو لە زیكری هەتاو
سەد نوێژی دەدا بە كاسەك ئاو
شیعە وەك تیشنەبوو لە سینە زەدەن
بە دوو قەترە درا حوسێنو حەسەن
فایدەی **گەر** بدایە زیكرو دوعا
دەبووە قاروون گەدایی سەر ڕێگا
بە قسەی موخبیرو موئەریخی كۆن
میللەتی چینە چارسەد ملیۆن
سەربەسەر دەوڵەتی هەموو ژاپۆن
زۆر بە زەحمەت دەگاتە سیی ملیۆن
ئەهلی ژاپۆن بەفەن و سنعەتی چاك
سەیری چۆن چینی گرتو كردیە خاك
ئیتتیحادی بە ئیتتیفاقی ئەنام
سوپەرە بۆ حەوادیسی ئەییام
كوردی ئێمە نەزانو پاشكەوتن
پێكەوە پووشو ئاگرو نەوتن
بێ ئەگەر دەستی یەكتری بگرن
وەك سكەندەر هەموو جیهان دەگرن
خواردنو سەتری عەوەرتو سوكنا
باعیسی ژنە بۆ گەداو پاشا
حاڵەتی وایە چی لەسەر خاكە
غەیری عینا ، كێ لە ئەفلاكە
ئەو هەموو مەدحی بادەوو دولبەر
نووسراوە لە سەد هەزار دەفتەر
وەكو خەمسەی نیزامی بێ گەنجە

كە لەلای خەڵقی كیمیاو گەنجە
سەدیەكی پاشا شیرنو فەرهاد
بە كۆتایی دێ ، مەعاشو موعاد
ئێستە میللەت دەبوونە ساحیب جاه
یا نەهەمەتای «اولیاءالله»
حەیفە بۆ مەردی ساحیبی تەمیز
هێندە باسی مەكانی پیسو میز
كێ دەڵێ كوردەكان بە ئیدارکن
بەسە ئەم نەقسە گوێ لەمن ناكەن
لە قسەی ساغی من خەلەل دەگرن
واهیمەی شێخەكان لەدڵ دەگرن
ئەوی موحتاجی نانو پیوازە
یا هەتیوبازە ، یانە مێبازە
ئەوكەسەی دەوڵەمەندەكی چاكە
بەندەیی . . . . . .ناپاكە
عیشقبازیو هەوای دەروێشی
میللەتی خستە فەقرو بێ ئیشی
هەموو مردووی میان سمتی خرن
بەیتی مەدداحیان بەمەجان دەكرن
بەیتیمن چونكە كەڵكیان دەگرێ
لە غوربەتیو بێكەسی دەمرێ
تا لەژێر باری دیان نەمرن
زەحمەتە قەدری بەیتی من بگرن
یانە وەك ئەهلی مەغریب ئێستاكی
چیە ناوت ؟ دەڵێ : خریستاكی
باوكم (ئەحمەدە) بە فیكرم دێ
خەڵقی لادێبوو ، دایكم (فاتێ)
ڕۆژی ئەووەل لەبەندەوو ئازاد
خزمەتی خەڵقە قیسمەتی ئەكراد
(حاجی) سابەسیە سەد هەزار دەفعە

پێم گوتی : ئەم قسانە بێ نەفعە
لێی گەڕێ قەومی تۆ هەموو مارن
دزو حیزو پیاو کوژو هارن
مری ناوداری ورچی ناوداره
راستیان خواره ، خواری خونخواره
باوکە هەر چۆنی تۆ دەڵێی وایە
تێدەگەم ئەم قسانە خۆڕایە
قوڕی کام جێ بکەم بەسەر خۆما
ئەمە لێم بوویتە عیللەتی سەودا
بە قسەی چاکە دەستیان دەگرم
تەرکی ناکەم بەلۆمە تا دەمرم

لەلاپەره ٢٠–٢١)شدا بۆ یەکەمجار (٣) پارچە شیعری سەرامەدی شاعیرانی مەزنی کلاسیك (نالی) زیندوو هاتۆتە بڵاوکردنو بە بەراوردیش لەگەڵ دیوانە چاپکراوەکان بەمجۆره کەوتەوه[٦] .

١

دڵ سیاسەنگ نەبێ ، مائیلی خاکی وەتەنە
خاڵی لەعلی (حەبەشی) ساکینی بوردی یەمەنە
پەرچەمی سونبولیو قەددی (قضیب البان)ی
زوڵف بە هلولیو خەت زەنگییو وەجهی حەسەنە
(عیلەتی مەزهەری جان) ئایەتی ئیعجازی بەیان
(لەبی روح) و دەهەنی سیڕرو کەلامی عەلەنە
(رەوشەنی دیدە بە ئینسانە کە موژدەی قەدەمی)
ڕۆشنی دیدەیی غەمدەیی (بیت الحزن) ـە
دەست لە خوێنم مەدە ئاڵوودە مەکە دامەنی پاك
خوێنیمن سابیتە باتیل نیە وەك رەنگی خەنە
وەکو گوڵ ئاتەشی (غەملێوه) بەبەرگی چەمەنی
قامەتی نارەبەره ، ناردەره ، نارەوەنە
دڵی (نالی) کە ئەنیسی قەرەداغە (ئێستاش)
داغی سەرچاوەوو دێوانەیی دارو دەوەنە

٢

سەرمایەیی سەودا کە دەڵێن زوڵفی دووتایە
هەر پێچش و (تابێکی) سەر ئاشوویی (تێدایە)
بیدە بە دڵم ، شیفتە بۆ شیفتە چاکە
بیخە ملم (ئەم) قەیدە بە دێوانە رەوایە
ئەو خاکی دەره مەسکەنی سەر ساڵەمە شایەر
جارێ لەدەمی تۆ ببیەم سەگ بە وەفایە
زوڵفت سەبەبە ، دڵ بەعوزارت کە دەسووتێ
سووچی شەوه (وا) قاتیلی پەروانە چرایە
(نالی) کە ویقاری نیە ، بێباکە لە (خەڵکی)
سۆفی کە سولوکێکی هەیە عوجب وریایە

٣

زوڵفت بە قەدتدا کە پەرێشانو بڵاوه
(بۆچی) لەمنی شیفتە ، ئاڵۆزو بەراوه
بۆچی نەگرێم سەد کەرەتم دڵ دەشکێنی
مەی بۆ نەڕژێ ، شیشە لەسەر (جێگە) شکاوه
هەر چەندە کەرووتم بەخودا مائیلی رووتم
بێبەرگییە عیللەت کە هەتیو مەیلی هەتاوه
هەر جۆگەو (جێتێکی) کەوا سوورو سوێربێ
جێ جۆششی گریانی منە ، خوێنە رژاوه
سۆزی دڵمە باعیسی تاوو کوڵی گریان
مەعلوومە کە ئاگر ، سەبەبی جۆششی ئاوه
بێ فائیدەیە مەنعی من ئێستا کە لە گریان
بۆ عاشق بێچارە زوو ئەم ئاوه رژاوه
مانی ی نیەتی قووەتی تەسویری بڕۆی تۆ
ئەم قەوسە بەدەستی موتەنەففیس نەکشاوه
(نالی) وەکو زوڵفت کە موتبعی بەری پێتە
تێکی مەشکێنە ، بەجەفا مەیخەره لاوه

* * *

لە لاپەڕه (٢١–٢٢)شدا ، شیوەننامەیەك لە لایەن

رۆژنامەنووس و شاعیرو زمانزانی نەمر (محمد میهری)و بەبۆنەی کۆچی دوایی (بابان زادە اسماعیل حقی بەگ) بلاوبۆتەوە ، ئەمە دەقەکەیەتی [٧] :

زمـانی پیرەمـێرد ئـیـمـرۆ خـەزیـنـەی ئـێش و گریـانـە
شەوو رۆژ ئـاهی نـالی رەعـدە ، ئـەشکی چاوی بارانـە
هـەناسەی ساردی (تەئیر)ی لەخاك تاکو (ئەثیر)ی چوو
مـیـزاجی ئـیـتعتیدال فەوتا ، و یسالی تۆفی زستانـە
لـەتـەم سەرپۆشی غـەم پۆشی سەراپا قـامـەتی کـێوان
دڵی تۆران دڵی سەردی لـەبـەین کـێوانی کـەیوانـە
بـەرەسمی تـەعـزیە هـەر نەونەمامە بەفری کورد جامە
بـەڵێ لـەبسی سپـی پۆشین رسوومی کۆنی دەورانـە
لەدەوری سەر لـەبـەر پـێی نـەوعروسانە چەمەن پۆشین
خـەتی خـاڵی پـەرێشانـە ، خـەزانـە پـەلـکی رێزانـە
لەحەسرەت هاتە لەرزە ، هەر نەمامێك قامەتی بەرزە
مـەگەر تـابی تـەبش ئـەفـتـانی خێزان ، کاری ئەحزانە
لـەسەر تـاپـێ بـەزنجیری سەهۆڵو پـێچـراوە بـێچـارە
سەهۆڵی دەردی حوزنـە ، فـا ئیدە.ی زنجیری دێوانـە
لـەهـەر مـاڵێ تـەماشاکەی لەسەوبی سینە دوکەڵ دێ
لـەنـاو کوردان دەڵێی «(فارالتنور) و وەقتی تۆفـانـە
بـرا حـیبرو درا کـاغـز قـەڵەم جـیسـمـی شکـاو رەسمی
بـەسەد شکـڵو بـەسەد شێوە دەگرێیت هـەنـدە سەخانە
لەباغی عیلمو تەحسیلی هەریەکێ لەو تازە غونچانە
لەسەر لێو باری دڵ ، ئەفکاری تەعتیل کاری حەیرانە
لـەسەر سەفـحـەی گوڵی روومـەت لەئاڵی شەونمی گریان
پـەرێشانن چ وەقتی خوێنـدنـە ، یـا لـێوی خـەنـدانـە
خودایـا رۆژی حـەشرە وا جیهـان یـەکسـەر سەروبن بوو
وە یـاخود وەلولـەی فـەوتی مـەداری فەخری کوردانە
جـەوانی نـەوجـەوان حـەقی بـەگ ، بـەگزادەیی کوردان
رەئـیسی ئـەهلی عیرفـان ، دەریـەکـتـای مـاڵی بـابـانـە
لـەبـەر کۆچـکـردنی دەردانە ئـیـمـرۆ رۆژی دەردانـە
مـەسیلی ئەشکی خوێن دامانە ، دامان کاری مەردانە
بڵێ ئـەمـری خودایـە هـیچ لـەدەستی ئـێمـە دەرنـایێ
کە قوربان زوو بەکورد ، بۆچ تازە ئیسماعیلی قوربانە
ئەجەل ساق سەعات پەیمانە شەربەت مەوتە بۆ هەرکەس
دەگەڵ ئەو مەجلیسە رۆژی ئەزەل سەد عەهدو پەیمانە
لەبۆ تـەئریخی مەوتی (میهریا) هەر چەندە مەحزوونی
بڵێ دوو میسرەعی مەربووت و مەزبووتی ئەدیبانە
(خـدا عـفو بـکـە نـاکـامـران بو هـم نـبو جوانی
لـە دنـیـا کوچـی کـرد چوو لبر دەرگایی تو مـهـران)

* * *

لە لاپەرە (٢١-٢٤) شدا سەروتارێ بەناوی (تەرەقی دینان دەوێ) تۆمار کراوەو لە کۆتاییدا نووسەری وتار هەواڵی کردنەوەی قوتابخانەیەکی کوردیەو بە زمانی کوردی لە شارۆچکەی شەرەفکەندیو لەلایەن (مەولانا حاجی مەلا محمدی صادق) بلاوبۆتەوە .

ناوی خۆیشی بەمجۆرە تۆمار کردوە :

(سابلاغ - قازی زادە - مصطفی شوقی) [٨]

ئەمەش پوختەی دەقی وتارەکەیە :

«چەندێك لەوەی پێش بەواسیتەی رۆژنامەی (هەتاوی کورد) لە خوسووس فایدەو مەنفەعەتی مەکتەب چەند سەترێکم عەرز کردبوون .

ئاغایانی موحتەرەم عەرزی ئێمەیان قەبوول فەرموو . وادیارە کە الحمدلله حەمییەتی کوردان هاتۆتە جۆش . مەخسووس شوکر دەکەین . ئێمە کە موسڵمانین ، ئیعانە کردنی یەکترمان لەسەر لازمەو حەتا پێغەمبەر (ص) فەرموویەتی : (من نفس علی اخیه کربة من کرب الدنیا نفس الله عنه کربة من کرب یوم القیامة ، والله فی عون العبد مادام العبد فی عون اخیه .) یەعنی کەسێك لەسەر برای خۆی - مەتڵەب برای موسڵمانەو چونکە هەموو موسڵمان پێکەوە بران - انما المؤمنون اخوة - غەمی دنیایە دەفع دەکا ، خودا غەمێکی قیامەتی لەسەر

هەڵدەگریٚو خودا ئیعانەی عەبدی دەکا مادامەکی ئەو ، ئیعانەی برای موسڵمانی خۆی بکا . . . تاد

مولاحەزە فەرموون ، چەند ساڵ پێشتر لە شاری سابلاغی‌و ئەترافی وی ، بەچ جۆرێك عیلم‌و فەزڵ دەتەرقی دابیٚو چەند مەلای وەکو : عەلی تورجانی‌و مەلای پێنجوینی‌و مەلای پیرەباب‌و مەلا وەسیم ، بەوجودی خۆیان عالەمیان موزەیەن فەرموو بوو . چەند کەس لە ئەهلی تەریقەت‌و لە پیرانی دڵرووناك بە ئیرشادی خۆیان رەونەقیان بەدینی ئیسلامی دابوو . دەگەڵ تەئەسوفی حاڵی حازر لەهەزار فەقێیان مەلایەکی واو لە هەزار موریدان پیرێکی وا نابیٚ . بۆچی ؟ بەبیٚ شك دەفەرموون :
- چونکە وەقت هەتادیٚ خراپتر دەبیٚ - بلاٚ ئایا ئیمە لە موقابیلی ویدا نابیٚ حەرەکەتێك بکەین ؟ دەبیٚ هەروا مەئیووس‌و نائومێدبین ؟ ئایا بەخراپی ، ئەودەمی تەکلیفی شەرعمان لەسەر وەلا دەچیٚ ؟ . . .

رجاو لێدەکەم چلۆن کرمانجانی لادیٚ کە لە هەزاریان دوویان بە تەواوی فاتیحەو نوێژیٚ نازانن . دورستە پێیان بلێی : موسلمان . . . ؟ عولەمای ئیمە ئەگەر ئەمر بە مەعروفیان لەکن واجیبە . بۆچی بەبیٚوی کە ئاغایەك ساڵی سەد تەغار گەنمیان نەداتیٚ ، تا فاتیحەو نوێژیان پیٚبلێن . دیارە کە ئەوان کەمتر فیکری پاشەرۆژیان هەیە . کرمانجی فەقیر زوو مردوویان . . بە ئیستیلاحی خۆیان - بەبیٚ چەقۆ دەمرن‌و تەلقینیان دانادریٚ . . . !

ئیمە هیچ ناڵێین : کە عیلمی دنیایە نخوێنن دەگەڵ ئەوەش وامەکەن کە عیلمی دینیشمان لەدەست بروا . . ئەرمەن ئیستا ئینجیلیان بە (کوردی) تەرجەمە کردوە : ؟ توخودا ئەی ئەهلی ئینساف ، دیققەت بفەرموون . کوردێك کە نەزانیٚ محمد (ص) کیٚ بووەو لەکویٚ وەفاتی فەرموەو . . شەریعەت چیە . . ؟ چلۆن دەتوانیٚ دینی خۆی راگریٚو لە موقابیلی واعیزی فەرەنگییان کە بە زبانی لووسیان شەیتان هەڵدەفرویٚ . هەڵنەخەڵەتین . . ؟

ئایا ئەگەر زەمانە وا دەوام بکا . ئیمە چمان لە خەڵکی دنیایە زیادترە ؟ کە بە دووسیٚ پشتان دەگەنە موسلمانان بۆ خۆشیان کافرن . . ! لە یەکێکیان پرسی :

نێوت چیە ؟ دەڵیٚ نیقۆلاٚ . . نێوی باپیرت ؟ پەترۆس . . نێوی بابی باپیرت چیە ؟ دەڵیٚ : ژۆرژ . . نێوی باپیری باپیرت چیە ؟ دەڵیٚ : محمد . . . ! دەگەڵ ئەوەی کەسیٚ پشتی پێشوویان موسلمان بووە ئەوێستا کافرن .

عیلاجی ئەو دەردە ، دوو کەلیمەیەو بەس : (کتێبی شەرعی بەکوردی تەرجەمە بکریٚ) . . ئیبن حەجەرێکی فەقیٚی فەقیر ، پاش (بیست) ساڵ خوێندنی تا بزانی . . چ عەیبێکی هەیە بەکوردی تەرجەمە بکریٚو بە (دوو) ساڵان ئەو فەقیٚ فەقیرە فێری بیٚ ؟ مەقسەدی ئیمە ئەوەندەیە . . . نیشانی تەرەقی بەختە کە ئاغای محمد حسین‌خان سەرداری موکری ، کە خانەدانێکی نەجیبەو حاکمی سابلاغی‌یە ، بە سەفەحاتی حەمیدیەیٚ خۆی مەشغوولە کە ئەو مەعروزاتی ئیمەو مەفهووماتی رۆژنامەی موحتەرەمی (هەتاوی کورد) لە قووەتابیٚو خودا دەوامی بدا . . وەخسووس کە جەنابی (مەولانا حاجی محمدی صادق) عەزمی فەرمووە کە لە -شەرەفکەندی- مەدرەسەیەکی بە (زوبانی کوردی) بینا بکەن . ئیمە دڵمان دەجۆشیٚو پر دڵەخوێن . . !

مولاحەزە فەرموون : ئەگەر قسەکەمان خراپە . وەیا زەرەرێکی بۆ دینی موبینی تێدا هەیە . دەگویٚی مەگرن .

وەگەر خۆشی‌و باعیسی تەرەقی دینی ئیسلامی‌یە - لا تنظر الی من قال وانظر الی ما قال - قسەکە دەگویٚی بگرن‌و ئیمە مەناسن : (مردبایدکه کیرد اندرکوس - ورنوشت (ست پندبر دیوار) والسلام علی من اتبع الهدی .

«سابلاغ - قازی زادە مستەفا شەوقی»

* * *

لەلاپەرە (٢٤-٢٥) شدا . بەنازناوی (کردستانە برخطاب - پەیامیٚ بۆکوردستان) کە شیعرێکەو لەلایەن (حاجی حسن تحسین سیوەرەکی) مودیری نفووسی شاری ئاینتاب تۆمارکراوەو

دەقەکەی دەڵێ :

سالاّ چارانە حەموو دوژمن هاتن بسەرمەدا
ئمیداد نەهات کافر پڕن بسەرمەدا
وەلات گرتن پیاو کوشتن کەسەك نەما
تالان کرن قیزن برن ناموس نەما
خەلقیٚ رۆمیٚ مللەتا ئەرنا ئودان جەزای کر
پاشی نەهات بهەڤ کتەك (قرلوید) کر
سێسەد ساڵە ئەرنائودان میّرانی کر
نانیٚ زگان خارن ، صۆغین جەزای کر
کوللی عەشیران هوون هشیار بن
شوورو مەتالان بگرن ، رابن
خودا هەیە غەم توونە
ئمیدادیٚ نەخالق توونە
غیرەت بکن هوون بیەك بن
پاشیٚ خرابە ، دەستا بهەڤدن
هاوار دکم لە کرمانجا
رۆژا ناموس‌و رۆژا میّرا
سوڵتانی دینی هوون مەترسن غیرەتا دینە
گازی بکن لەویٚ زاتیٚ باڤ مەزن سوڵتان صلاح‌الدینە

* * *

له لاپەڕە (٢٥-٢٦) شدا ، بەناوی (گازندەئیٚ کوردان) لەشاری (وان)و لەلایەن (فؤاد تەمۆ) وە هاتووەو دەڵیٚ[٩] :

مەزنا کوردان ئەزیٚ تشتەك بیژم وەرا
گەرما گوهداری بکن مابیژن درەوا
ئیرۆکا وار رازاندنە ، خەبات‌و خاندنە
راست بزانن ژڤیٚ ریەکی راست‌و تونە
* * *

جارەك دەستیٚ خۆدانن سەر سنگا
بۆ دل خۆ بپرسن ئەم بوچی مان پاشدا
مللەتیٚ کو نەخاندنە نەزانین
مەحکومیٚ مرنە ، ئەڤیٚ قەنج بزانین

* * *

بزانن ئەو حی‌داریا ئەم کەتین تیدا
نکارن خۆ دەرخەن ما نەنا ڤرا
مللەتیٚ‌مە نەخۆشیا ، نەزانی‌ییٚ گرتیە
هەکیم تونە شوخا ئەڤە ، دل‌من سوهتیە

* * *

ئەم گازی دکن هیکمەتیٚ بکن مەرا
دەمیرن ئێدی بەسە ، وەرن هەوارا
دەرمانەکی بدن نەزانی‌ییٚ سەرمە راکن
بریندارامە مەزنە ، هوون چارە بکن

* * *

ئەڤە ستۆلی وەیە ، مەریژن ڤیردا ویدا
ژوە گازندە دکە ، هەموو خەڵقین کوردا
مرن هەیە ئەو خەونەك گرانە
هاڤین چوو ، نها گاڤا ، خەزانە
دەست باڤیژن کیس بدرن ، زیرو زیڤا
مەکتەب‌و مەدرەسە چێکن بۆ کوردا
هەرکی مەکتەبەك بۆ کوردان ڤەدکە
ئەوە کو ناڤا مرۆڤ بلند دکە

* * *

هەر له لاپەڕە (٢٦) شدا ، بابامیری محمد حسین خان سەرداری موکری‌و حاکمی سابلاّغ پیرۆزبایيەکی بەسۆزی بۆ (هەتاوی کورد) ناردووەو دەڵیٚ :

«ئاقای‌من چاوم کەوت بە رۆژنامەی (هەتاو) وابزانە کە هەموو دنیایان دا بەمن ، چونکە تا ئێسە ئەو مللەتە کە لە پێش‌دا لە هەموو میللەتان مەشهورترو ئازاتربوو . ئەورۆ بەدبەختی رووی تێکردووەو بەدبەختیان گەورەترە ، ئەوە بوو کە بە زبانی خۆمان کتێبمان نەبوو ، رۆژنامەکمان نەبوو . ئەدەبیاتمان نەبوو ، مندالّی ئێمە کە بیانخوێندایە دەبوو بە زمانی فارسی یا

تورکی بخوێنن ، شوکری خودا که ئەورۆ له ئەسەری قەڵەمی جەوانانی غەییوری ئێمە ، دوو رۆژنامە بە زبانی کوردی چاپ دەکرێ . لەسەر هەموو کوردان لازمە قەدری ئەو زاتە گەورانە بزانن و بەهەموو تەرزێ لەپێشرەفتی ئەو مەقسودە موقەددەسە کە ئەو دوو وجودە موحتەرەمە ، عبدالعزیز بەگ لەپێشیان کەوتوە کۆمەك بکا ، بەڵکو انشاءالله میللەتی کوردیش بێتە عەرەسەی تەمەددون و بە زبانی خۆی نەشری مەعاریف و تەئلیفی کتێب و تەئسیسی مەداریس بکا ، تا لەوە زیاتر لە خەوی غەفڵەتدا نەمێنن ، خواهیش و تەمەننا لە ئەو دوو زاتە موحتەرەمە دەکەم ، هەموو مانگان رۆژنامەی (هەتاوی کورد) و (رۆژی کورد) رەوانە بکەن ، کە چاوم بە تەماشا کردنی ئەوان روون دەبێتەوە .

قیمەتی ئابونەم رەوانەکرد ، لە حاجی زین العابدینی تاجیری تەورێزی وەرگرن . انشاءالله لەوە بەدواوە ئیعانەش دەنێرم ، بەگیان و بەدڵ بۆ هەموو حەدس حازرم . . . » .

(هەتاو)یش بەمجۆرەو بە (تورکی) وەڵامی داوەتەوە :

«نووسراوی سەرەوە هینی حاکمی ساوجبلاغی ئێرانە.

سوپاسی هیممەت و هاریکاریەکەی دەکەین . نیازخوازین نموونەیان زۆرتربێت . . . »

* * *

لەلاپەرە (٢٧-٢٩) شدا ، هەمدیس لە شاگردانی (مدرسة الزهراء الرشادیه) محمد شفیق) ناوێ(١٠) بەناوی ئەوانەوە . وتارێکی دیپلۆماسیانەو بەنرخی – بە شێوەزاری بۆتانی – رەوانە کردوەو تێیدا زۆر بەوردی باسی دووبەرەکی و ململانێ و خۆخۆری نێو کوردان دەکات و لە پاڵیشیا باسی راپەرینی گەلی کورد دەکاو جاری بەهای سەرفرازی و گیانی شسەندووی کوردایەتی ئەدات و لە برگەیەکا دەڵێ :

«لازمە ڤیجار ، ئاوابی عەقلێ مە دکهتی ، لەورا هەر کەسەکی گەورە عەقلێ خوە خەبەر دده ، کو هەند مرۆڤێ عارف و موتەددەینی بەغیرەت و حەکیمی بێ غەرەز و عەوەز . موهەییا بن ژ تەرەڤێ حکومەتا مەبێ ئیسلامی . ڤێ مللەتێ ئیسلامی نەسحەت بکەن . . . تا»

* * *

لەلاپەرە (٢٩-٣٠) شدا ، هەمدیس لەلایەن (مدرسة الزهراء الرشادیه) وە (حەمزە) ناوێك بەناوی (ژبۆ هەتاوی کورد) شیعرێکی بەجۆش و کوردانەی ناردوەو ئەمە دەقەکەیەتی(١١) :

السلام ئەی گەنجێ ئەکراد . صەدر بالا جێ نشین
کوردێتە ، مەدیونێ شوکراناوەیە . هەر ئانو حین
عاقل و زانا ژبو وە شاکرن هەردەم ... مەدام
چونکە دەرسێ ئینشاهیێ دکەڤن ئەو خاس و عام
واقیا ئوستادو فەزل و ئینتباهێ وان دڤێن
لێ چکن حەتتا نهو بن بەرفا حیلدار دزێن
زاهیرە جەم وان وەکی رۆژ ل شەرقێدا دیار
رۆژو تاڤەك گەر هەبت هەردێ سەرووەت بت ئاشکار
وەك وەیە لازم دبین هون وەکی خەتتا حەدید
سەرمەدا دائیم بریژن عیلم و عیرفانەك سەدید
حاجی قادر (م . خ) ئەلحەق دبین عیللەتێ
چارە دخازن بکن ، دەرمان بکن وێ تیرکەتێ
لێ بەلێ عیللەت وەکی سەد ساڵەو کوهنەبێ
هەروەکی تیفۆقلەر مودهیش و جەووال بێ
لازمە دقتۆر – تەبیب ژێ میسلی لوقمان با ئیعتیدال
دانن دەرمان و دەوا . کو نەشئەت نەکت زددی منال

* * *

لەلاپەرە (٣٠-٣٢) شیعرێك و ئاخافتنێکی سیاسی و کۆمەلایەتی (محمد زکی مەلا جەلی) ناوێ ، هەمدیس لە (مدرسە الزهراء الرشادیه)ی شاری (وان)ەوە ناردویەتی و لە شیعرەکەدا ئەڵێ و دەقەکەش بەم شێوەیەیە :

حوریەت رۆژا کو ژ مەشرووتە تلووع کر
شەوق ـــــــــــــــــــەك دابو کوردان

ئيجلاس كوكربو ئەو لسەر تەختىٚ حەمييەت
تـــاجىٚ وى ژغيرەت
ئەز چوومە سەرا پەردەئىٚ بەر سەڵتەنەتىٚ شاهـ
من ديتى كو گريـــان
حوزنىٚ (غضـــبنـــاك) ژ فريادىٚ دكر ئاهـ
مـــانـــەنـــدى يـــەى
ئەز چومە حزورىٚ بەسوئالو بە جەوابان
چوبوومـــە زيـــارەت
سەعيامە كو مەشكوربو ، بقەيدانو كيتابان
زيـــارەتبو عـــيـــادەت
چەند سالە دريژن لە هەر كەللەبى تيران
ويجدانىٚ جـــەوابـــدا
ئەز فريەبى شەكو كو دكن دوشمن و جيران
راهىٚ نـــەسەوابـــدا
هەم تەعنەو هەم لەومە . . . . . .
غـــەدرەك موتـــەكـــەميـــل •
چاف دانە درەو رورەشيا ئەهلى سەليبان
من نـــيـــنـــە تـــەحـــەمول
پەيمان مە دگەل كريە كو ئەز ببمە مودافيع
سەر لـــەومـــەتى لائيم
دەر بەحرىٚ جيهادا ڤىٚ سەبيلىٚ ، ببمە رافيع
بـــا قـــەلـــعـــەبى زالم
ئيروژ ڤەكر تاڤىٚ لسەر كورد بناليد
مـــەوسيم تـــە بهارەت
هاڤين بىٚ دسوژى گەر شيتابىٚ دبىٚ تەبريد
پـــايـــزىٚ نـــە مـــەنـــبـــەت
بنڤيٚمە ئەيا بابو برابىٚمە ب قوربان
دەردىٚمـــە فـــەقيران
بشكيٚنە قيوا دوشمن جيران بكە سەگبان
ئـــەى بـــابىٚ ئـــەسيران

كوردىٚمە قەوى موستەعيدن مانە بەلاڤە
وەك لوئـــلوئى مـــەنسوور
حەبلىٚمە مەتينە حازرو هەم پڕ بشەفافە
دەرزى نـــيـــە مـــەنـــزوور
«روسيا» كو دگەل روىٚ سيەهـ نەوطە چەواندا
پـــڕ ئـــەهلى عـــيـــنـــادە
يـــەكىٚ دى بـــفـــەزانـــدا
مـــەقسودىٚ فـــەسادە
شەرقىٚ ئەنا دۆليٚدا لكوردان بويە تەفريق
لـــەو دەنگى سەگانتىٚ

ئـــاهـــيٚن ژ دلانتىٚ

* *

ئينجا دەست بە ئاخافتنەكەى دەكاو لە برگەيەكيدا دەڵىٚ :

«گويا حوريەت ژ عوومومى عەناسرى عوسمانياندا . حاكميەتا ميللەدانى ، يەعنى هەر ميللەت بو خاوەنى ناموسا خوە ، كوكەس نكارە تەعەروز ليٚبكەت . يەعنى لسەر وە جەكوبوريە ، دنزميٚدا ناموسا ميللى ژمەرا ، كرە پادشاهەكى مەعنەوى . . حال ئەو حالە . ئيسال چارپيٚنج سالى مەشروتيەتىٚيە . دائيمەن ناموس كورد . چاوان بوويە هەدەف ژيٚ ئيفتيراو مەيكايدىٚ . وەسابوويە ئارمانجا لوٚمەيىٚ مەزنىٚمە . ئەگەر ژ حكومەتىٚو ئەگەر ژ ئەدبىٚ كوردان . حەتتا حەميان ئارىئاريا هەڤكرن . عەزمان دانە دوژمنان . هەر بەڤىٚ تەرزىٚ كوردان ژ فەنى يەئس دان . ئيعتيقادا فيتريا وان كول خەراب كرن ، قووەتا مەعنەوى شكاندن . . . !

بەردەوام دەبيٚتو دەڵىٚ :

هەرووەكى مەسئەلا ئيسلاحا حروفان ژكورد – انرا خوجە درنبد نقش ايوانست . خان از بى بستو برانست – ديققەت بكەن ئيروٚ چاڤ ئەهلى سەليبان ليٚيە . كو حەسيبەتا دەولەتا ئيسلامىيە لەكەدار بكەن ، هەشتنە مليوٚن كوردا يەك دەفعە

بمرینن . . . !

ئەز مەجبوورم ، موەززەفم ، موکەللەفم بسورەتیٚ نازداریٚ ب‌لیسانەکیٚ حەق مودافەعە بکەم ، عەجەبا وەچەند مەکتەب‌و مەدرەسە ، یا چەند سالە ژکوردانرا چێکریەو چەند پارەییٚ خۆ لکوردان‌و لە مەعاریفیٚ‌وان سەرف کریە . . . !

تا بەردەوام دەبێت‌و بەجۆشەوە دەکوڵیٚ ودەڵیٚ :

مەسئەلە وە دەمێنتە مەسئەلا ویٚ باب ، کو ئەولادیٚ خۆە نەدانەتە بەریٚ خویندن ، حەتتا حەمی مەزن ببن ، رۆژەکیٚ دەفعەییٚ ببێژە وەرن حەمی علوومان ژمەرا بخوینن . . . !

ئەم ئومێدلی‌و مونتەزیرین کو ئەم ژ ئیستفادەکی ژمەسئەلەکا ، وە موستەقیم بکەن‌و مەنافیع بینە تەعمیم . السلام‌علیکم یا معشرالأخوان . . .

پەراوێزو سەرنج‌و رابینین :

(١) – لە کتێبەکەی (کورد) دا مێژوسکی لەبارەی رێکخراوی (هیڤی)و (رۆژی کورد) و (هەتاوی کورد)ەوە دەڵیٚ :

«لە دوایدا کۆمەڵیٚ لە کوردەکان ، لە قوتابی‌و رۆژنامەنووسان . لە ساڵی ١٩١٣ دا ، کۆمەڵەی (هیڤیا کورد) یان دامەزراندو دەستیان کرد بە بڵاوکردنەوەی گۆڤارێکی مانگانەو بەناوی (رۆژی کورد)ەوە ، ئەم گۆڤارە رێرەوێکی نەتەوەیی رووی گرتبووەبەر . لەپاشاو لە ساڵی (١٩١٤ . . . !) دا ناوی گۆڕاو بوو بە (هەتاوی کورد) . . .

مێژوونووسی نەمریش محمدامین زەکی لە (کوردوکوردستان)ـە کەیدا دەڵیٚ :

«لەدوای ئیعلانی مەشرووتیەت ، لە تەرەف جەمعیەتی (هێوی کورد)ەوە مەجموعەیێکی ئوسبوعی بە عینوانی (رۆژی کورد) لە ئەستەموولٚ نەشرو لە دوو نوسخەی ئەوەلیدا ، رەسمی سولتان صلاح‌الدین‌و کریم‌خانی زەندی تیابوو . ئەم نوسخەیە لە (٦)ی حوزەیران - تەمووزی (١٣٢٩) دا لەتەرەف عبدالکریم ئەفەندی خەڵکی سلێمانییەوە نەشرکراو لەپاش بەینێك ناوی گۆڕاو بووبە (هەتاوی کورد) . . .

مامۆستای نەمریش علاءالدین سجادی لە (مێژووی ئەدەبی کوردی)دا بەمجۆرەو ئەتەك گۆڤاری (رۆژی کورد) ئەم (هەتاوی کورد)ەی تێهەڵکێش کردووەو دەڵیٚ :

«ئەم گۆڤارە – رۆژی کورد – لەپاشا ناونرا بە – هەتاوی کورد – عبدالعزیز بابان هەر بەمانگی جاریٚ ژمارەیەکی بەکوردی‌و تورکی لە ئەستەموولٚ لیٚ دەرئەکرد . یەکەم ژمارە لە (١١)ی تشرینی یەکەمی (١٣٢٩) رۆمی (١٩١٣)ی میلادی بووە . وێنەی عبدالرحمن پاشای بابان لەم ژمارەیەدا هەیە . . .»

لە لێکۆڵینەوەیەکی کاك جمال خەزنەداردا ، دەربارەی (رۆژی کورد)و (هەتاوی کورد)ەوە ، ئەوەی روون کردۆتەوە کە :

«لەپاش دەرچوونی سیٚ ژمارەکە ، لە گۆڤاری (رۆژی کورد) هەربەو قەوارەیە لەژێر ناوی (هەتاوی کورد) ژمارەیێکی لیٚ‌چاپکراو بەژمارەی (١) دەستی پێکردوە . واتە : ژمارە (٤)ی لەسەر دانەنراوە ، وەکو بەردەوامی (رۆژی کورد) . .

هەروا مێژووی دامەزراندنی مانگی ذی‌العقدەی بۆ دانراوە . . ساحێبی ئیمتیازو مودێری مەسئوولی عبدالعزیز بابان بووە . . ژمارەکە لە رۆژی (٢٣)ی ذی‌القعدەی (١٣٣١)ی هیجری رۆژی (١١)ی تشرینی یەکەمی (١٣٢٩)ی رۆمی دەرچووە . بەرگەکەی بەوێنەی ئەورەحمان پاشای بابان رازاوەتەوە . . .»

لەپاشا لەدەمی مامۆستا دوکتۆر ئیحسان فۆادەوە بەردەوام ئەبێت‌و ئەڵیٚ :

«ئەم زانیاریەمان لەو نووسخەیە وەرگرتووە ، ئەوەی دوکتۆر ئیحسان دیویەتی . . . زامدار – ئەوەبووە سەرچاوە . بۆ هەموو زانیاریەکان لەبابەت (هەتاوی کورد)ەوە . . لە لاپەڕەی دوایی ئەو نوسخەیەدا بەزمانی تورکی‌و بەخەتی عبدالعزیز بابان ئەم رستەیە نووسراوە :

«گەورەمان سەید ئەحمەد ئەفەندی . . بەپیٚ‌ی ئارەزووو داوای شێخ‌عبدالقادر ئەفەندی (رۆژی کورد) وەستێنرا . . ئێستا لەباتی ئەو هەتاوی کورد) بڵاودەکرێتەوە . . .»

کەچی ئەو ژمارە (٣) پەی لەمەڕ مندایە - وەك گوتم بەپیٚ‌ی داوایەکی من‌و لەوەڵامی لێکدانەوەیەکی مامۆستا کریم‌شارەزا ، بەراوردەکە وادەرچوو : (-١٣٢٩-ی رۆمی مانگی تشرینی دووەم بەرامبەر بە مانگی ذی‌الحجەی -١٣٣١- هیجری قەری بەرامبەر بە (١٩١٣)ی مانگی تشرینی دووەمی زایینی . . .» .

ئەمەیان بۆ ژمارە (٢)ی ئەم گۆڤارە ئەشیٚ وراستە . ژمارە (٣)یش دیارە لە کانوونی یەکەمی هەر ئەو ساڵەدا دەرچووەو ئەبیٚ ژمارە (١)یشی هەر لەو ساڵەو لە سەرەتای تشرینی یەکەما دەرچوویٚ ، وەك چۆن سەرچاوە باوەر پێکراوەکانیش ئەمەیان سەلماندوە . وەك کاك جمالیش ئاشکرای کردوە ئەو ژمارە (١)ی ئەو گۆڤارە تەنیا دوکتۆر ئیحسان بینویەتی‌و بەس . ئەوەی هەیەو ماوە تەنیا ئەم ژمارە (٣) یەی لەمەڕ مندایەو بەس . . . ! تاکە بەڵگەیەکەو بەس . . . !

کەواتە : ئەم (هەتاوی کورد)ـە ، گۆڤارێکی سەربەخۆ بووەو سەرنووسەرو دەستەی نووسەرانی خۆی هەبووە . بۆ سەلماندنی ئەم رایەشم . نامە راشکاوەکەی سەرداری موکری‌و حاکمی سابلاغی‌یە کە لە لاپەڕە -٢٦-ی ئەم گۆڤارەدا ئەڵیٚ :

«تەمەننا لەو دوو زاتە موحتەرەمە ئەکەم ، هەموو مانگان رۆژنامەی (هەتاوی کورد)و (رۆژی کورد)م بۆ رەوانە بکەن . . .تاد»

ئەمێنێتەوە سەر شتیٚ ئەویش ئەوەیە کە : دوور نیە ئەم گۆڤارە ، هەتاوی کورد- پاشان و دوای وەستانی (رۆژی کورد) بوویٚ بە ... گانی رێکخراوی هیڤی . ئەمەو لەنێو لاپەڕەکانیشیدا زەق‌و ئاشکرا دیارە کە ئەم گۆڤارە گەلیٚ رووناکبیری جگەرسۆزی ئەو سەردەمەی ناوچە جیاجیاکانی کوردستان دەورەیان لێداوەو لەوانەشە زوربەیان سەر بەو رێکخراوە بووبن . . هەروەك چۆن (بانگی کورد)ی بەغداش زمانحاڵێکی کەی هەر ئەو رێکخراوە بووبێت . . . ! !

(٢) – وادیارە ئەم کەرکووکی‌یە ، لە دەستەی نووسەرانی گۆڤارەکە بووەو لە (رۆژی کورد)یشدا گەلیٚ وتاری ئاگرینی بەتورکی‌و بۆ کوردایەتی بڵاوکردۆتەوە . وەك بۆیشم ساغ‌بووەوە ، ئەم نجم‌الدین ئەفەندی‌یە – نجم‌الدین شێخ حسین نەقشبەندی ، براگەورەی (ئەسیری)ی شاعیرە وهەر لەم برایەشیەوە فیری گیانی نیشتمانپەروەری بووە . . لەوانەیە . . . !

(٣) ئەم وتارە بەخامەی خاوەنی گۆڤار عبدالعزیز بابان تۆمارکراوە

(٤) – بۆ یەکەمجار وەك‌من بۆی بچم (زێوەر)ی شاعیر بەرهەمی خۆی لەم گۆڤارەدا بڵاوکردۆتەوە ، بەڵام ئایا (زێوەر) ئەمەی لە ئەستەموولەوە ناردوە یا لە سلێمانی یا لە شوێنێکی ترەوە .

یا هەرخۆی سەر بە رێکخراوی (هیڤی) بووەو لەرێ‌ی ئەوانەوە گەیشتۆتە گۆڤارەکە . یا ئەمیش یەکیٚ بووە لە دەستەی نووسەرانی ئەو گۆڤارە . . پرسیارە . . ! ؟ بەڵام کاکە حەمەی مەلاکریم لە پێشەکی کتێبی (گەنجینەی مەردان)و لەبارەی مەلا عبداللەی زێوەرەوە ئەڵیٚ :

«لەسەرەتای ئەم سەدەیەدا چووەتە ئەستەموولٚ‌و سیٚ‌چوار ساڵ لەویٚ ماوەتەوە . .» لام وایە

وەلأمەکەی ئاشکراو دیارە . . . !

(٥) – قەسیدەکەی (حاجی) تەمەنی (٧٥) ساڵەو یەکە سەرچاوەیەکی باوەڕپێکراوی چاپکراوەو ئەبێ بێ – بەرای‌من – بە بنچینەی ئەو قەسیدە ناودارە (ئودەبا . . .) بە بەراوردیش لەگەڵ چاپەکەی (مامەگیوی موکریانی)و مامۆستایان کەریم شارەزاو سەردار میران) دا ، جیاوازیەکی زۆر زۆر چ لەجی‌گۆڕکیی وشەو چ لە جی‌گۆڕکیی تاکە بەیت‌و چ بوونی چەند بەیتێکی تازەدا هەیە . . مایەی پێداچوونەوەو سەرنجە . . ! خۆ گەر هات‌و دەسنووسی باوەرپێکراوو کۆنتری لەم چاپکراوە هەبێت – کەتا ئێستا نیە – ئەمەیان باسێکی ترە . . . !

(٦) – لە گەلێ شوێنی هەر سێ قەسیدەکەی (نالی)دا ، گەلێ جیاوازی لە جی‌گۆڕکێ‌و لە (وشەدا) هەیەو جیاوازی لەگەڵ هەردوو دیوان‌و لێکۆڵینەوەکەی مامۆستایان (مەلا عبدالکریم مدرس)و (دوکتۆر مارف خەزنەدار)دا . . جا لەبەر ئەوەی ئەمە کۆنترین دەقێکی چاپکراوی ئەو سێ پارچەیەیە و تەمەنی (٧٥) ساڵە ، بەرای من ئەبێ ئەمەیان بێ بە (بنچینە)ی ئەو سێ پارچەیە . ناڵێم مەگەر دەسنووسی وا هەبێت لەم چاپکراوە کۆنتربێت و جێگای متمانەش بێت . . !

ئەوەی جیی سەرنج‌و تێرامانیش بێت ، قەسیدەکەی (حاجی) چونکە شیعرێکی سیاسی‌و رەخنەگرانەی کۆمەڵایەتی‌یە ، پێش شیعرەکانی (نالی) بلأوکراوەتەوە . . واتە : گۆڤارو خاوەنەکەی‌و هەڤاڵەکانی پتر بایەخیان بە لایەنی کۆمەڵایەتی‌و سیاسی‌و نیشتمانی داوە . . ! هەمووشمان ئەزانین شاعیرایەتی نێوان (نالی‌و حاجی) ئاسمان‌و ریسمانە ، بەلأم ئەم دیاردەیەو لەو سەردەمەدا لەلای رۆشنبیرانی جۆشخواردووی ئەو سەردەمەدا مانایەکی‌کەی هەبووە . . !

(٧) – بابانزادە اسماعیل حق بابان ، بەرهەمی ئاگرینی لە (رۆژی کورد)دا هەیە . .

(محمد میهری)یش ، کەڵە رۆژنامەنووس‌و شاعیرو زمانزانەکەی (ژین)و (کوردستان)ی گۆڤارە . . وەك دیاریشە قەسیدەکەی بە شێوەیەکی گشتی مۆرکی (کوردی‌یەتی) پێوە دیارەو ئەم پیاوە دڵسۆزە هەولی داوە ئەم زمانە پاکتاو بکات ، چونکە بەگوێرەی کوردیەکەی ئەو سەردەمەو هەتا نێو ئەو گۆڤارەش جۆرە هەوڵێکەو مایەی سەرنجە . . !

(٨) – لام وایەو ئێستا بەتەواوی موناقەشەکەی مامۆستایان (دوکتۆر خەزنەدارو ممتاز حەیدەری‌و کمال رؤوف) یەکالأبووەوە . . . لایشم وایە ئەمە یەکەمین وتارێکە – وەك بۆی بچم – ئەو پیاوە نەمرە لێرەدا بلأوی کردبێتەوە . . وتارەکەی خۆی لەخۆی‌دا درێژە پێدانی هەوڵی سەخت‌و دژواری یەکەم وەچەی راچەنیوی کوردو (مونەوەرەکانە) دژی ئیمپریالیزم‌و دژی جوولأنەوەی مسیۆنێرەکان‌و چەوسێنەرەکانی کورد . لەهەمان کاتا هاندانی کۆمەلأنی خەڵکی کوردستانە – لەرێی ئاینەوە – بۆ بە (کوردی) خوێندن‌و وەلأمێکی راستەوخۆو هەروا بەرپەرچکردنی جوولأنەوەیەکی کۆنەپەرستانەی ئەو دەورو دوکانەیە کە دژی کوردی‌و کوردی‌خوێندن بووە ، کەچی ئەم بەم شێوازە دیپلۆماسی‌یەو بەهێنانی نموونەی ئینجیلی کوردیەوە ، ویستویەتی وەلأمی کۆنەپەرستان بداتەوەو لەهەمان کاتیشدا خەڵکی کورد قەناعەت بەبۆچوون‌و باری سەرنجەکەی بێنێ . ئەمەو کردنەوەی قوتابخانەیەکی (کوردی)ش خۆی‌لەخۆیدا دیاردەیەکی روونە بۆ روونبوونی ئامانجی رووناکبیرانی ئەوساو هەروا دەسپێکردنی (قەلأچۆکردنی نەخوێندەواری . . . . !)

ئەمێنێتەوە سەرشتێ ئەویش کە : (د . کمال مظهر) لەکتێبەکەی (کوردستان لەساڵەکانی شەری یەکەمی جیهاندا) دەیلێ :

«چالاکی عبدالرزاق بەدرخان لەم مەیدانەدا بەوەوە نەوەستا ، لەسەرەتای ساڵی ١٩١٣دا لەشاری (خۆی) کۆمەڵێکی رۆشنبیری‌ی دامەزراندو نیازی وابوو چاپخانەیەکیشی بۆ دابنێ‌و رۆژنامەیەکی بەو ناوەوە دەربکاو لەژێر سەرپەرشتی ئەودا چەند (قوتابخانە)یەکیش بکاتەوە . . هەنگاوی هەرەگەورەو پرمانای‌ئەم کۆمەڵە ، بریتی‌بوو : لەکردنەوەی یەکەم فێرگە (قوتابخانە)ی کوردی لەشاری (خۆی) بەپارەی کۆکراوەی دانیشتووانی ناوچەکە خۆیان . . .»

ئینجا لە پەراوێزی لاپەرە (٣٨)دا مێژووی کردنەوەی ئەو قوتابخانەیە لەزمانی لازەرێفی رووسەوە تۆمار ئەکات‌و ئەڵێ :

«ئەم فێرگەیە لەرۆژی (٤)ی تشرینی دووهەمی ساڵی ١٩١٣ دا کرایەوەو بەم بۆنەیە لەشاری (خۆی)دا ئاهەنگێکی گەورە سازکرا ، ژمارەی یەکەم دەستەکەی شاگردانی ئەم فێرگەیە (٢٩) کەس بوو ، کەبەزمانی کوردی دەرسیان دەخوێند . . تاد»

جاگەر یەکەم (قوتابخانە) ئەمە بووبێ کە «لازەرێف»و دوکتۆر (کمال) تۆماریان کردوە ، ئەوا وەك لەنێو دەقی ئەم گۆڤاری (هەتاوی کورد)ەدا بۆمان بەدەرکەوت ، هەر لەو مانگ‌و لەو ماوەیەشدا قوتابخانەیەکی‌تر لەشارۆچکەی – شەرفکەندی – دا ، دامەزراوە . . ! هەروا بە دووریشی نازانم ، وەك دەرکی‌پی‌دەکرێ ، لەوانەیە سەرداری موکری‌و حاکمی سابلأغ لەتەك (قازی‌زادە – مستەفاشەوقی) کۆشش‌و هەولیان لەگەڵ عبدالرزاق بەردخان‌دا ، یەك بووبێ‌و لەو رێکخراوەدا ، کاریان کردبێ . . . !

(٩) – یەکەمچیرۆکنووسی کورد (فؤادتەمۆ) بۆ یەکەمجار وەك – شاعیرێ – نووسینی لێرەدا بەدەرئەکەوێ ، دیارە شیعرەکەش زۆر سادەو بێ سەروبەرەو مەبەستیش هەرهاندان‌و جۆشدانی خەڵکە و هیچی‌تر ، مەبەست مەبەستی هونەرو هونەربازی نیە ، وەك دیارەو دووریش نیە . ئەم نووسەرە نەمرە خەڵکی (وان) بووبێت ، چونکە شیعرەکە لە شاری (وان)ەوە نێردراوە . . . !

(١٠) – ئەم (محمد شفیق)ـە – وەك من بۆی بچم – هەر ئەو (محمد شفیق ئەرواسی) یەیە کەدیوانی شێخی جزیری بەچاپ گەیاندوەو لەپاشا لەگۆڤاری (ژین)ی ئەستەموڵیشدا بەرهەمی خۆی بلأوکردۆتەوە . . . !

(١١) – (حەمزە) . . دوورنیە – وەك من‌بۆی‌بچم – ئەم پیاوە نەمرەش هەر کەڵەرۆژنامەنووسی (ژین) ئەستەموڵ (اشرف حمزه) بێت .

(١٢) – (محمد زکی مەلا جەلی) دوورنیە – لام‌وایە – ئەم (جەلی)یە ، هەر لەرەچەڵەکی جەلیزادەکانی لای خۆمان بن‌و بەبنەچەك بۆتانی بن . . ! شیعرەکەش هەرچەندە (رقابە)ی ئەو زەمانە گەلێ شتی لی‌لاداوەو هەرچەندەیش بەکول‌وکۆڤانێکەوە باسی کورد دەکا . بەلأم بەرای من ، ئەم شیعرە هەر بەتەواوی لەکەشوهەواو پێوانەی کلاسیك دەرچووەو لەتەك دەقەشیعریەکانی بەر لەخۆی لەتەکنیکا یەك‌ناگرێتەوە . . باسێکەو باسێکی درێژو پێوەی خەریکم‌و پی‌ی ئەتلێمەوە . . . !

(١٣) – مایەوە ئەوەش بلێم : دوکتۆر کمال مظهر لە (کوردستان)ـەکەیدا لەپەراوێزی لاپەرە (٤٠) دا لەبارەی دەرچوونی گۆڤاری (بانگی‌کورد)ەوە دەڵێ :

«ژمارە یەکی ئەم گۆڤارە رۆژی (١٢)ی (ربیع الاول)ی ساڵی (١٣٣٢)ی
ك . واتە : (٨)ی شوباتی ساڵی (١٩١٤ . . . !) چاپکراوە . . . تاد»

کەچی ئەو نووسینەی کە عبدالعزیز بابان بەناوی بوژانەوەی کوردان‌و لەلاپەرە (١٠–١١)ی گۆڤاری (هەتاوی کورد)و بەبۆنەی دەرچوونی (بانگی‌کورد)و لەژمارە (٣)ی ئەو گۆڤارەدا – هەتاوی کورد – کە رێککەوتی (١٠)ی کانوونی یەکەمی ساڵی (١٩١٣)یە . بلأوی کردۆتەوە ، تا رادەیەکی باش لەگەڵ ئەم تۆمارەی دوکتۆر یەك‌ناگرێ‌و (چەندمانگێ) بەینیانە ، چونکە گەر (دەنگی‌کورد) لە شوباتی ساڵی (١٩١٤)دا ، دەرچووبێ ، چۆن دەکرێ خاوەنی (هەتاوی کورد) لەکانوونی یەکەمی ساڵی (١٩١٣)دا ، جاری دەرچوونی ئەو گۆڤارە بدات . . ! هەویرێکەو . . . . ! ؟

سوپاس‌و سەرنج

- سوپاسی مامۆستاو ئەدیبانی بەئەدەب (حەمەبۆر –عبدالرحمن مزوری – احمد تاقانه) کە هەریەکەو بەجۆرێ هاریکاریان کردم .
- هەموو دەقەکانم بەرێنووسی ئەمرۆی کوردی نووسی‌یەوە .

ئاشــــی ئـــــاو

● مولود قادر بێخاڵی ●

بەدووری نازانم کە گەلێك لە لاوو هەرزەکارانی شارەکانی ناوچەی کوردستان ئاشی ئاویان نەدیبێ‌و . نەش زانن چۆن بووەو . چ ئەرکێکی بەسەرەوە بووەو . چ سوودێکی بە ئادەمیزاد گەیاندووەو . چۆن خاوەن خیزانەکانی شڵەژاندووەو ماندووی کردوون تا گەیشتونەتە مەرامی خۆیان کە باراش هارین‌بووە ، واتە دەغل‌و دانیان کردۆتە ئارد . هەروەها دیسان بەدووری نازانم کە زوربەمان باسی ئاشی ئاوو ئەرك‌و ماندووبوونی باراش هارینمان لە باوك‌و باپیرانمان وەبەرگوێ نەکەوتبێ . لە هەمان کات‌دا لەو باوەڕەدام کە لە نێو خوێندەوارو ڕۆشنبیرانمان‌دا کەسانێ‌وا هەن هەر لەزووەوە بەشداری ئێش‌و ئازارو چەرمەسەری باراش لێ‌کردن بووبن‌و ، بەڵکو لەوەش زیاتر جاری وا بۆ چەند ڕۆژێك بەدیار باراشەکەیانەوە شەوو ڕۆژیان بەیەك گەیاندووە تاوەکو نۆرەیان گەیبێتێ .

● ئاشی ئاوو ئەرکەکانی ●

بە پێی ئەو بۆچوونەی سەرەوە ئەوەمان بۆ روون دەبێتەوە کە لە ساڵانی ڕابردوودا . بەر لە پەیدابوونی ئاشی ئاگر لە زوربەی دێهات‌و ناوچەکانی کوردستان‌دا . ئاشی ئاو هەبووبێ . ئێستاش گەڕیەکێ بیەوێ بەووردی لەم هەقیقەتە بکۆڵێتەوە . ئەوە لە زوربەی شارو دێهاتەکان‌دا بێ‌سێ‌و دوو پاشماوەی کاولە

ئاشەکان راستی‌یەکی بەڵگە نەویستن ، تەنانەت لە هەندێ شوێن‌دا شوێنەوارەکان زۆر بەئاشکرا خۆیان دەنوێنن ، ئەمەش ئەوەمان بۆ دەردەخا کە ئەو جۆرە ئاشانە لە زۆر ناوچەو شارو دیهاتەکان‌دا باویان بووە ، هۆی بوون‌و نەبوونیشی لە ناوچەیەکەوە بۆ ئەوی‌ترو ، لەدێیەکەوە بۆ دێیەکی‌دی بەندبووە بە بوون‌و نەبوونی ئاوەوە ، جا ئەگەر لە ناوچەیەك‌دا رووبار یا کارێزێکی ئاو نەبوابە ، ئەوە بۆیان نەدەکرا ئاشی لێ دابنێن ، چونکە ئاشەکە پێویستی بە جۆگە ئاوێکی باش بووە . کە تایبەت بێ بەئاشەکەوە . هەربۆیەشە کە ئێستا کانی‌یەکیان وەبەرچاو دەکەوێ گورج دەڵێن : «ماشەڵلا ئاشگێرێك ئاوی لەبەر دەروات» ، جا بۆ ئەوەی ئاشەکە هەر لەگەڕ بوایە ، ئەوە دەبوو بەردەوام ئاوی بەسەرەوە بێت‌و ماوەی هیچ کەسێ نەدەدرا ئاوەکە بگرێتەوەو ، دەسکاری ئەو جۆگە ئاوە بکات کە بەتایبەت بۆ ئاشەکە هەڵ بەسترابوو . بەزۆریش جۆگە ئاوەکە لە شوێنێکی دوورەوە هەڵ‌ئەگیراو بەرێك‌و پێکی بەرەو ئاشەکە دەهات تا دەگەیشتە سەر قۆتەرەی ئاشەکە . ئیتر زۆر جا رکەم بوونەوەی ئاوەکە دەبووە هۆی ئەوەی ئاشەکە لەکار بوەستێ ، هەر بۆیە دەبوو جۆگاکە زوو زوو بەسەر بکرایەتەوە نەوەك بەلایەك‌دا بشکایەو کەلەبەرێکی تێ‌بکەوتایە . وە ئەگەر ئەم گرفتە نەهاتایە پێشەوە ، ئەوە هەفتەی جارێ جۆگاکە هەر لە سەر قۆتەرەکەیەوە تاوەکو بنەوانی ئاوەکە بەسەرەدەکرایەوەو جۆماڵ دەکراو هەر پووش‌و پەلاشێکی لە نێو جۆگاکە هەبوایە لادەبراو پاك دەکرایەوەو ، سەرپشت‌و لێواری جۆگاکەیش بە پشتە بێڵ دەپەسترایەوە تا توندو تۆڵ بێت‌و مەترسی ئاو دزینی لێ‌نەکرێ ، ئیتر لە هەر شوێنێ هەست بە تەرایەتی ئاوبکرایە دەست‌بەجێ چارەسەری دەکرا ، چونکە لەبەر ئاوزۆری‌و تەوژمی‌یەوە مەترسی ئەوەیان لێ‌دەکرد جۆگاکە بشکێت‌و ئاشەکە بوەستێت ، ئەڵبەتە ئەو وەستانەیش چەند زیانی بۆ خاوەن ئاش‌و ئاشەوان دەبوو ، دە هێندەیش ماندووبوونی بۆ دانیشتوانی دێهاتەکانی دەورو بەری ئاشەکە دەبوو ، چونکە دەبوو بەرەو دێیەکی‌تر بکەونە رێو ، رێگایەکی دوورو درێژ ببرن تاوەکو دەگەیشتنە ئاشێکی دیکەو . تا نۆرەیان وەبەر دەکەوت ماوەیەکی زۆری دەخایاند .

● قۆتەرەی ئاو چۆن هەڵ دەبەسترێ ●

دوو جۆر هەڵبەستنی قۆتەرەی ئاشی ئاو هەیە : جۆری یەکەمیان ، لە پێ دەشت دروست دەکرا . پێ‌یان دەگوت ئاشی بەتەنوورە . ئەم جۆرە ئاشە دەبوایە خانووەکەی لە شوێنێکی نزمدا دروست بکرێت‌و بەرزایی‌یەکی چاکیش بۆ قۆتەرەکەی رێك خەن‌و جۆگە بۆ پەری تەمۆ لە قۆتەرەوە لە سەرشکڵی تەنور – تەندور – بە بەردو گەچ هەڵیان دینا . «دروستیان دەکرد» . لە سەری قۆتەرەوە بە بەرینی دەستی پێ‌دەکردو ووردە ووردە تەسك دەکرایەوە تا دەگەیشتە ئاستی پەرەکانی تەموو بۆ ئەوەی بە تەوژم لە پەرەکانی تەموو بدات . ئەمەش ئەگەر ئاوی ناوچەکە کەم بوایە ، ئەم جۆرە گەلێ جار زیانی زۆری بە ئاش دەگەیاند . چونکە کونی تەنوورەکە لە ئاستی پەرەکانی «تەمو» گەلێ جار کیسەڵێکی گەورە یا مەرو ماڵات‌و پەرەوولی مرداری تێ‌دەکەوت ئیتر کونەکەی دەگرت‌و ئاوەکە دەپنگایەوەو بەناو ئاشەکە وەردەبوو . ئاشەکە دەوەستاو زوربەی باراشەکانیش تەردەبوون‌و دەوروبەری بەرداش‌و خوانەیش پڕ لە لیتراو دەبوو . ئەم کارەیش ماوەیەکی زۆری دەویست تاووشك دەکرایەوەو پاك دەکرایەوە .

جۆری دووەمیشیان : لە ناوچە شاخاوی‌یەکان دروست دەکراو پێ‌ی دەگوترا ئاشی بەکۆل ، کۆلی ئاشیش بریتی‌بوو لە دارێکی هەشت تا نۆ گەز درێژ بە زۆریش ئەو دارە یا داری «توو»بوو یا داری «بی» ، چونکە ئەم دوو جۆرە دارە ماوەیەکی

زۆر له نێو ئاودا نه‌ده‌رزی ، ئیتر ناوه‌که‌ی هه‌ڵ ده‌کۆڵدراو لایه‌کیان هه‌ڵ ده‌گرت له سه‌ر شکڵی جۆگا له قۆته‌ره‌وه سه‌ره‌ولێژ ده‌هاته خواره‌وه‌و له ئه‌ندازه‌ی په‌ره‌کانی ته‌مو پلوسکه‌کی بۆ دروست ده‌کرا ، ئه‌ویش هه‌ر بۆ ئه‌وه‌بوو تا ئاوه‌که‌ی کۆل به‌تین‌و ته‌ووژم بیدایه له په‌ره‌کانی ته‌موو بی‌سوراندایه‌و ئاشه‌که‌ی وه‌گه‌ر بخستایه . خۆ ئه‌و جۆره‌ش وه‌نه‌بێ زیانی نه‌بووبێ ، به‌ڵکو زۆر جار که‌لێنێکی تێ ده‌که‌وت‌و ئاو ده‌رژایه نێو ئاش‌و هه‌مان زیانی جۆری یه‌که‌می به ئاش‌و ئه‌نووره‌ی ئاش ده‌گه‌یاندو باراشه‌کانی به‌رباد ده‌کرد ، بۆیه ده‌بوایه به گورجی ئاو له سه‌ر ئاشه‌که ببڕن ، ته‌خته‌یه‌کی تازه له که‌له‌نه‌که بده‌ن ، به‌ڵام ئه‌م جۆره ئاشه‌یش ، واته – ئاشی به‌کۆل – ده‌مێکه له ته‌خته‌به‌ند ڕزگاری بووه‌و به چیمه‌نتۆ هه‌ڵی دێنن . بۆیه ده‌توانم بڵێم کاره‌ساته‌که‌ی سه‌ره‌وه‌ی وه‌ك جاران نه‌ماوه ، پێشتر باسی جۆگاو قۆته‌ره‌و کۆڵمان کرد ، خۆ ده‌بێ ئه‌وه‌ش بزانین ئاو دوای به‌کار خستنی ته‌موو کاره‌ساتی شکانی به کوێدا ده‌چێت‌و ئه‌و شوێنه‌یش چی‌پێ ده‌گوترێ زه‌ندۆر .

● ئاشی ئاو چۆنه‌و له‌چی پێك دێ ●

ئاشی ئاو به هه‌ردوو جۆری ده‌بێ خانووه‌که‌ی وادروست بکرێ لای به‌رداش‌و ئامێره‌کانی ترێ دووقات بێ چونکه که‌ل‌و په‌ل‌و ئامێرێکی زۆری ده‌که‌وێته ژێرو ، هه‌ندێکیشیان هه‌ر ده‌بێ له نێو ئاوبن ، ئاوه‌که‌ش ده‌بێ له سه‌ره‌وه به‌ره‌و خوار ، واته له قوته‌ره‌وه بۆ بیر یا به‌رمیل به هه‌موو تین‌و ته‌ووژمێکیه‌وه بێته خواره‌وه بۆ پلۆسکه ، یابوسکه که لێیه‌وه نزیکه‌و ، ئاو به هه‌موو تین‌و ته‌ووژمه‌وه به په‌ره‌کانی ته‌مو ده‌که‌وێ‌و «ته‌مو»ش له

ژێره‌وه به هۆی په‌ره‌کانی‌و ئاوی قۆته‌ر ده‌ست به سوران ده‌کا به یارمه‌تی بستو ته‌وه‌ر ، به‌رداشی سه‌ره‌وه ده‌خاته گه‌ر بست‌لوله ئاسنێکی خرپله‌ی پته‌وه به درێژایی مه‌ترو نیوێ زیاتر یا که‌متره ، سه‌رێکی له ژێره‌وه له نێو ئاوه‌و له ناوه‌ڕاستی ته‌مو به‌ند ده‌کرێت‌و به هیچ جۆرێ نابێ جوڵه بکات ، سه‌ره‌که‌ی تریشی له ناوه‌ڕاستی به‌رداشی ژێره‌وه که له نێو خوانه‌ی ئاشی گیراوه به خری‌ی دێته ده‌ره‌وه تا ده‌گاته سه‌ر گه‌رووی به‌رداشی سه‌ره‌وه ، ئه‌وسا به هۆی ته‌وه‌ر بست له سه‌ر پشتی به‌رداشی سه‌ره‌وه به‌ند ده‌کرێت ، به‌م جۆره به‌رداشی سه‌ره‌وه ده‌که‌وێته سه‌رووی به‌رداشی ژێره‌وه ، ته‌وه‌ریش پارچه ئاسنێکه به پانایی سێ په‌نجه‌و درێژایی دوو بست‌و ئه‌ستورایی په‌نجه‌یه‌ك . به‌رداشی سه‌ره‌وه ده‌خاته گه‌ر ئه‌وجا که به‌رداشی سه‌ره‌وه وه‌گه‌ر که‌وت دانه‌وێڵه له دۆڵه دانه‌وه دێته نێو سورێنك‌و . له سورێنکه‌وه‌ش ده‌چێته نێو گه‌رووی به‌رداش به هۆی بڵندو نزم‌بوونی چه‌قه‌نه . چونکه چه‌قه‌نه سه‌رێکی ده‌که‌وێته سه‌ر کونی گه‌رووی به‌رداشی سه‌ره‌وه له گه‌ڵ سوران‌و گه‌ڕانی به‌رداشه‌که ده‌نك ده‌نك دانه‌وێڵه ده‌خاته نێو گه‌رووی به‌رداش‌و ده‌یهاڕێ‌و ده‌بێت به ئارد .

ته‌مو :

له په‌روانه‌ی پانکه‌ی ئوتومبێل ده‌کات ، وه ئه‌گه‌ر په‌ری پێوه نه‌بێت له شکڵی به‌رمیلی بچووك ده‌کات ، به‌ڵام له هه‌موو لایه‌که‌وه په‌ری پێوه‌یه ، ته‌مو ده‌بێ له داری‌توو دروست بکرێ چونکه داری‌توو له داره‌کانی‌تر زیاتر توانای خۆگرتنی هه‌یه‌و . له نێو ئاودا به ئاسانی نارزێ ، په‌ره‌کان له‌سه‌ر شێوه‌ی که‌وچکی په‌ل دروست ده‌کرێن ، به‌ڵام داری ئه‌و په‌رانه به پێچه‌وانه‌ی داری ته‌مویه ، له داری بی نه‌بێ له دارێکی دی دروست ناکرێ ، جا ئاو به هه‌موو تین‌و ته‌ووژمیه‌وه له پلوسکه‌وه به په‌ره‌کانی ته‌مو ده‌که‌وێ‌و په‌ر به دوای په‌ر ته‌مو ده‌سورێنێ . ئیتر هه‌رکه ته‌موو وه‌گه‌ر که‌وت بست ده‌که‌وێته سوڕو به‌رداشی سه‌ره‌وه ده‌خاته گه‌ڕو سوڕان ، به‌رداشی سه‌ره‌وه به زۆری له

سێ پارچە بەردی یەك ئەندازەیی پێك دێ‌و بە – تۆقێك «پژدێنێکی» ئاسنی لە یەك گیر دەکرێن تا بە سووك‌و هاسانی بتوانن هەڵگێرو وەرگێری بکەن لە کاتی بیراز کردن‌دا . چونکە لە کاتی بیراز کردن‌دا تۆقەکەی سەرەوە بە ئەسپایی دەترازێن‌و پارچە پارچە بەرداشەکە دێننە خوارەوەو بیرازی دەکەن . هەر کە بەرداشی سەرەوە خرایە سەرووی بەرداشی ژێرەوە کە جێ‌نیشەو نابێ جوڵە بکات . تەنانەت جار جار نەبێ ئەویش بە هۆی دار خوانەوە . کە دارێکە لە سێ تا چوار مەتر درێژەو چوار گرێ ئەستوورە ، لە سەر رووی زەوی لە ژێر بەرداشی بنەوە داندراوە ، لە سەرێکی تریشەوە سەری پێ ئاشی خراوەتە ژێر ، ئەو سەرەش دەبێ نەختێ هەڵ‌کەنن ، بە قولاپی قولانجێك تا بتوانن سەری هەنجاری تێدا بەند کەن بۆ ئەوەی هەرکاتێ پێویست بێ بتوانن گەرانی ئاشی پێ سووك یا گران بکەن . بۆ ئەوەی ئاردەکە ووردبێ یان نەختێ درشت . یاگەنم بکەن بە بروێش . دارێکی تریش هەیە پێ‌ی دەڵێن – مرخە – ئەویش یا لە داری تو وەیا لە داری بی دروست دەکرێ بە درێژایی مەترێك زیاترو ، بە ئەستورایی چوار گرێ . هەرکاتێ ئەو مرخەیە بدەنە بن پێ‌ی ئاش ئیتر چۆنیان ئارەزووبێ باراشەکە زا لێ دەکەن . وورد . زبر . درشت . زۆر وورد . هەروەها بۆ بروێشیش بەکاری دەهێنن . ناوی مرخەش لە کوردەواری زۆر باوە تاوەکو گەلێ‌جار مرۆڤێ گەر نەختێ گران‌بێ – واتە تەمبەل‌بێ – دەڵێن هێندە گرانە مرخەشی بدەنە ژێر جوڵە ناکات . جاری واش دەبێ ئاشەوان رقی لە باراش هاربێ هەڵ‌دەگرێ ئیتر پێ ئاشەکە بە دزی سووك دەکات‌و نیوەی باراشەکە دەرژێنێتە نێو ئاوو لە ژێرەوە بەفیڕۆ دەڕوات .

ئاشەوان :

ئەو بۆ چوونەی سەرەوە ئەوەمان بۆ دەردەخا کە ئاشەوان دەبێ گەلێ ووریابێ‌و ئاگاداری جۆگەی ئاش بکات سەرەڕای ئەو ئەرکەی کە لە نێو ئاشدا پێویستە ئەنجامی بدات .

ئاشەوانی کڵۆڵ هەردەم تاسەر ئەژنۆ قاچەکانی هەڵ‌ماڵیوەو ، سەرو سمێڵ‌و ریشیشی وەك بەفریان بەسەردا باریبێ وان ، برۆو برژانگی چاوەکانیشی لە گەردی ئارد گیراوون . مرۆڤ ئەگەر ئاشەوانی نەدیبێ‌و بە تاریکی رووبکاتە ئاش‌و لە پرێکدا چاوی بە ئاشەوان بکەوێ سەرسام دەبێ‌و ئەژنۆکانی دەکەونە لەرزین لە ترسی دیمەنی ئەندام‌و ئاکاری سەرو چاوی ئاشەوان . چونکە لە مێردەزمە نەبێ لە چیتر ناکا . خۆ ئەوەی مووە لە باڵۆڵەی باسکی‌و دەم‌و چاوو سەری‌یەو بارستێ ئاردی لێ نیشتووە . تەنها کونی چاوەکانی نەبێ کە بزەبز دەکەن وەك ئەوەی رووناکایی لە کەلەنە دیوارێکەوە دەربکەوێت وایە . لێویشی هەروەك هێڵێکی ئاڵی باریك نیشان دەدات . جمە شرو پرەکانیشی لە تۆزو گەردی ئارد رزگاریان نابێت . کونی هەمو سەرە تەقەڵێکی سەر بەرگی یاکورتەکی یا هەر سەرە بەرگێکی تربێت وەك چاوی مێرو خۆی نیشان دەدات لەبەر بارستایی تۆزی ئاردو ئارەقەی ماندووبوون .

ئاشەوان شەوو رۆژ وەستانی نی‌یە . گەلێ جاری وادەبێ ژن‌و منداڵەکانیشی تووشی هەمان تەنگ‌و چەڵەمەی ئاش دەبن ، خۆ لە لیدانیش بێ‌بەش نابن . ئەو هەموو ماندوو بوونەی ئاشەوان هەر بە نان‌و سلك ئەنجام دەدرێ‌و پارووی چەوریش بۆ خاوەن ئاشەکەیە ، کە لە دوورو نیزیك نازانێ ئەرکی ئاش چی‌یە .

چوونە ئاش :

چوونە ئاش ساڵانی زووکارێکی بەردەوامی خاوەن ماڵ‌بوو بۆ باراش هارین ، ئەڵبەتە ئەوەشیان لەبیرە کە ئاش بە نۆرەبوو . تەنها بۆ ئافرەت‌و نەخۆش نەبێ کە ماوەیان دەدرا نۆرە برییان بۆ بکرێت ، لە گەڵ ئەوەش‌دا چوونە ئاش بۆ باراش هارین گەلێ هاسان نەبوو ، بەڵکو دەبوایە ئەو کەسەی دەچێتە ئاش ماوەیەکی باشی هەورازو نشێوی ببڕیایەو . قوڕو چڵپاوێکی زۆری بشێلایە تا دەگەیشتە ئاش . لەتەك ئەمانەیشدا زۆر جار لەرێگا تووشی گەلێ ئاڵۆزی دەبوو ، وەك بار لێ‌کەوتن‌و وولاخ کەوتن ، لەم دوو حاڵەتەدا باراش هار ئەرکێکی زۆری دەکێشا

ـ بارەکەی راست دەکردەوە . یا وولاٌخەکەی هەڵ
دەستاندەوە . گەلێ جاری وایش دەبوو هیچی بۆ نەدەکراو .
کتێکی زۆر چاوەڕوانی ڕێبوارێکی دەکرد بەڵکو یارمەتی
بدات . جاری وایش دەبوو هێندە چاوەڕوانی دەکرد تا هیوا
بڕدەبووو ترسی ئەوەشی لێ دەهات تاریکی‌ی بەسەردا بێت‌و
بێتە شەو . بۆیە ناچار دەبوو بارو وولاٌخەکە جێ بهێڵی‌و ڕوو
بکاتە نزیکترین دێ . یا ئاوەدانی تاوەکو چەند زەلامێك لەگەڵ
خۆیدا بێنی‌و یارمەتی بدەن . ئەو جێ هێشتنەی وولاٌخەکەیش
گەلێ جار ڕێگەی لە بەردەم گورگ‌و درندەکانی دیکە خۆش
دەکرد کە هێرە بە گۆشتی وولاٌخەکە بکەن . خۆ ئەگەر
وولاٌخەکەشی جێ نەهێشتبا دوور نەبوو باران باراشەکەی چەند
ڕۆژی دیکە لە هارین دوابخات . تاوەکو گەنمەکەی ووشك
دەبووەوە . کەسانی واش هەبوون هەر بە پشت – بەکۆڵ –
چەند ڕبە دەغڵێکیان بە هەمبانەو توورەگە دەبردە ئاش .

● ئاش‌و ڕابواردنی شەوانی :

لەبەر ئەوەی ڕێ نەدەدرا نۆرە بری بکرایە . بۆیە دەبوایە
باراشەکان یەك لە دوای یەکتری‌دا دابنرایە . ئەو نەریتە وای لە
لەباراش هێری کلۆڵ دەکرد لە شەوێ زیاتر لە ئاش بمینێتەوە .
بۆیە ناچار دەبوو خواردن بۆ خۆی ئامادە بکات .
خواردنەکەیش بە زۆری نان‌و قەسپ . وەیا نان‌و دۆشاو
کاکلە گوێزێك دەهات . ئیتر ئەمەیان بە پێی بارو گوزەرانی
خاوەن باراشەکە دەبوو . هەندێکیش چەند نووردووە نانێکی
لە گەڵ خۆیدا دەبرد . ئەوەی نانیشی نەبردایە ئەوە هەر لە
ئاشەکەدا چەند نانێکی دروست دەکردو بەو نانەیش دەگوترا
«خەروە» . کە بریتی بوو لە جۆرە ئەستورکێکی تایبەتی‌و زۆر
خۆش . جا ئەوانەی لە ئاش دەمانەوە گەر ئارەزووی نانی
گەرمیان بکردایە هەتا بلێ‌ی یەك‌و دوو ئاگرێکی باشیان
دەکردەوەو بەردێکی تایبەت بۆ خەروە لە هەموو ئاشێکدا هەبوو
نەختێك پان‌و درێژبوو . دەیان خستە سەر ئاگرەکە تاسوور
هەڵ‌دەگەڕا . لەولاشەوە لە نێو جامێکدا یا کۆتکێکی دار
چەند گۆلە ئاردێکیان دەکردە هەویرو دەیان شێلاو بە شلی
ڕوویان دەکردە سەر بەردە خەروەکە کە لە سەر ئاگر سوور
دەبووەوە . دوای ماوەیەکی کەم وەریان دەگێرایە دیوەکەی
تری . لە گەڵ هەڵ گێرانەوەکەدا ئەو ڕووەی لەسەر بەردەکە
برژابوو وەکو کولۆکی نیسان‌و دەنووکی کەوی لێ دەهات‌و
سوور هەڵ دەگەڕا . ئیتر مرۆڤ هەر حەزی دەکرد بیخوا .
باراش هێرەکانیش کە لە دەوروبەری ئاگرەکەو ئەستورکە
خەروەکەدا کۆ دەبوونەوە بە بێ پێ‌خۆرو گەرماوگەرم هێرەیان بە
خواردنی دەکرد . گەلێ جاریش لەگەڵ ئەو پێخۆرانەدا دەیان
خوارد کە لە پێشەوە باسمان کردن . چونکە ئەوسا هێشتا «چا»
هێندە باوی نەبووو . نەش گەیشتبووە هەموو لایەکی وولاٌت .
بەلاٌم لە گەڵ بلاٌوبوونەوەی شەکرو چا لە هەر ئاشێك‌دا تاقم‌و
تەدارەکی چا هەبوو ئەویش بەم جۆرەبوو . کتلیەکی قوڵپ
داری لوولە درێژی دووکەلاٌوی ڕەش . ئەمە وەنەبێ کە
ناوەوەیشی لە دەرەوەی خاوێن تر بووبێ . بەلاٌم لە گەڵ
ئەوەش‌دا چایان هەر تێدا لێ‌دەناو زۆریش بە تام‌و بۆ بووو لە
گەڵ نانی خەروە دەیان خواردەوە . شەوانیش لە دەوروبەری
کتلیە بۆرە کۆ دەبوونەوەو دیشلەمە دوای دیشلەمەیان هەڵ
دەقوراندو دەستیان بە گۆرانی‌و مەتەڵ گێرانەوەو حیکایەت
دەکرد . پەیتا پەیتاش باراشەکانیان دەماڵیەوە بەو ئامێرەی کە
پێ‌یان دەگوت بێرۆك‌و . بەم جۆرە شەوانی دووروو درێژیان
بەسەر دەبردو کارەکەی خۆیشیان بە بێن فراوانی‌یەوە مەیسەر
دەکردو بە دڵێکی پڕ لە هیواشەوە بەرەو ماڵ دەگەڕانەوە .

● بێرۆك :

لە سەر شێوەی خاکەناز دروست دەکرا بەلاٌم بە پەلی‌و
دەسکیشی پێوە نەدەبوو . ئەم ئامێرە ئاردی لە نێو بەرۆك‌و پێ
کۆدەکرایەوەو بە یارمەتی گەسکەوە دەخرایە نێو جەواڵ یا ئەو
هەمبانەیەی کە باراش هێر لە گەڵ خۆی‌دا دەیبردە ئاش . ئیتر
دوای پاککردنەوەی بەرۆك . دووبارە باراشی تازەیان دەخستە
سەر کۆل – دۆرەدان –و دوای پێوانی باراشەکە بە کەپوولە بۆ

ئەوەی هەق ئاشی لێ بگێڕنەوە ، هەقەکەش یانزەیەك بوو ، واتە هەر دە کەپوولە بخرایاتە سەر کۆل – دورەدان – یانزە هەم بۆ خاوەن ئاش بوو ، ئەڵبەتە مەسەلە نۆرە بڕیش بۆ ئافرەت لە هەموو ناوچەیەکدا کارێکی زۆر ئاسایی بووو ، بەردەوامیش ڕێز لە ئافرەت دەگیراو یارمەتی دەدرا .

● **ئەو ئامێرو کەلو پەلانەی لە ئاشی ئاودا بەکار دەهێنران :**

● کول : ئەو شوێنەیە کە دانەوێڵەی تێ دەکرا بۆ هارین و لە ناوەراستی بەشی خوارەوەی کونێکی تێ دەکراو بە سەرێکی بوسکە دەبەسترایەوە .

● بوسکە : لە قامیشی کلۆر دروست دەکراو سەرێکی لە ناوەڕاستی کۆل گیر دەکرا تاوەکو دانەوێڵەی پیَدا بچێتە خوارەوە بۆ نێو سورێنك .

● سورێنك :

سەری بوسکە دەکەوێتە نێو سورێنك ، چونکە سورێنك وەك کۆل وایە ، بەلام ئەمیان لە سەرەوە والایەو ، لە تەنیشتەوە چەقێنەی پێوە قایم کراوە ، سەرێکی دەکەوێتە سەر بەرداش و لە گەڵ سوڕانی دا بڵندو نەوی دەبێت و ، دانەوێڵە لە سورێنکە دەخاتە نێو گەرووی بەرداشی سەرەوە .

● چەقێنە : بە عەیار دانەوێڵە – بە مانای دەنك دەنك ، وەك ڕێچکەی مێرووله لە سورێنکەوە دەبات بۆ گەرووی بەرداشی سەرەوە ، لەوێشەوە دانەوێڵەکە دەکەوێتە نێوان هەردوو بەرداش و دەبێت بە ئارد .

● تۆق : پارچە ئاسنێکی تەنکە لە نێو قەدی بەرداشی سەرەوە دەبەسترێت ، چونکە ئەو تاکە بەرداشە دەبێ سێ پارچەی ڕێکو پێك بێت تاکو بە هاسانی هەڵگێرو وەرگێری پێ بکرێت .

● تەوەر : پارچە ئاسنێکی دوو بست درێژەو ئەستورایی‌یەکەی بە قەد پشتی پەنجەیەك دەبێ و لە سەر بەردی سەرەوە جێگەی بۆ خۆش دەکرێ ، ناوەراستەکەی کونە تا بست بەند بکات ، ئیتر ئەوسا بست بە هۆی تەوەر بەرداشی سەرەوە دەسوڕێنێ ، چونکە بەرداشی ژێرەوە لە نێو خوانەو ، لەسەر زەوی چەسپێندراوەو نابێ جولە بکات .

● بست :

ئاسنێکی لولەیی خرە ، لە تەمو قایم دەکرێ و سەرێکی لە نێو بەردی گەورەیەو ، لە بن ئاشی بە نێو بەرداشی ژێرەوەدا دەکشێت بۆ نێو بەرداشی سەرەوە لە سەر گەرووی بەرداشی سەرەوە بە تەوەر قایم دەکرێ تا بەرداشی سەرەوە لە گەران نەبێت .

● بەرۆکی ئاش :

لە شێوەی ئاخوری وولاخ دەکات ، ئاردداوای هارین لەنیوبەروك کۆدە کرێتەوە .

● پشتوك :–

ئەو ئاردەی دەکەوێتە نێو پشبرۆك ، گەلێ تۆزی لێ دەنیشێ ، بۆیە هەرتەنها بۆ مەروو مالات بەکاری دێنن چونکە کەلکی نانی نی‌یە ، ئەویش هەر بۆ ئاشەوانە .

● بێرۆك :

«واتە بێڵێکی بچوك» ، ئەمەیش لە دار دروست دەکراو لە سەر شێوەی خاکە نازێکی بچوك وایەو دەسکی پێوە نی‌یەو ، ئاردی ناو «بەرۆك»ی پیَ تیَدەکەنە نێو جەواڵ و هەمبانەو کەرەستەی دیکە کە بۆ باراشیان دەبردە ئاش .

● کە پوولە یا قەپوولە :

عەیاری ئاشە ، دانەوێڵەی باراشی پیَ **دەپێورا** «١١» یازدە کەپوولە بۆ باراش هێربوو ، کە پوولەیەکی بۆ ئاشەوان ، بەو کەپوولەی ئاشەوان دەگوترێت مزەی ئاش ، ئەو مزەیەش وانەبێ هەر یانزەیەك بێ ، بەڵکو بە گوێرەی گرانی و هەرزانی‌ی دەغلو دان مزە وەردەگیرا .

● بیراز :

یا بیراستن ، یا دەمە زەردکردنەوە : لەبەر ئەوەی ڕووی بەرداشی سەرەو لەسەر ڕووی بەرداشی ژێرەوە دەسوڕێ بۆ

کەپولە
بێرۆک
کۆل
بۆسکە
تەوەر
سورێنک
چەقێنە
بەرداشی سەرەوە
تۆق
بەرداشی خوارەوە
ھنجار
قۆتەرە
پێی ئاش
تەمۆ
خوانە
بەردەگەورە

هارێنی دانەوێڵە تا بیکاتە ئارد. ئیتر ئەو لێك سوورانە - خشانە - دەبووە هۆی ئەوەی کە ڕووی هەردوو بەرداشەکە، واتە هی سەرەوەو هی ژێرەوە لووسو ساف بن لە جیاتی ووردکردنی دانەوێڵەو کردنی بە ئارد، دەی جویو فڕیّی دەدایە دەرەوەو بە کەڵکی نان نەدەهات. بۆیە زوو زوو دەبوایە هەردوو بەرداشەکە بیراز بکرانایەتەوە. ئەو ماوەیەش لە نێوان ١٥ ڕۆژو مانگێکدا دەبوو. گەلێ جاریش زۆریو کەمی کارکردنی ئاشەکە سنووری بۆ ماوەکە دادەنا. بۆ ئەم کارەیش ئاش وەستای تایبەتی هەبوونو. ئەوان لەم بوارەدا شارەزاو پسپۆربوونو کەرەستەی تایبەتییان هەبوو لەم کارەدا بەکاریان دەهێناو بە چاکی دەیان پاراستن.

بۆ بیرازکردنەوەیش دەبوایە یەکەم هەنگاو ئاوەکەی ئاش ببڕنو بەلایەکدا بیشکێنن. دوای ئەوە بەرداشی سەرەوە بەرز دەکرایەوەو دەخرایە سەر لایەکو پشتی بەرداشە بەرزکراوەکە دەدرایە دیواری دورەدانکۆل. ئەوسا ئاش وەستاکە لە سەر ڕووی بەرداشی ژێرەوە چۆکی دەدایەوەو بە ووردی بە «سومبە»و چەکوش دەکەوتە گیانی بەردەئاشەکە تا بە تەواوەتی هەرچی سافیو لووسی بەردە ئاشەکە هەبوو گرێ گرێو گرنج گرنج دەبووەوە - واتە تیژ دەبووەوە - ئینجا بە هەمان شێواز بەردەکەی سەرەوەیشی بیراز دەکردەوەو پاشان دەخرایەوە شوێنی خۆیو، ئاشەکە بەگەڕ دەخرایەوەو. ئیتر ئاردێکی وورد بێ عەیب لە مابەینی هەردوو بەردەکەدا دەهاتە خوارەوە، جگە لەم کارەیش، هەر ئەو ئاش وەستایانە هەر گرفتێکی لە ئاشدا بهاتایەتە پێشەوە، ئەوان جێبەجێیان دەکردو ڕێکیان دەخستەوە.

پێشتر گوتمان ئاش بە نۆرەبوو، ئەو نۆرەیەش گەلێ جار بۆتە هۆی کارەساتو شەڕی ناخۆش لە ئاشو لە نێو باراش هێرەکاندا، جاری وایشبووە لە نێوان ئاشەوانو ژنەکەییو. باراش هێرەکان کێشەو دەمەقاڵێ دروستبووە، نۆرەش ئەوەبوو هەرکەسێك نۆرەی بگەیشتایە گورج باراشەکەی خۆی دەخستەسەر کۆلی ئاشو ئیتر بە خۆی دەهاتە خوارەوەو لە نزیکی بەرداشەکە بێرۆکە - بێڵەکە -ی بەدەستەوە دەگرتو ناوە ناوە بە بێرۆکەکە ئاردەکەی لەبەر لێواری بەردەئاشەکە کۆدەکردەوەو دەیدایەدواوە بۆ ئەوەی ڕێگای لە بەردەم ئاردی تر بکردایەتەوەو جێگەی بۆ خۆش دەکرد، جا بۆ ئەوەی بیزانیایە ئاردەکە وورده یا درشتە -زبرە- گۆلێکی لە ئاردەکە دەداو هەڵی دەگرتو بە توندی مستی دەداو هەڵی دەگرتو بە توندیٔ مستی خۆی دەنووقاندو. ئیتر گەر ئاردەکە وورد بوایە دەچووە پاڵ یەكو وەکو کلۆی لێ پاڵ یەكو وەکو کلۆی لێ دەهات، ئەگەر وایش نەبوایە ئەو دیاربوو ئاردەکە درشتو زبر بوو، خاوەن باراشەکە بە پەلە دەچوو ملی ئاشەوانی دەگرت تا وابکات ئاردەکەی وورد بێت. ئەو کاتە ئاشەوانەکە دەچوو مرخەیەکی لە هەنجار دەداو پیی ئاشەکەی گرانتر دەکرد بۆ ئەوەی تەمو چاکتر بسوڕێو خولی بەرداشەکەیش زیاتر بێ تاوەکو ئاردەکە ووردتر بێت. دووبارە دەگەڕایەوە لای بەرداشەکەو چاوەڕوانی ئەوەی دەکرد کە ئاردەکە زۆر دەبووو. بەری بەرداشەکەی دەگرت جەواڵ بوایە یا هەر کەلو پەلێکی تری پێبوایە دەیهێنایە پێشەوەو ئاردەکەی تێ دەکرد.

ئەوانەی هاتو چۆی ئاشیان دەکرد دەگێڕنەوەو دەڵێن: لەو کاتەی مرۆڤ لە نێوان بەروك چاوەڕوانی ئارد ماڵینەوەی دەکرد خەوێکی زۆری بە سەردا دەهاتو جاری واهەبوو بە ناچاری سەرخەوێکی دەشکاند..

● ئاشەوانو دیاریی ●

گومان لەوەدا نییە کە ئاشیش وەکو هەر دەزگایەکی تری بازرگانیو خزمەتگوزاری کەوتۆتە بەرڕکێی گەرمیو ساردی ژیانو گوزەرانو بوونو نەبوونو باری دابیو گەشە کردووو پڕ لە نەهامەتی خەڵکی ناوچە جیا جیاکانی وولاتو. هاتو نەهاتی کشتوکاڵو دەغڵو دانو دانەوێڵە. ئیتر لەو ساڵانەی کشتو کاڵ هات بوایە ئەوە خەڵکی ناوچەکەیش باری گوزەرانیان خۆش دەبووو. فەرامۆشیان وەبەردا دەهاتەوەو.

شتێکی زۆر ئاسایش بوو کە مەسەلەی بوژانەوەی باری دارایی خەڵکە کاری بکردایەتە سەر دەورو بەرو کارو کەرەستەکانی بەرهەمو خزمەتگوزاری ، ئەڵبەتە ئاشیش یەکێك بوو لەو کەرەستە خزمەت گوزاری‌یانەی وەبەر ئەو کارتێکردنە دەکەوت ، جا ئەوساڵەی وەرز چاك بوایەو هات بوایە ئاش بە هەرمێن دەکەوتو ئاشەوان کاری زۆر چاك دەبوو تەنانەت ڕۆژگاری وادەبوو بەلا لووتیش وەڵامی ئەو کەسانەی نەدەدایەوە کە باراشیان دەبردە ئاش . جاری وایش دەبووە جۆرەها کلکە کوتەی دەکرد هەر بۆ ئەوەی باراش هێڕ رووی تێ‌بکاو باراشەکە بەرێتە ئاشەکەی ئەوو ، بەرەو ئاشێکی‌تر نەچێ ، جا ئەو مەسەلەیە وا دەکەوتەوە کە ئاش بە هەرمێن بوایە خاوەن باراش ناچار دەبوو کۆمەڵێك دەستو دیاری لەگەڵ خۆیدا بەرێ بۆ ئاشەوانو هەتا ژنو منداڵەکانیشی ، چونکە ترسی ئەوەی لێ دەهات کە باراشەکەی دوا بکەوێ‌و بۆ چەند ڕۆژێك لە ماڵەوە دوور بکەوێتەوەو سەرماو سۆڵەی زستانیش لەوێ بوەستێ . ئیتر گەلێ جار دیاری پیاوان — واتەخاوەن باراشەکان بۆ ئاشەوان بریتی دەبوو لە خواردن بەلام دیاری ژنە باراش هێڕەکان بۆ ژنی ئاشەوان بریتی دەبوو لە کلو کلدانو مێخەكو ملوانکەو دەسماڵو ئاوێنەی بچووکی نێو باخەڵو کەرەستەی لەم بابەتە ، جا ئەوانەی ئەم جۆرە دیاری‌یەیان ببردایە بۆ ئاشەوانو ژنەکەی ، ئەوە هەم جێگایان خۆش دەبووو خواردنی چاکیان دەدرایەو ، هەم نۆرە بریشیان بۆ دەکراو وەپیش کەسانی دیکە دەکەوتن‌و ، ئاشەوانو ژنەکەیشی مامڵەتی چاکیان لەگەڵ‌دا دەکردن ، ئەڵبەتە ئەو کەسانەیش خۆیان بە بەختەوەر دەزانی .

لەلایەکی دیکەشەوە هەندێ لە خاوەن باراشەکان مەترسی ئەوەیان هەبوو ئاشەوان دزی‌یان لێ‌بکات ، ئیتر وەکو گوتمان دەستو دیاری‌یان بۆ دەبردو میچکە میچکیان لە بەردەم ئاشەوانەکە دەکرد بۆ ئەوەی دزی‌یان لێ‌نەکات . بەلام شتێ هەبوو ئاشەوان گەر دز بوایە یا دز نەبوایە ناوی هەر بە دز دەرچووبوو ، هەر بۆیەش دەڵێن :

«یەکێ ساڵێ ئاشەوانی بکات ، دەبێ حەوت ساڵ مجیووری مزگەوت بێ تاوەکو خوا لە گوناحەکانی خۆش بێ» .

بەلام گەر ئاش بە هەرمێن نەبوایە . واتە ئاشەوان بازاری نەبوایە ، ئەوە بە پێچەوانەی پێشوو کەشای بە سەپانی خۆی نەدەزانی ، ئەمجارەیان لاتو مەلوولو کز دەهاتە بەرچاوو ، تەنانەت جاری وا دەبوو دوور بە دوور بەرەو پیری باراش هێڕەکان‌دا دەچووو کلکە کوتەی لە بەردەم‌دا دەکردنو ، بە گەرمو گوری پێشوازیی دەکردن تەنانەت ئەو ڕۆژانەی ئاشیش بە تاڵ دەبووو ، ئاشەوان بێ‌کار دەمایەوەو باراشی لێ دەبرا ، دەچووە سەربانی ئاشو بە دەنگێکی بەرزەوە بانگی دەکردو دەیگوت : «ئاش بەتاڵ . . ئاش بەتاڵ ، خەڵکینە زووکەن وەرن . . میوانی من بەسەر سەرن» .

بەم بانگەوازە خەڵکی دێ‌کەی ووریا دەکردەوە ، جا ئەگەر یەکێك باراشی هەبوایە ئەوە ئەو بێ دەسەلاتی‌یەی ئاشەوانی بە هەل دەزانی‌و خێرا باراشەکەی دەبردو دەیهاری . .

● **هێرش بردنە سەر ئاش** :

لە کاتی خۆیدا زۆر بە هاسانی هێرش دەبردرایە سەر ئاش . ئەویش لە لایەن ڕێگرو پیاو خراپانی ئەو زەمان . بۆ تالان کردنی باراش هێڕو ئەو دەستکەوتەی لە ئاشەکەدا دەبوو لە مزەی ئاشو کەرەستەی دیکە ، ئیتر ئەوەی وەبەر دەستیان بکەوتایە ئەوە زۆر بێ شەرمانە کۆیانو دەکردەوەو دەیان برد ، لەبەر ئەوە باراش هێڕەکان کە دەچوونە ئاش ئەوەی چەکی هەبوایە لەگەڵ خۆی‌دا دەی بردو کە شەو دەمانەوە خۆیانو ئاشو باراشەکانیان پێ پاس دەکردو . ڕێگەیان لە بەردەم پیاوخراپان تەسك دەکردەوەو ، بواری ئەوەیان نەدەدان بە هاسانی پەلاماری ئاشەکە بدەنو تالانی بکەن .

بەڵێ خوێنەری ئازیز ئەمەبوو کورتەیەکی چونیەتی دروست‌کردنو کەرەستەو کەلوپەلەکانی ئاشی ئاویان لێ پێك دەهات ، لە گەڵ هەندێ ڕەفتاری هامووشۆ کەرانی ئاشو

بردنی دەستو دیاری بۆ ئاشەوانو ژنەکەیو هەندێ نەریتی کۆن دەربارەی ئەو ئامێرە لە باو کەوتەی کە سالانی زوو چەند خزمەتێکی گەورەی بە ئادەمیزاد گەیاندووەو کوسپو گرفتی ژیانی بۆ هاسان کردووە . بەلام پێشکەوتنی تەکنەلۆژیاو بوژانەوەی باری ئابووریو بەرەوپیش چوونی باری کۆمەلایەتیو ، پەرەسەندنی زانستو زانیاری ئەمانە هەمووی بەسەر یەکەوە بواری بەکار خستنی ئاشی ئاویان تەسك کردەوەو بەرە بەرە ئەو نرخە گەورەیەی جارانی نەماو تەنانەت خەریکە هەر لە بیریش دەچێتەوەو لەلای نەوەکانی ئەم سەردەمەدا بە شتێکی خەیالیو کەم بەها لە قەلەم دەدرێ . هەر لەم روانگەیەدا دەلێم خۆزگە ئەم داموو دەزگا رەسمیو خاوەن دەسەلاتو پەیوەندی دارانەی بە پاراستنی کەلەپوورو کەرەستەی کۆنینە . هەولی نەفەوتانی ئەو کەلەپوورە بە نرخەیان دەداو تەنانەت هەندێ نموونەی ئەو ئاشو کەرەستانەی لە ئاشدا بەکار دەهاتن لە مۆزەخانەکانی وولاتدا دەپاریزرانو ، بایەخی خۆیان دەدرایێو لەبیر نەدەچوونەوەو لەبەر چاودا گوم نەدەبوون . هیواداریشم خوێنەرانو شارەزایان لێم ببوورن گەر هەندێ شتم لەبیر چووبێتەوەو ئامازەم بۆی نەکردبێ ، بە هەر حالێ داوا لەوانیش دەکەم کە ووردتر بیر بکەنەوەو گەر شتێکی تازەو ناونەبراویان وەبیردا هات بیخەنە سەر خەرمانەی ئەم باسەو ، ئەلبەتە هەمووﻻیەکیش مەبەستمان خزمەت کردنو پاراستنی کەلەپووری نەتەوەکەمانە ، بۆ ئەوەی هەر بە زیندوویی بمێنێتەوەو نەفەوتێ .

● سەرچاوەکان ●

● کۆمەلە زانیارییەکی تایبەتی خۆم دەربارەی ئاشو ئامێرو ئامرازەکانیو ، رۆژانی زووی ژیانی کوردەواری .

● گفتوگۆو پرسیار کردنو لێکۆلینەوەیەکی زۆر لەگەل هەندێ لە ئاش وەستا کۆنەکان کە لەو بوارەدا کاریان کردووەو ، شارەزاو پسپۆری زەمانی خۆیان بوون .

● کتێبی کوردەواری – دانانی مامۆستای نەمر علاءالدین سەجادی . لاپەرە ١٩٥ ٢٠٤ .

● گەلێ سەربردەو بەسەرهاتی دیکە کە لە نێو ئاشدا روویان داوەو بۆیان گێراومەتەوە ، بەلام لەبەر هەندێ هۆی تایبەتی بە پێویستم زانی بۆ دەرفەتێکی تریان هەل گرم .

پێنج پارچە هۆنراوەی فۆلکلۆری «ناوچـــــەی

مرۆڤ چ پیاو چ ئافرەت هەر لە دێر زەمانەوە بیری لەوە کردووەتەوە بۆ ئەوەی بتوانێت رێبازێك بدۆزێتەوەو تێروانی بکات تاکو بە هۆیەوە سۆزو هەستو نەستی دەروونی خۆی دەربرێت بەرامبەر بە شارو گوندو ئەرزو شاخو خاکو ئاوو کێلگەو مالو مالاتەکەی ، یان خۆشەویستیو وەفایی خۆی بەرامبەر بە دلدارە شیرینەکەی پیشانبدات ، دلسۆزیو بەندەیی خۆی لە رووی خوای مەزنو پێغەمبەرانو ئەولیاو فریشتەو پەرستگا پیرۆزەکان دەربخات ، یان بتوانێت بە هۆیەك پەژارەو خەمی خۆی لە ناخی دەرونیا داماڵێو فرمێسکی قەتیسی سورو ئالی چاوەکانی پێ وشك بکاتەوەو زیاتر بتوانێت خۆی بەرامبەر بە کۆسپو رووداوی دل تەزێنی ئەم گەردونە راگرێ .

بێگومان بۆ ئەم هەموو مەبەستانەیش شیعریان هەلبژاردووەو کردوبانە بە هاودەمو هاوژیانیان لە کاتی خۆشیو ناخۆشیدا . دەبینین لە ئاهەنگی شاییو هەلپەرکێدا گۆرانی بێژانی دەنگ خۆش لە چوارچێوەی گۆرانیدا ئەو شیعرە فۆلکلۆریە ناسکانە دەلێنەوەو خوشترین ئاهەنگو زەماوەندو هەلپەرکێی پێ ساز دەکەن ، ئافرەتان لە کاتی مەشکە ژەنینو بێشکە راژەنیندا یان لە

«گەرمـــــیان»

هەردەویل کاکەیی

شینی جگەر گۆشەو کەس و کاریاندا شیعری فۆلکلۆری بەکار دێنن ، لە کۆڕە ئایینی و تەصەوفیەکانیشدا دیسان ئەم کارە رەچاو کراوە بۆ ستایشی خوای مەزن و پێغەمبەران ، هەروەها شوان و گاوان و جوتیارو سەپانیش بەدەم ئیشو کارو جوتو دروێنەوە بە گۆرانی وتن رۆژیان بردووەتە سەر ، رێبوارو کاروانچیش لە رێگەو باندا بە دورو درێژی رێگاکەیان لەم شار بو ئەو شار لەم دێ بو ئەم دێ قۆناغ بە قۆناغ دەستیان ناوەتە بناگوێیان و بەدەنگێکی بەرزو زوڵاڵ گۆرانیی قەتارو ئەڵڵاوەیسی و خورشیدی و خاوکەرو ئای ئای و حەیران و سیاچەمان و هۆرەیان وتووە ، ژنانی لادێیش لە دەرەوەی دێدا بەدەم ئیش کردنی کشتوکاڵەوە یان لە کاتی کۆکردنەوەی چیلکەو هێزمدا گۆرانی سەوزەو هۆ لەیلێ و هەی بەناز بەنازو شیرینێ لەیلانێ و بەو بەوو هاوارەو لانکێیان وتووە .

خوێنەری بەرێز :

شایەنی باسە لە زووەوە نەتەوەکانی ئەم سەر زەمینە کەوتونەتە خۆیان و سامان و کەلەپوری خۆیان کۆکردوەتەوە پاراستویانە ، گەلێ بەرهەمی بەپێزو بەسودیان لە کتێب و نامیلکەو گۆڤارو رۆژنامەدا بلاوکردوەتەوەو لە نەمان رزگاریان کردوەو نامەخانەکانی خۆیانیان پێ دەوڵەمەند کردووە .

خۆزگە ئێمەیش وەکو گەلانی تر بایەخی تەواومان بە جیهانی فۆلکلۆری کوردی دەداو رەنجو کۆششمانیش دەکرد بۆ کۆکردنەوەی هەموو بابەتەکانی ئینجا دەمانخستە پێش تیشکی چرای رۆشنکەرەوەی رێی لێکۆڵینەوەو هەڵسەنگاندن ، دەسا با زیاتر باسیان بکەین و بیانخەینە بەر باری زانستی بۆ ئەوەی خەڵکی باشتر لێی بکەن لە پێناوی گەشە سەندن و بزوتنەوەی فۆلکلۆری نەتەوەکەمان بو ئەوەی بتوانین بە ئاسانی کارو باری خۆشی و ناخۆشی رابوردومان دەست نیشان بکەین و شەقڵ و مۆری خۆمان وەکو گەلانی تر بخەینە روو .

وا لێرەدا برێك لە هۆنراوەی فۆلکلۆریتان پێشکەش دەکەم کەوا لە ناوچەی گەرمیان رەگو ریشەیان داکوتاوەو پەروەردە بوونەتەوە ، ئیتر فەرموون ئێوەو هۆنراوەکان :

— ١ —

گۆرانی «سەوزە» ، ئەم گۆرانیە هی ژنانە ، ئاوازێکی تایبەتی خۆی هەیە .

بەرکە وەملاوە کراس چیتی مۆر
خۆ من حاکم نیم راتکێشم بە زۆر
دایکەکەت بمرێ باوکت بێ ئیمان
چوونە وەبایس دڵەکەی هەردوکمان
ئەگەر نەبوایە بەبۆنەی تۆوە
من گرِ چیم ئەخوارد وەم کەشو کۆوە
ئەچم بەرێوە ئەژنۆم ئەلەرزێ
لێم بەجێ ماوە یەك گەردن بەرزێ
عەمرو عەزیزم هەر تۆ یارمی
هەر تۆ نۆ نەخشەی نۆ دڵدارمی
بۆ خۆی وێستایە هەم دێت و ئەچێ
چاو لە هەزاران دڵ لە سەر یەکێ

له ئەزەڵەی ڕۆژ ئەمە کارت بێ
بۆ مەیلت داپێم کێ زۆردارت بێ
هەڵسە بابڕۆین بۆ وڵات خۆمان
خێرەومەن زۆره خێر بکا پێمان
بێ وە ماڵەکەم وە سۆزەی کارێ
تا لە دڵ دەرچێ تۆزو غوبارێ
من دورو تۆ دور بەینێ ببەستین
بەفرمێسکی چاو سیروان هەڵبەستین
ئەگەر مەیلەکەت بچێ لە بیرم
سەد نەعلەت لە خۆم سەدیش لە شیرم
ئەگەر مەیلەکەم لە مەیلت کەم بێ
دڵەکەم هەوارەی تیغی دوو دەم بێ
ئەگەر مەیلەکەت بیەمە خێشان
چەمەکەم کۆر بۆ دەستم بکێشان
بالآکەت بەرزە بە قەد چنارێ
مەمکت خڕ بووە بە قەد هەنارێ
هەڵسە با بکەین دوو دەس لە گەردن
نەك پەیدا بێ لە ناکەم مردن
دڵەکەم بۆ دڵەکەت گەلێ ژان ئەکا
دەستڕ غەریبی بۆم ڕەوانە کە
دەستەسرەکەت سێ گوڵ حەبیبی
بۆمی بنێرە هام لە غەریبی
.بەر قاپی حەوشتان گۆلێ ئاو لە بن
کێ منی کوشتوە دشو براژن

* * *

-٢-

وتو وێژی نێوان دوو عاشق :-

کچ دەڵێ :

بێ وە ماڵەکەم گەردێ شەو پێوە
ڕەوانەت ئەکەم لەو ڕاستە ڕێوە
بێ وە ماڵەکەم بۆ شەو نشینی
چایەت بۆ لێ نەم هێلو دارچینی

کوڕ دەڵێ :

ماڵتان ماڵ هاوسێ کەلەکە بەرزە
هەتا دێمە بان پڕ دڵم لەرزە
بێ وە ماڵەکەم قەت مەچۆرەوە
خەمی سەد ساڵەم لە بیر بەرەوە
کراسەکەی بەرت وە گوڵ چنیایە
مەمکەکەت شلەو دەسی لێی درایە

کچ دەڵێ :

ئەگەر بۆم نەکەی لەو چیتە مۆرە
هاشات لێ ئەکەم موشتەریم زۆرە
ئەگەر بۆم نەکەی چیتی گوڵ غازی
هاشات لێ ئەکەم لە بەردەم قازی
دەمەکەت بێنە دەم لە بانی کەین
دەمو ساحێب دەم وە قوربانی کەین

کوڕ دەڵێ :

فیدای دەمت بام وە دگانەوە
ئەڵێی سەدەفە وە دوکانەوە
بالآکەت بەرزە حەزم کردوە لێت
حەسودیم نایا خودا داویە پێت
هەر پێنج پەنجەکەم نەزری ئەڵلا بێ
لە تۆ شیرینتر مەگەر خودا بێ
بالآکەت بەرزە بە قەد چنارێ
کێ تۆی لە من کرد بەردی لێ باری

کچ دەڵێ :

ڕەشە ڕەیحانە بنی لە گۆمە
یارێم گرتوە لە سنحی خۆمە
ڕەشە ڕەیحانە بنی لە شەتە
بارێکم هەیە تازە نۆ خەتە

کوڕ دەڵێ :

ڕەشە ڕەیحانە بنی لە زیخە
یارێم گرتوە ناوی وازیخە
ڕەشە ڕەیحانە شەو ئاوی لێکە
ئەویش بۆ یارم سلاوی لێکە

کچ دەڵێ :

چەپکێ ڕەیحانە خۆمی پێ ڕەش کەم
لە دوای باڵای تۆ دڵ بەکێ خۆش کەم
قاقەزێم نوسی بە خوێنی دڵم
بیدەن بە شەماڵ بیبا بۆ گوڵم

کوڕ دەڵێ :

بەس بێو بەس بچۆ بەم دەورو پشتا
جایەلانت کوشت خوام کرد بە گژتا
ئای هەناسەکەم وە قاوەی کاڵ بێ
گەورە تا بچوك وە کۆی زوخاڵ بێ

کچ دەڵێ :

خۆ من سەڵتە نیم شان لە شانت کەم
لە ناو جایەلان دەس نیشانت کەم

کوڕ دەڵێ :

کراسەکەت ڕەشە مەیدە لە دیوار
دڵ هەر دڵێکە مەیدە وە هەزار
داری پیرە دار قەت وە دار ناوێ
دۆست دور ولات قەت وە یار ناوێ
دەرەکەی سەرکەل شنەشنیەتی
خۆزگەم بەو کەسە فاتم ژنیەتی
کچە بیچکۆلە گۆنا ئاوێنە
تۆ مەرگی باوکت جامی ئاو بێنە

کچ دەڵێ :

کراسەکەت ڕەشە بۆ سەڵتە ناکەی ؟
خۆ من یاری تۆم بۆ باوەڕ ناکەی ؟
بەس بێو بەس بچۆ بەس بڵێ من هەم
بچێ وە گژتا ئای هەناسەکەم
ئەگەر ئەتەوێ دەرمکەی لە خەم
یان بە ماڵێ زۆر یان بە گفتەی دەم .

-٣-

گۆرانی‌ی لاواندنەوە – ژنانە .

لە دایك خۆم بیم بەختم خاس نەوی
سەرم لە مەینەت قەت خەلاس نەوی
سەرت ژان ئەکا بینە لە ڕانم
دڵم بهارەو هیچ لێی نازانم
گەر لە بیرم چی بیر مەرگم بێ
وەك قیمەی قەساو قیمەی جەرگم بێ
ئەترسم بمرم نەتبینمەوە
بە جوانە مەرگی سەر بنێمەوە
من ماڵەکەی خۆم دی بە وێرانە
مارانو موران لێی کردوی لانە
مانگاکانم هات لە قاپیەوە
جامەکەم هەڵگرت چومە پیریەوە
ئەوە بڕیاوە قەدیم وەجاغان
سەد قەستەم بخۆ وە هەوار کۆنیان
وتی بنیشین لە سای دیواران
ڕاز دڵ خۆمان کەین وەك سەیل باران
هاوسێم باری کرد تەنیا ماڵ وە خۆم
کۆتەرەی نیمە سوز کۆی زوخاڵ وە خۆم
هەتا بمێنم لە دنیای فانی
دڵم هەر کەیل بێ عەسرانم کانی
جوانان نەمرۆ خەیلێ بمانۆ
چەنی وای شەماڵ دەوران برانۆ
جوانان نەمرۆ حەیفەن سەد حەیفەن
چەنی وای شەماڵ دایم وە کەیفەن

چومە ئەو بانە جایەلاَن جەم بی
خەتای من چیە عومرتان کەم بی
بریَ یەتیم دیم لە پالَ دیواران
ئاخو داخیان بی چوین گونا کاران
یەتیم یەتیمەن یەتیم دیارەن
دایم رەنگ زەردو لیَوش وە بارەن
ئەو یەتیمانە شالَیان لە بەر کەن
لە دەستیان بگرن لە شاریان دەرکەن
یەتیمو یەخسیر کەی مەبۆش خۆشی
کونجیَ لە دۆزەخ جەهەنەم بەشی
چومە مالَەکەت هیچ نەدیمەوە
کۆرو پەشیمان هاتم چومەوە
با سەرت بشۆم بیکەم وە شانە
حەیفە لیَی ئەنشیَ تۆزی گۆرخانە
شایم بۆت نەکرد ناوردم وەوی
خۆ من نەمزانی لە چۆلَ ئەخەوی
بوخچەکەتم دی وە دەس دەلاَلەوە
دەلاَلَ ناشی بی بردیە مالَەوە
راوچی راو ئەکا وە لیَو چەمەوە
سمیَلَ قەیتانی وە لیَو دەمەوە
با بورمە بالاَت خورشیدی بیَگەرد
با بنشیَ وە بان پاو قۆندەرەی زەرد
فیدای شانت بم وە چاکەتەوە
نە لەرزیَ دەستت وە پاکەتەوە
مالَ وەجاغ کۆران عەساو کەشکۆلَە
ئیَوارە پریە بەیانی چۆلَە
مالَ وەجاغ کۆران کۆکۆ بیەوە
دۆستو دوژمنان لیَی شاد بیەوە
وەفای سەرت بم وە پشوینەوە
لە کیَ تۆراوی بابچینەوە

بۆ کویَ رۆییە کەیوانۆی ئەم مالَە
کونەی لە جەفتە مەشکەی لە تالَە
بیَ وە سەرینم تیَر بکە شینم
نەکا بمرم ئیتر نەتبینم
ئەریَ هۆ دایە وە دایەم نەوای
رۆژی لە رۆژان سەریَ لیَم نەیای
پیارزکەیەم گەرەکەن دایە بەستە بۆ
بکیان پەی یەخسیر هۆر نەگەستە بۆ
خۆزگەم بەو کەسە برای دیَ لە دور
دەس ئەکاتە ملی رەنگی ئەبیَ سور
دور ولاَت نەمرم غەریبیانە
لە (زەنقر) بمرم ولاَت خۆمانە
کەس دور وەطەن کەس کەس نییە
بۆ هاتو هاوار دەس برەس نییە
کەس دور وەطەن دوری ولاَتان
مەگەر کەمۆتر بەیۆ چە لاتان
کوژیا کوژیایە وە دالَەهۆوە
خوێن کوژیا ماسیا وە چوکلۆ چۆوە
نەخۆشی خاسە سەر لە سەرینە
کوژیا خەراوە دەس لە برینە
مەلە رەشەکە وە بانانەوە
دەنوکی ها وە بان شەهیدانەوە
کاغەزیَم بۆ هات لەم ناوە ناوە
کاغەز یەخسیرە دوعاو سلاَوە
خۆ من شایەر نیم وا بیم وە شایەر
ناوەکەم زریا لە چوار عەشایەر .

* * *

-٤-

«لایلایە»

رۆلَە بیَشکەکەت بومە سەر رایە

لایلات بۆ ئەکەم دایکەکەت بایە
لایلات بو ئەکەم لایلا وە لۆریٚ
بەڵکەم لە چاوت خەو خۆش نەتۆریٚ
لایلات بۆ ئەکەم لایلات وە دلٚ بیٚ
سەربنت رەیحان پایەت وە گولٚ بیٚ
لایلات بۆ ئەکەم وە (ماچۆ) زوانی
یاخوا قەت نەمری وە نەوجوانی
لایلات بۆ ئەکەم وە سۆزەی دەروون
یاخوا لە دنیا قەت نەوی زەبوون
لایلات بۆ ئەکەم خەو بتباتەوە
باوکت هیلاکە لە ئیش هاتەوە
لایلات بۆ ئەڵێم بە رۆژو بە شەو
پێم بڵیٚ چاوت بوچ ناچیٚ لە خەو؟
شیرەکەم نۆش کە نۆش گیانت بیٚ
چاوەکەی دایە بە قوربانت بیٚ
دە لایلا رۆڵە بۆت ئەڵێم لایە
ئیشو کارەکەم لە جێی خۆی مایە
لایلات بۆ ئەکەم لە پالٚ بێشکەکەت
ماڵو حالٚ ئەکەم قوربان چاوەکەت

-٥-

«سۆز دەربرین»

تەپەکەی (سەلیم) چاکڵە گوێزێکە
گشتی وە قوربان سوغمە سەوزێکە
تەپەکەی (خەڵەف) نم نم رِلِ ئەکا
ئەو کورە کێیە دۆستی بانگ ئەکا
سویندم خواردووە وە تەپەی (دوسەر)
دڵم لە لاتە تا وە رۆژ مەحشەر
تەپەکەی (عوزێر) پر داوانێکە
ئەویش وە قوربان نەوجوانێکە
تەپەکەی (چاوش) دو مشتە خۆڵە
بیٚ وە قوربان ئەو نەرمو نۆڵە
دەشت (قەتار تەپە) جاگەی باوانە
قەدیم مەنزڵگای شوانو گاوانە
پر کیسەیەکە تەپەکەی (ئاسیاو)
ئەیکەم وە قوربان تاڵیٚ زوڵفی خاو
تەپەکەی (ئەسمەر) پر داوانێکە
ئەویش وە قوربان دەزویرانێکە
جۆگای کۆردەرە پر دلی قارە
بیٚ وە سێقەی ئەو تاقە یارە
تەپەی (تەلە دیاب) پر تایە جواڵە
ئەویش وە قوربان ئەو چاو کەژاڵە
دەشتەکەی لاسین بەیارو شۆمی
ئەویش وە قوربان یارەکەی خۆمی
حاوی (دێرەکان) زنخو قاچەکەی
بیٚ وە قوربان لێوە ئاڵەکەی
ئاوەکەی (کێلی) لە گەلٚ رۆخانە
بیٚ وە قوربان ئەو چاو جوانە
قەبرێم بو بکەن لە تەپەی (مەرمەر)
باوەشێنم کەن وە رەیحانەی تەر.

ئەم هەڵبەستانەم لەم ئافرەتانە بە دەست هێناوە: «پوریٚ فەخریە، دایکی هوشیار، پوریٚ مینا دایکی محەمەد. ئاغاژن (س. ح) دایکی سلێمان، خوشکە رافیدە دایکی بەشدار». پر بە دلٚ سوپاسی هەموویان دەکەم. خوا یاریان بیٚ.

خوێنەری ئازیزو بەرێز: ئەم شیعرانە چۆن لە زارم وەرگرتووە هەر بەو جۆرە بەبیٚ دەست کاری لێرەدا بلاوم کردووەتەوە.

ئەو گردو تەپلۆسکەو شوێنو مەڵبەندانەی کە ناویان هاتوە لە هۆنراوەی پێنجدا هەموویان لە ناوچەی کاکەیین لە هەرێمی تاوغ = (داقوق).

کاروانی رۆشنبیری لە کوردستاندا

هەولێر دژوار

کۆڕێکی پزیشکی

بەڕێوەبەرایەتی رۆشنبیری جەماوەر لە رۆژی ٩٨٦/١١/٢٦ لە هۆڵی رۆشنبیری جەماوەردا کۆڕێکی زانستیو پزیشکی لە ژێر ناونیشانی (قەڵەویو گیروگرفتەکانی بەکارهێنانی دەرمانی قەڵەوبوون)دا ، بۆ قوتابی کۆلیجی پزیشکی بەڕێز جلال صدیق صالح سازکرد . لە سەرەتاوە کاك عمر ابراهیم عزیز بەخێرهاتنی ئادمادەبوانی کردو کاك جلالی بە ئامادەبوان ناساند . ئینجا کاك جلال صدیق بەم پێشەکیە خزیە نێو باسەکەی : (قەڵەوی دەردێکی هێجگار کۆمەڵایەتیو بڵاوەو دیاردەیەکی نامۆی کۆمەڵگایە ، تا ئێستا نەتوانراوە بەشێوەیەکی تەواو باس بکرێت ، هەرکۆمەڵێك لە پزیشکەکان بە جۆرێك لێکی ئەدەنەوە ، هیچ گومانی تێدانییە کە گرنگترین هۆکارەکانی قەڵەوی زۆر خواردنە ، ئەوەی شیاوی باسە خۆراکیش بەشێکی گەورەو گرنگی ژیانەو ، جا بۆ ئەوەی ژیانی ئادەمیزادو گیانەوەران بەڕێوە بچێت ، ئەندامەکانی لەش پێویستیان بە



ووزه دەبێت بۆ چەسپاندنی کارە تایبەتی‌یەکانی خۆیان وەك : هەناسەدان ، سووڕانی خوێن لە لەش‌دا ئەرکەکانی گورچیلە . . .) .

دوا بە دوای ئەم پێشەکیە برای موحازر کەوتە جیهانی زانست‌و زاراوەی پزیشکی . . تا دەستی خستە سەر دەردە قەڵەوی‌و ماوە ماوەیش بە سلایدات‌و فانوسی سیحری‌و ئادەمیزادێکی لاستیك بە چەندان نموونەی دەردە قەڵەوی سەرمەستی کردین ! باسەکەی کاك جلال بەم شێوەی خوارەوە دابەشکرابوو :

● **پێشەکی باسەکە**

● چۆنیەتی هەست‌کردن بە برسیەتی‌و تێربوون .

● قەڵەوی : قەڵەوی چی‌یە ؟ جۆرەکانی قەڵەوی ، هۆیەکانی قەڵەوبوون ، ماکەکانی قەڵەوی ، دەست نیشان کردنی قەڵەوی ، چارەسەرکردن .

● **قەڵەوی‌و چەند نەخۆشی‌یەك** :

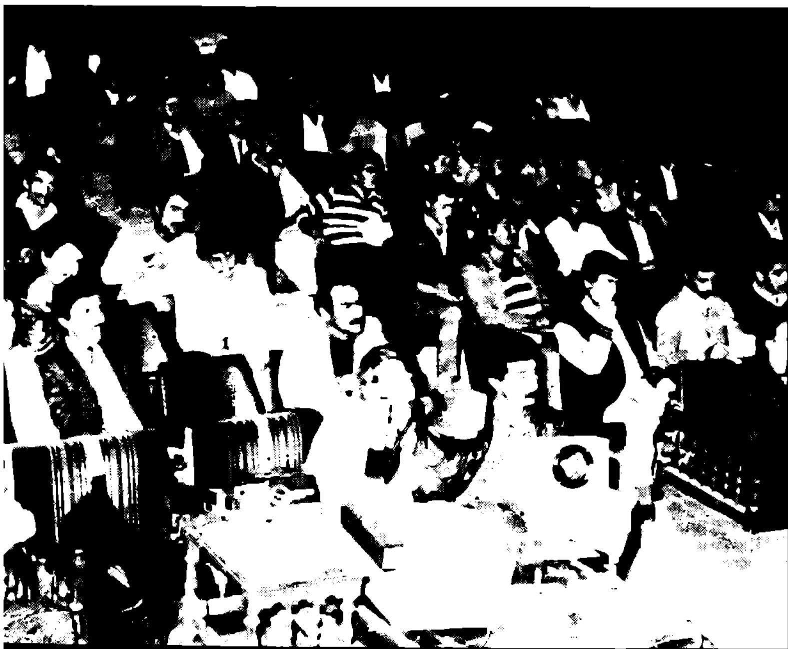
* نەخۆشی کوشینك Cushing Syndrom .
* نەخۆشی ئاوسانی شانەکان (ئەکرۆمیگالی Acromegally) .
* نەخۆشی میگزیدیما Myxedema .

● **گیروگرفتەکانی بەکارهێنانی دەرمان بۆ قەڵەوبوون** :

دەرمانەکانیش ئەمانەن : دکسون Dexon ، پریسۆلۆن Presolon ، سلستۆن Celeston ، دیورەبۆلین Decadurabolin ، پێریەکتین Periactin .

بەراستی ئەم جۆرە کۆڕە زانیستیانە کاریگەرو پێویستە بۆ زێدەکردنی ڕۆشنبیری پزیشکی‌و زانستی ، ئەو کارە پیرۆزەیش ئەنجامێکی باشی دەبێ لەسەر بیروهەستی کۆمەڵگای کوردەواری . ئەوەی شایانی باسەو بۆ یەکەم جاریشە ئەم پزیشکە بەرێزانە ئامادەی ئەم جۆرە کۆڕانە بوون : جعفر حەمەد قادر ، نزار محەمەدەمین ، سەرتیپ کاکەیی . سەرەرای کۆمەڵێك قوتابی کچ‌و کوڕانی زانکۆی صلاح‌الدین هەروەها چەندان ئەدیب‌و ئەدەب دۆستان .

لەکۆتایی باسەکەی قوتابی پزیشکی . کاك جلال کۆمەڵێك لە ئامادەبوان گفتوگۆیان لەسەر باسەکە کردو مشت‌ومڕێکی زانستانە لە لایەن قوتابیە پزیشکیەکان‌و دکتۆرە بەرێزەکان‌کرا ، هەروەها برادەرانی ئەدەب دۆستیش ویستیان بخزنە نێو جیهانی پزیشك‌و زانست ، ئەسعەد عەدۆیش یەکێك بوو لەو کەسانە وەك ئامۆژگاریەك بۆ برای موحازیر وتی : بۆ ئەوەی زیاتر ئاشنایی لەگەڵ ئەم جۆرە کۆڕانە پەیدا بکەین‌و زیاتری تێ‌بگەین





پێویسته برای کۆرگێر ئەو زاراوە زانیستیانه به زاراوە فۆلکلۆریەکان ببەستێتەوە به واتایەکی‌تر ئەو نێوە میللیانه تا چ رادەیەك راستەوخۆ پەیوەندی به نێوە پزیشکیەکان هەیه ، هەروەها خۆزگەی ئەوەی خواست که ئەم جۆرە کۆرانه پێویسته بکردرێن . ئەوەی شایانی باسه ئەم کۆرە دووەم کۆری کاك جەلاله لەدوای مایەسیری‌دا .

شانۆ .

تیپی شانۆی ئامادەیی بازرگانی کوران له رۆژی ۹۸٦/۱۱/۲۳ له هۆڵی قوتابخانەکەیان‌دا شانۆگەری (سەرتاشخانەی رەشۆ) نووسینی حسین زارین‌و دەرهێنانی دڵگەش عزیز سیدا پێشکەش کرد . ئەم هونەرمەندە تازە پێگەیشتوانه بەشداری ئەم شانۆگەرییەیان کردووە : محمد عمر شریف – رەشۆ ، یوسف احمد – عەلۆ ، انور اسماعیل – پوشۆ ، هەڵمەت طاهر – صوفی صابر ، جلال پەریشان – حاجی وسو ، کمال عثمان – حاجی (۱) پۆلیس (۱) ، عبدالرحمن ابراهیم – حاجی (۲) ، خطاب حامد کاروانی – قۆمیسەر ، صابر حسین – پۆلیس (۲) ، هەروەها برایان نەبەز فقێ‌و گیلانی خۆشنووس لەگەڵ چەند ئەکتەری شانۆگەریەکه بەشداری کاره هونەریەکەیان کردووە .



تیپی شانۆی کاروان له رۆژی ۹۸٦/۱۱/۲٤ له هۆڵی مەڵبەندی لاوانی شەهید ابراهیم‌دا شانۆگەری (درامای وەڵام) نووسینی صبحی احمد کۆیی‌و ئامادەکردن‌و دەرهێنانی مؤید محمد فقێ پێشکەش‌کرد . ئەم چوار ئەکتەرانه ناوەرۆکی درامای وەڵامیان پێشکەش به ئامادەبوان‌کرد : کمال عزیز – قاله فەراش ، قادر ابراهیم – دکتور وسو ، جمال عثمان – سەلیم سلیمان ، محمد کۆیی (رزگار) – هۆمەر شێخ محمد . ئەم برادەرانەیش بەشداری کاره هونەریەکەیان‌کرد : حسن صالح داماو ، حسن جبار ، برهان محمدامین ، مؤید فقێ ، جمال عثمان ، قادر ابراهیم ، محمد کۆیی ، رزگار احمد .

چیرۆك خوێندنەوە

رۆژی چوار شەممە رێکەوتی ۹۸٦/۱۲/۱۰ له هۆڵی رۆشنبیری جەماوەر وەرزی تازەی یەکێتی ئەدیب‌و نووسەرانی کورد لقی هەولێر ، بەئێوارە کۆرێکی چیرۆك خوێندنەوە تایبەت بەچیرۆکنووس مامۆستا رەزا سەید گوڵ بەرزنجی دەستی پی‌کرد . لەسەرەتاوە کاك شیرزاد عبدالرحمن سەرۆکی لێژنەی رۆشنبیری له یەکێتی نووسەراندا بەم خاڵانەی خوارەوە چیرۆکنووسی به ئامادەبوانی کۆرەکه ناساند :

* مامۆستا رەزا سەید گوڵ له ساڵی ۱۹٤۷ له دایك بووە .
* لەساڵی ۱۹۷٥ دەستی به نووسین کردووە ، لەهەردوو دیداری چیرۆکی کوردیدا بەشداری کردووە ، یەکەمیان به چیرۆکی (بروسکه) که له هاوینه هەواری سەری رەش‌دا بەسترا ، دووەمیشیان به چیرۆکی (خەم‌و خەون) که له هەولێردا سازکرد .
* یەکەم چیرۆکی به ناوی (شووشەیێ خوێن)ه ، که له کاتی خۆیدا له گۆڤاری بەیان بلاوبۆتەوە . ئەم بەرهەمانەی که تا ئێستا بەچاپی گەیاندوون :
* **شووشەیێ خوێن کورته چیرۆك ۱۹۷۸ .**
* **دیدارێکی دوور چیرۆکی درێژ ۱۹۸٤ .**



• چاوە ماندووەکان کورتە چیرۆك ١٩٨٥ .

دوا بە دوای ئەمە مامۆستا رەزا بەرزنجی هاتە سەر خوێندنەوەی چیرۆکەکانی ، یەکەم چیرۆك بە ناوی (رەشەبا) بوو ، ئەم چیرۆکە زۆر کورت بوو ، ناوەرۆکەکەیشی باسی رەشەبایەکی ترسناکی دەکرد . بەلآم چیرۆکی حەوت لەقتە لە بازارێکی ئەم سەردەمەدا باسی بازاری مۆدەو مۆدەکاری دەکات کە چەند ساڵێ لەمەوبەر لە پیشانگاکان سەری هەڵدا بە حەوت لەقتە چەند لایەنێکی ئەو مامەلە سەیرە پیشان دەدات ، زۆربەی ئەمانەی مۆدەیان دەکرد چییان لێ‌هات ؟ .

چیرۆکی باڵندە باسی رەوە باڵندەیەکی گۆشت خۆری زەبەلاح دەکات کە هێلانەیان کردووەو هێرش دێننە سەر دێکان . خۆشەویستی دێو مەترسی هێرش هێنانی ئەو باڵندانە لە چاوی شوانی دێکە دەنگ دەداتەوە ، لەگەڵ هێرش هێنانی ئەوباڵندانە شوانە مژدەی کاریلەیەکی تازەو ساوایەکی مام سمایل رادەگەیەنێ .

چیرۆکی (ماچ)یش باسی ئافرەتێك دەکات ، مێردەکەی کەم لە ماڵ دەبێ ئینجا لەبەر هەر هۆیەك بێت ، ژنە دەست لەگەڵ پیاوێکیکە تێکەلاو دەکاتو کورەکەی دەیەوێ لێی ئاشکرا بکاتو لە ترسان ژنە لە ناوی دەبات . دوایش لێی ئاشکرا دەبێتو بە سزای خۆی دەگات .

دوا چیرۆکی کۆرەکە (موعجیزەی خۆشەویستی) بوو ، ئەو خۆشەویستی‌یەی موعجیزەیەك دروست دەکات کە بە هۆی تەلەفۆنەوە لە نێوان کورێكو کچێکی ئفلیجدا سەرهەڵدەدات بەبێ ئەوەی کورەکە بەمە بزانێو دەبێتە هۆی گۆرانی باری ئیفلیجی کچە رووەوباشی . بەردەوام بوونی ئەو پەیوەندی‌یە روحی‌یە بە ئامانجێکی باشدا دەشکێتەوە .

دوا بە دوای خوێندنەوەی چیرۆکەکان کۆرگێر دەرگای گفتوگۆی خستە سەر پشتو گەلێ لە ئەدیبو ئەدەب دۆستان بەشداریان کرد ، کۆرەکەش دوو سەعاتی خایاند .

چلەی ماتەمینی شەماڵ سائیب

نەقابەی هونەرمەندان بەهاوکاری لەگەڵ سەرۆکایەتی زانکۆی سەلاحەددین ، چلەی ماتەمی شەماڵ سائیبی هونەرمەندو مرۆڤیان لە رۆژی ١٩٨٦/١٢/١٧ لە هۆڵی رۆشنبیریو لاوان گێرا .

لەسەرەتاوە ناظم دڵبەندو صباح عبدالرحمن بەخێرهاتنی ئامادەبوانیان کرد . ئاهەنگی چلەمین بەم شێوەی خوارەوە پێشکەش‌کرا :

• چەند ئایەتێکی قورئانی پیرۆز لە لایەن مەلا جەرهیس هەولێری خوێندرایەوە .
• وتاری سەرۆکایەتی زانکۆ لەلایەن د. مؤید صالح خوێندرایەوە .
• وتاری نەقابەی هونەرمەندان لەلایەن هونەرمەند جمال هدایت خوێندرایەوە .
• وتاری دەزگای رۆشنبیریو بلاوکردنەوەی کوردی لەلایەن رۆژنامەنووس شیرزاد عبدالرحمن خوێندرایەوە .
• یادگاری هونەرمەند باکوری لەگەڵ خوالێ‌خۆشبو شەماڵ سائیب .
• یادگاری هونەرمەند فؤاد احمد لەگەڵ خوالێ‌خۆشبو .
• پووختەی ژیانی خوالێ‌خۆشبو لەلایەن هونەرمەند شیرزاد عوزێری خوێندرایەوە .

* گفتوگۆیەکی خوالێخۆشبوو کاك دڵبەند بە ڤیدیۆ پیشاندرا .
* چەند گۆرانیەیەکی خوالێخۆشبو لەلایەن تیپی هونەرمەندانی هەولێر پێشکەش کرا .

رەحمەتی نێوی (شەماڵ جەلال سائیب)ە ، لە ساڵی ١٩٣١ لە شەقلاوە لەدایك بووەو خەڵکی شاری سلێمانیە . یەکەم گۆرانی لەساڵی ١٩٤٧ لە رادیۆی کوردی وتووە ، لەساڵی ١٩٥٥ لە کۆلێژ وەرگیراوەو لە بەشی مێژووی ئیسلامیدا خوێندوە . بۆتە مامۆستای چەندان قوتابخانەی بەغدا ، ماوەی (٢٩) ساڵ ئاوارەی کوردستان بووە . شەهادەی ماجستێری لە ئەمریکا وەرگرتووە .

هونەرمەندی خوالێخۆشبو ئەم مندالآنەی لەدوا بەجیٚماوە سام ، ژیوٚڵ ، تیشکۆ ، ئەوەی شایانی باسە چەندان بروسکە لەلایەن دەزگای رۆشنبیری‌و بلاوکردنەوەو یەکێتی ئەدیب‌و نووسەرانی لقی هەولێرو کۆمەڵەی هونەرە جوانەکانی هەولێرو تیپی باواجی‌و تیپی هونەری میللی هەولێرو رادیۆی کوردی بەم بۆنەیەوە لێدرا .

سلاوو چەپکێك گوڵ بۆ سەر گۆری هونەرمەندی کورد شەماڵ سائیب . خۆزگە هەموو ساڵێك هونەرمەندان رۆژی ٩٨٦/١١/٧ یادبکەنەوە .

سلێمانی

-ئازاد

● **شانۆ :-**

«پلنگەکان لە رۆژی دەیەمدا»

لە نووسینی چیرۆکنووسی عەرەب «زەکەریا تامر»و وەرگێرانی بۆ کوردی «ئازاد بەرزنجی»و دەرهێنانی هونەرمەند «عوسمان فارس» ، پەیمانگای هونەرە جوانەکان لە سلێمانی - پۆلی پێنجەمی شانۆ‌شانۆیی «پلنگەکان لە رۆژی دەیەمدا» یان لە سەر شانۆی پەیمانگای ناوبراو پێشکەش کرد .

دەرهێنەری ئەم شانۆیی یە ، کە لە چیرۆکێکی نووسەرەوە کە بە هەمان ناونیشانەوەیە بۆ شانۆ ئامادەکراوە ، زیاتر لە روانگەیەکی ئەزموونگەریانەوە ئەم کارە شانۆیی یەی پێشکەش جەماوەرکرد .

ئەو ئەکتەرانەی لەم بەرهەمەدا بەشداربوون :-
(سۆران ئیسماعیل - رامکەر ، ئاکۆ عومەر - پلنگ .
ئاشتی مەجید - دایك ، عومەر حەسەن - درندە .
سەربەست ئەحمەد - درندە ، بەیان مەحموود - گۆرانی بێژ) .

«چارەنووسی ئادەمیزاد»

ئەمە ناوی چیرۆکێکە لە چیرۆکەکانی رۆماننووسی مەزن «میخائیل شۆلۆخۆف» کە لە ئامادەکردن‌و دەرهێنانی هونەرمەندی لاو «مەریوان عومەر» وەکو کارێکی شانۆیی لە سەر تەختەی شانۆی سانەوی‌ی سەلاحەددین لە سلێمانی پیٚ‌ی ئاشنابووین .

ئەگەرچی ئامادەکردنی چیرۆك بۆ شانۆ کارێکی هێندە ئاسان نی یە ، بەلآم دەرهێنەر توانیبووی هێڵە سەرەکی یەکانی چیرۆکەکە بپارێزێت‌و لە هەمان کاتداو بە بێ پەنابردنە بەر دیکۆرێکی قورس‌و نەخشین لە چەند دیمەنێکی ساکارو جوانداا رووداوەکان بەرجەستە بکات .

ئەکتەرەکان بریتی بوون لە :- (سۆران ئیسماعیل - سۆکۆلۆف ، شێرکۆ عادل - نووسەر ، دارا رەوف - ڤانیا .
خاوەر محەمەد - کەسی یەکەم ، بەکر مستەفا - کەسی دووەم .
سامان عوسمان - کەسی سێیەم ، ئامانج ئیبراهیم - کەسی چوارەم ، بەڵێن جەلال - کەسی پێنجەم) .

لەو هونەرمەندانەی کارە هونەری یەکانیشیان گرتبووە ئەستۆ :-

مامۆستا ئەحمەد سالار - بەرێوەبەری بەرهەم
غەمگین فەرەج - مۆسیقاو ئاواز
حیکمەت هیندی - پۆستەر
کامەران رەسوول - رووناکی

ڕێبوار ئەمین

نەوزاد تۆفیق - خۆشنووس

ئەم شانۆیی‌یە کە لە ڕۆژی ٢٠-١٢-١٩٨٦ەوە دەستی پی‌کرد دوابەرهەمی تیپی شانۆی سالاربوو لە وەرزی شانۆیی‌ی سالی «٨٦»یدا ، بە هیواین بەرهەمەکانی سالانی داهاتووی لە ڕووی چەندێتی‌و چۆنێتی‌یەوە گەشەدارتربێ .

«پەتا سپیکە»

لە نووسینی درامانووسی چیکی «کارل چاپك»و وەرگێرانی لە عەرەبی‌یەوە بۆ کوردی چیرۆکنووس کاك «مستەفا سالح کەریم»و دەرهێنانی هونەرمەندی لاو «ئەریوان عومەر دەولەت» ، بەڕێوەبەرایەتی‌ی ڕۆشنبیری‌ی جەماوەر لە سلێمانی شانۆیی‌ی «پەتاسپیکە»ی لە ڕۆژی ٢٣-١٢-١٩٨٦ وڕۆژانی دوایی‌یەوە لەسەر شانۆی ئامادەیی‌ی سلێمانی کوڕان پێشکەش‌کرد .

ئەو ئەکتەرانەی لەم بەرهەمەدا بە نواندن هەلسان :-

(عوسمان مەعروف - د . جالین ، ڕزگار باهیر - مارشال ، هاوڕێ حەمە سالح - بارۆن گریك ، جەزا عەلی - د . سیجیلیوس ، «دلشاد عەلی»و «کامەران ڕەفیق» - باوك ، «درەخشان ئەحمەد»و «ڤیان کەمال» - دایك - کچ - ئەنیتا ، نەوزاد ئەحمەد - پاڤل ، هاوڕێ مستەفا - کوڕ ، ئەحمەد عەبدولرەحمان - یاریدەدەری یەکەم ، ئاوات محەمەد - یاریدەدەری دووەم) . کۆرسی خەلکی شاریش لەمانە پێکهاتبوو :- (بورهان غەفور ، جەبار مەعروف ، سەردار محەمەد ، ئیبراهیم محەمەد ، بەهادین عەبدولا ، هاوڕێ مستەفا) .

بەڕێوەبەری شانۆ کاك «هاوڕێ حەمە سالح» بوو .

دیکۆری شانۆیی‌یەکە هونەرمەندی لاو «وەهبی ڕەسوول» نەخشەی کێشابوو ، هۆنراوەی پێشەکی‌یەکەش شاعیر مامۆستا «حەسیب قەرەداخی» نووسیبووی .

● **کۆڕ :- ئیڤالت لەڕوانگەی مێژووەوە**

ئەمە ناونیشانی ئەو باسەبوو کە خاتوو لەیلان لە کۆڕێکدا خوێندی‌یەوە کە بەڕێوەبەرایەتی‌ی ڕۆشنبیری‌ی جەماوەر لە سلێمانی لە ئێوارەی ڕۆژی پێنج‌شەممە ڕێکەوتی ١٨-١٢-١٩٨٦ لە هۆلەکەیدا بۆی سازدا .

«ئیڤالت» وەك خاوەن باس ڕوونی کردەوە لە بنەڕەتدا ناوی کابرایەکی یۆنانی‌یە کە کاتی خۆی لە جەنگی نێوان فارسەکانو یۆنانی‌یەکاندا ، کاتێك فارسەکان دەیانەوێ شاری «ئەسپارتە» بگرن بۆ گەیشتن بەو مەرامەیان یاریدەیان دەداتو بەم کارەی خیانەت لە خاكو گەلەکەی خۆی دەکات ، جالەم ڕوانگەیەوە خاتوو لەیلان لە باسەکەیدا ئاماژەی بۆ زۆر لەو «ئیڤالت»انە کرد کە لە مێژووی گەلی کورددا ڕۆلێکی شۆفارانەیان دیوەو بەمە چوونەتە خانە ڕەشەکەی یادی مرۆڤایەتی‌یەوە .

دوای خوێندنەوەی باسەکە نووسەران مامۆستا «مستەفا سالح کەریم»و «ئومێد ئاشنا» ڕۆشناییان خستە سەر باسەکەو پاشان کۆتایی بە کۆڕەکە هێنرا .

«ئێوارە کۆڕێکی شیعری»

هۆلی ڕۆشنبیری‌ی جەماوەر لە سلێمانی چەند شاعیرێکی لاوو کۆمەلێك ئەدەب دۆستو ئەوینداراني شیعری لە کۆڕێکدا کە تایبەت بوو بە خوێندنەوەی شیعر لە ئامێزگرت ، کە لقی دەزگای ڕۆشنبیری‌و بلاوکردنەوەی کوردی لە سلێمانی سازی دابوو .

لەم کۆڕەدا هەریەکە لە شاعیران (هیدایەت عەبدولا حەیران ، بەرزان هەستیار ، عەباس سالح عەبدولا ، دلشاد عومەر کاکی‌و هوشیار بەرزنجی) بە چەند پارچە شیعرێك بەشداریان کردبوو .

دوای ئەوەی بەڕێوەبەری کۆڕ برای شاعیر «جەمال

غەمبار» وتەیەكی سەبارەت مەزنی‌و ئەفسوونی پەنهانی جیهانە فراوانەكەی شیعر خوێندەوە ، برا شاعیرەكانی بە ئامادەبووان ناساندو پاشان بەم جۆرە دەستیان بە خوێندنەوەی شیعرەكانیان‌كرد :-

«هیدایەت عەبدولآ حەیران» شیعری :- (شاسواری شەو ، خۆڵەمێشی كارەساتێك ، بەشێك لە شیعری «ئێمە هەموومان بارانی پەڵەین») .

«بەرزان هەستیار» شیعری :- (سەدای یاخی بوونێكی پیرۆز ، سەفەرێكی نائومێدبوو كشایەتەوە ، ساتی ئەشك‌و بیرەوەری ، رەوەند ، یادو تەرم‌و زامێكی تەر) .

«عەباس ساڵح عەبدولآ» شیعری :- (ئەو شەوانەی كە رازی تیا ئەسووتێ ، تەنیایی ، وەرزی خەمە سوورەكان ، گڕ ، هەڵدێرو سڕبوون لە هەڵەشەییدا ، گڕو هەروەها پارچە شیعرێك كە ناونیشانی بۆ دانەنابوو) .

«دڵشاد عومەر كاكی» شیعری :- (گوڵی سپی ، پەنجەرە ، راچەنین ، دوو پارچە شیعر ، یەكبوون ، سێ وێنە) .

«هوشیار بەرزنجی»یش بەم پارچە شیعرانە :- (تاڵی‌و ئارام ، پێشوازی ، ئاڵوی قژزەرد ، من عاشقم) كۆتایی‌ی بە خوێندنەوەی شیعرەكان هێناو بەمەیش كۆڕەكە كۆتایی پێ هێنرا .

-«شێخ رەزا» لە كۆڕێكدا-

«دەربارەی شێخ رەزای تاڵەبانی» ناونیشانی ئەو باسە بوو كە كاك س . ع . شادمان لە كۆڕێكدا خوێندی‌یەوە كە دوا كۆڕی وەرزی رۆشنبیری‌ی لقی دەزگای رۆشنبیری‌و بلآوكردنەوەی كوردی‌بوو لە سلێمانی‌و لە هۆڵی بەڕێوەبەرایەتی‌ی رۆشنبیری‌ی جەماوەر لە رۆژی ۱۹۸٦/۱۲/۲۲داو بە ئامادەبوونی كۆمەڵێك لە ئەدیب‌و ئەدەب دۆستان بۆی سازدا .

. دوای ئەوەی برای شاعیر كاك «فەرەیدوون عەبدول بەرزنجی» كە كۆڕەكەی بەڕێوەدەبرد بە شیعرە بالآكەی شاعیر «لە بیرم دێ سولەیمانی كە دار الملكی بابان بوو» كۆڕەكەی دەست‌پێ‌كرد ، كاك س .ع . شادمان دەستی بە خوێندنەوەی باسەكەی‌كرد ، سەرەتا سەبارەت ژیانی شاعیری هەجوو دوا كە چۆن سەرەتای خوێندنی چوونە حوجرەی ئەو دەمە بووەو هەر لەوێدا «گولستان»و «بوستان»ی شاعیری ناوداری فارس «سەعدی‌ی شیرازی»ی خوێندووەو ئەمە یەكێك بووە لەو هاندەرانەی تۆوی ئەوینی شیعری لە دڵی شێخدا چاندووە . هەروەها خاوەن باسی دیاردەی بۆ ئەوەكرد كە شاعیر سەرەتا لە ژێر لەقەبی «لامیع»دا شیعری بلآو كردووەتەوەو جگە لە زمانی كوردی بە فارسی‌و عەرەبی‌و توركیش شیعری نووسیوەو نەك بە تەنها لە هەجوودابەڵكوخۆی لەقەرەی شیعری كۆمەلآیەتی‌و دڵداری‌و هەروەها ستایشیش داوەو لە بەكارهێنانی جیناسیشدا لێزان‌و كارامەبووە .

لە راستیدا باسەكە زیاتر وەبیر خستنەوەو چاو پیاخشانێكی خێرابوو سەبارەت ئەو شاعیرە بلیمەتەو مۆركی زانستی‌و مەنهەجیەتی بەخۆوە نەگرتبوو .

لە كۆتاییدا بەڕێزان «عەبدولقادر دەباغی ، جەمال غەمبار ، هیدایەت عەبدولآ حەیران ، ئومێد ئاشنا ، كەریم زەند» راو باری سەرنجی خۆیان سەبارەت باسەكە خستە ڕووو بەمە كۆڕەكە كۆتایی‌ی هات .

● **پێشانگا :-**

«بەڕێوەبەرایەتی‌ی رۆشنبیری‌ی جەماوەر
لە سلێمانی‌و دوو پێشانگا»

۱ - پێشانگای تایبەتی‌ی «كامەران حەمە ساڵح» :-

لە لایەن بەڕێوەبەرایەتی‌ی رۆشنبیری‌ی جەماوەر لە سلێمانی‌یەوە پێشانگایەكی تایبەتی بۆ هونەرمەندی لاو «كامەران





حەمە سالّح» لە هۆڵی «مۆزەخانەی سلێمانی»و لە ڕۆژانی ٢١-١٩٨٦/١١/٢٧دا کرایەوە .

کاك کامەران لەم پیشانگایەدا سی‌و دوو تابلۆی خۆی پیشان دابوو لەوانە :- (وەلی‌و شەم ، ژوان ، دڵدارێکی کوێر ، عاشق‌و گوڵ ، مردن ، گیتار ژەنێك ، هاوارکردن) .

- هونەرمەند لە ساڵی ١٩٦١دا لە سلێمانی هاتووەتە دنیاوە .

- قوتابی‌ی بەشی ئەندازیاری‌ی ئامێرو کانەکانە لە زانکۆی تەکنۆلۆجیا لە بەغداد .

- لە ساڵی ١٩٨٦دا یەکەم پیشانگای تایبەتی‌ی خۆی لە زانکۆی ناوبراو کردووەتەوە .

٢ - **پیشانگای تایبەتی‌ی هونەرمەندی لاو «هیوا عومەر»** :-

هەر لە لایەن هەمان بەڕێوەبەرایەتی‌یەوەو لە ڕۆژانی ٢٠-١٢ تا ٢٧-١٢-١٩٨٦و لە هۆڵی مۆزەخانەی سلێمانی پیشانگایەکی تایبەتی بۆ هونەرمەندی لاو «هیوا عومەر» کرایەوە .

کاك هیوا چل کاری هونەری‌ی خۆی لەم پیشانگایەدا پیشاندا کە تێکەڵبوون لە کاری :- ڕۆنی ، باستیل ، مەرەکەب ، جاف‌و ، پێنووسی ڕەش .

- کاك هیوا عومەر لە ساڵی ١٩٦٧دا لە سلێمانی هاتووەتە دنیاوە .

- قوتابی‌ی پۆلی دووەمی ئامادەیی‌ی پیشە سازی‌ی سلێمانی‌یە .

دهۆك

مدتن

«کۆڕەك ب‌بیرهاتنا شاعرەکێ خودێ لێخوش»

دچارچوڤێ کوڕێت ناڤخویی‌دا یێت ئێکەتیا نفیسڤانێت کورد تایێ دهوکێ ، کۆڕەك هاتە سازکرن بو تورەڤانێ گەنج کامیران بەرواری ل ڕێکەفتی ١٩٨٦/١١/١٣ . هێژایێ موحازر دڤێ کوڕی‌دا بومە ل سەر شعرو ژیانا شاعرێ گەنجێ خودێ لێخوش (محمد عبدالله مایی) ئاخفت .

پێداچونا وی ل سەر خالێت ژێری‌بون :

- هزرو بیرێت شاعری بو ژیانێ‌و پاشە ڕۆژێ :
- ئەڤینی‌و نیشتمان پەروەری .

ئەڤە پشتی دان‌و ستاندنەکا بەرفرەهـ کۆڕ ب‌دوماهی هات‌و نێزیکی سەعەتەکێ کێشا .

«بەندێ‌و گەریانەك ل کوردستانێ»

ژ چالاکیێت ئێکەتیا نفیسڤانێت کور - تایێ دهوکێ ، ل ڕێکەفتی ١٩٨٦/١١/١٥ کۆرەك هاتە سازکرن بو هێژا د . یوسف‌حبی ل ژێر ناڤ‌و نیشانێت «گەریانا گەروکێ فرەنسی هنری بەندێ ل کوردستانێ» سەیدا عبدالکریم فندی کور گێرا .

ژ ئێڤە سەیدایێ موحازر بەحسێ گەریانێت بیانیا دکەت دبێژیت : ئەڤ گەریانە ب لشت‌و مفانە ژبەرکو وان دهندە قوناغێت تاری‌دا تشتێ باش بومە تومارکریە . پاش بەحسێ ڤێ گەریانێ کر ئەوا ل ١٥ تەباخێ ل سالا ١٨٨٥ دەست پێکری‌و پشتی شەش هەیڤا بکوتایی‌هات . پشتی دو سالا ژڤێ گەریانێ بەندێ پەرتوکەك دانایە (٢٠٠) وێنەو تەختیتاێت ژێهاتی تێدانە . هێژایێ موحازر ئەڤ پەرتوکە وەرگێرایە زمانێ عەرەبی‌و نهو ل چاپی‌یە .

«بەندێ» ژ ستەنبولێ تێتە جولەمێرگێ‌و ژوێرێ بو ئامێدیێ . بەحسێ ئامێدیێ دکەت دبێژیت : « ئەڤ بازێرە مینا سێنیکەکا بچویکە ل سەر چیایەکی ، دەوار بکوتەکی ل ڕێکا بازێری دچیت ، دەوارێت مە چەند جارا تەحسین مەگوت چون ! ئامێدیێ بازێرەکێ کاڤل بو ، جهێ بەرکێت توێیت ئوسمالیا ل هەمی ئاڤاهی‌و کولانێت بازێری ددیاربون .

پشتی هینگێ تێت ، بەحسێ ڤێی‌و چاندنێ دکەت ، بەحسێ خەلکێ ئامێدیێ‌و کاروبارێ وان‌و بازارێ بازێری‌و ژنکێ دکەت . دچیت هەڤبینینەکێ ل گەل قایمقامێ بازێری دکەت‌و ئامێدیێ بجیهـ دهێلیت بو «ئەرەدنا» و «داودیێ»و «کورێت گاڤانا»و ژوێرێ بو دهوکێ ، درێکی‌دا چ دیتیە بەحسی ژێ کریە . «هنری بەندێ» شەڤەکی‌ما ل دهوکێ ئەو

هەڤالێت خو ئەوێت ل گەل ل «خانێ» دنڤن د پەرتوکا خوەدا بەحسێ دهوکێ‌و خەلکێ دهوکێ کریە . هەتا ڤێرێ‌و د . یوسفێ موحازەرا خوە ب کوتایێ ئانی‌و دەرفەت بو دان‌و ستاندنێ ڤەبوو برادەرێت زێری پشکداری‌کرن :

● انور محمد طاهر : مە دڤیا مە ئارمانجێت ڤێ گەریانێ زانیبان . . د ئابینی‌نە ، د ئستیعمارینە ، باوەرنەکە بێ ڤالا بیت ، کەسێ ، چ لایا پال نەدابیت .

– خەلکی دەڤەرێ ب درندەیێ سالوخ‌دایە ، لەوما وەرگێرانا پەرتوکێ پێتڤی پەراوێزایە .

– مە حەزدکر هێژایی دکتور بو مە بەحسێ (سیمونی) کربا ، کیەو ژکیرێ هاتیە بویە وەرگێرێ بەندێ ؟ .

● د . یوسف حبی : سیمون خەلکێ جولەمێرگێ‌بو ، ترکی‌و فرەنسی‌و فەلانی دزانی ، یا ژمنڤە دێ ناڤێ وی «شمعون» بیت ، هەما هندە ئەم چو دی ژێ نزانین . بەحسێ پەراوێزا هات ، من نێزیکی(٢٠٠) پەراوێزو تەعلیقاتا بو پەرتوکێ دانانە . بو ئەمانەتا عیلمی ، هەمی تشت وەکی وی گوتین من وەرگێرانە ، من چو ژێ ب پشت گوهڤە نەهاڤێتیە دژوین تێ نەبن ! ئارمانجێت گەریانێ نەدئابینە ، بەندێ نە مروڤەکێ ئابینی‌یە ، من مەوسوعا (لاروس)ی سەرك‌و بنك‌کر بەحسێ (بەندێ) ل چو ئەردا نەکریە . وەزارەتا پەروەردەییا فرەنسی هنارتبو بو کارەکی جیوگرافی‌و شوینواری ژ بەرکو کوردستان لبەر وان دەڤەرەکا دائێخستی بو چو ژێ نەدزانین .

خالد حسین : نەتنێ (بەندێ) هاتیە دەڤەرێ (بیانکی) ژی هاتیە ، خوزیکا دکتوری بیرو رائێت هەردوکا تێکەل کربان دامفا بەرفرەهتربیت .

د . یوسف : (بیانکی) بەری بەندێ ب ٣٠ سالا بو مەبەستەکا سیاسی هاتیە دەڤەرێ ، بیانکی هندەك کارو بارێت سیاسی یێت بی‌قام گرنگ ل سەر دەڤەرێ دپەرتوکا خوەدا تومارکرینە .

● پرسیار : دکتور ب رایا تە ئەگەرێت هشکی‌و رەڤیا شێوێ بەندێ ل سەر خەلکێ دەڤەرێ چنە ؟

د . یوسف : مروڤەکێ هشك‌و رەق وەکی بەندێ من نەدیتیە ، بێ واس‌بو لێ نە دهەمی بیرو رائێت خوەدا . هندە ئەگەرێت ڤێ چەندێ دڤرنە :

– دفن بلندیا وی وەکو بیانیەکێ فرەنسی .

– ژ هندەك دوژا ل دەڤەرێ بێ نەرازی‌بو ، ل دەمێ کو پەسنێت گەلەك دوژا ژێ کریە .

– جارنا میریا ئوسمانی گونەهبار دکەت کو ئەون ئەگەرا پاشڤەمانا دەڤەرێ .

– بەندێ رەوشت‌و تیتالێت مە ب ساناهی وەرناگریت .

ئەڤ‌و پشتی هژمارەکا دی‌یا پرسیارا هاتیە کرن‌و بەرسڤ لسەر هاتیە دان کوڕ بکوتایی هات‌و نێزیکی سەعەت‌و نیڤا کێشا .

«ئێڤاریەکا خاندنێن شعری»

بهەلکەڤتنا روژا شەهیدی‌و بچاڤدێریا هێژا عبدالسلام‌العناز جێگرێ رازگرێ نهێنی یێ سەرکردایەتیا تایێ دهوکێ یێ پارتا بەعسا عەرەبیا هەڤپشکی ، دەزگەها رەوشەنبیری‌و بەلاڤکرنا کوردی ل دهوکێ میهرەجانەك بو هوزانڤانێت گەنج سازکر ل روژا سێ‌شەمبێ رێکەفتی ١٩٨٦/١٢/٢ ل هولا بزاڤێت فێرگەها . هژمارەکا تورەڤان‌و رەوشەنبیرا ل ڤێ میهرەجانێ ئامادەبون .

هوزانڤانێ هێژا صدیق شروی هوزانڤانێت پشکدار پێش‌کێش کرن . ئەڤێت زێری ئەو هوزانڤانن ئەڤێت پشکداری دڤێ میهرەجانێ‌دا کرین‌و هەلبەست ب‌ڤێ هەلکەفتنێ خاندین :

١ – مقداد مردان ٢ – علي مصطفی صالح
٣ – عبدالستار حسن ردێنی ٤ – نصرالدین هادي
٥ – سفر شعبان ٦ – حازم جاسم ٧ – اسماعیل زاخویی ٨ – عمر محمد عامر .

ئەڤەو سەرکردایەتیا تایێ دهوکێ یێ پارتێ هوزانڤانێت

پشکدار خەلات کرن .

«کورەك‌و شەش ڤەکولین ل سەر رەخنێ»

بەلکەفتنا رۆژا شەهیدی ، ژ چالاکییێت ریڤەبەریا رەوشەنبیری جەماوەر ل دهوکێ ، خەلەکەکا ڤەکولینا دەربارەی رەخنا تورێ کوردی ل رۆژێت ٣-٤-٥/١٢/٩٨٦ ل هولا بزاڤێت فێرگەها هاتە پێش‌کێش کرن . هژمارەکا باش یا رەوشەنبیرو تورەڤانێت پارێزگەهێ ئامادەبون .

ل‌رۆژا چوار شەمبێ ١٩٨٦/١٢/٣ ل سەعەت چواری ئیڤارێ روینشتنا یەکێ ژڤێ خەلکێ دەست پێکر ، هێژا صدیق شرو ریڤەبەریا وێ‌کر . ڤەکولینا یەکێ دڤێ روینشتنێ‌دا یا سەیدایێ هێژا محمدامین عثمانی‌بو بناڤێ «رەخنا تورەیی ل دەڤ تورەڤانێت پارێزگەهێ» . ژرێڤە سەیدای دەست پێکرنێت رەخنێ دتورێ کوردی‌دا بەحسی ژێ‌کرو بیستەکا خوش ل‌سەر رەخنێ دفولکلوری‌دا ئاخفت .

ددویڤدا هاتە سەر بەحسێ پێکول‌و پویتە پێکرنا خوەو چەند هەڤالەکا ل بەهدینا دپاناڤا رەخنێ‌و رەخنە نڤیسینێ‌دا . سەیدای گوت : «بەرێ رەخنە یازڤرو بێ‌سەلیقە بو» . پاش هات ل سەر رەخنا ئەڤرو ئاخفت .

ڤەکولینا دی دڤێ روینشتنێ‌دا یا هێژا انورمحمدطاهری بو بناڤێ « نوی‌خازی‌و چەند رایەك دەربارەی هوزانێ» .

ل پێشیێ پەژنو رامان ژ نوی خازێی ل دوی بیروراێت چەند زاناو شارەزاێت عەرەب‌و بیانی پێش‌چاڤ کرن . سەیدایێ انور بابەتێ خوە ل‌سەر خالێت ژێری پارڤەکرن :

- سیماو تایبەتییێت نوی‌خازیێ : ژوان سیما ئالوزی‌و رەمزو دویر بینیا تێدا . موحازر بدرێژی ل‌سەر ڤان ئالا ئاخفت پاشی بیستەکا خوەش ل دەڤ خالێت ژێری راوستیا :
- زمانێ هوزانا نوی‌خاز .
- بکار ئینانا ئەفسانێ دهوزانا نوی‌خازدا .
- وێنە دهوزانا نوی‌خازدا .

ددویڤدا هژمارەکا برادەرا کەتنە دان‌و ستاندنێ ل‌گەل هەردوو موحازرا ژوان :

- نجیب صالح بالایی : ژناڤ‌و نیشانێت ڤەکولینا سەیدا محمدامین عثمانی مە وسا هزر دکر دێ بومە بەحسێ تورەڤانێت پارێزگەهێ‌کەت . دیسا ناڤ‌و نیشانێت ڤەکولینا کاك انوری ێ ژناڤەروکێ دویر بو . پێتڤی بو بەحسێ نوی‌خازیێ د شعرا کوردی‌دا کربا ، بەحسێ روانکێ کربا . (حداثه – تجدد – معاصره) ئەڤ هەرسێکە ژێك ڤاڤارتبان .

- صلاح شوان : دیتنا خو ب کورتی ل‌سەر نوی‌خازیێ رون‌کر .

جودایی بەلێ یا دناڤبەرا (حداثه – تجدد – معاصره)دا هەی .

دیسان هەر سەردەمەکی نوی خازیا خوە یا هەی . نوی خازی دیتنەکا نوی‌یە بو جیهانێ .

- عبدالکریم فندی : مە دڤیا هاتبا رون‌کرن کا رەخنەگرێ دهوکێ چاوا رەخنێ دنڤیسیت . سەیدای گوت گەنجێت مە ب ئەزمانەکێ شەپلی دنڤیسن ، مە دڤیا هندەك نمونا بینیت پێت شاعراو چیروك نڤیسا . دیسان وەکو موستەلەح ئەو نوی‌خازی جهێ خو ناگریت ، ئەو بخو دبیتە (نویاتی) .

ل روینشتنا رۆژا پێنج شەمبێ رێکەفتی ١٩٨٦/١٢/٤ دو ڤەکولینێت دی هاتنە خاندن ژلایێ تیلی امین‌و عبدالکریم فندی‌ڤە ، محسن قوچانێ شاعر ئەڤ روینشتنە برێڤەبر .

«ئەفسانە د شعرا کوردی‌دا» ڤەکولینا سەیدایێ تیلی بو .

ل پێشیێ بشێوەکێ گشتی ل سەر ئەفسانێ‌و رەمزێت ئەفسانەیی پێت کوردی ئاخفت . بەحسێ شاعرێت عەرەب‌و بیانی کر ئەوێت بو جارا یەکێ ئەفسانە د شعرێت خوەدا بکار ئینایین .

پشتی هینگێ ب درێژی ل‌سەر ئەفسانێ‌و شاعرێت کورد ئاخفت‌و خوە بناڤ دیوانێت چەند شاعرەکادا بەردا ژوان : (عبدالرحمن مزوری – نافع ئاکرەیی – نوزاد رفعت – محسن قوچان – صلاح شوان) .

کاك تیلی‌خو یاکر کو بارا پێتر ژڤان شاعرا تنێ دەست درێژکریە رەمزێت ئەفسانەیی .

ڤەکولینا دی دڤێ روینشتنێدا یا عبدالکریم فندی‌یە ل ژێر ناڤێ (بازێر ل با هوزانڤانێت کورد) . ژرێڤە سەیدایێ عبدالکریم بو مە ل سەر هوزانڤانێت کورد بێت کە ڤن ئاخفت ، کا چاوا بەحسێ بازێری وان دهوازنێت خوەدا کریە .

دیسان بینینا هوزانڤانا بو بازێری بەری شورەشا پێشەسازیێو پشتی وێ بدرێژی هاتە پێش چاڤکرن . تایێ دێ ژبابەتی سەیدای بو مەخویا دکەت کا چاوا شاعرێت کورد بازێری دبینن ، چاوا سەح دکەتە مروڤێ بازێری ، ل ناڤ کومەلا بازێر ڤانێ چ دبینیت ؟ . بوڤان پوچونێت خوە سەیدای نمونە ژ شعرێت ڤان شاعرا ئینان : (جەگەرخوین — نالبەند — عبدالرحمن مزویری — محسن قوچان) .

پشتی خاندنا ڤەکولینا ب دوماهی هاتی هژمارەکا برادەرا تێبینیو رایێت خوە گوتن ژوان :

کریم جمیل بیانی : (ئەفسانەو داستانو ئاشوپو مێژو) هاتنە تێکەل‌کرن . بو سەیدایێ عبدالکریم فندی بازێر نەبویە (مەسروح) بو چ کریارێت هوزانێ بو هوزانڤانا ، ئەم نەشێین چ هوزانڤانێ بەحسێ بازێری کری بکەینە دناڤ بابەتیدا .

سگڤان عبدالحکیم : سەیدایێ تیلی رەمز لگەل ئەفسانێ تێکەل‌کر .

سەیدایێ عبدالکریم نزانم بوچی هوزانڤانێت گەنج هەلبژارتنو هندەك وەکی بدرخانیو خالد حسینیو نجیبی ژبیرکرن .

حجی جعفر : بابەتێ سەیدایێ تێلی هندی بێژی بەرکەتیو هێژایە گەلەك یێ سەرکەتی بو تێدا . لێ دەمێ دیوانێت شاعرا ئیناین باش‌بو گوتنا ل کیرێ بسەرکەتینە ، ل کیرێ بسەرنەکەتینە . یادی مە دڤیا کاك تێلی بومە ژێدەرێت خو گوتبان ژ بەرکو گەلەك ژێدەر ژ بابەتێ خوەرا ئینانە .

انور محمد طاهر :

کاك تیلی گەلەك (اسطورة) بەرفرەهکر . ب چ شکلا (جەمیلە بوحیرد) نابیتە اسطورة . مافێ گەلەکا خار ئەفسانە د شعرێت خوودا بکار ئینانە . جەگەرخوین گەلەکێ گەروك‌بو ، نوکە گەلەك بەحسێ بازێری کریە .

صلاح شوان : ئەز پێنگاڤا کاك تیلی ب باش دزانم ، گەلەك باش بو نمونە ژکرمانجیا ژێری ئیناین ، هیڤی دارم دکورادا ل هەڤلێرو سلێمانیێ ژی نمونا ژ کرمانجیا ژوری بین .

عبدالرحمن مزویری : قەدری جانیو ئوسمان سەبری ژی ئەفسانە هەنە ، رەخنە ڤانەکێ مصری ، یان ئەدیبەکێ کورد دبێژیت . . تڤیا ناڤێت وان بو مە گوتبان کا دا ئاخفتنێت وان پەسندکەین ، یان نەء .

عبدالکریم فندی : کاك سگڤان دبێژیت بوچی بەحسێ بدرخانیو فیصل مصطفی‌ێ نەکر ، نە هەر شاعرێ ناڤێ بازێری ئینای دێ ناڤێ وی کەمە دڤەکولینا خوەدا . دیوانا فیصلی من هەمی ڤەدا من چ ل سەر بازێری نەدیت .

تیلی امین : ژێدەرێت من ٢٦ ژێدەرن ژبلی دیوانا . کاك تیلی ل هێرە بەرسڤا برادەرا داو ناڤێت وان رەخنەگرا گوتن .

سعید یحیی : دڤیا برادەرێت مە دڤەکولینادا رایێت خو گوتبان .

روینشتنا دوماهیێ ژڤێ خەلەکێ سەعەت دەهی سپێدا ئەینی ١٩٨٦/١٢/٥ دەست پێکر سەیدا نزار محمد سعید رێڤەبەریا وێ کر .

«چەڤەنگ (رمز) دشعرا کوردی‌دا» ڤەکولینا سەیدا عبدالرحمن مزویری لپێشیێ دەست پێکرو بەحسێ چەڤەنگی بگشتی کر ، پشتی هینگێ هاتو توخمێت چەڤەنگاو ڤێرگەهێت چەڤەنگیو رێبەرو سەرکێشێت پێش‌چاڤ‌کرن . ئو بدرێژی ل سەر نیشانێت ڤێرگەها چەڤەنگی ئاخفتو مشە نمونێت هوزانا ئینان . ل دوماهیێ بدرێژی ل سەر ڤان هەردوو خالێت ژێری ژڤەکولینا خوە ئاخفت :

● چەڤەنگی دهوزانا کەڤنا کوردی‌دا .



● چەڤەنگی دهوزانا سەربەستا کوردیدا .

ددویڤدا سەیدا سگڤان عبدالحکیمی بابەتێ خو خاند ئەوێ ل بن ناڤێ «رەخنە کلیلکا شعری‌یە» ژرێڤە بدرێژی ل سەر رەخنێ ئاخفت ، پاش مەرجێت رەخنێ دەست نیشان کرن . ئەڤە هژمارەکا برادەرا بیروراێت خوە ل سەر ڤەکولینا خویاکرن ژوان : عبدالکریم فندی– صلاح شوان – محمدامین عثمان – تیلی امین – سعید یحیى – حجی جعفر – انور محمد طاهر – بائیز عمر – نجیب صالح – محسن قوچان .

«دوو چیروک‌و رەخنە»

ژ چالاکیێت ئێکەتیا نڤیسڤانێت کورد – تایێ دهوکێ ل رێکەفتی ١٩٨٦/١٢/١٢ کورەك هاتە سازکرن بو ئەدیبێ هێژا کریم جمیل بیانی ل هولا بزاڤێت ڤیرگەها ، هێژا محسن قوچانی کور گێرا .

دڤێ کوری‌دا دو سەیدا ، جلال مصطفى‌ی‌و صبیح محمدی چیروکێت خو خاندن‌و هێژا کریم بیانی رەخنە لێ‌گرت . چیروکا کاك جلالی بناڤێ (رەڤین)ەو یا کاك صبیح بناڤێ (بەرپەرەك ژ چیروکا(داشکەستنێ) . کاك کریمی بەحسێ هەردو چیروکا کر ژلایێ ئاشوپی‌و مونتاجی‌ڤە . پشتی بکورتی ئەڤ هەردوو لایە داینە ناسین ، رێکێت ئاشوپێ دیارکرن ئەوژی ئەڤێت .

ژێری‌نە :

١ـ ئاشوپا سادە ٢ – ئاشوپا چێکری ٣ – ئاشوپا وەکی خەونێ (وەهم) ٤ – ئاشوپا بەرهنگارکەر ٥ – ئاشوبا کارتێکەر . ددویڤدا مونتاج دا ناسین‌و ل‌سەر تەرزێت وێ ئاخفت ، ئەو ژی ئەڤەنە : ١ – مونتاجا دەمی ٢ – مونتاجا جهی . پاشی بدرێژی ل‌سەر چیروکا ئاخفت‌و لاێت تێدا ب‌سەرکەتی‌و نەسەرکەتی بو مە خویاکرن . ل دوماهیێ هژمارەکا پرسیارا هاتەکرن . بەرسڤا وان ژلایێ موحازری هاتە دان‌و کوری نێزیکی سەعەتەکی کێشا .



«کورەك دەربارەی شعرێت د . کامیران بەدرخانی»

«دلی کورێن من» دیوانا د . کامیران بەدرخانی ئەوا کو ل سالا ١٩٣٢ دەرکەتی ، پێداچونە ل سەر هاتە پێش‌کێش کرن ، ل ئێکەتیا نڤیسڤانێت کورد ل دهوکێ ل رێکەفتی ١٩٨٦/١٢/١٩ژلایێ هوزانڤانێ گەنج پێزانێ ئالیخانی . هێژایێ هوزانڤان نجیب بالایی کور برێڤەبر . ژرێڤە موحازری چەند خالەك ل‌سەر ژیانا د . کامیران بەردخانی رون کرن . پاشی ناڤەروکا هوزانێت ڤێ دیوانێ خویاکرن‌و مشە نمونە ل سەر ئینان ، نەمازە ل سەر خاندن‌و زانین‌و خاندنگەها . دیسان چەندەکێ ل‌سەر هوزانا دیروکی بو مە ئاخفت ، کو ناڤبری بویەرێت دیروکی ب هوزان ڤەهاندینەو دارێژتینە .

ئەڤەو ل دوماهیێ چەند پرسیار هاتنە کرن‌و بەرسڤا وان ژلایێ کەکێ موحازر هاتنە دان‌و کور تەڤاڤ بو پشتی نێزیکی سەعەتەکێ کێشای .

ستێرەکا دی ژی رژیا

ل سەعەت هەشت چارێکەك ل سپێدا روژا چوارشەمبێ ، رێکەفتی ١٩٨٦/١٢/١٧ دلێ سترانبێژێ کوردێ مەزنێ بناڤ‌و دەنگ محمد عارفێ جزیری راوستیا . گەشترین ستێرا ئاسمانێ سترانا کوردی رژیا . . پشتی خزمەتکرنەکا بێ بەرامبەر نێزیکی ٥٠ سالا . . بارکرو دلێ خوەیێ تەرو نازك . . سامانەکێ مەزن یێ ستران‌و ئاوازێت رەسن ژ ملەتێ خوەرا هشتن . . مال‌و مالداریا خودێ لێ‌خوش . . هەی‌و نەیێت‌وی تنێ ستران‌بون چ دی نە . . تەڤ ژیانا خوە ژ سترانارا تەرخان کر بسەر فەرازی‌و سەر بلندی کو تم جهێ شانازیا هەر لایەکی‌بو . . مرن ژمروڤێن هولێ‌را نینە هەتا هەتایی ددلێ کورێن مالەتێ خوەدا ساخەو دەنگ ل دەنگ ل دنێ تم بەلاڤە .

سلاڤ‌و هزار سلاڤ ل گورێ تەبن کەوێ روباد جهێ تە بەحەشت بیت .

رابۆرت

عەزیز رەشید حەریری

«ئەمینداریتی ی گشتی ی رۆشنبیری و لاوان»و چاپەمەنی کوردی لە سالی ١٩٨٦ دا

ئەمینداریتی ی گشتی ی رۆشنبیری‌و لاوانی ناوچەی کوردستان ، سالی رابردووش وەکو سالانی دیکە ، کۆمەلە کتێبێکی تری خستە بەردەست نووسەرو خوێنەرانی کوردەوە ، بەم کارەیشی تا رادەیەکی چاك ئەو بارە گرانەی کە بەکۆلی بەشێکی زۆری نووسەرانی کوردەوە بوو ، گرتی‌یە ئەستۆی خۆی‌و «٢٢» کتێبی هەمەجۆری لەسەر ئەرکی خۆی بەچاپ گەیاندو ، یارمەتی «٣٤» ئەدیب‌و نووسەری کوردیشی‌دا ، ئەلبەتە ئەم کارە پیرۆزەی ئەمینداریتی ی دەبێتە پالپشتێکی چاك بۆ زیتر بەرەوپیش‌بردنی باری رۆشنبیری کوردی‌و ، بنەمایەکی پتەوو بەسوود دەخولقێنێ بۆ دەست بەبالەوە گرتنی ئەدیب‌و نووسەرانی کورد .

ئەوەی راستی بێت ئەمینداریتی ی رۆشنبیری‌و لاوان ، وەکو دەزگایەکی رۆشنبیری لەناوچەی کوردستان‌دا هەولێکی چاکی داوە بۆ خزمەت‌کردنی ئەدەب‌و رۆشنبیری کوردی ، ئەوەتا لە سالی «١٩٨٢»وەوە تاوەکو کۆتایی سالی «١٩٨٦» توانیویەتی «٢٠٥» کتێب بخاتە سەر خەرمانەی ئەدەب‌و رۆشنبیری کوردی‌یەوە ، بەهەردوو بەشی چاپکردن‌و یارمەتی دانەوە ، بی‌گومان ئەم کارەیشی مایەی رێزلی‌گرتنەو ، رەنگدانەوەی هەول‌و کۆششی بی‌سل‌کردنەوەی ئەو کەسانەیە کە لەم چەند سالە کورتەدا ئەم ئەنجامە گەورەیان وەدەست هێناوە ، ئەمە جگە لەوەی کە لە سالانی پێشتریش چەند کتێبێکی‌تر چاپکراوەو یارمەتی‌دراوە ، بەلام لەبەر تۆمار نەکردنیان بۆمان نەکرا پەنجەیان بۆ بکێشین .

ئێستاش فەرموون ئێوەو ئەو کتێب‌و بەرهەمە کوردی‌و عەرەبی‌یانەی سالی‌پار لە چاپدراون‌و یارمەتی‌دراون‌و کەوتونەتە کتێبخانەکانەوە . ئەمە جگە لەوەی کە هەندێ کتێب سالی ١٩٨٦ بریاریان بۆ دراوە بەلام هێشتا لەچاپخانەکاندا ماونەتەوە . وەبەر رەحمەتی کێشەو تەگەرەی چاپ‌کەوتوون ، بەهەرحال لەداهاتوودا ئەوانیشتان پی دەناسێنین

● کتێبە چاپکراوەکان ●

أ – کوردی‌یەکان :

١ – دیوانی حاجی قادری کۆیی :

سەرەتای سالی ١٩٨٦ ئەمینداریتی ی گشتی ی رۆشنبیری‌و لاوان جوانترین‌و بە بەهاترین دیاری ئەدەبی ی پێش‌کەش بەئەدیب‌و ئەدەب دۆستانی کورد کرد ، کە ئەویش دیوانە بەنرخەکەی شاعیری کوردی نەمر «حاجی قادری کۆیی» بوو . .

ئەم دیوانە لەلایەن مامۆستایان کەریم شارەزاو سەردار حمید میران ، لی‌ی کۆلراوەتەوەو لێکدراوەتەوە ، مامۆستا «مسعود محمد»یش پێیداچۆتەوە ، دەتوانین بلێین ئەم دیوانەی شاعیر سەرجەمی هەموو دیوانە چاپکراوەکانیتی‌و زۆربەی هەموو شیعرەکانی تێدا کۆکراوەتەوە . بۆ ئامادەکردنیشی سوود لە کۆمەلە سەرچاوەیەکی کوردی‌و عەرەبی‌و فارسی وەرگیراوە ، لە لاپەرە «٢٩١ ، ٢٩٢»دا کاکە محمدی مەلا کەریم کە سەرپەرشتکاری دیوانەکەبووە لەژێر ناونیشانی «دوا وشەی

منیش»دا ، ئەوەی روون کردۆتەوە کە چۆن ئەرکی سەرپەشتی کردنەکەی پی‌سپێردراوەو شیعرەکانی نێو دیوانەکەی لەگەڵ ئەو سەرچاوانەدا بەراورد کردووە کە لای خۆیەتی . بەمەش توانیویەتی بەشێکی ئەو کەم‌و کورتیانە چارەسەر بکا کە لە لێکۆڵینەوەکەدا وەبەرچاوی کەوتوون ، ئەمە سەرەڕای تی‌هەڵکێش کردنی هەندێ پەراوێزی خۆی .

ئەم دیوانەی حاجی بریتی‌یە لە «٢٠٤» لاپەرەی قەبارە گەورەی «٢٣×٥ر١٥سم»و ، لە چاپخانەی «افاق عربية» لە چاپ دراوە ، لە نامەخانەی نیشتمانیی بەغدادا ژمارە «٧٥»ی ساڵی «١٩٨٦»ی دراوەتی‌و ، نرخەکەیشی یەك دینارو نیوەو ، شەش هەزار دانەی لی‌چاپ کراوە . .

کاك «محمدی مەلا کەریم» سەرپەرشتی لەچاپ‌دانی کردووەو «عەزیز رەشید حەریری» نەخشەی بەرگ‌و دەرهێنانی هونەریی ئەم دیوانەی ئەنجام داوە . .

٢ – گەشتی چارەنووس :

شانۆنامەیەکە بۆ منداڵ‌و مێرد منداڵان نووسراوەتەوە ، کاك محمود زامدار لە سیناریۆیەکی شانۆیی‌یەوە کە «قاسم محمد»ی هونەرمەند بەزمانی عەرەبی نووسیویەتی ، وەریگێڕاوە بو زمانی کوردی . .

ئەم شانۆنامەیە لە بنچینەدا بەزمانی فەرەنسی نووسراوەتەوەو ، نووسەرەکەیشی وەکو وەرگێڕ روونی کردۆتە فرۆکەوانێکی رۆژنامەنووس بووە کە لە ساڵی «١٩٤٤»دا بەفرۆکەکەی بۆ راپەڕاندنی کارێك دەچێت‌و ، ئیتر ناگەڕێتەوە ، ئەو فرۆکەوانەیش ناوی «ئەنتوان ماری رۆژێ دینت – ئاکزو پێری» بووە ، لەساڵی «١٩٠٠»دا ، لە شاری «لیۆن»ی فەرەنسا لەدایك بووە .

ئەم شانۆنامەیە بریتی‌یە لە «٨٨» لاپەرەی قەبارە گەورەی «٥ر٢٢×٥ر١٦سم»و ، لەچاپخانەی ئەمینداریێتی‌ی رۆشنبیریی‌و لاوان لەهەولێر لەچاپ دراوە ، لە نامەخانەی نیشتمانیی بەغدادا ژمارە «١٤٧٣»ی ساڵی «١٩٨٦»ی دراوەتی‌و ، نرخەکەیشی «٢٥٠» فلسەو سێ هەزار دانەی لێ چاپکراوە .

وەرگێڕ هەر، خۆی سەرپەشتی‌ی لەچاپ‌دانی کردووەو ، بەرهەمەکەیشی پێش‌کەش بە «راستی‌و کاروان‌و ڤیان» کردووە .

٣ – هەڵبەستێن بژارتە :

کۆمەڵە هەڵبەستێکی هەڵبژاردەی شاعیری ناسراوی سۆڤیەتی «میخائیل یووریۆڤیچ لێرمۆنتۆف»ە ، نووسەری هێژا «د . حسێن رەهبەر ڕێزان» لە زمانی رووسی‌یەوە وەری‌گێڕاوەتە سەر زمانی کوردی‌و ، «د . تۆسنی رەشیدو ، د . عبدالله پەشێو» بەکوردی‌و رووسیەکەدا چوونەتەوەو بەراوردیان کردووە .

ئەم کتێبە بریتی‌یە لە «٨٠» لاپەرەی قەبارە ناوەنجی «٢١×٥ر١٣سم»و ، لە چاپخانەی «علاء» لەبەغدا لەچاپ‌دراوە ، لە نامەخانەی نیشتمانیی بەغدادا ژمارەی «١٥٥٩»ی ساڵی ١٩٨٥ی دراوەتی‌و ، نرخەکەیشی «٣٥٠» فلسەو ، سێ هەزار دانەی لێ چاپکراوە .

کاك «محمدی مەلا کەریم»یش ئەرکە هونەری‌یەکانی بەچاپ گەیاندنی ئەم کتێبەی لەئەستۆ گرتووە ، ئەم کتێبەیش ئەگەرچی مێژووی ساڵی ١٩٨٥ی لەسەرەو ، ژمارەی سپاردنیشی هەر ساڵی (١٩٨٥)ە ، بەڵام چاپەکەی دواکەوتووەو ، سەرەتای ساڵی ١٩٨٦ کەوتۆتە کتێبخانەکانەوە .

٤ – نووسینی کوردی :

مامۆستای دوکتۆر ئەورەحمانی حاجی مارف بەردەوام کەوتۆتە شوێن بژاندنەوەو خزمەت کردنی زمانی کوردی ، ئەویش لەرێگەی ئەو کتێب‌و چاپکراوانەی کە پەیتا پەیتا دەیان خاتە بەردەستی رۆشنبیرو خوێندەوارانی کوردەوە ، ئەوەتا وا ساڵی ١٩٨٦ ، بەرهەمێکی دیکەی خستە کتێبخانەکانەوە بەناوی «نووسینی کوردی بە ئەلفو بێی عەرەبی» ، ئەم کتێبەی دوکتۆر بریتی‌یە لەکۆمەڵە بابەتێکی بەپێزو بەسوود دەربارەی نووسینی کوردی کە جگە لە پێشەکی نووسەر ئەم بابەتە سەرەکی‌یانەی گرتۆتەوە :

«نووسین‌و جۆرەکانی‌و مێژووی ، کورتەیەکی مێژووی نووسینی کوردی بە ئەلفوبێی عەرەبی ، گیروگرفتەکانی ڕێنووسی کوردی بە ئەلفوبێی عەرەبی ، گیروگرفتی نیگاری دەنگەکان ، گیروگرفتی نووسینی وشەکان‌و تێك بەستنیان» هەروەها چەند بەشێکی دیکە کە لە هەموویان بەسوود تر بۆ نووسەران ئەو بابەتەیە کە لەبارەی خاڵبەندی‌یەوەیە .

دوکتۆر ئەورەحمان بۆ وەبەرهەم هێنانی ئەم کتێبەی سوودی لە «٢٤٤» سەرچاوەی هەمەجۆر وەرگرتووە ، ئەڵبەتە ئەم کارەیش بەهاسانی ئەنجام نەدراوە ، بەڵکو ماندوبوون‌و شوێن‌کەوتنێکی زۆری تێ‌چووە .

ئەم کتێبەی دوکتۆر «١٩٠» لاپەرەی قەبارە گەورەی «٢٤×١٧سم»و ، لەچاپخانەی «علاء» لەبەغدا چاپ‌کراوە ، لەنامەخانەی نیشتمانیی بەغدادا ژمارەی «٣٤»ی ساڵی ١٩٨٦ی

دراوەتیٚو ، نرخەکەیشی «٧٥٠» فلسەو ، سێ هەزار دانەی لیٚ چاپکراوە .

دەرهێنانە هونەرییەکەی «عەزیز رەشید حەریری» ئەنجامی داوەو ، کاك «جەعفەر بەرزەنجی»ش سەرپەرشتی لەچاپدانی کردووە . .

٥ – مەرکانەی کوردی بۆ گوڵی بوردی :

لە زنجیرەی بڵاوکراوە ئایینییەکاندا ئەمساڵ چەند کتێبێك کەوتنە کتێبخانەکانەوە ، لەوانەیش نامێلکەی کوردی بۆ گوڵی بوردی کە مامۆستا طاهر مەلا عبدالله بەحرکەیی لەعەرەبییەوە وەریگێڕاوەتە سەر زمانی کوردی ، ئەم نامێلکەیە لەلایەن مامۆستا «عبدالکریم المدرس» پەسند کراوەو ، بەکارێکی چاك لەقەڵەم دراوە . نامێلکەکە بریتییە لە «دە» بەشی جیاجیا کە لەتەك وەرگێڕانەکەدا عەرەبییەکەیشی نووسیوەتەوە . .

مەرکانەی کوردی «٤٨» لاپەڕەی قەبارەی گەورەی «٢٢×١٦،٥سم»و . لە چاپخانەی ڕۆشنبیریو لاوان لە هەولێر لە چاپ دراوە ، لە نامەخانەی نیشتمانیی بەغدادا ژمارەی «٥٣٠»ی ساڵی «١٩٨٦»ی دراوەتیٚو . نرخەکەیشی «٢٥٠» فلسەو . «٢٠٠٠» دانەی لیٚ چاپکراوەو ، بەخەتی دەستیش نووسراوەتەوە .

٦ – محمد عارفیٚ جزیری کەویٚ رِبادە :

محمد عارفیٚ جزیری ئەو هونەرمەندە کوردەدەنگ خۆشە بوو کە لە زۆربەی ناوچەکانی کوردستان شوێنی شیاوو دیاری خۆی هەبوو . خاوەنی بەهرەیەکی گەورەو لەبن نەهاتوو بوو . ئەو مرۆڤە دڵسۆزە بوو کە بەو پەڕی وەفاداریو دڵسۆزییەوە مامڵەتی لەگەڵ گۆرانی کوردی رەسەندا کرد .

ئەم کتێبەی کاك سگڤان بریتییە لە «١٠٢» لاپەڕەی قەبارە ناوەنجی «٢٢×١٥،٥سم»و ، لەچاپخانەی ئەمینداریێتیی گشتیی ڕۆشنبیریو لاوان لەهەولێر لەچاپ دراوە . لەنامەخانەی نیشتمانیی بەغدادا ژمارەی «٥٩١»ی ساڵی «١٩٨٦»ی دراوەتیٚو ، نرخی دانەیەکی «٧٥٠» فلسەو ، دوو هەزار دانەی لیٚ چاپ کراوە .

کاك نەزار بەزاز نەخشەی بەرگەکەی کردووەو . کاك «سەرهەنگ محمد سعدالله»ش سەرپەرشتیی لەچاپدانی کتێبەکەی کردووە . بۆ زێدە ئاگاداریش ئەم چاپکراوە بە شێوە زمانی کرمانجیی ژووروووەو . جگە لەچەند کورتە باسێك کە لەپێشەکیدا هاتووە «٢٧» گۆرانیی هەمەجۆری محمد عارفی جزیری تێدا بڵاوکراوەتەوە .

٧ هەڵبەستەکانم :

ئەم چاپکراوەیەیش بریتییە لە دیوانێکی هەڵبەستەکانی مامۆستا «علي ناجي عطار» کە نزیکەی «٤٦» پارچە شیعری گرتۆتە خۆ . کە زۆر لایەنی نیشتمان پەروەریو جوانیو جوانیی وولاتو بەهارو کوردستانو ئایینیو ڕێنمایی کردنو پەروەردەیی دەردەبڕن . ئەمە جگە لە ناساندنێکی خێرای شاعیر کە لەدوا لاپەڕەدا هاتووە .

ئەم چاپکراوەیش هەر دیسان لەسەر ئەرکی ئەمینداریێتیی گشتیی ڕۆشنبیریو لاوانی ناوچەی کوردستان لەچاپ دراوەو . بریتییە لە «١١٨» لاپەڕەی قەبارە ناوەنجی «٢٠×١٤سم»و . لەچاپخانەی ڕۆشنبیریو لاوان لەهەولێر لەچاپ دراوە . لە نامەخانەی نیشتمانیی بەغدادا ژمارەی «٥٢٦»ی ساڵی «١٩٨٦»ی دراوەتیٚو . نرخەکەیشی «٣٥٠» فلسە ، کاك سیروانی بەکر سامی نەخشەی بەرگەکەی کێشاوەو ، سەرپەرشتیی چاپکردنیشی کردووەو . دوو هەزار دانەی لیٚ چاپکراوە .

٨ تەجویدی قورئان :

مامۆستا «مسعود مەلا عبداللەی بیٚبەش» لەساڵانی زووەوە چاپیی یەکەمی ئەم بەرهەمەی خۆی بڵاوکردۆتەوەو تا ڕادەیەکی باش لە بواری تەجویدی قورئان سوودی بەو کەسانە گەیاندووە کە مەبەستیانەو مەبەستیان بووە لەم زانیارییەدا شارەزا بن . هەر لەم ڕوانگەیەشەوە . وا لە ساڵی ١٩٨٦دا چاپیی دووەمیشی وەکو دیارییەکی خنجیلانە پێشکەش بەوانە کردەوە کە لەچاپیی یەکەمی تەجویدی «بیٚبەش» بیٚبەش بووبوون .

تەجویدی قورئان «٣٢» لاپەڕەی قەبارە گەورەی «٢٣×١٦سم»و . لە چاپخانەی ڕۆشنبیریو لاوان لە هەولێر لەچاپ دراوە ، لە نامەخانەی نیشتمانیی بەغدادا ژمارەی «٩٨١»ی ساڵی «١٩٨٦»ی دراوەتیو . «٢٠٠٠» دانەی لیٚ چاپکراوەو . نرخەکەیشی «٢٠٠» فلسە .

ئەم نامێلکەیەش هەر بەخەتی دەست نووسراوەتەوە لەلایەن کاك «سعید یحیی خطاط»ەوەو . بە ئۆفسێت چاپکراوە .

٩ – عیراقا خۆشتێ :

ئەم چاپکراوە بریتییە لە کۆمەڵە شیعرێکی سیاسیو نیشتمانیی برای شاعیر خالد حسین . کە بەخەتی دەست نووسراونەتەوە . شاعیر ئەم

بەرهەمەی پێشکەش کردووە بە هەموو مێرخاس و پاڵەوانێکی کە بۆتە چەپەرو بەرسنگی دوژمنی گرتووە تاوەکو وولاتە شیرینەکەمان ناشیرین نەکات .

ئەم چاپکراوە «٤٨» لاپەڕەی قەبارە ناوەنجی «٢٠×٥ر١٤سم»و . لە چاپخانەی ڕۆشنبیری سەر بە ئەمینداریێتی گشتیی ڕۆشنبیریی و لاوان لە هەولێر لەچاپدراوە ، لە نامەخانەی نیشتمانیی بەغدادا ژمارەی «١١٠٨»ی ساڵی «١٩٨٦»ی دراوەتێ و . ترخی «٣٠٠» فلسەو ، «٢٠٠٠» دانەی لێ چاپکراوە ، ئەوەی شایانی باسە شاعیر هەر ئەم ساڵ واتە ساڵی ١٩٨٦ دیوانێکی تری بلاوکردۆتەوە بەیارمەتی ئەمینداریێتی گشتیی ڕۆشنبیریی و لاوان . بەناوی پێلا سێ .

١٠ – ملوانکەی ئەڵماس :

کۆمەڵە چیرۆکێکی چیرۆك نووسی بەناوبانك «گی . دی . مۆپاسان»ە ، مامۆستا علی فتاح دزەیی لە زمانی ئینگلیزییەوە کردوونی بە کوردی ، وەرگێر پێشـەکییەکی بەچوار لاپەڕە بۆ کتێبەکە نووسیوەو ، پەنجەی بۆ ئەوە ڕاکێشاوە کە زۆر لەمێژە خەریکی ئەم پرۆژەیە بووە کە بریتییە لە وەرگێرانی شازدە کورتە چیرۆکی مۆپاسان . وە بە تایبەتی بەناوبانگترین کورتە چیرۆکەکانی . هەروەها ئەوەی ڕاگەیاندووە کە چیرۆکەکانی ئەم نووسەرە وەرگێردراونەتە سەر زووربەی زمانەکانی ئەوروپایی و زمانانی دیکەو – ناوە ناوەش کراون بە کوردی – ئیتر هەر لەبەر گرینگی چیرۆکەکانی ئەم نووسەرە وەرگێر دەڵێ :

«زمانی کوردیش ، کەمو زۆر لەمە بێبەش نەبووە . ڕەنگە بێ بۆ یەکەمین جار . لاپەڕەکانی «گۆڤاری گەلاوێژ» ئەم نووسەرەی بە کورد ناساندبێ . دوای ئەویش چاپەمەنییەکانی کوردی . ناو بەناو چیرۆکێکی بلاوکردۆتەوە . بەلام . ئەوە یەکەمین جارە کۆمەڵە چیرۆکێکی ئەم نووسەرە . بەم قەوارەوە دەکرێن بە کوردیو لەنێو دوو بەرگی کتێبێکی سەربەخۆدا کۆ دەکرێنەوە» .

ئەوەی ڕاستی بێت ئەم کارەی کاك عەلی شتێکی بەسوودەو . بە زمانێکی تەڕو پاراویشەوە وەرگێردراون . بەلام ئەوەی جێگەی داخە لە چیرۆکی «چۆن نیشانەی شەرەفی وەرگرت» کە لە لاپەڕە «٢٧»دا دەست پێ دەکاتو . بەپێزترین چیرۆکی نێو کۆمەڵەکەیە . چوار لاپەڕەی تەواوی لەکاتی لەچاپداندا کەوتووە . چوار لاپەڕەکەیش دەکەوێتە دوای دێری هەژدەی لاپەڕە «٣٣» . ئەڵبەتە ئەم کارەیش چیرۆکەکەی بە ناکامڵی هێناوەتە پێشەوە .

ملوانکەی ئەڵماس «٢٦٤» لاپەڕەی قەبارە گەورەی «١٧×٢٤سم»و ، لە چاپخانەی «علاء» لە بەغدا لەچاپدراوە . لەنامەخانەی نیشتمانیی بەغدادا ژمارەی «٨٨٣»ی ساڵی «١٩٨٦»ی دراوەتێ و ، نرخی دینارو نیوێکەو . سێ هەزار دانەی لێ چاپکراوە . . کاك جەعفەر بەرزنجیش سەرپەرشتی لەچاپدانی ئەم کتێبەی کردووە .

١١ – بەرهەمی کوردەواری :

ئەم کتێبە پێنج بەرهەمی سروشتیی ژیانی چەوساوەکانی کوردستانە لەلایەن مامۆستا «مەولوود بێخاڵی»یەوە کۆکراوەتەوەو ئامادەکراوە . بەرهەمەکانیش ئەمانەن : «**تووتن . چەند لاپەڕەیەکی تریش لەبارەی تریێ و بەرهەمەکانییەوە لە کوردستاندا . گۆزیی و کەتیرە . بەرچاوخستنی ژیانی کرێکارانی قورکاری بەر لە شۆڕشی «١٤»ی گەلاوێژی ١٩٥٨دا . هەڵوێستێکی کورت لە ژیانی ڕابردووی جوتیارانی ناوچەی هەولێر**» . ئەوەی ڕاستی بێ بێخاڵی دەمێکە خەریکی کۆکردنەوەی ئەم جۆرە بابەتانەیە . بەلام لەم یەك دوو ساڵەی دواییدا دەستی داوەتە بلاوکردنەوەیان لە گۆڤارە کوردییەکاندا ، وەکو : کاروانو ، ڕۆشنبیریی . نوێ و . ئۆتۆنۆمی . .

بەرهەمی کوردەواری ، «١٤٤» لاپەڕەی قەبارە گەورەی «٥ر٢١×١٦سم»و ، لە چاپخانەی ڕۆشنبیریی و لاوان لە هەولێردا لە چاپدراوە ، لە نامەخانەی نیشتمانیی بەغدادا ژمارەی «٩٨٢»ی ساڵی «١٩٨٦»ی دراوەتێ و ، نرخی «٧٥٠» فلسەو . دوو هەزار دانەی لێ چاپکراوە ، کاك «سرهند حمد سعدالله»ش . سەرپەرشتیی لە چاپدانی کردووە .

ئەگەرچی ئەم کتێبە لەسەر بەرگی دواوەی‌و . لە لاپەڕە «١٤٤»دا بەزمانی عەرەبی نووسراوە ، بە یارمەتی ئەمینداریێتی ڕوشنبیریی و لاوان چاپکراوە ، بەلام ڕاستییەکەی . لە چاپکراوەکانی ئەمینداریێتییەوە . ئەوی تریان بە هەڵە نووسراوە .

١٢ – لێك ترازان :

کۆمەڵە چیرۆکێکی کاك «صلاح عمر»ی چیرۆك نووسەو . لە بەرگێکی قەشەنگدا کۆکراونەتەوە ، ئەم چاپکراوە «نۆ» کورتە چیرۆکی بەپێزی گرتۆتە خۆ کە ئەمانەن :

«**ئەمو ئەو ، تەرم ، کلۆڵ ، رق ، هەگبەی پیاوێکی پیر ، نهێنی ، سەفەر ، دەمامك ، چەند تابلۆێك**» .

ئەم چاپکراوە «١٨٤» لاپەڕەی قەبارە گەورەی «٢٢×١٦سم»و ،

لە چاپخانەی رووشنبیری‌و لاوان لە هەولێردا لەچاپدراوە ، لە نامەخانەی نیشتمانیی بەغدادا ژمارەی «١١١٠»ی ساڵی «١٩٨٦»ی دراوەتێ‌و ، نرخی یەك دینارەو ، دوو هەزار دانەی لێ چاپکراوە .

کاك «فاضل علی» سەرپەرشتیی لەچاپدانی کردووەو ، کاك سەردار سنجاوی هونەرمەندیش وێنەی بەرگەکەی بۆ کردووەو ، کاك فەرسەتیش ناونیشانی چیرۆکەکانی نووسیوەتەوە . .

١٣ – پێتۆڵی دانانی ڕەوای ئیسلامی :

ئەم کتێبەیش یەکێکە لەو چاپکراوە ئایینیانەی ساڵی ١٩٨٦ کەوتۆتە کتێبخانەکانی کوردستانەوە ، ئەم کتێبە د . صبحی محمسانی بەزمانی عەرەبی دایناوەو ، ساڵی ١٩٤٦ لە بەیروت چاپکراوەو ، بریتی‌یە لە سەرەتایەك بۆ لێکۆڵینەوەی شەریعەتی ئیسلامی لەبەر ڕۆشنایی مەزهەبە جیاوازەکانی‌و یاسا تازەکاندا ، مامۆستا ابراهیم عمر بە لابردن‌و زێدەکردنێکی کەمەوە ، وەری گێڕاوە . .

ئەم کتێبە «١٨٠» لاپەرەی قەبارە ناوەنجی «٢١×٥ر١٥سم»و ، لە چاپخانەی «سۆمر» لە بەغدا لەچاپدراوە ، لە نامەخانەی نیشتمانیی بەغدادا ژمارەی «١٣١٧»ی ساڵی «١٩٨٦»ی دراوەتێ‌و ، نرخی یەك دینارەو ، سێ هەزار دانەی لێ چاپکراوە ، کاك «سیروانی بەکر سامی» سەرپەرشتیی لەچاپدانی کردووەو ، نەخشەی بەرگەکەی بۆ کێشاوە .

١٤ – دیوانا مەلان :

کتێبێکی بەنرخی فۆلکلۆری‌یە ، بەری ڕەنجی هەشت ساڵی ماندووبوون‌و ئازار چەشتنە بەدوای سەرچاوەو لێکۆڵینەوەدا ، ئەوەتا کۆکەرەوەو لێکۆڵەرەوەی ئەم کتێبە مامۆستا محمدأمین ئوسمان «محمدامین عثمان» لە پێشەکی‌یەکەی‌دا دەڵێ : «ئەڤ کتێبە یا د دەستێ خویندەڤانادا کومەکا بەیتانە . پێکهاتییە ژ سێ هۆزانا کلاسیکی :

١ – مولود نامە ، ٢ – بەیتا سیسەبانێ ، ٣ – زەمبیل فرۆش .

و دوو بەیتێت فولکلۆری :

١ – بەیتا هەسپێ ڕەش ، ٢ – زەمبیل فرۆش» .

بەراستی مامۆستا «محمدامین عثمان» بە کۆکردنەوەو لێکۆڵینەوەی ئەم بابەتە فۆلکلۆری‌یە کارێکی پیرۆزی ئەنجامداوە .

ئەم بەرهەمەی نووسەر «٢٧٦» لاپەرەی قەبارە گەورەی «٢٤×٥ر١٦سم»و ، لە چاپخانەی «الزمان» لە بەغدا لەچاپدراوە ، لە نامەخانەی نیشتمانیی بەغدادا ژمارەی «٦٨٧»ی ساڵی «١٩٨٦»ی دراوەتێ‌و ، نرخی «دوو دینارو ٧٠٠ فلسەو ، سێ هەزار دانەی لێ چاپکراوە ، ئەوەی شیاوی باسکردنە کتێبەکە بەشێوە زمانی کرمانجی‌ی سەروو نووسراوەتەوە .

١٥ – ژیان‌و ڤیان :

بەرهەمێکی تری مامۆستا «ئەمینێ ئوسمان – محمدأمین عثمان»ە ، کە بریتی‌یە لە کۆمەڵە دەقێکی فۆلکلۆری کوردەواری وەکو ئەو گۆرانی‌یە کوردی‌یە بڵاوانەی لەکاتی بووك گوێزانەوەو ، بۆنە کۆمەڵایەتی‌یەکانی دیکەدا دەگوترێن ، هەروەها گۆرانی شایی‌و هەڵپەرکێ‌و ئەو هەنگاوانەی پێ‌یدا ڕەت دەبێ لەگەڵ ئاوازەکانی‌و ، گۆرانی‌یەکانی جوتیاران لەگەڵ وێنەی تایبەت بە بەرهەمەکە ، ئەمە جگە لەوەی کە کۆکەرەوەی ژیان‌و ڤیان لە پێشەکی‌دا باسی دوو بەیت‌زان‌و گۆرانی‌ی زانی فۆلکلۆری دەکات کە ئەمانەن : «سەلمانە کور ، حەمکی کورێ ئامێدی» .

ئەم کتێبەیش کە مامۆستا «ئەمینێ ئوسمان» کۆی‌کردۆتەوەو پێشکەشی کردووە ، بریتی‌یە لە «٢٢٤» لاپەرەی قەبارە گەورەی «٥ر٢٣×٥ر١٦سم»و ، لە چاپخانەی «الزمان» لەبەغدا لەچاپدراوە ، لە نامەخانەی نیشتمانیی بەغدادا ژمارەی «٧١٨»ی ساڵی «١٩٨٦»ی دراوەتێ‌و ، نرخی دینارو نیوێکەو ، سێ هەزار دانەی لێ چاپکراوە .

نووسەر لە کۆتایی کتێبەکەدا نۆتەی «٦١» گۆرانی هەمەجۆری بڵاوکردۆتەوە ، ئەڵبەتە ئەم کارەیش ئەرکی ئەو کەسانە هاسانتر دەکات کە لەو جۆرە گۆرانی‌یانە دەکۆڵنەوە ، نۆتەکانیش هونەرمەند «سمیر زاخۆیی» نووسیونی‌یەتەوەو ، ئامادەی کردوون . ئەم کتێبەیش هەر دیسان بە شێوە زمانی کرمانجی‌ی سەروو نووسراوەتەوە .

ب – کتێبە عەرەبی‌یەکان :

هەر لە بواری چاپکردنی کتێب‌دا ئەمینداریێتی‌ی ئەم کتێبە عەرەبی‌یانەیشی چاپکردووە :

١ – وجهة نظر في التفسير البشري للتأريخ :

ئەم کتێبە لەلایەن مامۆستا مسعود محمد دانراوەو ، کاتی خۆی بەچوار بەشی جیاجیا لە ڕۆژنامەی عیراق ڕۆژانی «١٥ ، ١٦ ، ١٧ ، ١٨»ی ساڵی ١٩٨٤دا بڵاوبۆتەوە ، نووسەر لەپێشەکی کتێبەکەدا پەنجە بۆ ئەوە درێژ دەکات کە ئەو چواربەشەی ڕۆژنامەی ناوبراو بە زنجیرە بڵاوی کردەوەو هەڵەی گەورەو زەقی تێ‌کەوتبوو ، ناوەرۆکی بابەتەکەی بەتەواوی شێواندبوو ، ئەوەبوو ئەمینداریێتی‌ی گشتی‌ی ڕۆشنبیری‌و لاوان هاتە مەیدان‌و ئەرکی ، چاككردنەوەو بڵاوکردنەوەی هەڵەکانی

لەسەر شان لابردمو ئەم کتێبەی بە پوختەیی ئەنجامدا . .

ئەم چاپکراوەی نووسەر بریتی‌یە لە «١٢٠» لاپەڕەی قەبارە ناوەنجی «٢٠×١٣٫٥سم»و ، لەچاپخانەی «علاء» لەبەغدا چاپکراوە ، لەنامەخانەی نیشتمانیی بەغدادا ژمارەی «١٦٩٢»ی ساڵی «١٩٨٥» دراوەتیٚو نرخەکەیشی «٥٠٠» فلسەو ، «٣٠٠٠»دانەی لیٚچاپ‌کراوە . .

نەخشەی بەرگەکەی «عەزیز ڕەشید حەریری» کردوویەتی‌و کاك «جەعفەر بەرزنجی»ش سەرپەرشتیی لەچاپ‌دانی کردووە . . ئەم چاپکراوە هەرچەندە مێژووی ساڵی «١٩٨٥»ی بەسەرەوەیە بەڵام لە سەرەتای ساڵی «١٩٨٦»دا چاپکردنی تەواو بووەو کەوتۆتە کتێبخانەکانەوە .

٢ – البدور الجلية :

جارێکی دیکەیش بەرێز «وحيدالدين قطب‌الدين نوري بريفكاني» بەرهەمێکی دیکەی خوا لیٚخۆش‌بوو «شێخ نورالدين بريفكاني» بەچاپ گەیاندەوە دوای ئەوەی خۆی کۆی کردۆتەوەو لیٚی کۆڵیوەتەوە ، ئەم کتێبە جگە لە کورتە ناساندنێکی نووسەرو ژیانو بەناوبانگترین خەلیفەکانی‌و ، ئەو نووسین‌و بەرهەمانەی لەپاشی جێماون ، نۆ بەشی سەرەکی‌ی دیکەشی گرتۆتەوە ، کە هەندیٚ لەو بەشانەیش چەند لق جیا جیای لیٚبۆتەوە دەربارەی ئایین‌و خواپەرستی‌و شەرع‌و ڕێنمایی کردنی موسلمانان .

ئەم چاپکراوە «٤١٦» لاپەڕەی قەبارە گەورەی «٢٣×١٦٫٥سم)و ، لەچاپخانەی ڕۆشنبیری‌و لاوان چاپکراوە ، لەنامەخانەی نیشتمانیی بەغدادا ژمارەی «٥٢٥»ی ساڵی «١٩٨٦»ی دراوەتیٚو ، نرخەکەی «٢٫٥» دینارەو ، «٢٠٠٠» دانەی لیٚ چاپکراوەو ، کاك «سرهند محمد سعدالله»یش ، سەرپەرشتی‌ی چاپکردنی کردووە .

٣ – ملحمة الأخوة :

بەرهەمی ئەمجارەی کاك «عبدالله عباس» بریتی‌یە لە کۆمەڵە نووسین‌و شیعرێك کە لەکاتی خۆیدا بە زمانی کوردی بڵاوی کردوونەتەوەو ، دەگەڕێنەوە بۆ دوای ساڵانی هەشتاو سەردەمی ئەو شەڕە نارەوایەی کە حوکمرانەکانی ئێران بەسەر گەلی عیراقیان داسەپاندووە .

ئەم چاپکراوەی نووسەر «٦٤» لاپەڕەی قەبارە ناوەنجی «١٥٫٥×٢١٫٥سم»و ، لە چاپخانەی «علاء» لەبەغدا چاپکراوە ، لە نامەخانەی نیشتمانیی بەغدادا ژمارەی «٢٢٢»ی ساڵی «١٩٨٦»ی دراوەتیٚو نرخەکەی «٥٠٠» فلسەو ، «٣٠٠٠» دانەی لیٚ چاپکراوە .

کاك «عبدالله عباس» خۆی سەرپەرشتیی چاپکردنی کردووەو ، کاك «شکر جاسم» نەخشەی بەرگەکەی کێشاوە .

٤ – الهجرة من بلدان الكومنويلث :

ئەم کتێبە نامەی ماستەری کاك «سعید عزیز دزەیی»یە ، لەبارەی زانیاری کۆمەڵایەتی ، کە لە زانکۆی ستوکهۆڵم لە وولاتی سویدەوە وەری گرتووە ، ئەم کتێبە کاتی خۆی بە زمانی ئینگلیزی نووسراوەتەوەو ، دانەر لەم ساڵانەی دواییدا وەریگێڕاوەتە سەر زمانی عەرەبی‌و ئەمینداریێتی‌ی گشتی‌ی ڕۆشنبیری‌و لاوانیش لەسەر ئەرکی خۆی بەچاپی گەیاندووە ، ئەم کتێبە لەچوار بەش پێکهاتووە ، ئەوەتا نووسەر لەبەشی یەکەمیدا ، کە ئامانجەکان ڕوون دەکاتەوە دەڵیٚ :

«ئەم باسە ڕوون‌کردنەوەو شی‌کردنەوەی سیاسەتی هەردوو حیزبە سەرەکی‌یەکەی بەریتانیا «موحافیزین‌و کرێکاران»ە ، دەربارەی کێشەی کۆچ‌کردنی ئەو کەسانەیە کە لە ڕەگەزی پێست سپی‌یەکان نین‌و ، سەر بە ڕێکخراوەی کۆمەڵەی گەلانی بەریتانیان‌و دەیانەویٚ بچنە بەریتانیا ، ئەو کێشەیەش لە ساڵی ١٩٥٠دا دەست پیٚدەکاو ، لە ساڵی ١٩٦٠دا زیاتر توند دەبیٚو پەرە دەستێنیٚ» .

ئەم کتێبە بریتی‌یە لە «١٠٤» لاپەڕەی قەبارە گەورەی «٢٣٫٥×١٦٫٥سم»و ، لەچاپخانەی «زانکۆی موصل» چاپکراوە ، لە نامەخانەی نیشتمانیی بەغدادا ژمارەی «١٣٥٨»ی دراوەتیٚو ، نرخی یەك دینارەو ، «٤٠٠٠» دانەی لیٚ چاپکراوە .

کاك سەردار میران نەخشەی بەرگی کتێبەکەو سەرپەرستی‌ی چاپکردنی کردووە . ئەم کتێبەیش هەر دیسان مێژووی ساڵی «١٩٨٥»ی بەسەرەوەیە بەڵام لە ناوەڕاستی ساڵی «١٩٨٦»دا لەچاپخانە تەواو بووەو ، کەوتۆتە کتێبخانەکانەوە .

٥ – النجم الثاقب للفجر الكاذب :

بریتی‌یە لە کتێبێکی ئایینی کە بە زمانی عەرەبی لەلایەن بەرێز «أبي سعيد عصمة کوڕی هاشم کوڕی حسێن کوڕی نعمان» دانراوە بۆ بەرپەرچ دانەوەی هەندیٚ بیرو ڕای ئایینی کە لە کتێبێکدا بڵاوکراونەتەوە لەلایەن «عزالدين بليق» ناوێکەوەو ، چەند زاتێکی دیکەش لە ساڵی ١٩٨٤دا وەڵامیان داوەتەوە .

ئەم کتێبە «٦٤» لاپەڕەی قەبارە ناوەنجی «٥ر٢٢×١٦سم»و ، لە چاپخانەی سۆمر لە بەغدا لەچاپدراوە ، لە نامەخانەی نیشتمانی بەغدادا ژمارەی «١١٤٠»ی ساڵی «١٩٨٦»ی دراوەتیێ و نرخی «٥٠٠» فلسەو «٣٠٠٠» دانەی لێ چاپکراوە ، کاك «سیروان بکر سامی» سەرپەرشتی لەچاپدانی کردووە .

● **ئەو کتێبانەی یارمەتی دراون :**

لێرە بەدوا باسی ئەو کتێبانە دەکەین کە یارمەتی نووسەرو دانەرەکانیان دراوەو ، لە ساڵی «١٩٨٦»دا کەوتوونەتە کتێبخانەکانەوە ، بەهەردوو زمانی کوردیو عەرەبیەوە . ئەگەرچی هەندێ لەو کتێبانە مێژووی ساڵی «١٩٨٥»یان بەسەرەوەیە . بەڵام هەندێکیان ژمارەی سپاردنیان بە کتێبخانەی نیشتمانی دەگەڕێتەوە بۆ ساڵی ١٩٨٦و ، لەبەر کێشەو تەگەرەی چاپ کەوتوونەتە یا سەرەتای ساڵی ١٩٨٦ وەیا ناوەڕاستی ئەم ساڵە ، بەهەر حاڵ هەموو ئەو کتێبانەی لێرەدا باسیان دەکەین ساڵی ڕابردوو لە ڕاپۆرتەکەماندا باس نەکراون .

● **ج : کتێبە کوردی‌یەکان :**

١ - خۆشناوو خۆشناوەتی :

ئەم کتێبەی خوالێخۆشبوو «کمال خورشید میران» بریتی‌یە لە «مێژووو ، جوگرافیاو ، یاداشت» کە لەسەرەتای ساڵی ١٩٨٦دا کەوتۆتە کتێبخانەکانەوە ، «سالار»ی کوری ئەرکی ئامادەکردنو پێش‌کەش کردنی گرتۆتە ئەستۆ» .

ئەم کتێبە کۆمەڵە باسێکی بەپێزی تێدایە دەربارەی ناوچەی خۆشناوەتیو هەندێ بنەماڵەی میرەکانی شەقڵاوە ، لەگەڵ کۆمەڵێ وێنەو نەخشەیەکی پەیوەندی‌دار بە ناوەڕۆکی باسەکانەوە .

خۆشناوو خۆشناوەتی بریتی‌یە لە «١١٢» لاپەڕەی قەبارە گەورەی «٥ر٢٤×١٧سم»و ، لەچاپخانەی «علاء» لەبەغدا لەچاپ دراوە ، لە نامەخانەی نیشتمانی بەغدادا ژمارە «١٧»ی ساڵی «١٩٨٦»ی دراوەتیێ و ، نرخیشی «٧٥٠» فلسەو ، سێ هەزار دانەی لێ چاپکراوە .

کاك جەعفەر بەرزنجی سەرپەرشتی لەچاپ‌دانی کردووەو . دەرهێنانە هونەری‌یەکەی لەلایەن «عەزیز ڕەشید حەریری» ئەنجام دراوە ، کاك «محمد زادە»ی خۆشنووس و نەخشە سازیش . نەخشەی بەرگەکەی بۆ کردووەو خەتەکانیشی بۆ نووسیووە .

ئەم کتێبە ئەگەرچی مێژووی ساڵی «١٩٨٥»ی بەسەرەوەیە . بەڵام لەسەرەتای ساڵی ١٩٨٦ لە چاپخانە تەواو بووەو . هەر لەو ساڵەیش‌دا لەنامەخانەی نیشتمانی‌دا تۆمار کراوە .

٢ - کەشکۆڵی گیو :

مامۆستای خوالێخۆش‌بوو گیوی موکریانی یەکێك بووە لەو مرۆڤە دڵسۆزانەی بەهەموو توانایەکی تێکۆشاوە لەپێناو خزمەت‌کردنی ووشەو ئەدەبی کوردی‌دا ، ئەو خزمەت گوزارە نەمرە هەر لە سەرەتای تەمەنی‌یەوە تاوەکو ماڵ‌ئاوایی کردنی لەدونیای پڕ کێشەو مەینەت‌دا بێ سڵ‌کردنەوە لەکارکردن نەکەوتووەو . ووشەی شیرینی کوردی بەزۆر ناوچەی کوردستان‌دا بڵاوکردۆتەوە . ئەوەتا لە ساڵانی زووەوە وێڵ و سەرگەردانی کۆکردنەوەی ژیانو بەسەرهاتی شاعیرو نووسەرانی کورد بووە ، بۆ ئەوەی رۆژێ لەرۆژان بە چاپکراوی بڵاوی‌یان بکاتەوەو لە فەوتان رزگاریان بکات ، بەڵام ئەو ئاواتەی ئەویش وەکو زۆر کەسانی دیکە نەهاتۆتە دی ، بۆیە ئەو پرۆژەیەی بۆ ئەنجام نەدراوەو ، خستۆیەتی‌یە ئەستۆی دوکتۆر کوردستانی موکریانی تاوەکو ، وەك ئەرکێکی کچو باوکایەتیو مامۆستاو قوتابی‌یەکی دڵسۆزو بەوەفا ئەنجامی بدات .

کەشکۆڵی گیو «١٦٠» لاپەڕەی قەبارە گەورەی «٢٤×١٧سم»و . لە چاپخانەی «علاء» لە بەغدا چاپکراوە ، لە نامەخانەی نیشتمانی بەغدادا ژمارەی «٢٦٠»ی ساڵی «١٩٨٦»ی دراوەتیێ و ، نرخی «٨٥٠» فلسەو ، «٣٠٠٠» دانەی لێ چاپکراوە . .

کاك عبدالقادری علی مەردان کارە هونەری‌یەکانی ئەنجام داوەو . دوکتۆر کوردستان هەر خۆی سەرپەرشتی‌ی چاپکردنەکەی کردووە .

٣ - تەصەووف چی‌یە :

کتێبێکی گرانبەهای مامۆستا شێخ أمین شێخ علاءالدین نەقشبەندی‌یە دەربارەی تەصەووف کە ئەم لایەنە گرینگانەی گرتۆتەوە : «رێبازی نەقشبەندی لە تەصەووفدا کامە ؟ ، تەصەووف چ کارێکی کردوەتە سەر وێژەی کوردی ؟ ، تەصەووف چۆن وە لەکەیەوە هاتووە ؟ ، فەرقی فەلسەفەو تەصەووف چی‌یە ؟ ، فەرقی تەصەووفی ئیسلامی‌ی وە تەصەووفی بەر لە ئیسلام چی‌یە ؟» ئەمەو گەلێ ووردە بابەتی دیکە کە لە ژمارە نایەن .

ئەم کتێبە بریتی‌یە لە «٥٦٠» لاپەڕەی قەبارە گەورەی «٢٤×١٧سم»و ، لەچاپخانەی «دار الحرية» لە بەغدا چاپکراوە ، لە نامەخانەی نیشتمانی بەغدادا ژمارەی «١٦٦٤»ی ساڵی «١٩٨٥»ی دراوەتیێ و ، نرخی دانەیەکی «سێ» دینارەو ، پێنج هەزار دانەی لێ

چاپکراوە ، ئەم کتێبەیش هەردیسان ساڵی «١٩٨٦» کەوتۆتە بازار .

کاك فاتح مەلا کریم و کاك محمدی مەلا کریم سەرپەرشتیی چاپ و راست کردنەوەی هەڵە چاپی‌یەکانیان کردووەو ، کاك «عبدالقادر علی مەردانیش» کارە هونەری‌یەکانی ئەنجام داوە .

٤ – چینی کرێکارانی عیراق :

«چینی کرێکارانی عیراق دروست‌بوون و سەرەتای بزووتنەوەی» . وەرگێڕانێکی بەنرخی ئەو کتێبەیە کە مامۆستای مێژوونووس «دکتۆر کەمال مەزهەر ئەحمەد» بەزمانی عەرەبی دایناوەو ، کاك فوئادی مەجید میسری لەبەر گرینگی و بە بەهایی کتێبەکە کردوویەتی بە کوردی .

ئەم کتێبە جگە لە پێشەکی وەرگێڕو ، پێشەکی نووسەر چوار بەشی سەرەکیشی گرتۆتەوە دەربارەی چینی کرێکارانی عیراق ، لەگەڵ چەند پاشکۆیەکی بەکەڵك لەبارەی مێژووی چینی کرێکارانی کوردو هەندێ لە پەیرەوە ناوخۆکانی چەند کۆمەڵەیەکی کرێکاران و فەرهەنگۆکێکی خنجیلانە بۆ ووشە گرانەکان .

ئەم چاپکراوە «٢٩٢» لاپەرەی قەبارە گەورەی «٢٣ر٥×١٦ر٥سم»و ، لە چاپخانەی «دار افاق عربیە» لە بەغدا چاپکراوە ، لە نامەخانەی نیشتمانیی بەغدادا ژمارەی «١٦٨٠»ی ساڵی «١٩٨٥» دراوەتێ و ، نرخەکەی دوو دینارو روبعێکەو ، سێ هەزار دانەی لێ چاپکراوە . وەرگێڕ هەر خۆی سەرپەرشتیی چاپی کردووەو «سینا عەتا»ش نەخشەی بەرگەکەی کێشاوە .

ئەم کتێبەیش وەکو هەندێ لەو کتێبانەی پێشتر مێژووی سپاردنی ساڵی «١٩٨٥»ە ، کەچی ساڵی ١٩٨٦ تەواو بووەو کەوتۆتە کتێبخانەکانەوە .

٥ – گرنگترین نەخۆشی‌یە دەروونی‌یەکان :

مامۆستا جەلال خەلەف ژاڵەیی پەیتا پەیتا بابەتی تازەو بەپێز لەبارەی دەروون ناسی‌یەوە پێشکەش بە خوێنەرانی کورد دەکاو ، کتێبخانەی کوردیی دەوڵەمەندتر دەکات و ، سەرچاوەی زانیاری دەخاتە بەردەست لێکۆڵەرەوەو ئەو کەسانەی مەبەستیانە شارەزایی‌یەك لەم رووەوە بزانن . ئەوەتا وا ئەم سالیش – ساڵی «١٩٨٦» – کتێبێکی تازەی بەناوی گرنگترین نەخۆشی‌یە دەروونی‌یەکان پێشکەش کردووین .

ئەم کتێبە بریتی‌یە لە «٢١٦» لاپەرەی قەبارە گەورەی «٢٣ر٥×١٦ر٥سم»و ، لە چاپخانەی «الجاحظ» لەبەغدا لەچاپدراوە . لە نامەخانەی نیشتمانیی بەغدادا ژمارەی «٢٨٧»ی ساڵی «١٩٨٦»ی دراوەتێ و نرخی دینارو نیوێکەو . «سێ هەزار» دانەی لێ چاپکراوە . .

٦ – گۆڤەند :

بەرگی یەکەمی ئەو کتێبە کوردی‌یەیە کە کاك نورالدین سعید مصطفی بەشێوە زمانی کرمانجی سەروو لەبارەی فۆلکلۆری کوردی و بەشی گۆرانی‌ی شایی و هەڵپەرکێ بەچاپی گەیاندووە .

کاك نورالدین لەم کتێبەدا کۆمەڵێکی زۆری لەو گۆرانی‌یانە بلاوکردۆتەوە کە لە دەڤەرێ بادینان لەکاتی شایی و هەڵپەرکی‌دا دەگوترین و ، ئاهەنگی شایی و زەماوەندیان پێ گەرم دەکرێ و . خەڵکی ناوچە جیا جیاکانی کوردستان رۆژانی شادو خۆشی‌ی خۆیانیان بەو جۆرە گۆرانی‌یانە بەسەر دەبەن .

گۆڤەند ، بریتی‌یە لە «٨٨» لاپەرەی قەبارە گەورەی « ٢٤ × ١٧سم»و . لە چاپخانەی «علاء» لە بەغدا لەچاپدراوە . لە نامەخانەی نیشتمانیی بەغدادا ژمارەی «٢٢١»ی ساڵی «١٩٨٦»ی دراوەتێ و ، نرخی «٦٠٠» فلسەو . «سێ هەزار» دانەی لێ چاپکراوە .

٧ – نالی لە دادگای رەخنەدا :

ئەم بەرهەمەی کاك رەئووف عوسمان بریتی‌یە لە دوو ووتاری رەخنەیی کە یەکەمیان بەناوی «نالی لەدادگای رەخنەدا»یەو . دووەمیشیان بەناوی «رەخنەو هۆنراوەو هەڵوێست»ە . کە نووسەر لەنێو دوو بەرگی کتێبێکدا کۆی کردوونەتەوەو بەچاپی گەیاندووەو بەیارمەتی ئەمینداریتی‌ی گشتی‌ی رۆشنبیری و لاوان لەچاپدراوە .

ئەم چاپکراوەی کاك رەئووف «٨٤» لاپەرەی قەبارە گەورەی «٢٣ر٥×١٧سم»و ، لە چاپخانەی «دار الجاحظ» لەبەغدا چاپکراوە . لە نامەخانەی نیشتمانیی بەغدادا ژمارەی «٧٩٥»ی ساڵی «١٩٨٤»ی دراوەتێ و ، نرخەکەیشی «٧٥٠» فلسەو «٣٠٠٠» دانەیشی لێ چاپکراوە . .

ئەم کتێبەیش ئەگەرچی ژمارەی سپاردنی بەکتێبخانەی نیشتمانیی بەغدادا ، دەگەڕێتەوە بۆ ساڵی «١٩٨٤» . کەچی ساڵی «١٩٨٦» چاپکردنەکەی تەواو بووەو کەوتۆتە کتێبخانەکانەوە .

٨ – گوتنێت مەزنان :

«گوتنێت مەزنان ل دەڤەرا بەهدینان» کتێبێکی برای هێژا «حجی جعفر»ەو ، بەشێوە زمانی کرمانجی سەروو چاپکراوەو . بریتی‌یە لە کۆمەڵە پەندێکی هەمەجۆری ناوچەی بادینان کە لە لایەن دانەرەوە کۆکراونەتەوەو ، پێشەکی‌یان بۆ نووسراوەو . پاشکۆیەکی قەشەنگیان بۆ ئامادە کراوە ، ئەمە جگە لەو فەرهەنگۆکە بەپێزەی کە لە دووا

لاپەڕەکاندا هاتووەو ، ئەو ووشە گرانانەی تیادا شی کراونەتەوە کە لە ناوچەی سۆراندا زۆر باو نین ، هەروەها دانەر نموونەی شیعری هەندێ شاعیری هێناوەتەوە کە لە شیعرەکانیاندا پەندی کوردیو قسەی نەستەقیان بەکار بردووە .

ئەم کتێبە «١٨٤» لاپەڕەی قەبارەگەورەی «٢٤×١٧سم»و ، لە چاپخانەی «علاء» لەبەغدا چاپکراوە ، لە نامەخانەی نیشتمانیی بەغدادا ژمارەی «٢٢»ی ساڵی «١٩٨٦»ی دراوەتیو ، نرخی یەك دینارەو ، سێ هەزار دانەیشی لیٚ چاپکراوە .

٩ - لەخەونەکانی نامۆیێك :

کۆمەڵە چیرۆکێکی کاك «حسن جاف»ی چیرۆك نووسە ، ئەم بەرهەمەی کاك حسن ئەم هەشت چیرۆکەی گرتۆتەوە «چەن ساتێك لە یادداشتەکانی نامۆیێك ، رەشەبا ، کاتێك لە دەرگا نادرێ ، سیبەری دار بەرو ، بازنەیێکی داخراو ، خەون ، راو ، لاوچاك ، یادێکی زیندوو» . مێژووی نووسینی چیرۆکەکان دەگەرێتە بۆ ساڵانی ١٩٧٣-١٩٨٢ .

ئەم کۆمەڵە چیرۆکە بریتیيە لە «٨٠» لاپەڕەی قەبارە گەورەی «٢٢×٥ر١٦سم»و ، لە چاپخانەی رۆشنبیریو لاوان لە هەولێر لەچاپدراوەو ، لە نامەخانەی نیشتمانیی بەغدادا ژمارەی «١٤١٩»ی ساڵی «١٩٨٦»ی دراوەتیٚ ، نرخی ئەم چاپکراوە «٧٠٠» فلسەو ، سێ هەزار دانەیشی لیٚ چاپکراوە .

هونەرمەند «رافع الناصری» وێنە بەرگەکەی کردووەو ، تابلۆکانی ناوەوە کاك ئاری بابان کردوونیو کاك شێرکۆی خۆشنووسیش ناونیشانەکانی نووسیونەتەوە ، محمد زادەی . هونەرمەندیش سەرپەرشتیی هونەریی کردووە .

١٠ - منالو جیهانی وەرزش :

لە بواری ئەدەبی منداڵانیش‌دا ساڵی پار کاك رۆستەم باجەلان نامیلکەیەکی خنجیلانەی پێشکەش بە منداڵانی کورد کردکە بریتیيە لە نزیکەی «٣٦» پارچە شیعری هەمەجۆر دەربارەی هەموو جۆرەکانی وەرزشو چۆنیەتی ئەنجام دانیانو رێنمایی کردنی منداڵان لەو بوارەدا .

کاك رۆستەم ئەم بەرهەمەیٚ پێشکەش کردووە بە گشت منداڵانی جیهانو ، بەتایبەتی ئەو منداڵانەی قوتابیی خۆی بوونو دەرسی پیٚ گوتوون .

ئەم بەرهەمەی باجەلان «٤٨» لاپەڕەی قەبارە ناوەنجی «٢١×٥ر١٤سم»و ، لە چاپخانەی «الحوادث» لە بەغدا چاپکراوە ، لە نامەخانەی نیشتمانیی بەغدادا ژمارەی «٦٣٩»ی ساڵی «١٩٨٦»ی دراوەتیو ، نرخی «٣٠٠» فلسەو ، سێ هەزار دانەی لیٚ چاپکراوە . .

کاك محسن محمدامینو محمد زادە نەخشی بەرگی کتێبەکەیان کردووەو ، دانەر هەر خۆی سەرپەرشتیی لەچاپدانی کردووە . .

ئەوەی شایانی باسە شیعرەکانی ئەم بەرهەمەی باجەلان لەنێوان ساڵانی «٩٨٢-٩٨٤» نووسراونەتەوە . .

١١ - شانۆگەری بەتورەیی ئاوڕ بدەوە

لە ڕابردوو بدەوە :

شانۆگەرییەکی بەپێزی نووسەری ئینگلیزی «جۆن ئۆزبۆرن»ەو ، کاك شیرزاد حسن لە زمانی ئینگلیزییەوە وەریگێڕاوەو ، کاك ئازاد حمە شەریف پیێدا چۆتەوە ، وەرگێر زیرەکانە ئەم بابەتە بەنرخەی هەڵبژاردووەو پێشکەشی کتێبخانەی کوردی کردووە ، ئەوەتا لە پێشەکییەکەیدا دەڵیٚ :

«شانۆگەری - بەتورەیی ئاوڕێ لە ڕابردوو بدەرەوە - یان - بەتورەیی ئاوڕێکی دواوە بدەرەوە - دیاردەیەکی مێژوویی زۆر گرنگی نێو جیهانی شانۆی ئینگلیزی بوو . ڕۆژی «٨»ی مایسی ساڵی «١٩٥٦» ئەم شانۆگەرییە لەسەر تەختەی شانۆی - رۆیاڵ کۆرت - پێشکەش کرا . . ئاوا ئەو ڕۆژە شانۆی ئینگلیزی گەورەترین بزوتنەوەو مەزنترین شۆرشی بەخۆیەوە دی .»

ئەم کتێبە «٢٠٢» لاپەڕەی قەبارە گەورەی «٥ر٢٣×١٧سم»و ، لە چاپخانەی «دار الجاحظ» لە بەغدا چاپکراوە ، لە نامەخانەی نیشتمانیی بەغدادا ژمارەی «٨٥٠»ی ساڵی «١٩٨٦»ی دراوەتیو ، نرخی یەك دینارەو ، سێ هەزار دانەی لیٚ چاپکراوە .

١٢ - رێنیا بەرانی :

کۆمەڵە چیرۆکێکی دیکەی برای هێژا «محمد سلیم سواری»یە ، چیرۆك نووس ئەم کۆمەڵەیە دەکاتە دیاری بۆ «مزگینیا بچووك . بۆ . . . مزگینیا مەزن . .» نووسەری هێژا - صبری بۆتانی - پێشەکییەکی کورتو پڕ مانای بۆ نووسیوە ، ئیتر دوا بەدوای ئەم پێشەکییە چیرۆك نووس «دوازدە» چیرۆکی لە دوو توێی بەرگێکی خنجیلانەدا پێشکەش بە خوێنەرانی کورد کردووە ، ئەم کۆمەڵە چیرۆکەی کاك محمد سلیم بە شێوە زمانی کرمانجی سەروو نووسراوەتەوەو ، بریتیيە لە «١٢٨» لاپەڕەی قەبارە گەورەی «٥ر٢٣×٥ر١٦سم»و ، لە چاپخانەی «دار الجاحظ» لەبەغدا چاپکراوە ، لە نامەخانەی نیشتمانیی بەغدادا ژمارەی «٨٨٧»ی ساڵی «١٩٨٦» دراوەتیو ، نرخی «٧٥٠» فلسەو ،

سێ هەزار دانەی لێ چاپکراوەو ، نووسەر هەر خۆی سەرپەرشتی ی چاپکردنەکەی کردووە .

١٣ - دیوانی عاجز :

کۆمەڵە شیعرێکی کوردیی و عەرەبی شاعیری خوالێخۆش بوو «حاجی مەلا سەعید عەبدوڵڵایە» کە لە ساڵی ١٩٢٩ی زایین لە گوندی چل هەویژە لەدایك بووەو ، ماوەیەك بە کاروباری ئایینییەوە خەریك بووە ، زۆر شوێن و ناوچە گەڕاوە ، لەدواییدا لە شاری هەولێر جێگیر بووە ، ڕۆژی ١٩٦٧/٥/٢ کۆچی دوایی کردووە .

ئەم دیوانە «٨٨» لاپەڕەی قەبارە ناوەنجی «٢٠×٥ر١٣سم»و ، لە چاپخانەی «علاء» لەبەغدا لەچاپ دراوە ، لە نامەخانەی نیشتمانیی بەغدادا ژمارەی «٨٤٤»ی ساڵی «١٩٨٦»ی دراوەتێ و ، نرخی «٧٥٠» فلسەو ، سێ هەزار دانەی لێ چاپکراوە .

١٤ - کراشم دڕا چم پێ نەبڕا :

نامیلکەیەکی خنجیلانەی ڕەنگاو ڕەنگە ، چوار «چیرۆکی فۆلکلۆری کوردەواریی بۆ منداڵان»ی تێدا بڵاوکراوەتەوە ، کە لە لایەن کاك «عمر ابراهیم عزیز»ەوە کۆکراوەتەوەو ئامادەکراوە ، چیرۆکەکانیش ئەمانەن : «کێشکۆکە ، گورگ و مام ڕێوی ، گای ڕەش و ڕێویەکی فێڵباز ، کێشکۆکەو مام ڕێوی» .

ئەوەی شایانی باسە تابلۆکانی نێو نامیلکەکە بەرەنگاو ڕەنگ چاپ کراون و ، لە لایەن کاك «دارا محمد علی»یەوە دروست کراون . .

ئەم نامیلکەیە «٣٦» لاپەڕەی قەبارە گەورەی «٥ر٢٧×٢١سم»و ، لە چاپخانەی «أوفسێتی حسام» لەبەغدا چاپکراوە ، لە نامەخانەی نیشتمانی بەغدادا ژمارەی «٩٧٢»ی ساڵی «١٩٨٦»ی دراوەتێ و ، نرخی یەك دینارەو ، پێنج هەزار دانەی لێ چاپکراوە ، بەڵام تەنها سێ هەزار دانە بەر پارەمەتی کەوتووە ، ئەوەی تری - واتە دوو هەزار دانە - بە پارەی خۆی چاپی کردووە .

١٥ - دەرەختی - نورز - یش پوازی لە خۆیەتی :

کۆمەڵە کورتە چیرۆکێکی برای چیرۆك نووس «محمد رشید فتاح»ەو ، لە دووتوێی بەرگێکی قەشەنگدا کۆکراونەتەوە ، چیرۆك نووس ئەم بەرهەمەی پێشکەش دەکات بەو کەسانەی دەیناسن و دەیان ناسێ ، لەپاشدا لە پێشەکییەکەدا دەڵێ :

«ئەم چیرۆکانەم بۆیە هەڵبژاردو خستمنە دووتوێی ئەم کتێبەوە ، چونکە کاتی خۆی خوێندەواران و ڕۆشنبیران کە بەلای منەوە «سەنگی مەحەکن» بۆ هەڵسەنگاندنی گشت بەرهەمێکی ئەدەبی ، پەسندیان کردوون و ، دەدانی خێریان پێدا هێناون ! . .» .

ئەم کۆمەڵە چیرۆکە «١٠٤» لاپەڕەی قەبارە ناوەنجی «٥ر٢١×٥ر١٤سم»و ، لە چاپخانەی «الحوادث» لەبەغدا لەچاپدراوە ، لە نامەخانەی نیشتمانیی بەغدادا ژمارەی «٧٠٨»ی ساڵی «١٩٨٦»ی دراوەتێ و ، نرخی «٧٥٠» فلسەو ، سێ هەزار دانەیشی لێ چاپکراوە .

هونەرمەندی لاو «سەرچڵ شەوقی» نەخشەی بەرگی کێشاوەو . نووسەر هەر خۆی سەرپەرشتی ی لەچاپدانی کردووە . .

١٦ - ئەو گەڕەکەی بەرەو ئاسمانە :

«ئەو گەڕەکەی بەرەو ئاسمانە ، گەڕانی شاری سەخت ، داستانی گوندێکی لەبیرکراو ، گەڕانەوەی سالار ، تۆنێل» پێنج چیرۆکی کاك «غفور صالح عبدالله»ن و ، لە دووتوێی بەرگێکی خنجیلانەدا کۆکراونەتەوەو ، دەگەڕێنەوە بۆ ساڵانی «٩٧٨ ، ٩٨٠ ، ٩٨٢ ، ٩٨٣ ، ٩٨٤» .

ئەم چاپکراوە بریتییە لە «١١٢» لاپەڕەی قەبارە گەورەی «٢٣×٥ر١٦سم»و ، لە چاپخانەی «دار القادسیة» لەبەغدا لەچاپدراوە ، لە نامەخانەی نیشتمانیی بەغدادا ژمارەی «٨٦٨»ی ساڵی «١٩٨٦»ی دراوەتێ و ، نرخی «٨٠٠» فلسەو ، سێ هەزار دانەی لێ چاپکراوە .

کاك «اسماعیل خەیاتی» هونەرمەند نەخشەی بەرگەکەی کێشاوەو ، کاك «محمد عبدالرحمن زەنگنە»ش سەرپەرشتی ی لەچاپدانی کردووە .

١٧ - پێلا سێ :

کۆمەڵە شیعرێکی برای شاعیر کاك «خالد حسێن»ەو . بە هاریکاری ئەمینداریێتی ی ڕۆشنبیریی و لاوان چاپکراوە .

ئەم دیوانەی شاعیر «٣٠» پارچە شیعری هەمەجۆری گرتۆتەوە ، لەوانە شیعری پێلا سێ کە بۆتە ناونیشانی دیوانەکە .

ئەم بەرهەمەی کاك «خالد حسێن» ، «١٠٠» لاپەڕەی قەبارە ناوەنجی «٢٠×١٤سم»و ، لە چاپخانەی «علاء» لەبەغدا لەچاپدراوە .

نرخی «٦٠٠» فلسەو ، «٣٠٠٠» دانەی لێ چاپکراوە .

کاك «مختار فائق» سەرپەرشتی ی لەچاپدانی کردووەو ، کاك «نەزار بەزاز»یش نەخشەی بەرگەکەی بۆ کێشاوە . ئەوەی شایانی باسە کاك خالد حسێن ساڵانی ڕابردووش چەند بەرهەمێکی دیکەی چاپکردووە ، وەك «بەرگی یەکەم و دووەمی دیوانی ناڵبەندو ، سڵاڤەك

بو دەلالیٰ ، بومە گوتن ، هەروەها لەگەلٰ کاك احمد عبدالله زەرو بەرهەمێکی چاپکردووە بەناونیشانی « ستراتیٚت شاهیو دیلانا » .

١٨ – خانزادی سۆران لەکورتە دراماداد :

ئەم چاپکراوە بریتی‌یە لە رەخنەیەکی دوورو درێژلەسەر دەقوکارە هونەری‌یەکانی شانۆگەریی خانزادیکی تر ، ئەم ووتارە رەخنەیی‌یە کە لە هۆلی رۆشنبیریی جەماوەر لە هەولێردا پێش‌کەش کراوە ، کاك محمد حمد لەگەلٰ چەند زانیاری‌یەکی دیکەو ، فەرهەنگێکی زاراوەکان کە لە باسەکەدا هاتوون ، لە دووتوێی بەرگێکدا بەچاپی گەیاندووە .

ئەم چاپکراوە «٤٨» لاپەرەی قەبارە گەورەی «٥ر٢٣×٥ر١٦سم)و ، لە چاپخانەی «شفیق» لەبەغدا لەچاپدراوە ، لە نامەخانەی نیشتمانیی بەغدادا ژمارەی «١٠٢٨»ی سالٰی «١٩٨٦»ی دراوەتیٚ و ، نرخی «٢٥٠» فلسەو ، سێ هەزار دانەی لیٰ چاپکراوە .

نەخشەی بەرگی ئەم چاپکراوە کاك سەردار سنجاوی ئەنجامی داوەو ، نووسەر بۆخۆی سەرپەرشتی‌ی چاپەکەی کردووە .

١٩ – حەسەن زیرەكو هەندێك لە بەسەرهاتەکانی :

بەشی دووەمی ژیانو بەسەرهاتەکانی هونەرمەندی کورد «حسن زیرەك»ە ، کە لەلایەن کاك میرزا کەریم خۆشناوەوە ئامادەکراوەو نووسراوەتەوە .

ئەم کتێبە کۆمەلێك یادگارو بەسەرهاتو گیروگرفتی رۆژانی ژیانی ئەو هونەرمەندە ناسراوو خۆشەویستەی کوردی گرتۆتەوە . لەگەلٰ کۆمەلە وێنەیەکی دەگمەنی خێزانو بنەمالەی خوالیٚ‌خۆش‌بوو لەگەلٰ نووسەری ئەم کتێبەداو ، وێنەیەکی کورە جوانەمەرگەکەی کاك میرزا کریم .

ئەم چاپکراوە بریتی‌یە لە «١٦٠» لاپەرەی قەبارە گەورەی «٢٣×٥ر١٦سم»و ، لە چاپخانەی «دار القادسیة» لەبەغدا لەچاپدراوە ، لە نامەخانەی نیشتمانیی بەغدادا ژمارەی «٢٧٧»ی سالٰی «١٩٨٦»ی دراوەتیٚ و ، نرخی دینارو روبعێکەو ، پێنج هەزار دانەی لیٰ چاپکراوە . کاك محمد عبدالرحمن زەنگنە سەرپەرشتی‌ی لەچاپدانی کردووەو ، کاك «نجاة خطاط» نەخشەی بەرگەکەی ئەنجام داوەو ، خەتەکانی نووسیوەتەوە .

٢٠ – چەپکیٚ لە هۆنراوەکانی سەی وەهاب کاکەیی :

ئەم چاپکراوە بریتی‌یە لە ژیانو کۆمەلە شیعرێکی سەی وەهاب کاکەیی ، شاعیری ناوچەی گەرمیان . ئەم شاعیرە لە سالٰی ١٩٢٨دا لەدایك بووەو ، لە سالٰی ١٩٣٥دا چۆتە قوتابخانەو بەلاٰم لەبەر هەندی هۆی تایبەتی لەسالٰی ١٩٣٩دا باوکی لەقوتابخانەی دەرهێناوە . سەی وەهاب هەر لەزووەوە دەستی داوەتە شیعر نووسینەوەو ، لەگەلٰ ئەدەب‌دا ئاشنایەتی پەیدا کردووە .

ئەم کتێبە «٩٨» لاپەرەی قەبارە گەورەی «٥ر٢٣×٥ر١٦سم»و ، لەچاپخانەی «الحوادث» لەبەغدا لەچاپدراوە ، لە نامەخانەی نیشتمانیی بەغدادا ژمارەی «١٠٢١»ی سالٰی «١٩٨٦»ی دراوەتیٚ و ، نرخی «٧٥٠» فلسەو ، سیٚ هەزار دانەی لیٰ چاپکراوە .

٢١ – دیوانی ئەحمەد موختار جاف :

لەزنجیرەی کتێبە یارمەتی دراوەکانی سالٰی ١٩٨٦ دیوانە بەنرخەکەی شاعیری کوردی خوالیٚ‌خۆشبوو «ئەحمەد موختار جاف» بوو ، ئەم دیوانە پرۆفیسۆر دوکتور عیزەدین مستەفا رەسولٰ ئامادەی کردووەو بەراوردی کردووەو لێکیداوەتەوەو پێشەکی بۆ نووسیوە ، بە کۆششی کاك «ئەفراسیاب ئەحمەد موختار جاف» لەچاپ دراوە . لە لاپەرە «٥ ، ٦»دا کاك ئەفراسیاب ووتەیەکی نووسیوە ، دوای ئەو پێشەکیو لێکۆلٰینەوەکەی پرۆفیسۆر دوکتۆر عیزەدین بلاٰوکراوەتەوە کە «٤٠» لاپەرەی دیوانەکەی گرتۆتەوە ، ئیتر شیعرەکانی شاعیر بەپیٚی پیتەکانی دوایی قەسیدەکان بلاٰوکراونەتەوە ، کە سەرجەمی هەموویان دەکاتە «١٠٦» قەسیدە لەگەلٰ چوار مەسنەوی‌یەکەیدا . بۆ ئامادەکردنی ئەم دیوانە پشت بە دوو دەستنووس‌و ، دوو نووسراوەو ، دوو دیوانی چاپکراوو ، هەندی رۆژنامەو گۆڤار بەستراوە کە لە پێشەکی‌یەکەدا بەووردی باسیان لێوە کراوە .

ئەم کارە بەنرخەی دوکتۆر عیزەدین سوودێکی گەورەی هەیە بۆ کتێبخانەی کوردی‌و دەست‌پێشکەری‌یەکی چاکەو خۆزگە شاعیرانی دیکەش لیٚی بیٚ‌بەش نەدەبوون‌و ، بەتێرو تەسەلی بەرهەمەکانیان کۆدەکرایەوەو ، لیٚی دەکۆلٰرایەوە .

ئەم دیوانە «١٩٦» لاپەرەی قەبارە گەورەی «٥ر٢٣×٥ر١٦سم»و ، لە چاپخانەی «الأدیب» لەبەغدا لەچاپدراوە . لەنامەخانەی نیشتمانیی بەغدادا ژمارەی «٧٤٣»ی سالٰی «١٩٨٦»ی دراوەتیٚ و نرخی دوو دینارەو ، پێنج هەزار دانەی لیٰ چاپکراوە . نەخشی بەرگەکەیشی لەلایەن هونەرمەند «ئیسماعیل خەیات»ەوە کێشراوەو ، کاك ئەفراسیاب هەر خۆی سەرپەرشتی لەچاپدانی کردووە .

٢٢ – فەرهەنگی ئەدیب‌و نووسەرانی کورد :

بەرهەمێکی تازەی مامۆستا «مصطفى نەریمان»ەو ، بریتی‌یە لە فەرهەنگێکی خنجیلانەی ناوی ئەو ئەدیب‌و نووسەرانەی لەسەرەتای سەدەی بیستەمەوە تاوەکو کۆتایی ساڵی ١٩٨٣ کتێب‌و بەرهەمی چاپکراویان بڵاوکردۆتەوە . ئەڵبەتە ئەمەیش کارێکی بەسوودە بۆ ئەرشیڤی کوردی‌و ئەو کەسانەی مەبەستیانە لێکۆڵینەوەو بەسی ئەدەبی لەبارەی ئەدەبی کوردی‌یەوە بنووسنەوە .

ئەم کتێبەی مامۆستا نەریمان «١٥٦» لاپەڕەی قەبارە گەورەی «٥ر٢٣×٥ر١٦سم»و ، لەچاپخانەی «أسعد» لە بەغدا لەچاپدراوە ، لەنامەخانەی نیشتمانیی بەغدادا ژمارەی «١٢٣٨»ی ساڵی «١٩٨٦»ی دراوەتی‌و نرخی یەك دینارەو سێ هەزار دانەیشی لێ چاپکراوە .

٢٣ – بەردەباز :

برای شاعیر کاك «مکرم رشید تاڵەبانی» دوای ئەوەی لە ساڵی «١٩٧٨»و «١٩٨٠»دا دوو دیوانە شیعری دیکەی بڵاوکردۆتەوە بەناوی «شەپۆلی ئاواز»و «ژیلەمۆی راز» ، وا لە ساڵی «١٩٨٦»یشدا کۆمەڵە شیعرێکی دیکەی بەناوی «بەردە باز»ەوە ، خستە کتێبخانەکان‌و ، پێشکەشی خوێندەوارانی کوردی کـرد . شیعرەکانی کۆمەڵەی بەردەباز دەگەڕێنەوە بۆ ساڵەکانی «١٩٨٣ ، ١٩٨٤ ، ١٩٨٥» . .

ئەم بەرهەمەی شاعیر «٩٦» لاپەڕەی قەبارە ناوەنجی «٥ر٢١×٥ر١٤سم»و ، لە چاپخانەی «الزمان» لەبەغدا لەچاپدراوە ، لە نامەخانەی نیشتمانیی بەغدادا ژمارەی «١٢٦١»ی ساڵی «١٩٨٦»ی دراوەتی‌و ، نرخی «٥٠٠» فلسەو ، سێ هەزار دانەی لێ چاپکراوە .

بۆ زێدە ئاگاداری ، کاك مکرم لە ساڵی «١٩٥١» لە شاری خانەقین لەدایك بووە ، لە ساڵی «١٩٧٠»دا دەستی بەنووسین کردووە ، لە ساڵی «١٩٧٤»دا بەشی زمانی کوردی لە کۆلیجی ئەدەبیاتی زانکۆی بەغدا تەواو کردووە ، جگە لە بەرهەمە شیعری‌یە چاپکراوەکانی ، لە زوربەی گۆڤارو رۆژنامە کوردی‌یەکان‌دا نووسینی بڵاوکردۆتەوە .

٢٤ – کوێخا سێوێ :

دوای دوو ساڵ گیروگرفتی چاپ‌و چاپخانەو ، هات‌و چوونی نێوان بەغداو هەولێر ، عەزیزی مەلای ڕەش ڕۆمانی کوێخا سێوێ‌ی وەکو دیاری‌یەکی بەنرخی خۆی‌و سەرەنجامی ئەرکی ئەو دوو ساڵە ماندوو بوونەی پێشکەش بە خوێنەرو کتێبخانەی کوردی کرد .

نووسەر بەبێ پێشەکی‌و ، لە ٣٨ بەش‌دا ناوەرۆکی ڕۆمانەکەی خستۆتە ڕووو ، لە کۆتایش‌دا فەرهەنگۆکێکی خنجیلانەی بۆ ووشە گرانەکانی نێو ڕۆمانەکە داناوە .

کتێبی ئەم جارەی مەلا عەزیزی مەلای ڕەش «٢٤٠» لاپەڕەی قەبارە گەورەی «٢٣×١٦سم»و ، لە چاپخانەی ڕۆشنبیری‌و لاوان لە هەولێر لە چاپدراوە ، لە نامەخانەی نیشتمانیی بەغدادا ژمارەی «١١٠٩»ی ساڵی «١٩٨٦»ی دراوەتی‌و ، نرخی «دینارو ڕوبعێکە»و ، سێ هەزار دانەی لێ چاپکراوە . . کارە هونەری‌یەکانیشی عەزیز حەریری ئەنجامی داوون . .

٢٥ – پەرەنگ :

چوارەمین کۆمەڵە چیرۆکی برای چیرۆك نووس کاك «عبدالله سەراج»ەو ، بە یارمەتی ئەمینداریتی گشتی‌ی ڕۆشنبیری‌و لاوانی ناوچەی کوردستان لە چاپدراوە ، ئەم کۆمەڵەی کاکە سەراج «١٢» چیرۆکی گرتۆتەوەو ، لەوانە حەوت چیرۆکیان لە گۆڤارە کوردی‌یەکان‌دا بڵاوبوونەتەوە .

ئەم بەرهەمەی کاك عبدالله «١٢٠» لاپەڕەی قەبارە گەورەی «٥ر٢٣×٥ر١٦سم»و ، لە چاپخانەی «دار القادسیة» لەبەغدا لەچاپدراوە ، لە نامەخانەی نیشتمانیی بەغدادا ژمارەی «١٢١٢»ی ساڵی «١٩٨٦»ی دراوەتی‌و ، نرخی «٨٥٠» فلسەو ، سێ هەزار دانەی لێ چاپکراوە .

کاك محمد عبدالرحمن زەنگنە ئەرکی لەچاپدانی گرتۆتە ئەستۆ . کاك عبدالرحمن جعفر ناونیشانی چیرۆکەکانی بەخەتی دەست نووسیوەتەوەو ، کاك ئیسماعیا خەیاتی هونەرمەندیش نەخشەی بەرگەکەی کێشاوە . .

٢٦ – بەفرا ل ڤیێ :

یەکەمین بەرهەمی شاعیری هەرێمی بادینان کاکە «محسن قوچان»ە ، بەیارمەتی ئەمینداریتی‌ی گشتی‌ی ڕۆشنبیری‌و لاوان لەچاپدراوەو «٢٠» پارچە شیعری گرتۆتە خۆ . لە بەرگێکی خنجیلانەدا کۆکراونەتەوە ، لەکۆتایی ساڵی ١٩٨٦دا کەوتۆتە کتێبخانەکانی کوردستان .

ئەم بەرهەمەی شاعیر ٧٢ لاپەڕەی قەبارە ناوەنجی «٢٠×١٥سم»و ، لە چاپخانەی «أسعد» لەبەغدا لەچاپدراوە ، لە نامەخانەی نیشتمانیی بەغدادا ژمارەی «١٠٥٨»ی ساڵی «١٩٨٦»ی دراوەتی‌و ، نرخی «٦٠٠» فلسەو ، «٣٠٠٠» دانەی لێ چاپکراوە . ئەوەی شایانی باسکردنە بەرگی ئەم کۆمەڵە شیعرە لە چاپخانەی «وسام» لە بەغدا لەچاپدراوە . .

۲۷ – دلڤین :

بەرهەمێکی تازەی کاکە «کریم جمیل بیانی»یەو ، بریتی‌یە لە «۹» چیرۆکی هەمەجۆرو ، لە دوو توێی بەرگێکی خنجیلانەدا کۆکراونەتەوە . چیرۆکەکانیش ئەمانەن : «گرنژین ، کوفنێ کومتێد بلند ، ل رۆژەکا بەفرین ، رێڤینگێ وەغەرا دویر ، هرمیکا خرش ، دلڤین ، چاڤێد تەو رویبارو بازێرێ من ، شیرینێ ، هیڤی» . لەگەڵ هەر چیرۆکێکیش‌دا تابلۆیەك بڵاوکراوەتەوە .

ئەم کۆمەڵە چیرۆکە کە بەشێوە زمانی کرمانجی سەروو نووسراونەتەوە «۸۰» لاپەڕەی قەبارە گەورەی «۲٤×۱۷سم»و ، لە چاپخانەی «الجاحظ» لە بەغدا لە چاپدراوە ، لە نامەخانەی نیشتمانی بەغدادا ژمارەی «۱۲٤۸»ی ساڵی «۱۹۸٦»ی دراوەتێ‌و ، نرخی «۹۰۰» فلسەو ، «۳۰۰۰» دانەی لێ چاپکراوەو ، کاك فهمی باڵایی نەخشەی بەرگ‌و تابلۆکانی کێشاوە .

۲۸ – چیرۆك‌و بەیتی «لاس‌و خەزاڵ»و «زەمبیل فرۆش» . .

کاك سعدالله اسماعیل شێخانی لەم یەك دوو ساڵەی دوایی‌دا کەوتە کۆشش‌و زیرەکانە تاوەکو کۆتایی ساڵی ۱۹۸٦ توانی سێ بەرهەمی پوخت‌و بەپێز لەبارەی فۆلکلۆری کوردی‌یەوە ئامادە بکات‌و بەرێك‌و پێکی بەچاپیان بگەیێنێ‌و ، بە دڵسۆزی‌یەوە فریای بەشێکی سامانی نەتەوایەتیمان بکەوێ‌و ، بەتۆمارکراوی‌یەوە بیخاتە بەردەستی خوێنەرو نووسەرانی کوردەوە ، ئەگەرچی ئەم کارە هەوڵ‌و کۆشش‌و شارەزایی‌یەکی زۆری دەوێ ، بەلام هەرچی چۆنێ بێ ئەو برا نووسەرە لاوە ئەوەی بۆی کرابێ کردوویەتی ، ئەڵبەتە ئەم هەوڵدانەیشی مایەی پیرۆزبایی لێکردنە . ئەوەتا ئەم جارەیش بە کۆششێکی زۆرەوە چیرۆك‌و بەیتی «لاس‌و خەزاڵ»و «زەمبیل فرۆش»ی ئەنجام داوەو ، واش چاوەڕوان دەکرێ بەرهەمی تریشی بەدەستەوە بێ‌و ، لە ساڵانی داهاتوودا پێشکەشی کتێبخانەی کوردی‌یان بکات . .

ئەم بەرهەمەی کاك سعدالله «۱۰۸» لاپەڕەی قەبارە گەورەی «۲۳×۱۷سم»و ، لە چاپخانەی «أسعد» لە بەغدا لە چاپدراوە ، لە نامەخانەی نیشتمانی بەغدادا ژمارەی «۱۲۳۷»ی ساڵی «۱۹۸٦»ی دراوەتێ‌و ، نرخی «۷۵۰» فلسەو ، سێ هەزار دانەی لێ چاپکراوە .

هونەرمەند اسکندر عثمان وێنەی بەرگەکەی بۆ کێشاوەو ، کۆمەڵێ برای نووسەرو شارەزاش لە بارەی فۆلکلۆرەوە ، بە بەرهەمەکەدا چوونەتەوەو یارمەتی نووسەریان داوە .

۲۹ – شانۆگەریا مەمێ ئالان :

مەمی ئالان چیرۆکێکی کۆنی ئەدەبی کوردیمانەو تا ئێستا کۆمەڵێك نووسەر لێیان کۆڵیوەتەوەو ، لە زۆر رۆژنامەو گۆڤارە کوردی‌یەکان‌دا لەبارەیەوە نووسراوە ، تەنانەت بە شانۆگەریش لە هەندێ شاری ناوچەی کوردستان‌دا پێشکەش کراوە ، زۆر لە دەنگبێژە کوردەکانیش ئەم داستانە بەپێزەیان فەرمۆاش نەکردووەو ، بە کاسێت‌و بە گۆرانی تۆماریان کردووەو ، لەم دوایی‌یەشدا بەزمانی عەرەبی داستانەکە بە دوو کتێب کەوتە کتێبخانەکانەوە ، ئەوەتا واکاك «بائیز عمر احمد»یش وەکو دڵسۆزێکی فۆلکلۆری کوردی ئەم داستانە ناودارەی کردۆتە شانۆگەری‌و لە دوو توێی بەرگێکی نایابدا خستوویەتیە بەردەستی خوێنەرانی کورد .

شانۆگەریا مەمێ ئالان ، «۸۰» لاپەڕەی قەبارە گەورەی «۵ر۲۳×۵ر۱٦سم»و ، لە چاپخانەی «الجاحظ لەبەغدا لەچاپدراوە ، لە نامەخانەی نیشتمانی بەغدادا ژمارەی «۱۰۵۲»ی ساڵی «۱۹۸٦»ی دراوەتێ‌و ، نرخی «۹۰۰» فلسەو ، «۳۰۰۰» دانەی لێ چاپکراوە ، نووسەر بۆ ئامادەکردنی ئەم شانۆگەری‌یە سوودی لەهەشت سەرچاوەی جۆرراوجۆر وەرگرتووە .

۳۰ – دلێنی :

چاپکراوێکی خنجیلانەی خوشکی شاعیرو نووسەر «سەرفراز علی نقشبندی»یە ، کە لە دوو بەش پێکهاتووە ، بەشی یەکەمی بریتی‌یە لە «حەیرانۆك» ، کە «۱۲٤» پارچە حەیرانۆکی هەمەجۆری گرتۆتەوە ، بەشی دووەمیشی «مەتەڵ»ەو ، «۱۰۲» مەتەڵی کوردەواری ، یاخود راسترە گەر بڵێین قسەی نەستەقی پێشینانی گرتۆتەوە . ئەمە جگە لەوەی کە خوشکە سەرفراز لە لاپەڕە سێ‌دا شیعرێکی بەناوی «دیاری»یەوە بڵاوکردۆتەوە ، هەروەها لە لاپەڕە «۵ ، ٦ ، ۷»دا ، ووتەیەکی نووسیوە بەناوی «گوتنەکا پێدڤی» کە تیایدا باسی چۆنیەتی کۆکردنەوەو ئامادەکردنی ئەم بەرهەمە دەکات ، مامۆستا «صبری بۆتانی»یش پێشەکی بۆ نووسیوە ، وەکو خوشکە سەرفراز خۆیشی دەڵێ وادیارە ئەم بەرهەمە لە ساڵی ۱۹۸۱ ئامادەکراوە بۆ چاپ ، بەلام لەبەر هەندێ ئەگەرو تەگەرەی تایبەتی بواری بڵاوکردنەوەی نەبووە .

«دلێنی» – ۷۲ – لاپەڕەی قەبارە ناوەنجی‌یە «۵ر۲۱×۵ر۱٤سم»و ، لە چاپخانەی سۆمر لەبەغدا لەچاپدراوە ، لە نامەخانەی نیشتمانی بەغدادا ژمارەی «۱٤۱۲»ی ساڵی «۱۹۸٦»ی دراوەتێ‌و ، نرخی «٦۰۰» فلسەو ، سێ هەزار دانەی لێ چاپکراوە . .

ئەم چاپکراوە بەشێوە زمانی کرمانجی سەروو نووسراوەتەوەو ، بریتی‌یە لە فۆلکلۆری کرمانجی .

کاك «غیاث علي نقشبندی» نەخشەی بەرگەکەی کردووەو ، لە کۆتایی ساڵی «١٩٨٦»دا کەوتۆتە کتێبخانەکانەوە .

د - کتێبە عەرەبی‌یەکان :

ئەمانەی خوارەوەیش بەشێکی ئەو کتێبانەن کە بەزمانی عەرەبی چاپکراونو بلاوبوونەتەوەو ، یارمەتی نووسەرەکانیان دراوە . .

١ - «٣٣٣» سؤالا وجوابا :

ئەم کتێبە بریتی‌یە لە «٣٣٣» پرسیارو وەڵام لەبارەی رووەکەکانی جوانی‌و داری مێوەو سەوزی کە لە عیراقدا هەنو لەگەڵ ئاوو هەوای ئەم وولاتە گونجاون . کتێبەکە لە لایەن ئەم سێ زاتە بەرێزە دانراوە :

«دوکتۆر نجم طاهر رسول ، دوکتۆر عبدالله صالح عباس ، دوکتۆر کریم صالح عبدول» کە هەر سێ دوکتۆر لەم بوارەدا شارەزاو پسپۆرنو خاوەنی تاقیکردنەوەی خۆیانن . . ئەم کتێبە کارێکی بەسوودە بۆ ئەو کەسانەی مەبەستیانە شارەزایی لە بارەی رووەکەوە پەیدا بکەنو هەندێ نهێنی لەم رووەوە بزانن .

ئەم چاپکراوە «٣٠٨» لاپەرەی قەبارە گەورەی «٢٣×٥ر١٦سم»و ، لە چاپخانەی زانکۆی «موصل» لە چاپدراوە ، لە نامەخانەی نیشتمانیی بەغدادا ژمارەی «١٣٣»ی ساڵی «١٩٨٦»ی دراوەتی‌و ، نرخەکەی دوو دینارو نیوەو ، سێ هەزار دانەیشی لێ چاپکراوە .

دوکتۆر طاهر هەر خۆی سەرپەرستی‌ی چاپکردنی کردووەو ، بەشی نەخشە سازیش لە چاپخانە نەخشەی بەرگەکەیان کێشاوە .

٢ - دول العالم :

کتێبێکی تازەی مامۆستا «هادی رشید چاوشلی»یە کە لە ساڵی ١٩٨٦دا کەوتە کتێبخانەکانەوەو ، بە زمانی عەرەبی نووسراوەتەوەو ، ئەمینداریتی‌ی گشتی‌ی رۆشنبیری‌و لاوان یارمەتی چاپکردنی داوە .

ئەم کتێبە بریتی‌یە لە لێکۆڵینەوەیەکی کورت دەربارەی دەسەلاتەکانی دەوڵەت لەرووی دەستووری‌و راپەراندنو یاسادانانەوەو ، هەروەها کاروباری ئیداری‌و رژێمی سیاسی‌و ئابووری ، لەگەڵ هەندێ مەسەلەی گشتی لەبارەی یاساو . دەزگاو رێکخراوەی دەوڵەتی‌و ، گیروگرفتی دەوڵەتان لە جیهاندا . .

ئەم لێکۆڵینەوەیە «٥٦٠» لاپەرەی قەبارە گەورەی «٢٣×٥ر١٦سم»و ، لە چاپخانەی «الجاحظ» لەبەغدا لەچاپدراوە ، لە نامەخانەی نیشتمانیی بەغدادا ژمارەی «٩٩٠»ی ساڵی «١٩٨٦»ی دراوەتی‌و ، نرخی «٤» دینارەو ، سێ هەزار دانەی لێ چاپکراوە .

«هیوا محمد علي» هونەرمەند نەخشەی بەرگی کتێبەکەی ئەنجام داوەو ، نووسەر هەر خۆی سەرپەرشتی‌ی چاپکردنی کردووە .

٣ - حكايات عن الجبل وأيامنا العراقية الجميلة :

دووەمین بەرهەمی برای نووسەر کاك «عبدالوهاب طالباني»یە ، کە لە ساڵی ١٩٨٦ بلاوی کردووەو کەوتە کتێبخانەکانەوە ، دوای ئەوەی لەسەرەتای هەشتاکانەوە کۆمەڵە چیرۆکێکی بەناوی «پێکەنینی خۆرەوە» بۆ منداڵان بەچاپ گەیاندو بلاوی کردەوە چیرۆکەکانیش لە زمانی عەرەبی‌یەوە وەرگێردرابوون .

ئەم بەرهەمەی نووسەر بریتی‌یە لە کۆمەڵە ووتارێك دەربارەی باری ئێستای وولاتو ، ئەو جەنگە نارەوایەی رژێمە توخم پەرستەکەی ئێران بەسەر وولاتەکەمانی داسەپاندووە ، لەگەڵ هەندێ ووتاری دیکە کە پەیوەندی‌یان بەبۆنە نەتەوەیی‌و نیشتمانی‌یەکانەوە هەیەو ، کاتی خۆی لە رۆژنامەو گۆڤارەکانی وەکو «الثورة ، العراق ، وعي العمال ، صوت الفلاح ، ئۆتۆنومی»دا بلاوی کردوونەتەوە .

ئەم کتێبەی نووسەر «٨٠» لاپەرەی قەبارە ناوەنجی «٥ر٢١×٥ر١٤سم»و ، لە چاپخانەی «الزمان» لەبەغدا لەچاپدراوە . لە نامەخانەی نیشتمانیی بەغدادا ژمارەی «٩٩٨»ی ساڵی «١٩٨٦»ی دراوەتی‌و ، نرخی «٤٠٠» فلسەو ، سێ هەزار دانەی لێ چاپکراوە . .

٤ - المرأة في الفكر الاسلامي :

کتێبێکی ئایینی‌یە بە یارمەتی ئەمینداریتی‌ی گشتی رۆشنبیری‌و لاوانو بە زمانی عەرەبی لەچاپدراوە ، ئەم کتێبە لە لایەن جمال محمد فقی رسول الباجوری دانراوەو کاتی خۆی پلەی «ماجستێر»ی لەسەر وەرگرتووە ، بریتی‌یە لە کۆمەلە باسێکی ووردو بەپێز دەربارەی ئافرەت لە روانگەی بیرو باوەری ئیسلامەوە .

ئەم کتێبە بەدوو بەش چاپکراوە ، بەشی یەکەمی بریتی‌یە لە «٢٨٨» لاپەرەو ، بەشی دووەمیشی بریتی‌یە لە «٢٦٠» لاپەرەی قەبارە گەورەی «٥ر٢٣×٥ر١٦سم»و ، لەچاپخانەی زانکۆی موصل لە نەینەوا لەچاپدراوە ، لە ناماخانەی نیشتمانیی بەغدادا ژمارەی «٨٤٦»ی ساڵی «١٩٨٦»ی دراوەتی‌و ، نرخی هەر بەرگێکی دوو دینارەو ، هەر یەکەیشی سێ هەزار دانەی لێ چاپکراوە . .

• بلاوکراوی دیکە :

هەر لە بواری بڵاوکردنەوەو بەچاپ گەیاندنی کتێب‌و بەرهەمی تازەی ئەدیب‌و نووسەران ، دەستەی نووسەرانی گۆڤاری «کاروان»یش ساڵی ۱۹۸٦ بڕیاری بەچاپ گەیاندنی دوو بڵاوکراوەی دیکەی دا کە ئەمانە بوون :

۱ – ڕۆمانی شار ، بەشی یەکەم : نووسینی حسێن عارف

۲ – «مختارات من الادب الكردي ، قصائد وقصص ومقالات ، اعداد حسێن عارف» . . بەزمانی عەرەبی .

ئەوەی شایانی باسە ساڵی «۱۹۸٥» هەر لەلایەن دەستەی نووسەرانی ئەم گۆڤارەوە دوو بڵاوکراوەی تر بەزمانی عەرەبی‌یەوە چاپ‌کران‌و بڵاوکراونەتەوە کە ئەمانە بوون : «عشرون قصة كردية ، والذئاب» . ئەمە جگە لەوەی کە گۆڤارەکە بەردەوام‌و بەرێك‌و پێکی دەردەچێ‌و ، ساڵی ۱۹۸٦ دوازدە ژمارەی تەواوی بڵاوکردۆتەوەو هەر لەو ساڵەشدا گۆڤارەکە مۆمی پێنجەمی خۆی داگیرساندو پێی نایە ساڵی پێنجەم‌و ، تاوەکو کۆتایی ئەو ساڵە «٥١» ژمارەی تیرو تەسەلی پێشکەش بە کتێبخانەی کوردی‌و نووسەرو خوێنەرە ئازیزەکانی کورد کرد . ئەڵبەتە ئەمەیش خۆی لەخۆیدا کارێکی پیرۆزو بەنرخ‌و بە بەهایە ، ئەمەیش کورتەیەکی هەردوو بڵاوکراوەی ژمارە «۳»و «٤»ی ساڵی «۱۹۸٦» .

۱ – ڕۆمانی شار :

برای نووسەرو چیرۆکنووس کاك حسێن عارف دوای ئەوەی چوار کۆمەڵە چیرۆك‌و ، دوو لێکۆڵینەوە لەبارەی هۆنراوەی نوێ‌و ، چیرۆکی هونەری کوردی‌و ، سێ بەرهەمی وەرگێردراو لە عەرەبی‌یەوەو ، یەکێکی دیکەی لە کوردی‌یەوە بۆ عەرەبی بڵاوکردنەوە ، ئەمجارەیان هەنگاوێکی تری ناو چووە نێو جیهانی ڕۆمان‌و ، بەرگی یەکەمی ڕۆمانی شاری پێش‌کەش بە خوێنەرو کتێبخانەی کوردی کرد ، ئەڵبەتە ئەم کارەی کاك حسێن عارف هەوڵێکی مەزن‌و پیرۆزە بۆ دەوڵەمەند کردنی ئەدەب‌و ڕۆشنبیری کوردیمان‌و ، هاندانێکە بۆ کەسانی دیکە تاوەکو ڕووبکەنە مەیدانی نووسینی ڕۆمانی کوردی . .

نووسەر ئەم بەرهەمەی پێشکەش کردووە بە یادی دووسەد ساڵەی دامەزراندنی مەڵبەندی لەدایك بوونی کە شارە – واتە شاری سلێمانی .

ڕۆمانی شار بریتی‌یە لە سێ بەشی سەرەکی‌و هەر بەشەی کراوە بەچەند بەشێکی دیکە . .

ئەم ڕۆمانەی کاك حسێن «۳۹۲» لاپەڕەی قەبارە گەورەی «۲۳×٥ر١٦سم»و ، لە چاپخانەی «الأديب البغدادي» لە بەغدا لەچاپدراوە ، لە نامەخانەی نیشتمانیی بەغدادا ژمارەی «۰۸۱٩»ی ساڵی «۱۹۸٦»ی دراوەتێ‌و ، نرخی دینارو نیوێکەو ، سێ هەزار دانەی لێ چاپکراوە .

ئەم برایانە ، کاك محمد زادە کارە هونەری‌یەکانی ئەنجام داوە ، کاك ئازا حەسیب قەرەداغی تابلۆکانی ناوەوەی دروست کردووە ، کاك «عبدالقادر علي مەردان»یش سەرپەرشتی لەچاپدانی کردووە ، وەکو لەپێشەوەیش گوتمان شار زنجیرەی سێیەمی بڵاوکراوەکانی گۆڤاری کاروانە کە لە بەشی دووەمی ساڵی ۱۹۸٦دا کەوتۆتە کتێبخانەکانەوە .

۲ – مختارات من الادب الكردي :

زنجیرەی چوارەمی بڵاوکراوەکانی گۆڤاری کاروانە ، بریتی‌یە لەو شیعرو چیرۆك‌و ووتارە بڵاوکراوانەی گۆڤاری کاروان ، کە بە زمانی عەرەبی ، لە بەشە عەرەبی‌یەکەیدا بڵاوبوونەتەوە ، ئەم بڵاوکراوەیە کاك حسێن عارف ئامادەی کردووەو پێشەکی بۆ نووسیوە . .

لەم کتێبەدا «٦۷» پارچە شیعری «۲۱» شاعیری کۆن‌و هاوچەرخ . لەگەڵ «١٤» کورتە چیرۆك‌و «۱۱» ووتاری «دە» نووسەری کورد بڵاوکراونەتەوە ، کە لەلایەن چەند برایەکی وەرگێڕەوە کراونەتە عەرەبی .

ئەم کتێبە «٤٥٦» لاپەڕەی قەبارە ناوەنجی «۲۱×۱٥سم»و ، لە چاپخانەی ڕۆشنبیری‌و لاوان لە هەولێر لە چاپدراوە ، لە نامەخانەی نیشتمانیی بەغدادا ژمارەی «۱۳٦٥»ی ساڵی «۱۹۸٦»ی دراوەتێ‌و . نرخی یەك دینارەو ، سێ هەزار دانەی لێ چاپکراوە . .

کاك محمد زادەی هونەرمەند ، نەخشەی بەرگەکەی بۆ کێشاوەو ، کارە هونەری‌یەکانی ئەنجام داوە .

بەم جۆرە وا ئەمساڵیش بەشێکی دیکەی ئەو کتێبە چاپکراوو یارمەتی دراوانەمان پێ‌ناساندن کە ساڵی پار کەوتوونەتە کتێبخانەکانەوە ، جگە لەمانەیش چەند کتێبێکی دیکە کە هەر لەسەر نەخشەی ساڵی ۱۹۸٦دا دەژمێردرێن بەڵام هێشتا چاپکردنیان کۆتایی نەهاتووە ، بۆیە بۆمان نەکرا باسی ئەوانیش لەگەڵ ئەمانەدا بخەینە ڕوو ، بەهەرحاڵ ساڵی داهاتوو بەوانیش ئاشنا دەبن‌و ، کتێبخانەکانی کوردستانیش دەوڵەمەندتر دەبن ، ئێمەش لە ڕاپۆرتێکی دیکەدا کورتەیەکی ئەو پێنج شەش کتێبەتان بۆ باس دەکەین . ئیتر تا ساڵێکی ترو تا ڕاپۆرتێکی دیکە هەر شادو سەرفرازبن .

كاروان



مجلة ثقافية شهرية
تصدرها الامانة العامة للثقافة و الشباب
باللغتين الكردية و العربية

رئيس التحرير
محمد امين محمد احمد

نائب رئيس التحرير
حسين عارف

53
شباط آذار
١٩٨٧
السنة الخامسة

العنوان : اربيل ـ الامانة العامة للثقافة والشباب ـ مجلة كاروان ـ هاتف / ٢١٩٢٢

تجـــربة

شعر : نژاد عزيز سورمى
ترجمة : عبد الله قادر گۆران

(من الممكن ان تحتسب هذه القصائد تجربة لـ«قصيدة البوستر» او اسلوب «الهايكو» . . . الا انني اقول للتوضيح ان هذه القصائد ليست هذه ولا تلك بقدر ما هي تجربة لرسم بعض اللوحات بوسيلة تعبيرية اخرى)

الشاعر

عش :
فم الجرح هذا
او حفرة الدم
او فوهة البركان

جوع :
سنبلة قمح
سُلّم اسند اليها
يتسلق به ذئب

نظرة :

(١)
جذع شجرة قرابة النهر
كأنها امرأة ممدّدة

(٢)
نار تأتي
نار تذهب
مظلمة هي الدينا بنارين

(٣)
منضدة
كوب شاي . علبة سيكاير بغداد
بعض آثار اقدام صغيرة
وأخرى كبيرة
خطّ يحتضن الأفق
نهر
ربما يكون جذر شجرة
او السراب لا اكثر

لحن :
سرب اوراق خضراء
يطير في السماء
المطر ينهمر بهدوء

والدنيا موشاة بثوب الفجر

اشتياق :
علامة استفهام
حول قلب ينزف دماً
السماء مضيئة
يد انبتت الجذور

احتراق :
دخان
لا يمكن رؤية اي شيء
ركام ثلج يحترق

مواساة :
فتاة متشحة بالسواد
واقفة على الشرفة
تلم لمعان القمر
وضوء النجوم الآفلة

الم :
السماء تمطر الشوك
الارض تنبت الشوك
شمس شوكية قد اشرقت
شوك . . . شوك
شوك في جميع الجهات

الجدران :
جدار . . جداران . . عشرة
السنمتية منها منهارة
ظل جدار طين ولم يسقط

برقية :
هي بابان
باب موصد
باب مفتوح
شبح انسان هائم

شك :
ظل تنين
بقعة سوداء غير منتظمة
مخيمة على مفترق الطرق

متراس :
سطح
دون اعمدة ، دون جدران
سطح لا تظلله حتى السماء

صدأ :
سرب طير في الأعالي
كأنه حقل مزرعة سماء
صدئة

رواية «شار» المدينة

قفزة نوعية في

حين قرأت قصة «گەلە گورك - الذئاب» للقاص حسين عارف أحسست بأن لهذا القاص المبدع نفساً روائيا جيدا يؤهله أن يكتب رواية ترقى الى مستوى قصصه ، وها أن ما كنت أطمح اليه قد تحقق فعلاً وهو يقدم أولى رواياته :- الجزء الأول - تيمناً بالذكرى المائتين لتأسيس مسقط رأسه - المدينة - أي مدينة السليمانية .

تشكل رواية المدينة تجربة جديدة لكتابة الرواية الكردية ، وهي بالتالي تعتبر مغامرة تقنية بحكم أطلاع القارئ الكردي على روايات عربية وعالمية بلغته أو بالعربية وبلغات أخرى تتسم بطابعها الفني الرفيع ، ولكنها ستظل عالقة في الذاكرة تزاحم الأعمال الروائية الخالدة بشموليتها وعمقها التأريخي .

أتناول في هذه الوقفة طبيعة الرواية ومستوى علاقة الرواية بتناقضات واقع المدينة التي تناولها ، ومدى ما حققها من صدق التجربة التي خاضها وهو يلتقط شرائح من أجواء المدينة التي تمثل نماذج طبيعية مسحوقة أو تنتمي الى وسط برجوازي صغير . يطرح الروائي - حسين عارف - مواقف وأراء تلك الشريحة

(. . . .)

جبل بدأ يتداعى
ايادٍ وضعت صدرها تحتها
تمنعها من السقوط
ايادٍ تمنع سقوط جبل

بورتريت :

باقة من الجداول
ينبوعان ناضبان
صخرة
سيماء متعب
نبت جناحان
في يمينه وشماله

بقاء :

كوخ قائم
في شق جبل
محاط بسور جدثي

(. . . .)

جثة جاثمة على وجهها
نبراس مطفأ
شجرة صريعة
السماء مقتربة من الارض
هطل مطر احمر

الرواية الكردية

كمال غمبار

بفعل الواقع السياسي المرير ، حيث أنه تمكن من رسم ملامحهم الشخصية ورصد تحركاتهم بشكل فني من خلال المحاورة الداخلية – المونولوج – وتحليل الشخصية والولوج الى العوالم الداخلية . حيث أنهم يتعاملون مع معطيات الظروف المادية تعاملاً واعياً ناضجاً ، وأبطال روايته يعيشون واقعاً لم يلق بهم في متاهات أو أنكسارات وأحباطات نفسية تجعلهم يركنون الى الهزيمة والقنوط بدلاً من مواجهة الواقع لتغييره وتحقيق أحلامهم ، ولا نجد علاقات متذبذبة بين الذات وردود الأفعال السياسية التي حدثت في نطاق المدينة بحيث تجعلهم ينفردون أو يبتعدون كلياً عن المعترك الذي أختاروه بمحض أرادتهم وأنساقوا اليه بشكل طوعي وبشوق عارم .

وعلى العموم فأن شخوص الرواية المنتمين الى خط السياق الوطني جاهيريون يتحركون ضمن مساحة واسعة يتجسد فيهم الحس الجماعي لتنوير الواقع الطبقي والوطني . فمشاركة جميع الثوريين وأن أختلفت أفكارهم وأنتماءاتهم في تشييع جنازة الزعيم الراحل الشيخ محمود الحفيد تمثل الرؤية الثورية الواضحة وتشكل خطوة متقدمة في الوعي الناضج أزاء الحدث الذي هز أعماق الجميع ، واخذ بعداً أخر غير مجرى مجرد التعبير عن الألم والأحتجاج الى عمل مناهض للنظام الملكي البائد ، أن تفجيرما حدث حقق ربطاً جدلياً بين التعبير عن حالة خاصة كالتشييع مثلاً وحالة عامة هي طرح الشعارات الجماهيرية المرحلية .

أن الروائي يعالج الزمن برؤية فكرية ورؤيا فنية ، ويعمد الى التأكيد عليه كواقع عاشه أبطال روايته . بحيث يتحسس القارى زمن الحركة ضمن الخط البياني الذي حدده في المكان الأيحائي – المدينة . وينطلق منه برؤية روائية من أرضية واقع مدينة السليمانية من خلال استعادة ماحضرته الوقائع والاحداث التي عاشها فعلا والمحفورة في ذاكرته أو تصورها ذهنيا أو درسها دراسة ،

تمكن من خلال قدرته الفنية والأبداعية أن يجسد حركة الزمن ويكيفها لمقاساته الخاصة وفق التوزيعات التي رسمها في سياق روايته ، حيث عمد الى أختزالها أو تمديدها أو تجديدها حسبما أقتضته طبيعة الرواية ، وهذا ما يتطلب معرفة كاملة بتكنيك الزمن وأستيعاب حركته الجوهرية . من هنا يتبادر الى الذهن سؤال هل يمكن أعتبار رواية المدينة رواية تسجيلية أو وثائقية أو تأريخية كأية رواية تتسم بهذه السمة ؟ فأقول أن هذه الرواية غير تسجيلية بأعتبارها لا تعتمد على تجميع الأحداث بشكل آلي بقدر ما تعتمد تيار الوعي والأنفعالات الشخصية من داخل وخارج أجواء المدينة . أن الشخوص يتمتعون بدرجة عالية من الحساسية المذهلة والمدهشة لمدى قوة وحجم وتأثير مجرى الأنعكاسات والأفعال المنظورة وغير المنظورة من عوالمها الداخلية وهم يوضحون من خلال أنتمائهم السياسي نقاءهم وتفانيهم ، وحتى في علاقات الحب المتبادلة تطفح وجوههم براءة وطهراً ونقاء ، رغم زعيق المتخلفين فكريا والحاقدين طبقياً .

أن الروائي حسين عارف في أدراكه القوانين التي تحكم الظواهر النفسية والأجتماعية والسياسية والتأريخية لا يكتفي

بالمراقبة الخارجية لحركة الواقع ، بل يكشف ويستوعب المشكلات والتناقضات التي يفرزها الواقع ، ويحقق كشفاً حاداً لمظاهر الواقع الفاسد ، كما أنه يحقق موقفاً واعياً في بلورة أشكال الرفض والأحتجاج على أساليب القهر والأرهاب في التعامل مع المواطنين معتمداً على رؤية واضحة في طرح البطل الأيجابي المنتمي الى حركة النمو والتطور والثورة .

أن طرح البطل السياسي ضمن أجواء نفسية موحية يسحب القارئ الى الترقب والتوجس من خلال دس البيانات في جيوب المناضلين ومطاردتهم والصاق تهم باطلة بهم . كما أن لجوءه الى التأريخ كتشييع جنازة الشيخ محمودالحفيد وفيضان السليمانية ، وأعتماده الأجواء التأريخية في أطار فني دون توظيفها توظيفاً مسطحاً يعزز من معمارية الرواية ونسيجها المحكم ، فهو يستخدم تكنيكاً متقدماً كأستخدام الأسلوب البرقي والتداخل الزمني والمونتاج السينمائي وتقطيع الأحداث . فالكاتب يتميز بمخيلة خصبة في تصوير بعض الأحداث والوقائع التي هزت المدينة وتجسدت فيها روح التعاون والتضامن الجماعي كما في أنتفاضة تشييع الشيخ الراحل والحادثة المأساوية للفيضان وسيادة روح التعاون في جمع التبرعات للمنكوبين .

حيث يتحسس القارئ أيقاع تحرك شخوص الرواية على ساحة تحتضن المنتمين الى حركة التغيير والثورة ، وهم مناضلون ومخلصون أكبر من هول الأحداث وأساليب السلطة القمعية .

يتسم بناء شخصيات الرواية بالثراء والغنى في حياتها الداخلية والخارجية ، النمو والتطور ينبعان من التطور الأجتماعي العام ، أن شخصية الجدة (حليمة) تظل عالقة في الذهن لما تمتلك من قوة وهيبة وأحترام وعطف ورأفه وحنان . وهي تتحرك ضمن صيغة معينة لها أقترانها الزماني والسلوكي ، وهي لا تنتمي الى ذاتها بقدر ما تنتمي الى المجموعة الأسرية التي تشرف عليها هي بنفسها وهي تعتد بنفسها .

كما أن (كلاويز) قطعت شوطاً كبيراً في طريق التحرر والأستقلال والتمتع بالحرية الذاتية والأنسلاخ من الواقع الأجتماعي المقيد .

و (أختر) هي الفتاة المتمردة على أخيها ، وهي أمتلكت أرادة نفسها أمام كل تهديدات أخيها الواقف في الخط المناهض للحركة الوطنية .

(فرهاد) ذلك الشاب الذي كان يتقد ذكاء ونشاطاً يغدو ضحية الظلم والأضطهاد ، يفصل من المدرسة ويهب نفسه للطريق الذي كرس نفسه من أجله ، فهو النموذج الجرئ لمواجهة الواقع ضمن الخط العام الذي يعمل من أجله الجميع دون اللجوء الى معالجات ذاتية مرتجلة كما كان يفكر بها ، رفيق نضاله (عبدالرحمن) وأراد الأقدام عليها . وهو أنموذج متقدم في حركة الواقع ، يمثل موقفاً متجاوزاً لما يتسم به البطل الأيجابي من خلال وعيه بحركة الزمن الأيجابي ، زمن الثورة ، والتغيير والتحول والتجاوز ، زمن التحدي والمواجهة ، والتعبير عن هذه الحالة يرتبط بوعي حركة الزمن ، أن الوضع الفاسد خلق حالة جديدة من التوتر والصراع بين الذات والواقع ، عبر مواجهة الذات لنفسها ، ومواجهة الواقع .

أعتنى (حسين عارف) بأبراز جوانب داخلية في بنائها النفسي ، لجأ الى الأستقصاء الدقيق والتحليل التفصيلي لمختلف تلك الشخصيات وبيان الأسباب والعلل النفسية والاجتماعية وراء مسلكهم وتصرفاتهم . فبطلاً مثل (فرهاد) يتطلع الى التوازن الوجداني والعقلي بين الذات والعالم الخارجي ، أنه يعتصم بالعقل والمنطق ويدعو الى العقلانية ، فهو الأنسان الواعي لذاته المدرك لموقفه وموقعه الأنساني التأريخي العام .

شخصية (مريم) المثيرة للعطف والشفقة ، تأخذ مساحة واسعة من الرواية ، ويترك الكاتب خيطاً ، رفيعاً خفياً بين مريم وفرهاد ، ويبرز من جانب خفي صراع داخلي بين مريم وكلاويز ، هكذا تقف بنا نهاية الجزء الأول من الرواية ، ولسنا ندري أيتهما

تفوز بحب فرهاد؟ مريم أم كلاويز! ؟ لعل الروائي ينهض على هذا الخيط الرفيع أحداثاً ووقائع لا تخطر ببالنا.

أن عناية الروائي بلغة المشهد الوصفي التي تبدو شديدة الأيحاء والتركيز تكشف عن حالة شعورية عالية بالجو الروائي ترقى الى مستوى المعايشة الحقيقية له ؛ فنرى أن (صابر الحمال) الذي كان يوجس خوفاً وهلعاً من (الدرويش) يتحول الى شخصية دلالية، ينفض عن نفسه غبار الجبن والتخاذل ويهجم على عدوه اللدود (الدرويش) ويصب عليه جام غضبه وثأره المختزن ويرديه قتيلاً، فالتحول الذي طرأ على (صابر) تحول أيجابي، كما أن (حمه شين) الشقي أيضاً يعتبر شخصية دلالية حيث أنه يندمج بالخط الوطني ويتحول الى أنسان سوي يخدم الحركة الوطنية.

حتى (أسطه طاهر) الرجل الطيب النقيض لأخيه (زاير) يظل على نقائه ورجولته، فهو النموذج الأيجابي بين شخوص الرواية.

ويجب علي أن أسجل في سياق كتابتي هذه أن حسين عارف لم يكتب روايته محاولاً جرها عن فترتها التأريخية، حيث حافظ على طابعها الموضوعي، فالواقعية الموضوعية سلاح فني رائع بين يدي الروائي ليشكل حلقة وصل بينه وبين القارئ، أن كتابة هذه الرواية فرضت على الكاتب أستخداماً معيناً للغة والشكل الفني، فقد قدم صورة رائعة في توضيح الأبعاد التأريخية للحركة الوطنية، حيث نلاحظ تطوير السمات الأيجابية والمواقف الثورية أزاء ظروف مهددة وخطيرة لمواجهة الأستغلال والأرهاب والعدوان، وتطوير المواقف والأوضاع، وأستشراف المستقبل بأسقاط النكرات والتافهين عبر عمل جماعي مشترك، أن صدق تجربة الروائي، حسين عارف ينبع من قدرته الفائقة على أستعادة الأحداث بتجرد أيجابي وثقة كبيرة بالقارئ وأحترام خاص لفن كتابة الرواية. فهو يضيف عمقاً نضالياً للرواية الكردية وذلك من خلال أضافته رصيداً موضوعياً في المضمون الروائي. أنه رسم بحق صورة ناطقة لمدينة السليمانية ضمن رؤيته الروائية الفنية، فهو منح الواقع المادي تجسيداً أكبر عبر أستخدام أدواته الفنية بمهارة، والقدرة الفائقة على أقامة جملة من العلاقات المتماثلة والمعادلات المتقابلة، فهو تجنب التفاصيل في سرد الأحداث، عباراته مكثفة متدفقة بأيحاء شديد. حيث الأستمرارية في الأيقاع الفني دون أن يعتريه التخلخل وهبوط المستوى، تتميز هذه الرواية برؤية واقعية غير تجريدية ذات كثافة دلالية موحية تعنى بالخط السيكولوجي للبطل. وتبرز التناقض والأنسجام بين طموح المرء من جهة ووضعه الطبيعي من جهة أخرى، التناقض بين أرادة الفرد وأرادة المجتمع. التوجه الفكري العقلاني، اليسار الطفولي.

الجدير بالذكر أن حسين عارف يعود الى الجذر، الى الأرتباط بالشعب عبر وقوفه بقوة وشموخ على ضفاف الواقعية الجديدة التي هي بلا ضفاف، فهو لا يريد أن يعيد تجاربه السابقة في القصة، ويمر بمراحل تجريبية، وهو يحيد عن الدرب الذي أختاره بعض القصاصين في أبراز البطل الفردي الذي هو لباب الفلسفة الليبرالية، لا نجد في هذه الرواية بطلاً بيرونياً مغترباً متمرداً ولا بطلاً كارامازياً يخلق الأحداث ويسيرها..

ليس هناك بطل محوري تستقطب حوله الشخصيات الأخرى والأحداث فكل شخصية مستقلة بذاتها وهي تسيطر على الأحداث فتحركها، البطل يأخذ بعداً أجتماعياً يدور حول فكرة التغيير الأجتماعي.

فهذه الرواية تتسم بأفتقاد البطل، حتى أن (صابر الحمال) الذي يتبادر الى الذهن لأول وهلة لا يشكل بطلاً محورياً، فالكاتب اثر أن يوزع البطولة على مجموعة من الشخوص، من هنا تكمن حداثة الرواية وأصالتها الواقعية. فالى حسين عارف الروائي كلمة تقدير وثناء من الأعماق ونحن في أنتظار الجزء الثاني من روايته «شار – المدينة».

تطور المرور في مدينة اربيل

اعداد

المهندس سالار خضر حسين		المهندس برزو محمد الدباغ

مقدمة

يعتبر موضوع تنظيم المرور في المدينة من الامور المهمة والتي ترتبط ارتباطاً وثيقاً بتطور المدينة بشكل عام وتزداد اهميتها وتبرز حينذاك ، فقد تطورت مدينة اربيل العاصمة الصيفية للعراق ومركز الحكم الذاتي . تطوراً كبيراً في الاونة الاخيرة وازداد عدد السيارات فيها بالنسبة لعدد سكانها البالغ حوالي ٣٠٠ الف نسمة داخل مركز المحافظة وبرزت فيها مشاكل كثيرة من الناحية المرورية بالرغم من انشاء عدد كبير من الشوارع الحديثة وبعض التقاطعات المنظمة ، حيث ازداد عدد الحوادث المرورية وبرزت الى الوجود المشاكل الناجمة عن قلة وجود الاماكن المخصصة لايواء السيارات وعدم انتظام الموجود حاليا .

في هذا المقال سنحاول ان نتطرق الى اهم تطورات المرور في مدينة اربيل ونبذة تاريخية عن تطور حركة المرور في العالم والتطورات الحالية والاستعدادت المستقبلية وذلك للوقوف عند حل مشاكل المرور الحالية والمستقبلية مع ذكر بعض الاقتراحات لحلها .

نبذة تاريخية عن تطور المرور في العالم

بدأت مشاكل المرور في بعض البلدان المتقدمة في العالم قبل ظهور السيارات حيث كثر عدد العربات التي تجرها الخيول في انكلترا وفرنسا وامريكا وادت الى حصول مشاكل كثيرة فيها وقد وضعت في حينه بعض القوانين لحل هذه المشاكل مثل منع دخول العربات الى وسط المدينة في اوقات الذروة المرورية .

ففي سنة (١٨٦٨) تم وضع اول اضوية مرورية في مدينة ويسمنستر في انكلترا وكان من النوع اليدوي (سيما فوريل) ذو لونين احمر واخضر ويشتعل بالغاز للاستعمال الليلي للعربات ، ولم يتطور هذا النوع خلال هذا القرن ففي سنة ١٩١٨ تم وضع اول اضوية مرورية ذات ثلاثة مصابيح وبصورة يدوية في نيويورك وفي سنة ١٩٢٥ تم استخدام هذا النوع من الاضوية المرورية من قبل شرطة المرور في (بيكاديللي) بانكلترا ، وفي سنة ١٩٢٦ تم استخدام اضوية مرورية في مدينة (ولفر هامبتون) في انكلترا وكان هذا النوع يعمل بوقت ثابت طول اليوم بحيث ساعد في حينه على تنظيم المرور في التقاطعات والتقليل من الاستعانة بشرطي المرور لتنظيمها وانسيابية مرور السيارات في طرق المدينة ولكن هذا النوع لم يعمل بصورة جيدة في التقطعات التي كان حجم المرور فيها متغيراً بصورة كبيرة خلال اليوم الواحد .

في بداية الثلاثينات من هذا القرن تم استخدام مايسمى بـ Pneumatic tubes لتغيير اضوية حسب حاجة الطريق ففي سنة ١٩٣٢ تم استخدام نوع اخر من الاضوية المرورية المتغيرة في التقاطعات حسب الحاجة والمسمات Vehicle Actuated traffic Signal ولم يحدث تطور كبير في تحسين التقاطعات وحركة المرور الا بعد اكتشاف الحاتنبة الالكترونية . في اواخر الستينات تم استخدام الحاسبة الالكترونية للسيطرة على التقاطعات حيث ظهر Area traffic control (ATC) اي للسيطرة على مجموعة من التقاطعات عن طريق الحاسبة في نهاية السبعينات تم استخدام الحاسبات المايكروية (Microcomputers) للسيطرة على التقاطعات في المدن الصغيرة وأدى استخدام الحاسبة لتنظيم حركة المرور داخل المدن الى الحصول على الانسيابية المطلوبة لحركة المرور مع التقليل من المدد التأخيرية للسيارات من جراء الوقوف عند الاشارة بالأضافة الى التقليل من الحوادث المرورية .

نبذة تأريخية عن تطور المرور في مدينة اربيل

كان حجم المرور في مدينة اربيل ولغاية منتصف السبعينات تقريبا قليل جدا من حيث عدد المركبات وبذلك لم تكن هناك مشاكل مرورية تذكر وكان اغلب التقاطعات تنظم من قبل شرطة المرور فعلى سبيل المثال في عام ١٩٧٥ كان عدد الحوادث المرورية خلال ذلك العام حوالي (١٥) حادثة اصطدام ودهس فقط وبعد ذلك ازداد عدد السيارات وازداد عدد السكان وتطورت المدينة بصورة سريعة وفجائية وبشكل ملحوظ فبرزت للوجود مشاكل تنظيم المرور بالنظر للازدحام الذي حصل في التقطاعات بالأضافة الى زيادة عدد الحوات حيث اصبح العدد المسجل لعام ١٩٨١ (٨٧٠) حادثة اصطدام ودهس ، وبعدها بادرت مديرية بلدية اربيل بالاستعانة باحد المكاتب الاستشارية المتخصصة من اجل اعداد دراسة وتهيأة تصاميم من اجل وضع



اجهزة الاضوية المرورية في بعض التقاطعات المهمة وفعلا تم نصب اول جهاز في تقاطع صلاح الدين (الملعب) في عام ١٩٨٢ .

هندسة المرور في مدينة اربيل

تعتبر هندسة المرور من الامور المهمة التي تدخل ضمن اهتمامات تكوين التصميم الاساسي للمدن لما لها من تاثير على حركة السير وربط الاجزاء المتفرقة من المدينة بعضها بالاخر ومن الملاحظ في التصميم الاساسي لمدينة اربيل تأثيرها الواضح بقلعة اربيل من حيث شكلها الدائري بحيث اتت الشوارع بصورة دائرية أو شبه دائرية (حولية) حولها ابتداء من الشارع الهلالي (باجزائه المتعددة) ومن ثم شارع كردستان (الستيني) بالاضافة الى الشارع المئوي المقترح وبحيث اصبحت تقاطعات تلك الشوارع مع الشوارع الاخرى مناطق اختناق مروري بالأضافة الى بعض التقاطعات الاخرى في مركز المدينة وبحيث اصبحت الحاجة ملحة لوضع اجهزة الاضوية المرورية Traffic lights



فيها وهنا بادرت مديرية بلدية اربيل كما اسلفنا بتكليف مكتب Scottwilson kirkpatricic & Partners الاستشاري باعداد دراسة اشتملت على اخذ المعلومات البيانية والموقعية حول الزخم المروري وحركة السير والمسوحات المرورية بالاضافة الى اعداد المسوحات الطوبوغرافية لتلك التقاطعات بحيث امكن نصب اجهزة الاضوية المرورية في عشرة تقاطعات وهي ، ساحة صدام (المحافظة) ، ساحة ١١ اذار ، ساحة نوروز ، ساحة كردستان ، ساحة ابن المستوفي ، ساحة ميديا ، ساحة صلاح الدين ، ساحة ازادي ، ساحة نيشتمان وساحة ئاشتي .

بعد نصب تلك الاجهزة باجمعها في نهاية عام ١٩٨٣ ، تطلب الامر دراسة حال المرور في التقاطعات المتبقية في المدينة وخاصة بعد التطور والتوسع الكبير الذي حصل في المدينة والتغير في طبيعتها من جراء تأسيس جامعة صلاح الدين فيها والتوسع العمراني للاحياء السكنية المتاخمة لشارع كردستان (الستيني) وبذلك اجريت مسوحات طوبوغرافية واخرى مرورية (من قبل مديرية بلدية اربيل) لتقاطعات طريق اربيل صلاح الدين . اربيل - كوسنجق ، اربيل - مخمور ، اربيل - عينكاوه وتقاطع الاسكان وازادي وصافي (جسر المحطة) بالاضافة الى تقاطعين داخل مركز المدينة بحيث ستؤدي بعد اكمال نصب الاضوية المرورية فيها الى تنظيم حركة السير في شوارع العاصمة الصيفية بصورة افضل واكثر تطورا وباقل نسبة من الحوادث المرورية وبالامكان وفي المستقبل القريب وبعد نصب الاضوية المرورية في كافة التقاطعات ربط التقاطعات المتقاربة باجهزة السيطرة المركزية عن طريق الحاسبة الالكترونية حيث اشتملت دراسة المكتب الاستشاري Scott wilson kirkpantriclc & partners على امكان اجراء ربط التقاطعات الى وحدات السيطرة المركزية (UTC) حيث ان الاجهزة المنصوبة حاليا لها تلك الكفائة من الناحية الكهربائية وبذلك يعطي ذلك الربط المرونة المطلوبة في حركة المركبات مع التقليل من الوقت المهدور في كل تقاطع وحيث ان عملية تنظيم المدينة من الناحية المرورية عملية مستمرة وتحتاج الى اعادة الدراسات والبحوث بحيث تشمل مواضيع متعلقة بها كمواقف السيارات وتوزيع المناطق التجارية والصناعية بحيث اصبح من الضروري اجراء دراسات متكاملة كل فترة وايجاد علاقته بين المتغيرات واسبابها بحيث يمكن على ضوئها تصميم تقاطعات جديدة او انشاء شبكة شوارع جديدة او اجراء تحويرات في بعض التقاطعات الموجودة .

المصادر

1 – WEBSTER F.V. & B.M.,
Traffic Signals Ministry of Transport, Road Reaearch
Technical paper no . 56 London 1966 (HMSO)
2 – Erbil traffic Signal Junction Design
(Planar, Scott Wilson kirkpatririck & partners)
غير منشورة

د. عزالدين مصطفى رسول

شيء عن
التصوف في الادب الكردي

هذا المقال هو خلاصة محاضرة القاها الكاتب في شباط ١٩٨٤ في قاعة المعهد الشرقي في جامعة برلين الحرة في برلين الغربية . وأغنت مناقشات اساتذة وطلبة المعهد وغيرهم من الحاضرين البحث ووسعته . وكان الملخص وسير المناقشات يترجم من قبل السيد فرهاد فاضل عمر الى اللغة الالمانية .

نشر النص الكردي للبحث في مجلة «روشنبيري نوى» العدد (١٠٧) . بغداد ١٩٨٥ . وقام الكاتب نفسه بترجمته الى اللغة العربية ليخص به مجلة «كاروان» الغراء .

عندما نتحدث عن التصوف في كردستان . نجد امامنا مواضيع مطولة كثيرة ؛ كتب عنها القليل لحد الان . وبقي الكثير . وكمثال يمكننا أن نضع عناوين كثيرة للبحث والتحليل أمام الكتاب والعلماء الكرد مثل : تأريخ التصوف في كردستان ، الجذر الاجتماعي لحركة التصوف ، اليمين واليسار في الحركة الصوفية ، العلاقة بين الطرق الصوفية القائمة في كردستان وبين الاديان السابقة للاسلام عند الكرد وغيرهم .

أن اكثرية الكرد المسلمين هم سنة . شافعيون . وينتمي رجال الدين منهم في العقيدة الى الاشعرية وتشيع بين هؤلاء حاليا الطريقتان الرئيستان الشائعتان عند الكرد الان (القادرية والنقشبندية) . وكانت في كردستان سابقا طرق صوفية أخرىٰ . وهناك بين الكرد شيعة اثنا عشرية وكرد مسيحيون أيضا[١] .

ويمكن البحث عن المناهج والمذاهب او الاديان الاخرىٰ . الشائعة في كردستان خارج هذا النطاق مثل : اليزيدية ؛ الكاكائية (الذين يمكن ان يلتقوا مع اهل الحق والبكتاشية)[٢] . الشبك . الرافضية . الحقّة في كردستان العراق» .

«اتعتبر هذه طرق ومذاهب اسلامية اختلطت بها عناصر أخرى ، أم انها بقايا اديان قديمة اختلطت بها عناصر اسلامية . أو لنقل ان اصحاب هذه الطرق يؤدون خوفا او اضطرارا أمام حكم (ان الدين عند الله الاسلام . فمن يبتغ غير الاسلام دينا فلن يقبل منه) ، بعض المراسيم الاسلامية . التي انسكبت تدريجيا في فهجهم وغدت جزءا منه . أم أن هذه طرق اسلامية او فرق اسلامية مغالية ؟ .

هذه الاسئلة وغيرها تطرح نفسها أمامنا . ولكن حديثنا اليوم هو عن الادب الكردي الصوفي الذي هو احد مظاهر الفكر الصوفي في كردستان ولنتحدث بادئ ذي بدء تحليلا عن التصوف نفسه .

يقسم المطلعون على التصوف . التصوف والانتماء الى الطريقة . الى قسمين : التصوف فكرا والتصوف سلوكاً .



يكرّس الكثيرون ممن كتبوا عن التصوف – وخاصة باللغات الشرقية – قسماً مهماً لأدب التصوف . أو أدب المتصوفين . وكان الاعتناء بهذا الجانب ضئيلا في اللغة الكردية ، ومع الاسف . اجل . اننا نرىٰ في الدواوين المطبوعة والمخطوطة . للشعراء الذين انتموا الى التصوف فكرا او سلوكا . عناصر من الادب الصوفي هذا . او نرىٰ قسماً هاماً من الادب الصوفي الشرقي . غير ان الكتب او الصفحات المكرسة لمثل هذا الادب ، أو التي فيها اشارة خاصة اليه قليلة حقا[٣] .

هناك ، كما قلنا طريقتان شائعتان في كردستان بصورة رئيسة هما القادرية والنقشبندية . وكانت هناك في السابق ، الطريقة الشاذلية والطريقة النوربخشية التي اسسها السيد محمد نور بخش ، أخو السيدين : عيسى وموسى البرزنجيين ، وكانت هي الشائعة في انحاء كردستان ، حتى عهد السيد بابا رسول . فاضاف اليها الطريقة العلوية وهي فرع من الطريقة (الخلوتية) ، وتمسك بهما ، فأنتشرت الطريقة الثانية أيضا ، بين السادات البرزنجية ، وعمت انحاء (كردستان) واستمرت هذه الحالة . كما هي ، حتى عهد (السيد محمد النودهي) . فسافر ابنه السيد اسماعيل القازاني – الولياني الى بغداد . بعد أن درس الطريقتين المذكورتين على والده . فحظي هناك بزيارة الشيخ احمد الاحسائي فبايعه وأخذ على يده الطريقة القادرية . ثم رجع فسكن قرية قازانقاية فأجتمع حوله الناس من الاطراف والاكناف وتبعه القسم الاعظم من علماء الدين في كردستان والعراق .

أما الطريقة النقشبندية فالشائع أن مولانا خالد (١٧٧٧ ١٨٢٧) قد نشرها في كردستان . ومما لا شك فيه أن انتماء الناس بصورة جماعات الى الطريقة النقشبندية قد تّم في كردستان ، وفي بلدان شرقية أخرىٰ على يد مولانا خالد .

وعندما نراجع الشعر الصوفي . نرىٰ نماذج توضح لنا الاطلاع على الطريقة النقشبندية في كردستان قبل هذا الزمن . وخاصة عند شاعر مثل الملا الجزيري .

لقد كرس كاتب هذه الاسطر ردحاً من عمره ونتاجه للادب الصوفي وما زال يتتبع مثل هذا الادب الحنون . وهذا ما يثير العجب عند اناس كثيرين ويثير الاسئلة حول ذلك[٤] . اذ يرىٰ هؤلاء تناقضاً بين الاتجاه الايديولوجي للكاتب وبين الانشغال بالتصوف . وعندما لا يرى الكاتب أيّ تناقض بين أسسه الفكرية وهذا الانشغال . فأن جوابه على هذه التساؤلات هو تقديمه أو كلمة اهدائه في كتابه عن احمدي خاني ، ويكفي ما نعيد تدوينه جوابا .

«أبي . . . .»

كثيرون أهدوا ثمارهم عبر مسيرة الكلمة لآبائهم الراحلين . اقراراً بحق التربية وعرفاناً بالجميل وأظهاراً لمحبة يطفح بها قلب كل انسانٍ تجاه أبيه .

ترىٰ من الذي لا يرى في غرسه شيئاً من أبيه ، ومن الذي لا يرىٰ في ابيه أمرءً طيباً . ولا يرىٰ ذكراه خالدة ؟

لا أزعم أنك خير الآباء وانبلهم . ولن أجحف بتجريدك مما

يميزك بين الآباء والناس .

ذات عام كنت ترقد مسلولاً في مصحٍ يرعاه دير لبناني فناديت في قصيدة لك :

هذا واحد من الاسرار ياصفوت . أمن المسجد للدير ؟

ألستُ من عشاق (المدينة) وأنصارها . ان حسب الحاسبون ؟

وفي هذا السر تكمن ثمار ما اعتز به من تربيتك وتأثيرك .

وهنا اجد ما يشدني الى ادب التصوف والتراث والى اليسار المنطلق والثورة معاً ، وأنا منسجم في موقف أعتبره متصلا . وأرىٰ في اعماق تكويني ما يجمع بين حبي للرواد من المتصوفين العظام والمناضلين الثائرين الكبار وأرىٰ فيهم جميعاً رجالاً في موكب التأريخ والمعرفة يشدون في ركبها ويأخذون بها الى امام . . .

الذين لم يعرفوك عن كثب لا يقرون لك بهذا الفضل عليّ . . .

والذين لم يدركوا هذا السر . مافاتهم ادراك ما بين هذه الاهتمامات المختلفة من صلة وثيقة . عبرت عنها شخصية خاني العظيمة كواحد من هؤلاء الرجال . فإن افلحت في كشف شيء من هذا السر ، كان عملي حرياً بالاهداء اليك)[٥] .

عندما يزول العجب أمام هذا السر . يمكنني أن أقول أن الثمرة الجاذبة في حركة التصوف هي عندي . ذلك البحث عن الحقيقة ، الذي قام به المتصوفة القدماء وقدموا التضحيات من أجله ، والثمرة هي الادب الصوفي ايضا . وخاصة الشعر الصوفي الشرقي الرائع . وإن واجب البحث في مجال الادب الصوفي واظهار خفايا ما في الشعر الكردي الصوفي هو واجبنا وواجب زملائنا وخاصة الذين اعطتهم الظروف المجال في الارتباط من جهة ما مع عالم التصوف)[٦] .

ان من واجبنا ان نسلط الضوء ونثمن اشعار أناس مثل «بابا طاهر والملا الجزيري وأحمدى خاني ومولوى ومحوى وأحمدى كور» بصورة نضع اسماءهم بين رعيل مثل (حافظ وجلال الدين



الرومي وفريد الدين عطار وعلي شير نوائي وإبن الفارض) .

في كتابات سابقة لنا ميزنا بين المديح الديني والشعر الصوفي ، والفرق هو أن الشعر الكردي المرتبط بالتصوف . يرتبط في هذه المرحلة أو تلك بالمقامات والأحوال الصوفية . وان مشهد الحب والجمال يؤول في مثل هذا الشعر الى وحدة الوجود الصوفية ويستخدم فيه اصطلاحات صوفية عديدة .

أما المديح الديني ، وحتى عند شاعر عظيم مثل نالي (القرن التاسع عشر) فإنه يبتعد عن دنيا التصوف . ويظهر جليا لمسلم مؤمن ، يمدح ربّه ورسوله وأصحابه . ولكننا نرىٰ الكرد يعيدون ، حتىٰ هذه الأشعار من منفذ آخر الىٰ عالم التصوف . اذ ان الدراويش والصوفية الكرد (وخاصة الدراويش القادرية ومع رنين الدفوف) . ينشدون اشعار أناس مثل نالي وحمدي وبيخود في المديح ويجعلون منها وسيلة للحنين والوجد .

لقد ابتعد بابا طاهر همداني[٧] عن الاصطلاحات الصوفية ، ولكنه يرىٰ في كل رباعية مشهد جمال الحبيبة والصحراء والجبل وهو عنده (تجلٍّ) لجمال الاله .

وعندما ينسب الملا الجزيري نفسه الى سعدى وجامى وحافظ فهو لا ينسىٰ ان يميز نفسه . سواءً في ميدان الشعر أو في



ميدان التصوف :

إن كنت تبتغي اللؤلؤ المنثور من النظم .

تعال واشهد شعر «ملا» فما حاجتك بشيراز .

ولكن هذا الشاعر كرجل بارز في الحانه (رند خرابات) . يتقدم منتشياً بقدح التصوف ويعرفنا على نفسه :

حقاً – أنا رجل الحانة ، وقد أتيت لتوي من الدير فماذا تأملون أنتم اليوم من رجل الحانة هذا

أنا الامير في وطن الكلام . وبشعري وضعت يدي على العالم (ويعلو موكب العشاق في اعلام راياتي) .

إن هذا الشاعر الكبير (نهاية القرن السادس عشر تقريبا) الذي يمكن اعتباره بحق المؤسس الحقيقي للشعر الكلاسيكي الكردي[٨] ، قد أسس بمميزات خاصة شعره والشعر الكردي على أسس شعر الشرق وميزه عنه ايضا .

أما عن موضوع الشعر الصوفي الكردي كحديث لنا اليوم . فإننا نستطيع أن نضع جميع أشعار الملا الجزيري أوجله في مصاف الشعر الصوفي .

يجتمع في شعر الملا الجزيري مجموعة من مسائل الشعر الصوفي . هناك عشرات من الاصطلاحات الصوفية . قد وجدت موضع قدم ثابت في ديوانه فجعلته مرتبطاً بعالم التصوف .

ومنذ الصفحة الاولى نرى اصطلاحات مثل «الذات» . «الصفات» . «الاثار» . «الاسم» . «لم يزل» كشيئ مقدس . تغدو رمزاً «للوجود» وتندمج مع جمال الكون والخلق .

اراد العشق حسناً وجمالاً
ومعاً التفوا حول «ذات» واحد
النور القديم اضحى عشقاً وإرادةً
ومعاً صارا يتدللان ويتغنجان
عشق من نور (لا يزال)
حسن وجمال (لامثال) له
اشعلت النار والشمعة
وأمسى بنفسه فراشه

وبعد هذا نرى «العديم» و «القديم» أو (الظاهر والمظهر والارادة والاختيار) تغدو «تجلي الوجود» ومظهراً لنفحة «روح القدس» وتجعل من قصة خلق الكون فيضاً الهياً :

كل من فيضٍ اسم ما
يغدو في صورة طلسم
كل جسم في ذلك المعنى
تشتعل كمشعل من نورٍ ما[٩] .

وفي مشهد الكون هذا يجعل الملا الجزيري من «العاشق والمعشوق» واحداً ويجعل منهما مظهرين للصفات ويجد نفسه عن ذلك الطريق واقفا في محراب التوحيد .

يعتبر الملا الجزيري قبل احمدى خاني وعلى نهج الفيثاغورسيين واخوان الصفا السماء سبع طبقات ويخلق اتحاداً بين حركة البروج والنجوم والموسيقى والرقص ويربط الوجد والذكر الصوفي بتلك العناصر ولهذا اهميته في مجال تدوين تأريخ التصوف في كردستان ويمكننا أن ننسب الملا الجزيري عن هذا الطريق الى الطريقة المولوية الذي يسمي بعض المستشرقين اصحابها بسبب رقص عند الذكر بالراقصين .

يوحد الملا الجزيري في شعره عمليا بين العشق الحقيقي والعشق المجازي الصوفيين وينسب نفسه الى النوعين معا . ومن الصعب ايضا ان نميز بينهما في شعره .

إن دق عاشق ما ، برق المجاز مرة
كان مرفوع الرأس عند اصحاب القلب الىٰ الابد
لن تكشف اسرار الصفات دون محبة
نحن بحاجة الى صورة الاسماء كي نفهم السر

وفي النتيجة يجمع الملا الجزيري كل العشق ، في الحكايات والاساطير

وفي احداث هذه الارض ، يجمعه في العشق الالهي ، لان جمال كل حبيبة هو عنده «تجلٍ» لجمال الخالق .

لم يشرب شيخ صنعان الخمر خطأ
لم يذهب الى ارمينيا خطأ
فلقد رأىٰ مثل موسىٰ تجليك
ومن رآك فأين خطأه وأين غلطته ؟

وأن هذا (التجلي) عند الملا الجزيري هو نفس (التجلي) عند معظم الصوفية ، اذ نرىٰ صورته القديمة في جبل طور

القلب كعبة وفيه مولىٰ
ونار الكليم تشتعل فيه
ومنه يصعد نداء «أنا الله» .
القلب هو الكعبة وهو الطور معاً

يدمج الملا الجزيري بين السكر في الحياة والسكر بالوجد ويجمعها في دنّ الصوفي . ولا يبقي في وصف الخمر شكاً من نوع الخمر :

منحني الساقي منذ الازل في قدحين خمراً
فنحني الى الابد سكراً ونشوة وطلسما

ان خمرة شيخ الصوفية (بير) يصفي ويزكي النفس عند الشاعر :

إن قدح العشق الطاهر الروحاني هو طهر الباطن
ومن لم يرتشفه بقي الىٰ الابد ، بروح غير طاهرة

ان الملا الجزيري ، كالمتصوفة العظام الذين سبقوه ، وفي لحظة من (الشطحات) الصوفية ، يضع جهد الصوفية جميعاً ومجاهدتهم جانبا ويرىٰ في وصول الصوفي الى المرتبة امراً مقدراً



في الازل :

العاشق الثمل بالعشق لا يحتاج الى خمر
والواردُ الوارد واحواله لا تحتاج الى اوراد
إن كنت تقصد وحدة نفسك والمرشد
فما حاجة السالك وطالب الارشاد ببغداد
الجهد والسعي والطلب ، لن يغدو صافيا دون اثر
ان لم تدخل حجاب العرس فماذا يعمل الدليل
ان كان كل اثر يغدو امام الشوك قطرة ماء
فماذا يعمل قلمنا بقطرتين او ثلاث من الزهاد
أن يأخذ القلب جذباً من الحق أم لا ، فأيها الملا
إن لم تُهْدَ من الازل فماذا يعمل الارشاد[١٠] .

يسكب فقي طيران (نهاية القرن السادس عشر) تجربته الصوفية في قصة (شيخ صنعان) . ولا يمكن فصل قصته هذه بصورة عامة ، عن قصص من كتبوا عن شيخ صنعان باللغات الشرقية قبله وبعده ، رغم أنه يختلف عنهم في التفاصيل . والنتيجة عنده هو تقديس الحب ، وجعل العشق الصوفي عملا يختص بالقلب بعيدا عن شروط الزمان والمكان والمركز الاجتماعي والعمر والدين ، وربطه بعقيدة وحدة الوجود .

ان قمة الادب الصوفي الكردي عندنا هو ملحمة «مم وزين» للشاعر احمدي خاني (١٦٥٠ - ١٧٠٧) .

لقد قام خاني في بحثه عن مواضيع فلسفية كثيرة وابدائه

لآراء فلسفية عديدة . ضمنها في ملحمة مم وزين بشاعرية . اذ اقتبسها من الفولكلور الكردي . قام بالمزج بين الفلسفة وعلم الكلام . جاذباً اياهما نحو التصوف . أو مازجاً بدقة بين وحدة الوجود كفيلسوف ووحدة الشهود كمتصوف . وقد يصح على خاني قول الاستاذ عفيفي حول الفلاسفة المتصوفين اذ يرىٰ ان (تصوفهم نتيجة عمل تفلسفي خاص في الدين)[11] .

يضع خاني مجمل قصته في إطار صوفي . بل ينهيها بخاتمة صوفية . وكأن التصوف هو النتيجة والمبتغىٰ من هذه التأملات الحياتية والفكرية والفلسفية . أو كأن الحياة وعدم التوصل الى نتائج ملموسة مباشرة من تأملاته قد أخذته الى لجة الفكر الصوفي .

عندما نقارن خاني بأي من الفلاسفة والمتصوفين نجد عنده سيماء بعضهم . وترديداً وتكراراً لافكار هذا البعض . معاني أو عبارات . ولكن هذا الاختلاف والاختلاط والتنوع يضعنا امام شخصية متميزة قارئاً ومقتبساً وسالكاً . فإن كان قد سلك مسلك الغزالي في المزج بين الفلسفة والكلام وحب الاله فإنه غدا متصوفاً يجمع كابن عربي بين وحدة الوجود ووحدة الشهود . ونراه كالحلاج يسلك طريق الغناء في الله مردداً نداء (أنا الحق) . ولكن في صورة اخرىٰ وبقلم شاعر فنان يبوح بتأملاته علىٰ السنة ابطاله وشخصيات قصته ويقترب من رسم صورة نظرية للفكر الصوفي عبر القصة .

فلو حاولنا وضع منهاج للفكر الصوفي وبحثنا عن مفرداته في قصة خاني (مم وزين) لوجدنا صورة شبه كاملة لذلك المنهاج

اذا كنا مضطرين علىٰ العودة في هذا البحث الى كتابنا عن احمدي خاني . فاننا نرىٰ بين عناوينه . هذه العناوين المشبعة بحثاً وتمثيلاً .

١ – الزهد والتصوف :

يذكر هنا الذكر ويميز بين الذكر باللسان والذكر بالجنان (القلب) وعن طريق هذا البحث نعود الى العشق ونرىٰ عند خاني نوعين من العشق والعشاق : من يبغون الوصل في الدنيا فيحرمون في رأيه هنا وفي مجمل القصة من الوصال في الآخرة . أو من يبغون الوصل في الآخرة فيحرمون من الوصل الدنيوي . والفصيلتان في رأيه تعانيان شيئاً من الحرمان كل حسب همته وإختياره . ورغم انه يرىٰ في الوصال الدنيوي مبطلا للحب ويقف ناصحاً بالابتعاد عن الحب الدنيوي .

يرىٰ خاني في مواقعه الفلسفية التي قد تكون ممتزجة بالتصوف او مجردة منه . ان الحب بنوعيه . من حب الخالق ولا يرىٰ بينهما فرقاً كبيراً .

ويرىٰ خاني في الصوفي الحقيقي العاشق الحقيقي . كما يميز خاني بين العالم والزاهد والمتصوف في الدين فهو القائل عن النبي .

ورعه وطدّ الدين توطيدا
مشرعه جعل الصراط مستوياً . مستقيماً
العلماء هم مثل الانبياء
والعابدون هم جميعا اولياء

٢ – مصطلحات المتصوفة :

ان عملية جرد للمصطلحات تضعنا امام لقاء بين خاني والتصوف . بل ان الامعان في التصوف قراءة او سلوكا يجعله يردد مصطلحات المتصوفة في مواقع التصوف . أو يستعيرها لاستخدامها في مواقع أخرىٰ . وما أكثر ما نلتقي في هذين الموضعين معاً . مصطلحات المريد . الهمة . الغناء . الذوق . التجلي . السالك . السالك المجرد . . . الخ

المقامات والاحوال :

ينتقل خاني من المصطلحات الىٰ معرفة ما اتفق المتصوفون على تسميته بالمقامات والاحوال وبحثه . دون أن يدخل في بحث

تصنيفي أو نظري لعدد المقامات والأحوال وتتابعها . بل انه يرسم بطلبه (مم وزين) في الفصول الاخيرة كمتصوفين يسلطان عملياً سبل التصوف المارة بهذه المقامات والاحوال .

ويرىٰ في الوصول الى الدرجة الاخيرة من تصفية القلب بالنسبة الى (مم) في سجن مقاماً من مقامات التصوف . نراه عند الدواوش في الاحقاب الاخيرة من السلوك الصوفي .

إن اليقين هو آخر الأحوال عنده . ويصور خاني دمج روحي (مم وزين) بعد موت (مم) بكونه حال يقين تماماً .

إن عرضناً لمسألة الروح عند خاني وتنقلها عبر المقامات والأحوال مجسداً في روحي (مم وزين) وروح خاني نفسه التي تصاحبها في رحلتها ليوقفنا عند مجموع أفكار خاني في هذه المسألة وارتباطه بغيره من المتصوفة . وقبل أن نسير مع خاني في تلك الرحلة علينا أن نبحث في ذلك الكتاب أن نبحث عن الروح عنده فيلسوفاً ومتصوفاً . فنجده في مسألة الروح ووحدة الجسد والروح واختلافها أو في مسألة اللاهوت والناسوت يجتمع مع افلاطون والحلاج وإبن سينا ويعيد صياغة افكار متصوفة مثل القاشاني وأبو بكر الطمستاني حول الروح بصورة جديدة .

يرىٰ خاني في مجمل قصته صورة لرحلة الروح ونوعاً من الشهود في وصول المقام . فعندما يطلب من الساقي في الفصول الاولى أن يعطيه الخمر كي ينطق ويكتب ويترنم . يرى الكشف والشهود جزءا من الكتابة ، بعد السكر بذلك الخمر كي تكشف لي الكرامات .

وتغدو لي المقامات مشهودة .

ويرىٰ في سيره (مم) وحياته ومماته شيئاً من رؤية الأحوال والمقامات وفي موته جزءاً من إعتقاد خاني الصوفي حول الروح . رغم محاولته تبرأة نفسه من الايمان بما يخالف الشرع والظاهرة يصور خاني في القصة (الالحاق والاتصال) بالنسبة الى الروح رغم أنه يرىٰ نفسه عن ذلك قولاً .

هناك مسألة مهمة في فكر خاني يختلف فيها عن كثير من المتصوفة .

منهم يرون ضرورة وجود «الشيخ» أو «الاستاذ» بالنسبة للسالك . ولكن خاني يرى في نفسه شيخ نفسه ويتخلص من الاحراج بذكاء اذ يجعل من بطل مقدمته «مم» شيخاً له

إن شيخاً أنا بقلبي مريده
هو الروح المنساب وأنا القديد
لقد كان اسمه عندكم مم
غير انه كان ملكا عالي الهمم

إن روح مم تمر ، عند خاني بحال (الانس والطمأنينة) وتصل الى حال (المشاهدة) أو (المشهود) غير التام ، وسيعقبه يقين وهو آخر حال يصله السالك في رأي أكثر المتصوفين .

٤ – بلوغ المرتبة والفناء في الله :

يرى المتصوفون ان للحياة جانبين مختلفين ولكنهما متكاملان : الأول جانب المجاهدة أو تطهير النفس . والثاني : جانب الكشف والاشراق .

ويرىٰ بعضهم أن الهداية هي ثمرة من ثمرات المجاهدة .

يبرز خاني مسألة تطهير النفس ويرىٰ فيه أساس الكشف والاشراق واذ ينهي قصته هذه النهاية الصوفية . فانه يبدأ بها بداية مماثلة ويرىٰ في شعره صورة للكشف منبعه تصفية القلب . وهو يرىٰ أن الخمر الالهي هو منبع الكشف والاشراق وبداية الابداع .

ان شخصية مم تتطور عند خاني أو لنقل بالتعبير الصوفي فهي تتدرج عنده في المقامات والأحوال حتى تبلغ في النهاية الى مرحلة القطب أو ما يسميه خاني الشيخ الكامل و «شاهباز» أي ملك النسور .

ويصف خاني في صورة مكثفة تحمل تفسيرات عديدة . في ما سميناه بوصفه لدورة الحياة . كيف يغدو المرء مريداً واصلاً . فقد وصف الجفين ، ثم قلب الصورة الى صورة نبات . خذ

وراء الصورة فكرته الصوفية .

ويدخل خاني مع المتصوفين الاخرين في مسألة الشرع والصوفية ، أو (الباطن والظاهر) ويدخل في ابيات عديدة مجال تلك المناقشة .

٥ - الوجود السابق للروح :

يتبع خاني مثل كثيرين من الفلاسفة والمتصوفة المسلمين فكرة افلاطون عن وجود العالم المحسوس وعالم الظل . ووجود الروح قبل الجسد ويبرز هذه الفكرة في ابيات عديدة من مم وزين .

٦ - الشريعة والتصوف :

يريد خاني مثل الغزالي وغيره توحيد الشرع والتصوف او (الظاهر والباطن) ، وفي أشياء مختلفة مع الشرع يتحدث عن دين النسق .

٧ - في النفس والروح :

يميز خاني مثل كثيرين من المتصوفة النفس عن الروح ، أي أن النفس الحيوانية عنده شيء والروح شيء اخر .

٨ - اداب المتصوفة :

ولئن كنا لا نعرف شيئا دقيقاً عن حياة خاني نفسه ، فإننا نفهم أفكاره عن طريق مم وزين . وتضع القصة أمامنا فكرته عن الاخلاق والاداب وهي اداب صوفية في النتيجة .

يكرس الباحثون في التصوف فصولاً لآداب المتصوفة ويحاولون وضع تقسيمات وتحديدات فاصلة لهذه الاداب كأن يقسموها الى آداب الزواج والطعام والصيام والاخوة والجرأة الأدبية والدعاء وآدابه .

إننا نجد عند خاني جميع عناصر هذه الآداب . ورغم وجود تباين في الرأي عنده من الزواج فإن موقفه من المرأة موقف صوفي يقترب من الاد ب الانساني المعاصر .

يطلب خاني الابتعاد عن الملذات ويفضل الروائح (الطيب والطيبات) ، ويصور صوراً جميلة للوفاء . ينظر باحتقار الى المال ويطلب صرخة من اجل الاخوة والعمل الصالح .

إن رأي خاني في الحكام ، الذين يراهم جميعاً من «جنس الثعابين» هو جزء من الشجاعة والجرأة الادبية الصوفية . كما أن جزءاً من مم وزين يدخل ضمن الدعاء الصوفي الحنون .

٩ - الادب الصوفي :

في ميدان الادب الصوفي نرىٰ في مم وزين مجموعة من الأقوال والابيات والصور الجميلة ، المؤثرة ، نرىٰ في بعضها اعادة صياغة ، كردية ، مبدعة لأقوال من سبقوه من المتصوفة ، ونرىٰ بعضها وليدة فكره قلمه . ومن ضمن مواضيع خاني هذه يمكن أن نرىٰ :

المديح النبوي ، الحب الالهي ونقل الأقاصيص الغرامية التي يتناقلها الناس ، وهنا يأخذ خاني بقلب العاشق الى العشق الالهي ويرىٰ في جميع العلائق بين هؤلاء العشاق شيئاً مرتبطاً بعالم العبادة ، وقد تجاوز في بعض مقارناته بين عالمي العشق والأدب الصوفي كله ، بل ويبلغ حداً يرىٰ في حب الجسد والروح حباً واحداً .

١٠ - الخمر :

يمتاز بحث الخمر عند خاني بالحنين والرونق . رغم أننا نجد في مم وزين ثلاثة أنواع من الخمر . التقليدي وخاصة في

مقدمات فصوله ، الخمر الدنيوي . والعودة الى الخمر الإلهي .

١١ - فصل أو دمج وحدة الوجود مع وحدة الشهود :

هذا واحد من المسائل المهمة في الفلسفة والتصوف . ولعل الخلط بين الوحدتين ادى بيعض الباحثين في التصوف الاسلامي من المستشرقين الى القول بأن فكرة وحدة الوجود هي الفكرة الأساسية المسيطرة على هذا التصوف برمته .

عند مقارنة بين اقوال ابي يزيد البسطامي وجنيد البغدادي والشبلي عند تحدثهم عن وحدة الشهود التي يرونها مرادفة للتوحيد ، وبمقارنة مع أقوال ابن عربي وافلوطين الاسكندري والاشعريين والحلاج نصل الى الدمج بين وحدة الوجود ووحدة الشهود عند الحلاج . وعن طريق الفناء .

ان التصوف عموماً . ظاهرة مثالية تتسم برغبة الانسان في معرفة الكون وتحمل المشاق من أجل تلك المعرفة . وتدل على فشل المفهوم المفسر للدين (وهو ما يسميه الصوفية بالظاهرة) في اقناع المتصوف ، فيبحث مجاهداً عن تفسير آخر ضمن الفكر الغيبي ، المثالي (وهو ما يسميه بالباطن . وقد يؤدي ذلك الى التقرب أحياناً من تلمس الأساس المادي للكون . وقد يشير المتصوف الى ذلك في بعض ما يقول من (شطحات) . وقد ينغمر في مثالية أكثر بعداً عن الدين . وقد وجدنا جميع هذه السمات واضحة في فكر خاني . وقد اعطانا صورة واضحة للفكر الصوفي .

إن ملحمة مم وزين الى جانب قيمتها الادبية الكبيرة . جزء من الادب الصوفي ، ويجب أن يكون لها مكانها عند دراسة الآداب الشرقية عامة ، ويجب أن يكون لابداع خاني ذلك المكان الذي اعطاه اياه الاكاديمي .اوربيللي بحق . اذ وضعه الى جانب فردوسي وروستا فيللى وان لم ينسى الكرد شاعرهم فان على الشرق عامة أن يتذكر واحدا من شعرائه الكبار الذين وهبوا الادب الشرقي ابداعا رائعا مهملا لحد الان .

نرى بعد خاني شعراء كثيرين ينتسبون الى التصوف . أو تدخل أشعارهم ضمن ادبه التصوف . فعبدالرحيم (١٢٢١ هـ - ١٣٠٠ هـ) واحد ممن يخصص له في مبحث أدب التصوف مكان مرموق ، كما ويخصص له في الادب الكردي عامة مكان بارز ولائق . ويعتبر رائداً في ميادين عديدة . ينال فيها بالتحدث عن شعره الرقراق ، الحنون قصب السبق .

فلقد كتب مولوي الى جانب القصائد المفعمة بالروح الصوفية ، كتابين منظومين هما «العقيدة المرضية» و «الفضيلة» يضعانه مع مؤلفات أخرى في مقدمة مؤسسي الادب التعليمي الصوفي .

أما محوي (١٨٣٠ - ١٩٠٤) فهو من شعراء التصوف الكبار الذين يستحقون تكريس بحوث للأنواع الشعرية التي يتناولها ، سواءً ما خص به التصوف أو الذي ميز فيه بين العشق الحقيقي والمجازي وبلغ به أوج الشعر الغنائي العاطفي [١٠] .

هناك مصادر تعتبر شاعر الهجاء والسخرية الشيخ رضا الطالباني (١٨٣٢ - ١٩١٠) شاعراً ينتسب الى التصوف . وحقا إن قصائد الشيخ رضا المكرّسة للمديح الديني . ينبع منها حنين نجوى صوفية من القلب .

يمكن ان نضيف في هذا الميدان أسماء شعراء كثيرين مثل صابري والملا الجباري وغيرهما . إن جزئين مطبوعين من كتاب . تذكار الرجال . واجزاءه الأخرى مادة خصبة تهب الباحثين عن التصوف بغيتهم الثمينة .

ان البحث عن التصوف في الأدب الكردي . لا يتم دون عرضي للصورة العكسية . ففي الشعر الكردي نماذج كثيرة تتسم بالعداء لهذه الصورة او تلك من صور التصوف أو للذين ينحون منحى صوفياً من الصوفية والدراويش .

عندما تحولت الصوفية من حدود النظرية والسلوك الفردي الى طريقة ولم تتبع الطرق سبيل مؤسسيها وسلوك المتصوفين الأول في معاداة الملوك والسلاطين والمتنفذين والجائرين . وهجرت صداقة الفقراء . بل صنع السلاطين من رجال الطريقة فئة اقطاعية تابعة للسلطان تنشر الجهل وتثبت التخلف وتبث الأوهام والخرافات . فان أصوات الاحتجاج

ترتفع من حناجر أناس ليسوا ببعيدين في ممارساتهم اليومية وفي أشعارهم من عالم التصوف .

فالحاج قادر كويي (١٨١٧ – ١٨٩٧) كان يبعث من الاستانه برسائل شعرية الى كردستان يحث فيها الناس على هجر التكايا وترك المشايخ وحلق الرؤوس واللحى[١٣] .

اما ملا محمد كويي فيقول :

ما بقي شيخ واحد في كردستان
فلا تأمل في الحياة أبداً
محال يلغي تكوين دولة بكشكول وتسول وفقر ومذلة

ويقول الشيخ رضا الطالباني :

على الشيخ أن ينام نوم الذئاب صباحاً
كي يقال عن أنه عابد يقوم الليل

ويقول محوي :

لحية طويلة وشعر كث مجعد تحت الأذنين
إن جردت هذا الصوفي من دين كان أشبه باليهود

أو يقول :

يومئ مبيح الطريقة باشاراته المعوجة أن تعال
حقاً هو شيخ وعجوز هدا الزاهد ولكنه أضل الطريق

أو يقول :

قل للواعظ كفاه طعناً بي
فدين الأصنام هو ديني ، ومذهبه الذهب

أو يقول :

!

أو يقول :

كان شيخ يرشد هموندياً وينصحه
آه . . كيف لام ذلك المسكين وقبح فعاله
وما أسرع بديهته عندما أجاب :
إنك على حق فأنا قاطع طريق ولست بقاطع طريقه

لقد إقتبسنا هذه النماذج من قصائد من ينتمون الى عالم التدين والتصوف ولم نطرق في هذا المجال أبواباً أخرى .

ملاحظة : كتب هذا البحث قبل صدور الكتاب الشامل ، القيم للشيخ امين علاءالدين النقشبندي للتعريف بالتصوف باللغة الكردية «ماهو التصوف» فاقتضى التنويه .

الهوامش :

(١) هناك مسيحيون يعيشون في أربيل والسليمانية وعيفكاوه وكويسنجق وأرموطه وراوندوز وحريرو ديانا وهم يتكلمون الكردية ويتداولون الكلدانية في بيوتهم كلغة دينية . أما آثوريو كردستان فلهم لغة مستقلة ولهم مميزات قومية .

وفي كردستان العراق كانت هناك جالية يهودية تتكلم العبرية في البيوت والكردية في الاسواق وقد هجرت هذه الجالية في عام ١٩٥١ بمخطط معين الى فلسطين المحتلة .

(٢) إن ما كتب حول الكاكائية . هي صور خارجية دونتها مصادر خارجية . أي أنها لم تنبثق من الكاكائيين أنفسهم . فمن الممكن إذن عقد مقارنة بينهم وبين الدروز أيضاً . أتمنى أن يتغلب الكاكائيون المثقفون على بعض العقد السائدة ويدونوا بعض الحقائق عن هذه الطريقة التي تعتبر جزءاً من التراث الفكري في التاريخ الكردي .

(٣) لقد حافظ كتاب «تذكار الرجال» وللعلامة الملا عبد الكريم المدرس الى جانب التراث الصوفي على جوانب من الأدب الصوفي وطرحها للدراسة العلمية .

(٤) د . عز الدين مصطفى رسول ، احمدي خاني . شاعراً ومفكراً . بغداد ، ١٩٧٩ ص ٣٠٤ .

(٥) لقد قلنا أن التصوف فكراً يختلف عنه سلوكاً . يمكن أن نقول أن كاتب هذه الأسطر لا رتبط بعالم التصوف سلوكاً . غير أن أسرته ترتبط بعدة أواصر مع ذلك العالم ، وهذا ما ربطه بالأدب الصوفي .

(٦) لقد قلت في المحاضرة السابقة : ان معظم مدوني تأريخ الأدب الكردي يتفقون على أن بابا طاهر الهمداني (٩٣٥ – ١٠١٠) هو شاعر كردي وإن رباعياته بداية واضحة للشعر الكردي .

(٧) إن هذا القرار لا يتناقض مع اعتبارنا لبابا طاهر شاعرا كرديا أو نفينا لوجود شاعر ما قبل الملا الجزيري . إذ أن الملا الجزيري هو أول شاعر وصلنا ديوانه الكامل . ويتصف ديوانه بجميع شروط دواوين الشعر الكلاسيكي .

(٨) أو يقول :

من أجل تلك الخطوط والشامات التي لم يخطها قلم ومن فيضك
ترانا ثمالى وكؤوسنا ممتلئة

أو يقول :

قلبنا كالذهب تجلى من الفيض
نحن سود الوجوه . قد صفينا في صفة النحاس

(٩) نجد هذه الفكرة عند متصوفين آخرين . وهي ترتبط بالآية الكريمة :
(فمن يرد الله أن يهديه يشرح صدره للاسلام ومن يرد أن يضله يجعل صدره ضيقاً حرجاً كأنما يصعد في السماء) (الانعام – ١٢٥)

(١٠) د . ابو العلا عفيفي التصوف . الثورة الروحية في الاسلام . القاهرة ، ١٩٦٣ . ص ١٤

(١١) لا أخوض ميدان دراسة مختصرة لهذين الشاعرين . كي لا أقلل من قيمة أدبهما المتميز الى التصوف .

(١٢) هذا في حين يمدح فيه الحاج قادر كويي مولانا خالد النقشبندي .

الهجوم العثماني على كردستان وسقوط امارة سوران

القسم الثاني

أسباب سقوط امارة سوران

اولاً : الاسباب الداخلية :-

لا ينكر ان قيام الدولتين العثمانية والصفوية سجل فترة جديدة في تاريخ الكرد وكردستان . فلم يترك قيامها سوى مجال ضيق للكرد في المحافظة على استقلالهم . بسبب موقع كردستان بين الدولتين فابتلي شعبها باصطدام سياسة الدولتين فوق ارضه واطماعها فيها . هذه الاطماع التي مزقت بالتالي كردستان بينهما . ناضل الكرد ضد هذا الوضع الغريب والصعب بالنسبة لهم فأصبحت كردستان ميدان صراع لا يهدأ . ودافعت الامارات الكردية عن كياناتها ضد الدولتين وفي فترات تاريخية مختلفة . وكانت آخر المحاولات الناضجة للاستقلال ثورتي اميري سوران وبوتان . ولكن دسائس السلطات الاجنبية وعدم نضوج الظروف التاريخية . . . قد جعلت من العسير ان يحظى الكرد بقيادة موحدة . فكانت هذه من الاسباب الرئيسية التي ادت الى اجهاضها . فطبيعة حركة التحرر الوطني للشعب الكردي ارتبطت منذ ميلادها بظروف المجتمع الكردي الذاتية والموضوعية كما تأثرت كأي حركة اخرى بعوامل ومؤثرات خارجية اخرى[1] .

ان اسباب اخفاق حركات التحرر الكردية في رأي الكثير من المؤرخين والكتاب تعود بالدرجة الاولى الى ظروف المجتمع الكردي الداخلية . ويلخص المؤرخ محمد امين زكي تلك الاسباب فيقول : - في الواقع اذا امعنا النظر في اسباب اخفاق الثورات والحركات الكردية نجد ان السبب في ذلك يرجع الى عوامل داخلية ناشئة من نفس الاكراد أكثر منها الى اسباب ومؤثرات خارجية . فتلك الثورات التحررية حدثت قبل أوانها . لان الشعب الكردي لم يكن قد استعد بعد لمثل هذه الغاية الشريفة . فكان السبب الأوحد في اخفاقها هو الجهل المتفشي بين ابناء الشعب وعدم ادراك الامراء القائمين بالأمر حقيقة الظروف والاحوال المحيطة بهم . فكان معظم افراد الجيش العثماني الذي قام بازالة الامارات الكردية من الوجود مؤلفاً من الجنود الاكراد انفسهم . ويعتقد محمد امين زكي . ان تأسيس ادارة مستقلة متوقف قبل كل شيء على العلم والمال وكل شعب محروم من هذين الكنزين لا يرجى له نجاح قط في اي نهضة . اللهم الا اذا كانت السياسة الدولية العامة تساعد ذلك الشعب على الوصول الى غايته[2] .

وعن اخفاق حركة محمد باشا الكبير وسقوط امارة سوران كتب محمد امين زكي يقول : «هذا ولحركة محمد باشا الراوندوزي من هذه الحركات الاستقلالية والثورات . مكانة ممتازة وقيمة خاصة فاذا امعنا النظر فيها نجد ان اسباب فشلها يرجع الى العوامل الآتية :-

١ - التعصب الممقوت والافراط في الاعتماد على علماء الدين الجاهلين بالشؤون والظروف السياسية .

٢ - عدم الاهتمام بفكرة الاتفاق مع الامراء المجاورين لتوحيد العمل .

٣ - حقد وحسد امراء بابان وبادينان والجزيرة «بوتان» ولاغرو فان محمد باشا لو لم يكن مغروراً كثيراً . ولو ترك الامراء المجاورون التنافس والحسد واتفقوا فيما بينهم لكان من الصعب على الحكومة ان تتغلب

عليهم ، وربما توفقوا جميعاً ، ولكن الحسد والتنافس كان سبب ازالتهم جميعاً[3]

والمؤرخون والكتاب الكرد عندما يتحدثون عن امارة سوران واسباب سقوطها في عهد اقوى امرائها محمد باشا ، يؤكدون بأن اعتقاده الديني واعتماده المفرط على بعض من رجال الدين وخاصة على الملا محمد الخطي ، لعب دوراً كبيراً في سقوطه ، ولعل شهرة الخطي في كردستان أكثر من غيره من علماء الدين الذين عاصروه ، هو ارتباط اسمه بالنهاية المأسوية لامارة سوران واميرها محمد باشا ، إذ حمله الكثيرون مسؤولية سقوطها ومعظم المصادر والمراجع التاريخية الكردية تردد ذلك .

ان الحديث عن الخطي ودوره وأثره فتواه لا يعني انه كان السبب الوحيد في سقوط الامارة ، لأن ما حدث عام ١٨٣٦ كان نتيجة لعدة اسباب غير ان اثره تجسد عاملاً قوياً شكل صورة الحسم للامارة فالبحث في عالم هذه الشخصية المثيرة ومناقشة فتواه واسباب اصدارها ، ضروري جداً للوصول الى مؤشر ايجابي لهذا التجسيد والعامل .

الحقيقة اننا نجهل الكثير عن تفاصيل حياة الملا محمد الخطي فالمؤرخون وكتاب التراجم لا يذكرون ميلاده ولكن تراجم معاصريه تدل على انه من مواليد سبعينات القرن الثامن عشر ، واذا توخينا الناحية التقريبية استناداً الى ميلاد زملائه في الدرس والعمل ، يمكننا القول بأنه ولد في حدود «١٧٧٢-١٧٧٥» وفي قرية خه‌تى» احدى قرى منطقة خوشناو القريبة من باليسان وناحية خوشناو[4] . وكان يلقب بـ «محمد افندي الشيخ سليماني»[5] ومن عائلة دينية مشهورة وان والده كان عالماً معروفاً ، ورغم التحقيق لم استطع التوصل الى معرفة اسمه الثلاثي ، ويذكر المؤرخ محمد امين زكي نقلاً عن رسالة خطية : ان جد هذه الاسرة كان يدعى خطي افندي وكان رجلاً محترماً ومقرباً لدى محمد باشا ، اشار اليه بالتسليم وتقديم الطاعة[6] . ولا تؤيد المصادر التأريخية هذا القول فالحقيقة ان اسمه ولقبه طغى على كل شئ بسبب شهرته[7] .

نشأ الخطي طالباً للعلم منذ صغره وتنقل في ارجاء كردستان ودرس على اساتذة كبار أمثال محمد بن ادم وابوبكر الامير رستمي ، فجمع بين مختلف العلوم المعروفة في عهده وبرز في العلوم العقلية بوجه خاص[8] .

انتقل الخطي الى بغداد واقام فيها في اوائل القرن التاسع عشر في عهد واليها داود باشا «١٨١٧-١٨٣١» الذي استقطب معظم العلماء حوله بخاصة الاكراد لتحقيق شهرته . لعل الخطي قصده باعماله ونتاجاته الدينية آملاً في مكافأته وصلته ، فكثيراً ما ترك المتصوفة والعلماء مسقط رأسهم وطافوا بالبلاد للألتقاء بالأمراء والحكام ليظهروا لهم علمهم وفضلهم لأجل الشهرة وجمع المال . خاصة وان داود باشا اعتنى كثيراً بالشؤون الدينية واقام صلاتاً واسعة بين رجال الدين وفي سبيل استقلاله راعى جلب خواطر الاهلين في عمارات دينية فضرب رقماً قياسياً في بناء المساجد والجوامع والمدارس الدينية ودفع بسخاء لرجال الدين والمتصوفة وكل القادرين على توجيه الرأي العام انذاك ، يؤيد هذا معاصره البيطار عندما يقول : كان داود باشا كثير العطايا وانه عندما تولى السلطة «وَفد عليه العلماء والفضلاء لانه هو الذي يعرف مقامهم ، وينشر بين الناس اعلامهم ويكرمهم غاية الاكرام ويعاملهم بالاحسان والانعام»[9] ، وكان داود باشا نفسه رجلاً دينياً مجداً برز بمواهبه الدبلوماسية والادبية وبمعرفته الممتازة للغات الشرقية .

ان اهتمام داود باشا بعلماء الدين الاكراد ولاسيما خلفاء مولانا خالد النقشبندي «١٧٧٩-١٨٢٧» واتباعه ورعايته لهم كان للافادة منهم لتوطيد حكمه في العراق وكردستان وتحقيق بعض اغراضه السياسية في علاقاته مع الامراء الاكراد الذين كان لهم تأثير ودور كبير في تسيير الاوضاع السياسية في العراق انذاك ، والولاة العثمانيون في سبيل توطيد حكمهم في كردستان واضعاف الامراء الاكراد كانوا يشجعون الزعامات الدينية ويمدونها بالمال والنفوذ[10] .

ويؤيد ما سبق المؤرخ عباس العزاوي عندما يقول «ان داود باشا استغل اتباع مولانا خالد النقشبندي وخلفائه سياسياً وجلب رضاهم»[11] .

وكذا أبو الثناء الألوسي بقوله «ان بعض البارعين من رجال الدين والمتصوفة صاروا يستغلون الرأى العام وكثيراً ما ناصروا الحكام اوبثوا لهم الدعاية ومالوا اليهم وعادوا يدبرون الامر وراء الستار فلا يرد لهم قول[12]

ويقول الدكتور نوار : ان عدداً كبيراً من العلماء الكرد عاصروا داود باشا وانه اغدق عليهم مبالغ ضخمة للانتفاع بهم في ديوانه ، ويضيف نوار على قوله هذا : «وان شأن بعضهم قد ارتفع لديه فاشترك قسم منهم في ادارة امور البلاد»[13] كما يذكر الوردي : ان داود باشا اقنع القادرين على توجيه الرأي العام بالمال والنفوذ[14] .

والجدير بالذكر ان معظم علماء الدين الاكراد كانوا قد تعرفوا على داود باشا قبل ان يصبح والياً على بغداد ، عندما كان طالباً منقطعاً

للدرس في حضرة الشيخ عبدالقادر الكيلاني لعدة سنوات ، حرص فيها على تلقى العلوم من كبار علماء عصره ، لذا تنقل الروايات الكثير عن صمت الملالي والاساتذة في حضرته[١٥] . ولا ننسى ان داود باشا في سبيل سيطرته على باشوية بغداد لجأ عدة مرات الى كردستان وبمساعدة الاكراد نال ما كان يصبو اليه ، ومن اشهر علماء الكرد الذين عاصروه وكانوا من المقربين لديه ، بالاضافة الى الخطي :

مولانا خالد النقشبندي والشيخ عبدالرحمن بن حسين بك الروزبياني والملا يحيى بن خالد المزوري ، وقد أفاد داود باشا – وكان يسعى الى مركزة العراق تحت سلطته – من وساطة مولانا خالد في تحسين علاقاته مع أمراء بابان في عهد الامير محمود باشا[١٦] . اما المزوري فقد ارسله داود باشا الى العمادية عاصمة امارة بادينان في حدود عام ١٨٢٤ ليضمن ولاءها بعد اضطراب اوضاعها بسبب النزاع على الحكم بين ميران بك وموسى بك وسعيد بك واسماعيل بك اولاد اخوة زبير باشا الذي توفي دون ان يعقب ذرية ، وربما كان من مهامه ايضاً اقناع امراء بادينان في معاداة حكام الموصل الجليليين والضغط عليهم ، لان ضعف الجليليين كان يؤدي الى استمرار نفوذ داود باشا قوياً على الموصل[١٧] .

لقد اتصل الملا محمد الخطي في بغداد بداود باشا بواسطة العلماء الاكراد الذين سبقوه اليه ، وكان بعضهم من اساتذته ، وصار الخطي من المقربين الى داود باشا في فترة قصيرة ، بسبب شخصيته المثيرة وعلمه وحاجة الوالي اليه ، فقدره وقربه ، ويذكر المؤرخ عباس العزاوي : «ان الملا الخطي كان ربيب داود باشا وعندي له رسالة قدمها الى داود باشا في العلم الالهي وله مؤلفات اخرى[١٨] . ويظهر ان داود باشا ادرك مكانة الخطي العلمية ، وتوسم فيه القدرة على اداء المهام السياسية ، فاراد ان يستفيد منه ويستغله في تحقيق بعض اغراضه السياسية في كردستان خاصة بعد ان ساءت علاقته مع امراء بابان واشتداد الصراع والتنافس بينهم وبين امارة سوران . فبسبب مكانة الخطي في سوران ومعرفته الجيدة بأوضاع الامارة السورانية بحكم قرب قريته من عاصمتها راوندوز ، أرسله داود باشا اليها مصحوباً بالهدايا ليكسب له ولاء وصداقة اميرها الكفوء محمد باشا الكبير ويعقد معه اتفاقاً يفيده ايام الشدة ويحرضه ضد امارة بابان ، ولما كان امير سوران ضد السياسة الايرانية التي كانت تدعم البابان ، مال اليه داود باشا واخذ يشجعه على مقاتلتهم .

بعد انتقال الخطي الى راوندوز اصبح له شأن اخر فعاش في جو مشحون بالاحداث السياسية التي شهدتها المنطقة في عهد الامير محمد[١٩] .

وتظهر من الوقائع التاريخية واستقرائها ان داود باشا ارسل الملا الخطي محملاً بالهدايا في حدود عام «١٨٢٦–١٨٢٧» ليهنئ الامير الكبير بانتصاره على البابانيين الذين كان يكرههم بسبب تعاونهم مع ايران ضده ، وان الامير الكبير كان يعرف مكانة الخطي عند داود باشا ، فلكي يكسب وده في المستقبل عين ربيبه مشاوراً ومعتمداً له ومفتياً لأمارته ، رغم وجود علماء اعظم شأناً منه في سوران ، وربما كان هذا سبباً في مغادرة بعضهم راوندوز فيما بعد كالعالم الديني الكبير محمد بن ادم البالكي مثلاً .

هكذا دخل الخطي في خدمة الولاة والأمراء ومخالطتهم وبالتالي في السياسة عن علم أو دون علم منه ، وأعتقد ان سبب اختيار داود باشا له اضافة الى الاسباب السابقة ، هو احجام بقية العلماء الكرد عن القيام بمهام ذات صفات سياسية ، لان تدخل علماء الدين في السياسة ومخالطتهم الحكام كان يقلل من قيمتهم امام الناس انذاك ، ويظهر هذا بوضوح من الرسالة التي كتبها مولانا خالد النقشبندي رداً على رسالة داود باشا الذي الح عليه فيها ان يتوسط بينه وبين امراء بابان ، فالشيخ وافق على التوسط بعد الحاح داود باشا الشديد بدليل قوله « . . . اما بعد فقد تواترت الاشارة منكم الى افقر الفقراء ، وزاد في الالحاح والابرام وزير الامراء ، ليوسط الفقير لأصلاح ذات البين وليبذل النصح لدفع الكدورة والشحناء . . يتبدل النفاق بالوفاق ، وتتحول المنافرة الى الاتفاق ، مع ان اقتحام هذا المسكين الفقير وخوضه في مثل هذا الامر الخطير ، كان بالنسبة الى بعض العقول ، سبباً للسقوط عن العيون ، والانحطاط والنزول ، على ان الاعتماد على عهود اهل الدنيا حق الاعتماد عزيز علينا ، اذ هو اصعب من خرط القتاد ، ولا نأمن من نقضهم الميثاق واخلافهم الميعاد .»[٢٠] . .

ان قيام الخطي بالمهمة دفع المؤرخين الى القول بانه كان من رجال الدولة العثمانية وانه لم يكن مجرد رجل دين فأشاروا اليه باصابع الاتهام كما سنرى .

يقول الدكتور نوار : ان داود باشا اغدق مبالغ ضخمة على العلماء الاكراد الذين عاصروه ، لقاء انتفاعه بهم في ديوانه ، ويذكر البيطار : ان داود باشا دفع ثلاثين الف غازي محمودي كبير لمولانا خالد ليسد ديونه ، وصرفها دفعة واحدة ، وهذا امر نادر قل ما يوجد له نظير[٢١] .

ويعلل الدكتور يوسف عزالدين سبب هذا السخاء فيقول :

ان داود باشا في سبيل ان يقرب قلوب الناس لكي يلتفوا حوله . اخذ يتقرب الى الصوفية وارباب الطرق فدفع لزعيم الصوفية الشيخ خالد النقشبندي ثلاثين الف ليره عندما سمع انه مدين وقد كانت الطرق لها اهميتها وكيانها وسطوتها فأخذ المريدون يلهجون بالدعاء والثناء على داود باشا[٢٢] بينما كتب الشيخ عبدالكريم المدرس . تعليقاً على تدخل مولانا خالد في الامور السياسية . يقول : «من المحتمل ان بعض قليلي المعرفة يقولون ، مادخل النقشبندي في التوسط ومصالحة داود باشا والبابان والدولة العثمانية ، ليس من المستبعد انه كان يتوخى من عمله هذا فائدة دنيوية وهو صاحب الطريقة والديانة . .» . ويرد الشيخ على هذا الاحتمال فيقول : انه فعل هذا حرصاً منه على الدين وانطلاقاً من «ان المؤمنين اخوة . . .» ومصلحة المسلمين ، بدليل انه لم يخلف أي ثروة وراءه سواء في الشام أو بغداد أو في كردستان . وان عمله كان لمنفعة البابان والعثمانيين[٢٣] .

انا لا أتهم هؤلاء العلماء بتسلمهم مبالغ مالية كبيرة لقاء اعمالهم لكن قيامهم بالمهمات التي أوكلت اليهم لم يكن مجاناً ولوجه الله . ايضاً . فكثير ما يؤثر بعض الناس القيام بعمل ما بشكل يبعث فيهم السرور الشخصي أكثر مما يؤدي الى نفعهم المال أو انهم كانوا يعتقدون ان قيامهم بهذه المهام هو من صميم واجباتهم الدينية تجاه ولي الامر ودولة الخلافة الاسلامية التي اخذ السلطان محمود الثاني يؤكد عليها كثيراً لانجاح سياسته وفرض المركزية . يؤيد هذا العزاوي عندما يذكر ان «التلقيب بالخلافة والأمامة الكبرى أو امارة المؤمنين في آل عثمان حدث في عهد السلطان محمود حيث صار بعض وزرائه يخاطبوه بذلك احياناً تفنناً في الاجلال وغلواً في التعظيم[٢٤] .

ولبيان أثر فتوى الخطي في سقوط امارة سوران اعود مرة اخرى الى الاسباب الداخلية والى العوامل الثلاثة التي حددها المؤرخ محمد امين زكي ، وأرى بعد التحقيق التاريخي ان الامير السوراني اهتم بالنقطتين الثانية والثالثة ، لكنه لم يستطع الافلات أو التحرر من النقطة الاولى بسبب نشأته الدينية وطبيعة المجتمع الكردي .

لقد اهتم الامير بفكرة توحيد الامارات الكردية بالقوة أو بالاتفاق أو بتعاونها على الأقل ، لكن خططه البعيدة المدى كانت تخيف وتثير الامراء الاكراد الانانيين الذين كانوا يرون في سلطته القوية عقبة امام محاولاتهم في تقوية نفوذهم على ممتلكاتهم واغلب الظن ان تحالفهم واتفاقهم معه لم يكن مصيرياً وحقيقياً بل كان بدافع الخوف وعدم التمكن من الوقوف بوجهه ، حتى انهم لم يكونوا مخلصين في صداقتهم معه فكان الامير بالنسبة لهم مخيفاً أكثر من ان يكون محبوباً . لذا لم يخف أحد منهم لدعمه ونجدته ، ولم تشهد كردستان أي خطة موحدة لرد الغزو العثماني عام «١٨٣٤-١٨٣٦» بين بدرخان البوتاني وامير سوران . فالصداقة والتحالف بينهما لم يتطورا الى تعاون وتنسيق عسكري . وتخلى امير بادينان اسماعيل باشا عن الامير في الجولة الثانية من المعارك مع رشيد باشا ووالي الموصل وبغداد ، بعد تمكنه من ان يتولى الحكم في العمادية بموافقتهم . . فتوجهت القوات العثمانية كلها مباشرة الى راوندوز تاركة وراءها العمادية دون تعرض . ويعلق الامؤرخ محمد امين زكي على وقوف اسماعيل باشا موقف المتفرج من الجيش العثماني الذي كان يحاول القضاء على امارة سوران فيقول : في الحقيقة ان موقف اسماعيل باشا الذي لم يقصر في عداء محمد باشا قط ، مبعث على الاسف واللوم ويستحق ان يكون عبرة ومضرباً للأمثال ، فعندما اشتبك الجيش العثماني مع محمد باشا كان هذا القائد الكردي يقف موقف المتفرج المسرور من القضاء عليه . . فلم يمضِ طويل وقت واذا بهذا الجيش نفسه يحمل على العمادية ويلقي القبض عليه ويرسله مكبلاً الى بغداد[٢٥] .

اما امراء بابان فكانوا ينتظرون بفارغ الصبر نهاية امارة سوران . فالقضاء على اميرها كان يكفل لهم الامن والطمأنينة لأنه كان يهدد بالقضاء على امارتهم ، ولم يكن وضعهم المزري يساعد على مساهمتهم في اسقاطها بالتعاون مع العثمانيين . لكنهم هاجموا اراضي الامارة السورانية حال سقوط راوندوز كما سبق القول .

ولا ننسى موقف بعض رجال الدين وزعماء العشائر ممن لم يكن لهم في السياسة نظر قريب ولا بعيد . . . فأيدوا القادة العثمانيين ورافقوهم الى اعماق كردستان لخنق امارة سوران ، كما ان قسماً كبيراً من جيش رشيد باشا وعلي رضا كان من العشائر الكردية . . وبرغم كل ما ذكرناه اضطرت الجيوش العثمانية الى التراجع . . ثم اللجوء الى الخدع فأستعانت بالخطي فجاءت فتواه احدى تلك الخدع الناجحة وقديماً قيل «رب قول انفذ من صولة» .

ان استعانة الدولة العثمانية ببعض من رجال الدين واستغلالهم في القضاء على ثورات الشعوب عليها . كان امراً اعتيادياً انذاك يؤيد هذا

ساطع الحصري بقوله : انه في عصور الانحطاط صارت الدولة تسعى الى اغراء رجال الدين وتلجأ الى وساطتهم في كثير من الامور ، وتسعى الى استرضائهم في شتى المناسبات حتى انها كانت توجه اليهم في بعض الاحيان فرامين واوامر عليّة تطلب منهم مساعدة الولاة . ويضيف الحصري على قوله هذا : ان رجال الدين قلما كانوا يتأخرون عن ايجاد الاحكام واصدار الفتاوى التي تخدم مآرب السلطان وتضفي على اوامرهم وتصرفاتهم صفة الشرعية ، ولهذا السبب كان رجال الدين يتمتعون بسلطة معنوية كبيرة ويقومون بدور فعال في شؤون الدولة[٢٦] . ويذكر العزاوي : ان شيوخ الاسلام كأنهم موكولون بتوجيه الفتاوي طبق رغبات السلاطين مما جعلهم يميلون مع الاهواء تزلفاً للدولة ومماشاتها[٢٧] .

ويؤيد ماسبق الدكتور ابراهيم الوائلي عندما يقول «انه اذا ثار احد أو طالب بالحق قوبل بالسيف والنار وان اشباه الاميين ممن سموا انفسهم برجال الدين كانوا يمالئون السلطان ويسبون من لم يعلن له الطاعة والخضوع[٢٨] .

ان هذا الوضع ادى الى ان يحرص الحكام والامراء دائماً على ارضاء رجال الدين وان لا يقوموا بعمل يغضبهم . . . ولما كان الشعور الديني طاغياً في كردستان والحس القومي الكردي ضعيفاً انذاك ، اصبح لرجال الدين احترام كبير ونفوذ وحرمة في النفوس وتأثير قوي ، فأستغل العثمانيون ذلك فكانت لعبة الخلافة الاسلامية دوماً ورقة رابحة في اللعبة مع الكرد فأخذ العثمانيون يشجعون الزعامات الدينية بالمال والنفوذ والجاه لأضعاف الامراء الاكراد واصبح مألوفاً النزاع على السلطة بين الرؤساء الدينيين وزعماء القبائل والسلطات الحكومية ، واذا دققنا النظر في شتى نواحي حياة الكرد نلاحظ اكثر من مرة الدور الذي لعبه الدين في هذه الحياة ، فالكثير من الحوادث التي وقعت في كردستان كان بتحريض من الزعماء الدينيين[٢٩] لأن الشعب الكردي كان ينقاد كل الانقياد ويرضخ كل الرضوخ الى العلماء ومشايخ الطرق[٣٠]

ولابأس هنا من ان نستطلع رأي مجموعة من الكتاب والمؤرخين في اسباب سقوط امارة سوران وأثر فتوى الخطي في ذلك ، اضافة لما سقته آنفاً من مؤشرات ، علماً ان تطابق الاراء واتفاقها في مسألة ما ليس بالضرورة ان يكون هو الرأي الصحيح ، فهذه الفترة يجب ان تدرس دراسة جدية وان بحثي هذا ليس الا بداية متواضعة لمثل هذه الدراسة .

يلخص فريزر اسباب سقوط الامير السوراني فيقول : لم يكن مصير هذا الرجل العجيب كما كان من المؤمل ان يكون . فقد هوجم من الجنوب والغرب فدافع عن نفسه ببسالة واقدام . ولو كانت جيوشه مخلصة له لأستطاع ان يرد القوى التي زحفت عليه كلها ، لكن الامير لم يكن محبوباً في البلاد التي استولى عليها . وكان البعض من ضباطه ميالين الى الخيانة ، والقسم الآخر افزعهم رؤية اعلام السلطان . اضف الى ذلك ان بقايا التبجيل لخليفة الرسول وزعيم الاسلام التي منعت الكرد من مقاومة جنود السلطان بالسلاح[٣١] .

وعندما سأل الميجر فردريك ميلنجن رسول باشا الذي كان واليا على وان في ١٨٧٠ عن قضية اخيه الامير محمد أجاب رسول باشا : انه كان يعمل على انقاذ بلاده من براثن الحكم العثماني وكان بامكانه ان يبسط سلطانه على كردستان ، ولكن الباب العالي ارسل جيشاً بقيادة رشيد باشا الذي كان صديقاً شخصياً لمحمد باشا واستغلت الحكومة هذه الصداقة ستاراً لخيانة محمد باشا الذي خدع ووقع في المكيدة التي دبرها له لانه اجاب طلب رشيد باشا[٣٢] . والمعروف لدى المؤرخين ان الامير لم يكن يرتبط بصداقة مع رشيد باشا ، وانه لم يغادر في حياته كردستان الى بغداد أو استنبول للتعرف على الصدور العظام ورجالات الحكم . وان رشيد باشا لم يسبق له قبل عام ١٨٣٤ أن عمل والياً أو حاكما في العراق أو كردستان ، فجواب رسول باشا كان رسمياً ومبرراً لفشل اخيه الذي لم يستطع التغلب على الموقف . وانه تحاشى ذكر السلطان العثماني الذي امر بقتل اخيه ، باعتباره موظفاً في الدولة ، كما لم يذكر رسول باشا اسماء الذين خانوا شقيقه من اتباعه اكراماً لمشاعر الاحياء منهم في كردستان واراد بالتالي ان يثبت للميجر ان الاميركان صديقاً مخلصاً لرشيد باشا . . وان اخلاصه هذا جعله يستسلم لصديقه مطمئناً .

اما المؤرخ المكرياني فكتب يقول : ان الاكراد حاربوا ببسالة منقطعة النظير وكانوا يهاجمون العدو كالنمور الهائجة . الا ان العلماء وطلاب العلوم الدينية كانوا قد نخروا اساس الامور . لذلك فان الحرب مع الاتراك كانت عملاً بلا جدوى مادام الامير لا يعمل شيئاً بدون ان يفتي له العلماء بذلك . .[٣٣] . ويعلق المكرياني على فرمان رشيد باشا المزيف واثره فيقول :- ان مثل هذا العمل كان آلة بيد الاتراك لقتل الروح المعنوية لدى الاكراد وللقضاء عليهم . ولما كان الملا الخطي ربيباً لداود باشا فقد كان يعرف الكثير من تلك المناشير والفرامين فسارع الى نشرها والقى خطبة مطولة افتى فيها بان الحرب ضد سلاطين آل عثمان تخل

بالدين والايمان والعصمة الزوجية ، فكان لتلك الخطبة في تلك الايام اثر كبير في النفوس وصارت سبباً لضعف الامير حيث صرفت قلوب الاكراد البسطاء عن المقاومة فأضطر الى ان يسلم نفسه[٣٤] .

ويعزو لونكريك فشل الامير الى خيانة الكثير من اتباعه وانه استسلم بعد ان اعطي أوثق العهود بأن يعامل بالحسنى . . الا انه اختفى بصورة سرية وذهب ضحية للحذر التركي والخيانة التركية معاً[٣٥] .

أما محمد امين زكي فبالاضافة الى الاسباب التي ذكرناها سابقاً يرى : انه كانت لفتوى الخطي أثرها العظيم في الجند واعوان الامير «فأنفضوا ولم يجد الامير طريقة لمعالجة الموقف فسلم نفسه» ويضيف زكي على قوله هذا «ان هذا الامير الشجاع لو راعى جانب السياسة في اموره مثل ما راعى التعصب الديني ، لكان من الموفقين في تأسيس حكومة وطنية مستقلة قوية حيث كانت الظروف والاحوال مواتيه له . . فاحتلال المصريين لسورية واطنه كان لايزال قائماً[٣٦] .

اما علي سيدو الكوراني فيقول : ان رشيد باشا لم يقدم على حرب امير سوران لانه كان يعرف مدى قوة الاكراد ، فأستمال علماءهم ليكون النصر بجانبه كلية واقنعهم باستنكار وقوف الامير في وجه خليفة المسلمين فاصدر الخطي فتواه الشهيرة التي كانت لها اثر عظيم في جند الامير فانفضوا من حوله[٣٧] .

وعن الخطي واثر فتواهُ يقول الكوراني ايضاً : لاريب ان الملا محمد الخطي حين اصدر فتواه لم يكن يتصورهذه النتيجة ولم يكن يعلم ان العثمانيين يستعملونه وغيره من علماء المسلمين ليوصلهم الى غايات هم اعجز من ان يصلوا اليها عن طريق السيف» وانه من المؤسف ان يجد المتتبع لتاريخ الكرد ان بعض رجال الدين يسيطرون على رجال السياسة ويكون بعضهم سبباً لنكبتهم ، لا لانهم يقصدون ذلك ، بل لأنهم ينساقون انسياقاً اعمى ، فهذه امارة «سوران» تتسع هذا الاتساع ثم تتعرض دون ان يظهر عليها الهرم او يحول دون تقدمها قوة من القوى اللهم الا فتوى شيخ مخدوع[٣٨] .

لا اتفق مع الكوراني على رأيه ، وذلك لان الخطي كان يعي تمام الوعي خطورة ما اقدم عليه ، ويظهر هذا الوعي من خلال علاقاته السابقة مع داود باشا والامير محمد ، اضافة الى قوة الفتوى التي اصدرها ، ولأن الكوراني يجعل الخطي «المخدوع» وفتواه السبب الرئيسي لسقوط الامارة السورانية .

ويتفق انور المائي مع العزاوي من ان : رشيد باشا عند وصوله الى حرير ظهرت له صعوبة اجتياز مضيق كلي علي بك ، فبدأ يدعو الامير الى الصلح ، وان الامير تأثر نفسياً بفتوى الملا خطي فبادر الى الذهاب الى المعسكر العثماني لتقديم الطاعة حسبما اوحت اليه عقيدته الدينية[٣٩] .

ويقول الدملوجي معلقاً على اثر فتوى الخطي في سقوط امارة سوران : «ان محمد باشا يستسلم للقائد العثماني بفتوى يصدرها عالم جاهل يحرم عليه قتال جيش خليفة المسلمين ويعده خارجاً . . وكان له من القوة ما يستطيع معها ان يهزم جيش الخليفة ويهز عرشه و «الخليفة» غاصب لم تكن طاعته واجبة عليه[٤٠] ويتخذ الدملوجي من هزيمة الامير محمد واستسلامه للقوات العثمانية مثالاً على مدى تمسك الكرد وامرائهم بالشرع الشريف واثره فيهم فيقول : «ورب عالم يلقي من فوق المنبر خطبة يفرق بها جيشاً متحفزاً للقتال ويجعل اميراً ذا قوة وشكيمة يُغلب بعد انتصار فيلاقي حتفه ويضيع ملكه[٤١] .

اما السجادي فاقواله متناقضة ولا يستطيع الباحث ان يستنتج منها رأيه الصريح في المسألة ففي الوقت الذي يقول :-

ان دعاية تحريم محاربة جيش الخليفة انتشرت بين الجيش السوراني الذي كان كله كردياً مسلماً ، فأثرت تأثيراً كبيراً على وحدته مما اضطر الباشا الى ان يسلم نفسه ، يعود فيكذب رواية الفتوى - من حوادث للخطي مع الامير - ويعتبرها فرية لفقها خصوم الخطي فيقول : « ان الخطي كان وزيراً للباشا بوحي منه وان الاخير عندما استشاره في القضية اصدر الخطي فتواه . . »[٤٢] .

ويستنتج السجادي من دراسته لحركة امير سوران ، ان محمد باشا كان مؤمناً ومتمسكاً بوجوب تحرير كردستان من قبضة هذا وذاك ليجعله بلداً مستقلاً غير ان القضية الدينية قصمت ظهره واردته صريعاً ، ولا لوم في هذا عليه أو على الخطي حتى ولو كان الاخير قد افتى بتلك الفتوى[٤٣] .

ويعتقد كيو الموكرياني ان الخطي كان عميلاً وانه بتحريض من والي الموصل اصدر فتواه بتحريم توجيه البنادق الى الجيش العثماني «جيش خليفة المسلمين» وتكفير كل من يخالف ذلك وانه بهذه الحيلة الكاذبة اطفأ هذه الشعلة واساء الى سمعة بقية رجال الدين»[٤٤] .

وكتب الدكتور نوار يقول :- اخذ اعوان الامير يتخلون عنه حيث ان فرمان السلطان بعزله كان له مفعول السحر في تفكيك قواه وادرك الامير ان الامور تتطور بسرعة ضد مصالحه فوجد ان الاستسلام خير له

من متابعة المقاومة لعله يحصل على عفو من السلطان ويعود الى مقر اقامته معززاً مكرماً حسب ماوعد به[٤٥] .

لا تذكر المصادر التاريخية ان السلطان اصدر فرماناً بعزل امير سوران ، رغم ان الذي كان يتمتع بفرمان السلطان يحسب له الناس الموالون حساباً ، ولكن الامير لم يتول امارته بفرمان من السلطان العثماني ليعزل بفرمان ، وانه كان خارجاً عن ارادة السلطان علناً وكان الجميع يعرفون ذلك جيداً ، فلعل نوار يقصد بالفرمان فتوى الخطي او رسالة رشيد باشا الى الامير ورجال الدين .

ويذكر صالح قفتان – المتأثر براي محمد امين زكي :– ان اسباب عدم نجاح الثورات الكردية تعود الى أسباب داخلية حيث ان ظروف الكرد السياسية لم تكن ناضجة ، ويضع قفتان مسألة التعصب الديني وعدم الخروج عن نصائح رجال الدين ، الذين كانوا لا يفهمون في السياسة شيئاً ، في مقدمة اسباب انهيار امارة سوران[٤٦] . وعن التدابير العثمانية في احتلال راوندوز واثر فتوى الخطي يقول قفتان : «ان هذه التدابير والحيل تمكنت من النفاذ الى قلوب الجنود السورانيين الجهلة وبسرعة واثرت فيهم أيما تأثير ، ولقد رأى الامير محمد بعينيه كيف ان جنوده لم يعودوا يفكرون بالحرب قدر تعلقهم بالسلم . . وهكذا اضطر الى الرضوخ للعدو»[٤٧] .

ويرى الدكتور عبدالرحمن قاسملو : ان الامير سلم نفسه نتيجة لتأثير عالم ديني كبير رأى في محاربة الخليفة اثماً كبيراً[٤٨] .

ويذكر الدكتور جليلي جليل : ان التعصب الديني الذي كان قد استغله الامير والمكانة التي كان قد اعطاها لرجال الدين وجعل منهم المستشارين والمساعدين ، انقلب عليه ، وان الكثير من جنده ألقوا السلاح بسبب الفتوى ولم يرضوا بقتال العثمانيين لذا يعتبر البعض ، ان الخطي كان مرسلاً خصيصاً من قبل العثمانيين ، ويختم جليلي قوله : بانه مهما بلغ من تضخيم دور الخطي في هزيمة الامير فمن الواضح ان الافكار الدينية للمنتفضين ضد السيطرة العثمانية لم تكن تأتي في المركز الاخير من تسابق الاحداث[٤٩] .

ويتفق الجاوشلي مع الميجرسون : من ان الامير قتل وانهيت امارته بتحايل من العناصر الموالية للسلطان ، الذين استدرجوه الى شرك نصبوه له[٥٠] .

ويورد الدكتور كاوس قفتان مجموعة من الأسباب الداخلية التي ادت في رأيه الى سقوط امارة سوران فمايلي موجزها :–

يرى قفتان ان طبيعة المجتمع الكردي القبلي العشائري الاقطاعي انذاك كانت عقبة امام أمير سوران ، ويستشهد بقول صديق الدملوجي «من ان كل امارة كانت تعد نفسها مستقلة وحقوقها محفوظة» . فاذا اقدم امير كردي على احتلال امارة اخرى ، أثار العصبية القبلية ، واذا صاحب هذا الاحتلال القسوة ، اصبحت المسألة مسألة دم وثأر . فالخطأ الكبير لأمير سوران لم يكن في احتلاله الامارات المجاورة فحسب ، بل في القسوة البالغة التي كان يتبعها ، ففي حربه مع امراء بادينان أباد عشيرة كردية باكملها لأنها قاومت جيشه ببسالة ، واضطرت هذه المناطق الى الرضوخ والمشاركة في حروبه خلافاً لارادتها ، نتيجة ضغط وقسوة الامير ، وكانوا ينتظرون الانتقام ، وحين حل ذلك اليوم وهاجمت الدولة العثمانية أمارة سوران سرعان ما انقلبوا على امير سوران .

وبلغ طموح امير سوران حداً لم يكن ليطيق ان يرى اميراً مشهوراً اخر الى جواره ، وقاده هذا الى طريق ملتو واعمال خاطئة ، فبدلاً من ان يتعاون مثلاً مع امارة بوتان الكبيرة والقوية والتي كانت تتهيأ للانتفاضة ضد العثمانيين ، هاجمها وحاول احتلال مناطق نفوذها ، فخسر بعمله هذا حليفاً قوياً .

واذا القينا نظرة على اعمال امير سوران ، لنرى ماذا فعل للشعب ؟ ! ، نرى ان ذلك ايضاً كان سبباً من اسباب انهياره صحيح انه ملأ البلاد بالقلاع وشيد الكثير من الجسور على الانهار – وكانت لمواصلات جيوشه – لكنه لم يفتح مدرسة او جامعاً أو حجرة لطلاب علوم الدين والمعارف ، وان الحروب التي قام بها جلبت الكثير من الويلات للشعب واضجرته فتلك المعارك ونفقات جيشه الجرار حملتا الشعب الذي كان في الاساس فقيراً ، اعباء كبيرة ، حيث ان رواتب الجيش كانت تدفع من جيب الشعب وكان يجمع حول مائدته في مضيفه من مئة الى مئتين من رؤساء العشائر كل ليلة ، بالاضافة الى انه كان يشترى السلاح والعتاد بسعر مضاعف ، اما المصاريف البسيطة فكان يدفعها من جيبه .

كما كان قصر نظر أمير سوران في السياسة سبباً آخر من أسباب سقوطه السريع ، لا يخفى انه كان شجاعاً وقوياً ، لكنه كان ضيق النظر في السياسة ، بحيث اقتنع بتعهد ووعود عدويه بريطانيا والدولة العثمانية ، حين شعر بأن الظروف ليست في صالحه فاستسلم ليس كزعيم

صاحب مبدأ بل كواحد من رعايا السلطان ، وبالرغم من ان الدين كان له الدور الكبير في سياسته ، لكن الاسباب السالفة الذكر كانت اقوى تأثيراً من الدين ، فلا يعقل ان تنهار امارة بهذه القوة والنفوذ نتيجة فتوى احد رجال الدين ، والحقيقة ان امير سوران اعلن وقف المعارك والاستسلام فور هجوم القوات العثمانية على امارته ، ووقف الى جانبه وجانب الملا الخطي القليلون ممن لم يرغبوا في الحرب ، بينما وقف القسم الاكبر من الجيش الى جانب اخيه احمد بك الذي قرر المقاومة ويختم كاوس اقواله هذه ، بأن معظم الامارات الكردية قامت بحركات ضد العثمانيين وقمعت كلها ولكن ليس بفتوى[٥١] . الى هنا ينتهي رأي الدكتور كاوس وسوف نسترسل قليلاً في مناقشة بعض ما ذهب اليه ، لأن الدكتور . . اختصاصه التاريخ .

صحيح ان المجتمع الكردي كان مجتمعاً قبلياً عشائرياً اقطاعياً ، ومازالت جذوره باقية للآن ، ولكن الامارات الكردية لم تكن قائمة على اساس قبلي وانما على اساس اقليمي تضم العشرات من العشائر ويبدو ان الدكتور كاوس قد فسر قول الدملوجي خطأ ، فالدملوجي يقول خطأً ايضاً :- انه بعد ان احتل الامير بادينان لعبت نشوة الظفر في رأسه واراد ان يتوسع في امارته اكثر من هذا ، فكانت امارة البوتان مطمح انظاره فسار اليها واوقع اميرها بدرخان في قلق واضطراب وهدد قلعتي ماردين ونصيبين ووصلت جيوشه جبل سنجار . . واصبحت امارة بوتان الجسيمة مهددة بخطر الاستيلاء السوراني : « وهو عمل لا يدل الا على اعتداء غير مشروع ، اذ من المعلوم ان الامارات الكردية قائمة على **الأسس القومية وليس في وسع امير ان يخضع لحكمه أمة لا تمت اليه بصلة القومية** ، والامير السوراني بوسعه ان يتوسع في امارته شرقاً حيث الاقوام السورانية ، ويستولى على القبائل الكردية الضعيفة ، ولكن ليس من حقه ان يتوسع على حساب امارة بادينان ولا امارة بوتان واذا حدث فأخضعهما فسيكون ذلك امراً وقتياً لانهما لم تلبثا ان تستعيدا قوتهما[٥٢] . يظهر من هذا النص ان الدكتور كاوس توصل من خلاله الى اجتهاد مقلوب ، وان الدملوجي خلط بين الاقليم والعشيرة اذ عَدَّ الامارة السورانية قائمة على اساس قومي يختلف عن الاساس الذي قامت عليه امارتي بادينان وبوتان ، ولا اعرف كيف فاته - وهو المطلع - ان الامارات الثلاث كردية واقيمت على اساس اقليمي «سوران ، بادينان ، بوتان ..» وليس على اساس قوميتين مختلفتين ، واذا كان الدملوجي قد اخطأ في اعتبار قيام امارتي سوران وبادينان على اساس قوميتين مختلفتين ، فان الدكتور كاوس قفتان قد اخطأ بدوره حين اشار وبطريقة غير مباشرة الى قيام الامارات الكردية على اسس عشائرية بقوله «لو قدر لأمير كردي ان يحتل امارة اخرى فان العصبية القبلية كانت تثار نتيجة لذلك ، واذا صاحب الاحتلال العنف والقسوة فان البغضاء والعداء يتأصلان بين العشيرتين . .» .

ويبالغ الدكتور كاوس في تصوير قسوة الأمير ، والمعروف ان اسمه -اي الامير - لا يحمل الرعب في ثناياه عند الاكراد ، كأسماء جنكيزخان وهولاكو وتيمورلنك ، فلم يعرف عنه انه سلخ ونشر الجلود على الاسوار او قلع العيون ، كما لم يشتهر بممارسة الاغتيال والاستيلاء على اموال الغير . ان كل الفاتحين في التاريخ اتبعوا سياسة القوة والارهاب ، ولم يكن الامير استثناء منهم ، وهل كان بامكانه ان يبني امارة واسعة بطريقة اخرى غير الطريقة التي اتبعها ؟ . ثم لا ننسى ان امراء امارتي بابان وبادينان كانو ا من الموالين الجيدين للعثمانيين واعداء الامير ، اما امارة بوتان فقد وقفت ضده واخذت تساعد امراء بادينان على استعادة امارتهم بعد ان ضمها الى امارته عام ١٨٣٢ ، فكان عملهم هذا تحدياً للأمير واثارة لغضبه . ويؤسفني ان اقول ان الدكتور قفتان لم يكن موفقاً في تحليلاته واستنتاجاته التأريخية ، اذ يعد مقاومة احدى العشائر الصغيرة في منطقة بادينان للأمير عملاً شجاعاً لطموح امير سوران في تأسيس دولة كردية كبيرة .

هذا والامير لم يقم بابادة تلك العشيرة كما يذكر الدكتور كاوس نقلاً عن فريزر الذي اورد الخبر كمجرد رواية لم يتحقق منها ، بل ان تلك العشيرة كما يذكر فريزر تمادت في معارضته وبشدة اثناء محاصرته للعمادية وظلت كذلك حتى بعد سقوط المدينة ، فساق عليها قواته وبعد ان اخضعها وعانى ماعانى من أجل ذلك ، قتل جميع من وصلت اليه يده من افرادها حتى بلغت ضحاياه عدة الاف من الرجال وقد فعل ذلك في سبيل العبرة للاخرين[٥٣] ، ويقول الدكتور كاوس انه نتيجة لعنف وقسوة امير سوران فان الاقاليم اضطرت الى الرضوخ له ، حتى انها كانت تشارك في حروبه خلافاً لقناعتها او ارادتها ، وهنا نسأل الدكتور :- على من كان امير سوران يشن حروبه ؟ . الم تكن النتيجة تفضي الى التخلص من النفوذ العثماني والايراني ؟ ! ! . ترى وهل النضال ضد العثمانيين ومواليهم يعتبر اضطرارياً ومخالفاً لارادة وقناعة الاكراد ؟ ، ولنمض مع الدكتور «ولكنها - اي هذه الاقاليم - كانت تنتظر سنوح الفرصة للثأر والانتقام» . على من تثأر وممن تنتقم ، اما كان

الاحرى بالدكتور ان يكرس «الحقد المقدس» والتهيؤ للانتقام من العثمانيين والايرانيين ومواليهما الذين ساموا الشعب الكردي الامرين طوال قرون ؟ ! ! .

ان حركة امير سوران ارعبت الدولة العثمانية ومواليها من الامراء الاكراد ، لانهم لم يألفوا مثل هذه الحركة من قبل من حيث السمعة والاهداف والقوة والنجاح ، فأمير سوران كان يسعى الى السيطرة على كردستان[٥٤] . لذا اخذت اجهزة الدولة تشنع به وتشوه سمعته وحركته القومية وتحرض عليها ، ويبدو ان العلامة العزاوي يتقدم على الدكتور كاوس قفتان في تحليله لأحداث ذلك الزمن وفي تشخيصه بدقة اهداف وخطورة حركة أمير سوران على الدولة العثمانية بقوله : ان امير سوران ظهر ببسالة لايزال الكرد يتغنون بها ، وان العثمانيين قاموا لحركته وقعدوا ، ولم يكن ما نسب اليه من انه عاث بالامن صواباً ، وانما حذرت الدولة من توسع امارته ونجاحها في ديار الكرد وحسبوا لها خطرها عليهم ، فشنعت عليه واهتمت في أمر غائلته[٥٥] .

والطريف ان الدكتور قفتان يناقض اقواله الأنفة الذكر في موضع اخر من كتابه عندما يقول «لم يكن الوعي القومي على درجة من القوة لكي يفهمهم بان نكسة أمير سوران وانتصار العثمانيين يلحقان الضرر بالشعب والوطن في المستقبل» . وهذا القول للدكتور يعزز من آرائنا وتوجهاتنا .

اما موقف الامير السوراني من الامارات الكردية ، باستثناء امارة بادينان التي ضمها كلياً الى امارته ، فقد تحسن فيما بعد بدليل اقامته العلاقات الودية مع الامير بدرخان البوتاني وتصالحه مع امراء بابان وبادينان . . ويكفي انه لم يقتل اميراً كردياً واحداً رغم تمكنه من بعضهم .

لقد كان الامير يسعى الى السيطرة على كردستان . . ويستدعي هذا تشكيل قوة عسكرية ضخمة لتوحيد المناطق الكردية والوقوف وجهاً لوجه امام اطماع الدولتين العثمانية والايرانية ويؤيد هذا الدكتور قفتان نفسه عندما يذكر : ان الاميركان يريد تأسيس دولة منافسة للدولتين العثمانية والايرانية وان القوة العسكرية التي كان يمتلكها لن تشبه قوة عسكرية لامارة صغيرة بل انها كانت تشبه قوة عسكرية لشبه دولة كانت تخطط للتوسع[٥٦] . ولهذا السبب اذن سخر الامير معظم جهوده وامكاناته المالية لاغراضه العسكرية فمن الطبيعي ان لا تتقدم الانشطة الاخرى الثقافية ، مثلاً لتسير بموازاة النشاط العسكري ، وان وجدت ثمة أنشطة غير عسكرية فانها غالباً ما تكون رمزية وذات تأثير محدود . ومع ذلك فقد انتعشت التجارة وزادت ثروة الامارة بفضل الجسور وحصون حماية الطرق التجارية واهتم الامير بالعلم والعلماء وبفتح المدارس وبناء المساجد كما ذكر ذلك فريزر وميللنجن وروص وغيرهم من المؤرخين والرحالة .

اما قول الدكتور : بان اعمال الامير العسكرية قد انهكت الشعب واضجرته في حين ان الشعب هذا كان اصلا شعبا فقيرا معدما وعن فقر الشعب يستند الدكتور كاوس على ما ذكره الدكتور روص عند زيارته لمنطقة راوندوز ونقلا من محمد امين زكي ، وبسبب عدم اطلاعه على المصدر الاصلي وقع في خطأكبير ايضا ، فالدكتور روص الذي زار بعض القرى والقلاع شمال راوندوز او شرقها لم يسمح له بزيارة راوندوز ولا بالتجوال الكثير في المنطقة ويظهر كما يقول فريزر ، انه عومل بحقارة في المنطقة ، ولم يتحدث روص عن الفقر والثياب الرثة بل ذكر انه شاهد أناسا يلبسون البسة خلقه وانه راى قرية تضم مئة دار حقيرة تنتشر بين غابة كثيفة من البساتين الحاوية لكل نوع من انواع الاشجار المثمرة ! ![٥٧] وعندما يعود روص ليصف الالبسة الكردية التي شاهدها لا تبدو من وصفه انها كانت خلقه .

والغريب ان الدكتور كاوس عمم الوضع الاقتصادي «البائس» في المنطقة الصغيرة التي زارها روص في راوندوز على بقية مناطق الامارة واغفل ما كتبه الدكتور روص والرحالة فريزر عن الرخاء الاقتصادي في المناطق الاخرى كاربيل والتون كوبري مثلا .

ولو فرضنا جدلا ان الشعب كله كان فقيرا معدما ، فان سؤالا يطرح نفسه هنا ، هل يتوقع من الشعب المتخم الثري ان يقدم التضحية والقرابين في سبيل الحرية وحياة افضل ؟ ام الشعب المعدم الفقير ؟ ! .

ويتهم الدكتور كاوس الامير بانه كان يحتجن امواله ويبذر اموال الشعب ، ويستدل على ذلك بدفع رواتب الجند وانه كان «يستضيف في كل ليلة مئة او مئتي رئيس عشيرة» ومن جديد يرتكب الدكتور كاوس الخطأ في نقل النصوص التاريخية لعدم رجوعه الى المصدر الاصلي ، فالنص هذا منقول من يوميات روص الذي زار الامير في ٣ تموز ١٨٣٣ في خيمته بمنطقة عقره ومكث خمسة ايام كاملة في معسكره وكتب يقول : «وفي كل مساء يتناول ما بين المئة والمئتي جندي عشاءهم في خيمة الباشا متبعين في ذلك دورة خاصة تتناول العشائر

جميعها . . .»[٥٨] ، فاين هذا القول من قول الدكتور كاوس الذي يتضمن الطعن في سيرة الامير الشخصية ، فهذه الولائم كانت تقام للجنود لا لرؤساء العشائر وفي اثناء الحرب فقط ، حيث كانت تجري تلك الولائم لجنود ينتمون لمختلف العشائر وبالتناوب وفي خيمة الامير لا بقصره في راوندوز ، وهذا يدل على فهم الامير لنفسية العشائر فكان لا يقدم احداها على الاخرى ليضمن ولاء جميعها ويفرض احترامه على رؤسائها .

ولو فرضنا ان تلك الولائم كانت تقام في راوندوز فهل من المعقول ان تقطن هذه المنطقة المحدودة المئات من العشائر ليستضيف الامير رؤساءها وليليا ، كما ان مثل هذه الاقوال تعتبر من افكار العصور الوسطى ، فهذا حاكم اربيل السياسي في عام ١٩١٨ - ١٩٢٠ يقول : ومن الملحوظ بشكل بارز «ان منطقة راوندوز تخلو من قبائل كبيرة وزعماء عشائريين ذوي خطر[٥٩] .

والصحيح ما ذكره الدكتور روص انه «في كل مساء كان ستة او ثمانية من القرويين يتناولون العشاء في بيت الامير مع عدد من المحاربين القدماء من اصدقاء شبابه»[٦٠] .

وعن تبذير اموال الشعب يستشهد الدكتور كاوس قفطان باراء ساذجة كقوله : ان الاميركان يشتري السلاح بثمن مضاعف ، او تحمله المصاريف البسيطة من ميزانيته الخاصة وتهربه من دفع رواتب الجند والضباط ومصاريف بناء القلاع والجسور ، والقاء عبئ ذلك على كاهل الشعب .

ترئ هل من المعقول ان تدفع رواتب جيش جرار من جيب فرد معين ؟ وهل من القول ان يحصل الاكراد انذاك وهم شعب مضطهد بين دولتين معاديتين ، على السلاح بثمن رخيص ؟ وحتى في هذا العصر هل تحصل الشعوب النامية والمغلوبة على امرها على السلاح بثمن بخس ؟ ! . الا يكلف ذلك في اقل الاحوال انتقاصا من استقلالها وسيادتها ؟ ! . . . ، ثم لماذا لم يذكر كاوس قول الدكتور روص من ان «الامير معتاد على شراء غنائم واسلاب الحرب جميعها - من جنوده - باسعار تساوي ضعف ما يدفعه لهم الاخرون[٦١] .

لم يكن الامير مصابا بقصر النظر السياسي كما ذكر الدكتور كاوس ، بل كان طموحا سعيه الى توحيد الامارات الكردية والقبائل لمناهضة الدولة العثمانية ، واقامته الاتصالات الدولية مع محمد علي باشا - كما ذكر كاوس نفسه هذا - وايران وبغداد وكافة رجالات العراق ، لا يدل على قصر نظره السياسي بل على النقيض من ذلك يدل على بعد نظره السياسي ويؤيد هذا محمد امين زكي والرحالة فريزر الذي يقول « . . . ان دراستي الخاصة اثبتت لي ان الباشا كان على جانب عظيم من الحرص والحيطة والحذر مع بعد النظر ودقة الشعور . . .»[٦٢] .

والدكتور كاوس نفسه يناقض قوله اعلاه في الصفحة «٥٠» من كتابه عندما يقول ما معناه : - بأن فكرة الاستقلال كانت تستحوذ على مخيلة الامير ويجمع معظم الرحالة والمؤرخين ، بانه كان يسعى الى نيل الحرية والاستقلال لشعبه وانه كان يقف موقف الند للند مع الدولتين العثمانية والايرانية ، ويعقد المعاهدات مع الدول المعادية لعدوه الرئيسي الدولة العثمانية ، ثم يقول كاوس ما نصه : «ان تصورات امير سوران كانت تتميز ببعد النظر» .

وبعد فان بمقدور الباحث ان يسوق الكثير من الحجج والبراهين المفندة لاراء الدكتور قفتان التي تشبه رمي حجرة في الظلام واراء لا مسؤولة اخرى يجد القارئ الرد عليها في ثنايا البحث .

المصادر والمراجع والهوامش

١ - جبار محمد جباري : - تاريخ الصحافة الكردية في العراق ، بغداد ١٩٧٥ ، ص ٦ .

٢ - محمد امين زكي : - خلاصة تاريخ الكرد وكردستان ، ترجمة محمد علي عوني ، القاهرة ، ص ٢٦١ ، وطبعة بغداد ١٩٦١ ص ٢٤٥ - ٢٤٨ ، كذلك انظر الاصل الكردي ص ٢٣٥ .

٣ - محمد امين زكي : - المصدر السابق ص ٢٦١ ، ٢٦٤ والاصل الكردي ص ٢٣٥

٤ - على بعد مسافة من مدينة شقلاوة وقبل الوصول الى قرية سيباوه الكبيرة يتفرع الطريق المعبد القديم الى اليمين فيمر بقرية «شيخ محمود يان» «ثم يعبر مضيق» «زينه تيره الذي يقع في منتهى جبل حرير عند التقائه بجبل «تيره حيث نصل الى قرية «خهنى» .

٥ - زبير بلال اسماعيل : - محمد الخطي ونهاية الامارة السورانية مجلة الحكم الذاتي ، العدد الرابع السنة السابعة .

٦ - محمد أمين زكي : - المصدر السابق هامش ص ٢٤٦ - ٢٤٧ .

٧ - وفي لقاء لي مع السيد «محمد عبدالفتاح محمود» من اقرباء الملا محمد الخطي ، في تموز ١٩٨٥ كان يجهل هو ايضا الاسم الثلاثي لشقيق جده . ولكن من خلال ذكر اسماء اجداده استطيع ان اقول ان اسمه الثلاثي ربما كان محمد احمد عبدالرحمن .

٨ - ترك الخطي الاثار الاتية : -

١ - حواشي على البيضاوي .

٢ - حاشية على جمع الجوامع .

٣ - حاشية على تحفة بن حجر .

٤ – رسالة في علم الكلام كتبها برغبة الوالي داود باشا .
وترك مكتبة عامرة في المسجد الكبير براوندوز تعرضت الى حادثة حريق عام ١٩٥٧ . انظر زبير بلال اسماعيل : – المصدر السابق وعباس العزاوي : – عشائر العراق جـ٢ ص ١٣٠ .
٩ – الشيخ عبدالرزاق البيطار : – حلية البشر في تاريخ القرن الثالث عشر جـ١ ، دمشق ١٩٦١ ص ٦٠٣ ولمعرفة المزيد عن داود باشا راجع ص ٥٩٧ – ٦٠٧ .
١٠ – الشيخ عثمان بن سند البصري : – خمسة وخمسون عاما من تاريخ العراق وهو مختصر كتاب مطالع السعود بطيب اخبار الوالي داود واختصره الشيخ امين بن حسن الحلواني واطلق عليه تجاوزا الاسم اعلاه ، القاهرة ١٣٧١ هـ ص ١٢٤ .
كذلك انظر عباس العزاوي : – مولانا خالد النقشبندي ، مجلة المجمع العلمي الكردي ، المجلد الأول ، العدد الاول بغداد ١٩٧٣ .
وانظر فيصل محمد الارحيم : – تطور العراق تحت حكم الاتحاديين الموصل ١٩٧٥ ص ٨٩ .
١١ – عباس العزاوي : – المصدر السابق نفسه ص ٧١٨ .
١٢ – عباس العزاوي : – ذكرى ابي الثناء الالوسي ، بغداد ١٩٥٨ ، ص ٤١ – ٤٢ .
وعشائر العراق جـ٢ ص ٢٥٥ .
١٣ – د . عبدالعزيز سليمان نوار : – داود باشا والي بغداد ، القاهرة ١٩٦٧ ص ٣١٣ .
١٤ – د . علي الوردي : – المصدر السابق جـ١ ص ٢٣٠ ، ٢٥٦ .
١٥ – ريجارد كوك : – المصدر السابق جـ٢ ص ١٢٨ كذلك انظر لونكريك : المصدر السابق ص ٢٨٧ – ٣٠١ .
١٦ – عبدالكريم المدرس : – تذكار الرجال ، بغداد ١٩٧٩ جـ١ ص ١١٦ – ١١٨ «باللغة الكردية» .
١٧ – د . علاء موسى نورس : – حكم المماليك في العراق . بغداد ١٩٧٥ ، ص ١٧٢ – ١٧٣ .
١٨ – عباس العزاوي : – تاريخ العراق بين احتلالين جـ٧ ص ٣٣ وانظر زبير بلال اسماعيل : – المصدر السابق .
١٩ – زبير بلال اسماعيل : – المصدر السابق .
٢٠ – عبدالكريم المدرس : – المصدر السابق ص ٣٥٣ – ٣٥٥ .
٢١ – الشيخ عبدالرزاق البيطار : – المصدر السابق ص ٦٠٣ .
٢٢ – د . يوسف عزالدين : – داود باشا ونهاية المماليك في العراق بغداد ١٩٧٦ ص ٤٩ – ٥٠ .

وانظر كذلك د . عبدالعزيز سليمان نوار : – المصدر السابق ص ٣١٣ والشيخ عثمان بن سند البصري : – المصدر السابق ص ١٧١ – ١٧٣ ص ١٥٤ .
٢٣ – عبدالكريم المدرس : – المصدر السابق ص ٣٥٣ – ٣٥٥ .
٢٤ – عباس العزاوي : – تاريخ النقود العراقية ، بغداد ١٩٥٨ ص ١٢٦ – ١٢٧ .
٢٥ – محمد امين زكي : – خلاصة الكرد وكردستان «الاصل الكردي» ص ٢٣٥ وانظر الترجمة العربية طبعة بغداد ١٩٦١ ص ٢٤٦ .
كذلك انظر صالح قفتان : – تاريخ الشعب الكردي . بغداد ١٩٦٩ ص ٣٨٠ «باللغة الكردية» .
٢٦ – ساطع الحصري : المصدر السابق ص ٢٦ – ٤٢ .
٢٧ – عباس العزاوي : – تاريخ العراق بين احتلالين جـ٥ ص ٢١٩ .
٢٨ – ابراهيم الوائلي : – المصدر السابق ص ٢٥ .
٢٩ – فيصل محمد الارحيم : – المصدر السابق ص ٨٩ ، كذلك انظر تومابوا : – مع الاكراد ، ترجمة اواز زنكنة ، بغداد ١٩٧٥ ص ١١٠ – ١١٣ .

:– لمحة عن الاكراد ، ترجمة محمد شريف عثمان ، النجف ١٩٧٣ ص ٣٠ – ٣٢ .
٣٠ – احمد الصوفي : – المماليك في العراق ، الموصل ، ١٩٥٢ ، ص ٢١ .
٣١ – جيمس بيللي فريزر : – رحلة فريزر الى بغداد في ١٨٣٤ ، ترجمة جعفر الخياط بغداد ، ١٩٦٤ ، ص ٢٧ .
٣٢ – محمد امين زكي : – تاريخ الدول والامارات الكردية . . . ص ٢١٤ .
٣٣ – حسين حزني المكرياني : – المصدر السابق ص ٦٦ – ٦٨ .
٣٤ – حسين حزني المكرياني : – نفس المصدر ص ٦٦ – ٦٨ .
٣٥ – ستيفن همسلي لونكريك : – المصدر السابق ص ٣٤٣ .
٣٦ – محمد امين زكي : – مشاهير الكرد وكردستان ، جـ٢ ١٤٧ – ١٤٨ .
٣٧ – علي سيدو الكوراني : – المصدر السابق ص ١٣٣ ١٣٤ .
٣٨ – علي سيدو الكوراني : – نفس المصدر ص ١٣٣ – ١٣٤ .
٣٩ – عباس العزاوي : – تاريخ العراق بين احتلالين جـ٧ ص ٣٥ وانظر انور المائي : – المصدر السابق ص ١٧١ .
٤٠ – صديق الدملوجي : – المصدر السابق ص ٤٨ – ٥٣ .
٤١ – صديق الدملوجي : – المصدر نفسه ص ٤٨ – ٥٣ .
٤٢ – علاء الدين السجادي : – الثورات الكردية والكرد والجمهورية العراقية . بغداد ١٩٥٩ ص ٦٧ – ٦٨ «باللغة الكردية» .
٤٣ – علاء الدين السجادي : – المصدر السابق ص ٦٨ .
٤٤ – كيو موكرياني : – كيونامه . . اربيل ١٩٦٠ ط١ ص ٢٨ – ٢٩ باللغة الكردية .
٤٥ – د . عبدالعزيز سليمان نوار : – تاريخ العراق الحديث . . . ص ١٠٧ – ١٠٨ .
٤٦ – صالح قفتان : – المصدر السابق ص ٣٠٠ .
٤٧ – صالح قفتان : – نفس المصدر ص ٣٠٠ .
٤٨ – د . عبدالرحمن قاسملو : – المصدر السابق ص ٤٧ ٤٨ .
٤٩ – د . جليلي جليل : – المصدر السابق ص ١١١ .

٥٠ – الميجر سون : – المصدر السابق جـ٢ ص ١٤٨ – ١٤٩ .
انظر : هادي رشيد الجاوشلي : – القومية الكردية وتراثها التاريخي ، بغداد ، ١٩٦٧ ، ص ٩٩ .
٥١ – د . كاوس قفتان : – دراسات في تاريخ بابان وسوران وبوتان بغداد ، ١٩٨٥ ص ٥٣ – ٥٧ «باللغة الكردية» .
٥٢ – صديق الدملوجي : – المصدر السابق ص ٤٦ – ٤٧ .
٥٣ – جيمس بيللي فريزر : – المصدر السابق ص ٢٦ .
٥٤ – د . عبدالعزيز سليمان نوار : – المصدر السابق ص ١٩٥ .
٥٥ – عباس العزاوي : – تاريخ العراق بين احتلالين جـ٧ ص ٢٥ ، ٣٤ عشائر العراق جـ٢ ص ١٥٧ .
٥٦ – كاوس قفتان : – المصدر السابق ص ٤٧ – ٤٨ .
٥٧ – جيمس بيللي فريزر : – المصدر السابق ص ١٦ – ١٧ .
٥٨ – جيمس بيللي فريزر : – نفس المصدر السابق ص ٢٤ .
٥٩ – دبليو . ار . هي : – المصدر السابق ص ١٠٣ .
٦٠ – جيمس بيللي فريزر : – المصدر السابق ص ١٧ .
٦١ – جيمس بيللي فريزر : – المصدر نفسه ص ٢٥ .
٦٢ – جيمس بيللي فريزر : – المصدر نفسه ص ٢٦ .
انظر محمد امين زكي : – تاريخ الدول والامارات الكردية ص ٤١١ .





اعداد : جعفر البرزنجي

الفنان بكر معروف سليم

ولد الفنان بكر في ١٩٥٩/٢/١٦ وفي حي (المستوفي) الشعبي بأربيل المشهور بالألعاب والتمثيليات الشعبية ، فنمت موهبته الفطرية في التقليد والتمثيل منذ طفولته وفي المرحلة الأبتدائية عبر النشاطات المدرسية المعروفة ، لذا كان تواقاً لمشاهدة العروض المسرحية فكان من روادها الدائميين وفعلاً تحققت أمنياته وهو طالب في متوسطة «برايتي» أذ ساهم بمسرحية «الزواج في هذا العصر» لتشيخوف ومن أخراج سلام محمود وثم في «العودة» و «المخاض» وهما من أعداد وأخراج الفنان سلام كوبي وبعدهما في «الميلاد» لجودة محمود وذلك بين أعوام ١٩٧٨ - ١٩٨٠ وهو طالب في أعدادية التجارة ! ! ومساهماته هذه وسعت علاقاته بالوسط الفني في هذه الفترة فالتحق بفرقة «بيشرەو» التابعة للأتحاد العام لنقابات العمال وأشترك بجدارة في كثير من الأعمال الدرامية منها «ثورة العمال - سجين رقم ٤٨ - التأريخ لن يمحى



- ومحو الأمية - وفي مسرحية «الكفاح» التي شاركت في المهرجان العمالي الأول في بغداد ، فتفجرت قدرته الدرامية ومن خلال هذه الأستمرارية أشتد ولعه بالمسرح وفتحت أمامه أفاق جديدة بعمله في جمعية الفنون الجميلة وأنضمامه اليها كعضو فعال ونشط في ١٩٨٠/٧/١٥ لذا نراه متطوراً في الدراما الكردية . حمەوەى وەى للمخرج طلعت سامان وكذلك في «الطبيب رغم أنفه» لموليير من أخراج الفنان فرهاد شريف و «مرض الأسنان» لازفالد دراكون و «سورمه خان» من تأليف محمد عبدالله وأخراج الفنان صفوة علي جراح وذلك عام ١٩٨٤ .

في عام ١٩٨٥ أشترك في مسرحية «أنه خادم مطيع» من تأليف جليل القيسي أخراج فرهاد شريف ثم دور «المجنون الطويل» ثم مسرحية «الشفاه الحزينة» أخراج أزاد مولود خضر . تعتبر هذه المسرحية بمثابة نقطة تحول بالنسبة له أذ جذب التفات الجمهور نحوه وبأعجاب وعرفوه ممثلاً ذو طاقة درامية ، وأنه بدوره كان وفياً لهذا ، فرأينا الفنان بكر معروف سليم في مسرحية «خەج وسيامند» من تأليف ناظم دلبەند وأخراج طلعت سامان عام ١٩٨٥ وثم مسرحية «مدينة العشق» ولم تقتصر نشاطات فناننا على التمثيل وحسب بل ساهم في أعمال الديكور والأنارة وكمدير للأنتاج وأشترك في الدراما التلفزيونية «طبيب رغم أنفه» للمخرج عادل عبدالله وفي «ضيق وقت غير معتاد» من تأليف الفنان جتو حسن وأخراج ناصر حسن ومن المقرر أن يقوم بدور رئيس في الدرامات التلفزيونية المنتظرة «مەلەكان» الطيور لناظم دلبەند وكذلك تسجيل «الشفاه الحزينة» .

الفنان بكر معروف سليم عضو في الهيئة الأدارية كمحاسب لجمعية الفنون الجميلة الكردية بأربيل .

KARWAN
CARAVAN

كاروان
المسيرة

Monthly Cultural Magazine Issued in Kurdish and Arabic languages by the General Secretariat for Culture and youth

مجلة ثقافية شهرية
تصدرها الامانة العامة للثقافة والشباب باللغتين
الكردية والعربية

